FELIX
JUSUPOV

Ennen maanpakoa

WSOY

Kulissien takaa

Windsorin herttuan muistelmat. »*Aikamme romanttisimpia ja samalla järkyttävimpiä omaelämäkertoja. Tunnustaa mielellään, että se on viisaan ja syvästi inhimillisen ruhtinaan kertomus elämästään.*» (Uusi Aura.)

»*Hän on ensimmäinen, joka vapaasti ja ennakkoluulottomasti on rohjennut tuoda esille hovikulissien takaa sellaista, mistä tavallisella kuolevaisella ei saata olla aavistustakaan. Teos on lajissaan todistusvoimainen kappale Englannin historiaa.*» (Maakansa.) — 5. p., 37. tuhat.

***Prinssi Wilhelm:* Muistelmia kotoa ja kaukaa.** »*Hänellä on käytettävänään aineisto, jota muut kirjailijat voisivat kadehtia; kaikkialla känelle avautuivat suljetut ovet. Epäilemättä hänen paras kirjansa.*»

(Sv. Dagbl.)

ENNEN
MAANPAKOA

Felix Jusupov

ENNEN MAANPAKOA

SUOMENTANUT

MATTI KONTIO

43 LIITEKUVAA

PORVOO * HELSINKI

WERNER SÖDERSTRÖM
OSAKEYHTIÖ

Ranskankielisen alkuteoksen nimi:

AVANT L'EXIL

Werner Söderström Osakeyhtiön
kirjapainossa Porvoossa
1953

LUKIJOILLENI

Tämä on kertomus eräästä vanhan Venäjänmaan perheestä, joka eli tuolle aikakaudelle ominaisen kesyttömyyden ja itämaisen loiston keskellä. Se alkaa tataarien Kultaisesta ordasta, jatkuu Pietarin keisarillisessa palatsissa ja päättyy maanpakolaisuuteen.

Koska arkistomme katosivat jäljettömiin vallankumouksen aikana, ei minulle jäänyt muuta kuin isoisäni vuonna 1886 laatima teos; vain tähän ainoaan asiakirjaan minun on ollut tyydyttävä kaikessa, mikä koskee sukuni alkujuurta ja historiaa.

Kerron omasta elämästäni vilpittömästi; selostan yhtä hyvin ilon kuin surunkin hetket salaamatta ainoatakaan kokemustani.

Olisin mielelläni sivuuttanut poliittiset kysymykset, mutta olen elänyt sekasortoisena aikakautena, ja vaikka olenkin jo kuvaillut eräitä dramaattisia tapahtumia, en voi kirjoittaa elämäkertaani puuttumatta siihen osaan, joka minun oli näyteltävä.

Ensimmäinen kirja »Ennen maanpakoa» koskettelee huoletonta elämää, jota vietimme ennen vuonna 1914 alkanutta sotaa ja vuoden 1917 vallankumousta; toinen käsittelee tapahtumien äkillistä käännettä ja koettelemuksia, jotka tulivat meidän osaksemme vieraalla maalla.

Syvä kuilu erottaa nämä kaksi aikakautta toisistaan, ja meiltä on vaadittu syvää uskoa, jottemme olisi ruvenneet epäilemään Jumalan oikeudenmukaisuutta. Mutta ehdoton luottamus, jota tunnemme Häntä kohtaan, on antanut meille voimaa läpäistä nämä koettelemusten päivät menettämättä hetkeksikään toivoamme.

I LUKU

Tataarilaiset esi-isäni. — Kaani Jussuf. — Sumbeka. — Ensimmäiset Jusupovin ruhtinaat.

Sukuni arkistoista käy ilmi, että sen perustaja oli nimeltään Abubekir Ben Raiok, joka eli 6. vuosisadalla ja lienee ollut profeetta Alin, Muhamedin veljenpojan jälkeläinen. Hän oli musulmaanien ylipäällikkö ja käytti arvonimiä el Omran emiiri, Ruhtinasten ruhtinas, Sulttaanien sulttaani ja Kaani, yhdistäen siten sekä uskonnollisen että poliittisen vallan.

Hänen jälkeläisensä olivat Egyptin, Damaskoksen, Antiokian ja Konstantinopolin herroja. Joillakuilla heistä on viimeinen leposijansa Mekassa kuuluisan Kaaban kiven läheisyydessä.

Muuan heistä, Termess-niminen, muutti Arabiasta Asovan ja Kaspian merien rantamille. Hän otti haltuunsa laajat arot Donin ja Uralin väliseltä alueelta, jonne myöhemmin syntyi Nogaiskaja Orda.[1]

14. vuosisadalla osallistui eräs Termessin jälkeläisistä, Edig Mangit, jota pidettiin aikansa parhaana strategina, Tamerlanin, mongolien toisen maailmanvallan perustajan, kaikkiin sotaretkiin. Hän kukisti Kaptshakin kaanin, joka oli ryhtynyt vehkeilemään Tamerlania vastaan oltuaan aikaisemmin hänen liittolaisensa. Myöhemmin Edig Mangit muutti etelämmäksi, Mustan meren rannoille, minne hän perusti Krimskaja Ordan eli Krimin

[1] Orda tai Horda: Tataarian harhaileville heimoille annettu nimi. Kasanin kaupunki, joka mainitaan tuonnempana, oli kauan Kultaisen ordan pääkaupunkina. Kultainen orda oli läntisin kuningaskunta, minkä mongolit perustivat, ja se hajaantui moneen osaan 14. ja 15. vuosisadalla.

kaanikunnan. Hän eli varsin iäkkääksi, mutta hänen kuolemansa jälkeen perilliset alkoivat riidellä keskenään ja surmasivat toisiaan.

15. vuosisadan lopulla hänen jälkeläisensä Mussa-Murza pääsi voimakkaan Nogaiskaja Ordan ylipäälliköksi. Hän liittoutui suuriruhtinas Iivana III:n kanssa ja kukisti Kaptshakin kaanikunnan, entisen Kultaisen ordan kilpailevan osan. Häntä seurasi hänen vanhin poikansa Shik-shamai ja kohta myöhemmin tämän veli Jussuf.

Kaani Jussuf oli aikansa voimakkaimpia ja älykkäimpiä ruhtinaita. Tsaari Iivana Julma, jonka uskollinen liittolainen hän oli kahdenkymmenen vuoden ajan, piti Nogaiskaja Ordaa kuningaskuntana ja kohteli sen päällikköä hallitsijana. Liittolaiset antoivat toisilleen loistavia lahjoja: jalokiviupotuksin koristeltuja satuloita ja rintahaarniskoita, kärpännahka- ja soopeliviittoja, kaksinkertaisia telttoja, joiden arvokas kangas oli hankittu kaukaisista maista. Tsaari nimitti liittolaistaan »ystäväkseni, veljekseni». Jussuf puolestaan kirjoitti: »Se, jolla on tuhat ystävää, voi laskea heidät vain yhdeksi, mutta se, jolla on yksi vihamies, voi laskea hänet tuhanneksi.»

Jussufilla oli seitsemän poikaa ja yksi tytär Sumbeka, joka oli Kasanin kuningatar. Sumbeka oli kuuluisa kauneudestaan, nokkelasta älystään ja rohkeudestaan. Kasan siirtyi niihin aikoihin kädestä käteen. Sumbekan kyltymätön vallanhimo sai hänet kulloinkin ottamaan miehekseen sen, joka oli surmannut hänen edellisen miehensä. 14-vuotiaana hän nai kuningas Enalein, jonka Krimin kaanin poika Safra-Girei surmasi. Kun Safra-Girei oli julistettu Kasanin kuninkaaksi, hänet vuorostaan murhasi oma veli, josta tuli Kasanin uusi hallitsija ja Sumbekan uusi puoliso. Mutta häntäkin alettiin ahdistaa ja hänen oli paettava Moskovaan. Sumbeka hallitsi kuningaskuntaansa rauhassa muutaman vuoden ajan, mutta ennen pitkää Iivana Julman ja hänen entisen liittolaisensa Jussufin välit alkoivat muuttua vihamielisiksi. Piiritetyn Kasanin oli antauduttava ylivoi-

maisille venäläisille joukoille ja Sumbeka joutui vangiksi. Kasanin valtauksen muistoksi pystytettiin Moskovaan kuuluisa Pyhän Vasilin katedraali, jonka kahdeksan kupolia kuvaavat piirityksen kestoaikaa, kahdeksaa päivää.

Iivana Julma, joka ihaili kuningattaren rohkeutta, kohteli tätä erittäin kunnioittavasti ja lähetti upeasti koristellun laivaston noutamaan Sumbekan ja hänen poikansa Moskovaan, missä heidät asetettiin asumaan Kremlin palatsiin.

Tsaari ei ollut suinkaan ainoa, jonka oli vaikea vastustaa Sumbekan viehätysvoimaa. Ennen pitkää kuningatar oli hurmannut koko hovin ja myös Venäjän kansan, joka piti häntä todellisena satuprinsessana. Tällä välin kaani Jussuf, joka oli lohduton menetettyään tyttärensä ja tyttärenpoikansa, vaati vaatimalla kummankin vapauttamista. Tsaari ei kuitenkaan välittänyt vanhan kaanin uhkauksista, ja verisesti loukkaantunut vanhus päätti ryhtyä uudelleen sotaan Iivanaa vastaan, mutta sai surmansa veljensä Ismaelin kädestä.

Sumbeka, joka ei vankeudessakaan ollut menettänyt vallanhimoaan, pyysi hartaasti tsaarilta lupaa purkaa avioliittonsa viimeisen miehensä kanssa, joka yhä oli maanpaossa Moskovassa, päästäkseen jälleen Kasanin valtaistuimelle. Tsaari ei suostunut hänen pyyntöihinsä, ja Sumbeka kuoli vankeudessa kolmenkymmenen seitsemän vuoden ikäisenä. Mutta hänen muistonsa ei ole kuollut. Se inspiroi monia 18. ja 19. vuosisadan venäläisiä kirjailijoita ja säveltäjiä. Glinka sävelsi hänestä baletin *Sumbeka ja Kasanin valloitus*, jota esitettiin suurella menestyksellä Pietarissa vuonna 1832 kuuluisan ballerinan Istominan tanssiessa nimiosassa.

Jussufin kuoleman jälkeen hänen sukulaisensa kiistelivät keskenään vallasta 17. vuosisadan loppuun asti. Hänen pojanpojanpoikansa Abdul Murza, joka oli kääntynyt kreikkalaiskatoliseen uskoon, otti nimekseen Dimitri ja sai tsaari Fjodorilta arvonimen ruhtinas Jusupov. Uusi ruhtinas oli kuuluisa urheudestaan ja otti osaa tsaarin sotaretkiin Krimin kaania ja Puolaa vastaan.

Nämä sodat päättyivät loistavaan rauhaan, joka palautti Venäjälle kaikki sen entiset alueet.

Mutta ruhtinas Jusupov joutui epäsuosioon ja menetti puolet omaisuudestaan tarjottuaan paastoaikana vieraanaan olevalle Moskovan metropoliitalle hanhen, joka oli taitavasti naamioitu kalan muotoiseksi.

Ruhtinas Dimitrin pojanpojanpoika, ruhtinas Nikolai Borisovitsh, kertoo, että kun hän eräänä iltana oli vierailulla keisarinna Katariina II:n luona Talvipalatsissa, hallitsijatar kysyi häneltä, osasiko hän paloitella hanhen. »Miten voisin olla tuntematta tarkoin lintua», hän vastasi, »joka on aikanaan maksanut meille puolet omaisuudestamme?» Keisarinna halusi kuulla juurta jaksain koko tarinan, mutta kuultuaan sen torjui sen muitta mutkitta: »Esi-isänne on saanut ansionsa mukaan, ja se mikä on jäänyt jäljelle, olkoon kyllin, sillä te voitte vielä joskus pettää minuakin ja koko sukuani.»

Ruhtinas Dimitrin pojasta Grigorista tuli yksi Pietari Suuren arvossapidetyimmistä neuvonantajista ja hänen ystävänsä.

Hän rakensi laivaston uudelleen ja otti aktiivisesti osaa suuren tsaarin sotaretkiin sekä tämän valtiollisiin uudistuksiin. Hänen älykkyytensä ja poikkeuksellisten kykyjensä ansiosta tsaari antoi hänelle suuren arvon ja piti häntä ystävänään.

Hänen poikansa Boris jatkoi isän työtä. Kaksikymmentävuotiaana hänet lähetettiin Ranskaan tutkimaan Ranskan laivaston ohjesääntöjä. Isänsä tavoin hänestäkin tuli tsaarin läheinen neuvonantaja ja valtiollisten uudistusten toimeenpanija.

Keisarinna Annan aikana ruhtinas Boris Grigorjevitsh nimitettiin Moskovan kenraalikuvernööriksi ja Elisabetin aikana keisarikunnan koulujen ylijohtajaksi. Oppilaat rakastivat häntä suuresti, ja kannustaakseen teatteriharrastusta hän valitsi etevimmät oppilaat jäseniksi perustamaansa harrastelijateatteriin, joka näytteli klassillisia teatterikappaleita. Jotkut näistä nuorista kirjoittelivat itsekin näytelmiä ja eräs heistä kunnostautui aivan erikoisesti loistavilla lahjoillaan. Hän oli myöhemmin

kirjailijana tunnettu Sumarokov, eräs minun esi-isistäni isän puolelta.

Keisarinna Elisabet sai kuulla nuorten teatteriharrastuksesta, joka oli aivan uutta siihen aikaan, koska kukaan ei koko keisarikunnassa ollut vielä kirjoittanut yksinomaan venäläisaiheisia näytelmiä, ja tahtoi nähdä nuorten esityksiä luonaan Talvipalatsissa. Hän ihastui niin suuresti, että päätti itse ottaa huolekseen näyttelijöiden pukemisen ja lainasi heille omia pukujaan ja korujaan.

Borisin ansioksi on luettava, että Elisabet allekirjoitti vuonna 1756 käskykirjeen, jolla Pietari sai ensimmäisen julkisen teatterinsa. Taiteelliset harrastukset eivät suinkaan vähentäneet Borisin mielenkiintoa valtion asioihin. Hän loi jokiliikennejärjestelmän, jonka avulla Laatokka, Volga sekä Oka-virta pääsisivät toistensa kanssa suoranaiseen yhteyteen.

Borisilla oli kaksi poikaa ja neljä tytärtä. Vanhempi pojista oli isoisäni isoisä, ruhtinas Nikolai Borisovitsh. Hän ansaitsee kokonaan oman lukunsa.

II LUKU

Ruhtinas Nikolai Borisovitsh. — Hänen ulkomaanmatkansa. — Hänen avioliittonsa. — Ruhtinas Boris Nikolajevitsh.

Ruhtinas Nikolai kuuluu sukuni huomattavimpiin jäseniin. Hän oli erittäin älykäs, voimakas luonteeltaan, syvästi oppinut ja kielitaitoinen mies ja tunsi sen vuoksi useimmat aikansa merkkihenkilöistä. Hän oli kuuluisa taiteellisista ja tieteellisistä harrastuksistaan ja oli keisarinna Katariina II:n ja hänen seuraajiensa, Paavali I:n, Aleksanteri I:n ja Nikolai I:n ystävä ja neuvonantaja.

Hän liittyi jo seitsenvuotiaana keisarilliseen kaartiin ja sai kuusitoistavuotiaana upseerin olkaimet. Myöhemmin Nikolai piti hallussaan erittäin huomattavia valtionvirkoja, sai kaikki niihin aikoihin arvossa pidetyt kunniamerkit, muiden muassa timantein ja helmin koristetut olkaimet, joita annettiin tavallisesti yksinomaan hallitsijahuoneen jäsenille. Vuonna 1798 hänet nimitettiin Maltan ja Jerusalemin P. Johanneksen ritarikunnan suurkomentajaksi. Väitetäänpä, että hän olisi muillakin tavoin päässyt osalliseksi hallitsijattarensa suosiosta.

Madame Jankov kertoo kirjassaan »Isoäidin muistelmat» Nikolaista seuraavaa:

»Ruhtinas Jusupov oli yksi Moskovan suurimmista ruhtinaista ja Katariina II:n loistavan hovin viimeisiä edustajia. Keisarinna piti häntä suuressa arvossa ja kerrotaan, että ruhtinaan makuuhuoneessa oli taulu, joka esitti hallitsijatarta ja hänen neuvonantajaansa Venuksen ja Apollon hahmossa. Kata-

riina II:n kuoleman jälkeen sai hänen poikansa Paavali I tiedon maalauksen olemassaolosta ja määräsi sen hävitettäväksi, mutta epäilen vahvasti, täyttikö ruhtinas koskaan käskyä. Hänen hekumalliset elämäntapansa selittää helposti se seikka, että hän oli itämaista syntyperää ja ruumiltaan tavattoman voimakas. Hänen palatsissaan Arkangelskojessa oli lähes kolmesataa taulua käsittävä kokoelma, joka esitti hänen rakastajattariaan. Hänen vaimonsa oli Katariinan kuuluisan suosikin, ruhtinas Potemkinin sisarentytär. Heidän avioelämänsä ei ruhtinaan haihattelevan luonteenlaadun vuoksi ollut erikoisen onnellista.

»Ruhtinas Nikolai oli erittäin viehättävä ja sympaattinen henkilö. Vilpittömyytensä ansiosta hän oli yhtä hyvin tavallisen rahvaan kuin hovinkin suosiossa. Hän piti usein loistavia juhlia maatilallaan Arkangelskojessa. Viimeinen, joka pidettiin tsaari Nikolai I:n kruunajaisten yhteydessä, ylitti loistossa kaikki aikaisemmat ja teki valtavan vaikutuksen ulkomaalaisiin ruhtinaisiin ja suurlähettiläisiin. Hänellä oli niin suunnattoman suuret tilukset, ettei hän itsekään tiennyt niiden määrää. Nikolai oli suuri taiteen harrastaja ja keräsi Venäjän parhaimpiin kuuluvan taidekokoelman. Hän vietti elämänsä loppuvuodet Moskovassa olevassa talossaan, mihin oli maailman menoon väsyneenä vetäytynyt. Elleivät hänen elämäntapansa olisi olleet niin häpeälliset, että yleinen mielipidekin oli häntä vastaan, häntä olisi voinut pitää esikuvallisena ihmisenä.»

Ruhtinas Nikolai vietti suuren osan elämästään ulkomailla. Siellä hän tutustui aikansa kuuluisimpiin taiteilijoihin ja oli heidän kanssaan kirjeenvaihdossa vielä senkin jälkeen kun oli palannut kotimaahan. Näillä matkoillaan hän osti lukuisia taide-esineitä sekä keisarillista Eremitaashi-museota varten että omiin kokoelmiinsa. Paavi Pius VI antoi hänelle luvan otattaa jäljennökset Vatikaanissa olevista Rafaelin freskoita. Kun Eremitaashi perustettiin, nämä jäljennökset asetettiin erääseen saliin, josta sittemmin käytettiin nimitystä Rafaelin galleria.

Oleskellessaan Pariisissa hänet kutsuttiin usein Versailles'hin

ja Trianoniin. Ludvig XVI ja Maria Antoinette pitivät häntä ystävänään ja lahjoittivat hänelle mm. arvokkaan Sèvres'in posliinista tehdyn astiaston, joka alun perin oli tarkoitettu dauphinille. Kukaan ei tiennyt, miten näiden esineiden myöhemmin kävi, ennen kuin vuonna 1912 kahden ranskalaisen professorin tultua Pietariin tutkimaan sikäläisiä Sèvres'in astiastoja sain aiheen ryhtyä selvittämään asiaa. Löysin kaluston erään huonekaluvajan perältä, missä se oli lojunut yli vuosisadan ajan kaikkien unohtamana.

Ruhtinas Nikolai oli myös ystävystynyt Preussin kuninkaan Fredrik Suuren ja Itävallan keisarin Josef II:n kanssa. Hän tunsi Voltairen, Diderot'n, d'Alembert'in ja Beaumarchais'n, ja viimeksi mainittu improvisoi jopa oodinkin hänen kunniakseen. Ferneyn patriarkka kirjoitti kerran Katariina II:lle, tavattuaan ensimmäisen kerran ruhtinaan, kiitoskirjeen siitä, että oli saanut kohdata miehen, joka oli samalla niin monipuolisesti sivistynyt ja henkisiltä lahjoiltaan niin hurmaava.

»Monsieur», vastasi keisarinna, »jos olette tyytyväinen saadessanne kohdata ruhtinas Jusupovin, minun on ilmoitettava teille, että hän puolestaan on yhtä hurmaantunut teihin.»

Samanaikaisesti hän kertoi ruhtinaalle siitä edullisesta vaikutuksesta, minkä tämä oli tehnyt »raivohulluun Ferneyn rahjukseen».

Vuonna 1774 ruhtinas Nikolai matkusti Pietariin sisarensa Eudoxian ja Kuurinmaan herttuan Pietarin häihin. Seremonia tapahtui Talvipalatsissa keisarinnan läsnä ollessa. Katariina II toivoi, että tällä liitolla olisi onnellinen vaikutus Kuurinmaan herttuaan. Hän uskoi ruhtinatar Eudoxian viehätysvoiman ja lempeyden tasoittavan aviomiehen kiivasta luonnetta. Mutta toivo osoittautui ennen pitkää turhaksi. Herttuan luonne kävi entistä inhottavammaksi ja hänen puolisonsa sai kärsiä miehen hirvittävistä kiukunpuuskista. Katariina II sai tietää tästä ja kutsui nuoren rouvan Pietariin käyttäen hyväkseen poikansa suuriruhtinas Paavalin häitä. Ruhtinatar Eudoxia kuoli vietettyään kaksi vuotta tsaarittaren hoivissa. Kuurinmaan hert-

tua lähetti muistoksi langolleen herttuattaren makuuhuoneen kaluston. Kullatusta puusta taitavasti leikattuja huonekaluja peitti sininen silkkikangas. Tämä arvokas kalusto asetettiin Arkangelskojen »Kultaiseen saliin», jonka siniseksi maalattuja seiniä koristi valkea marmoripylväikkö.

Vuonna 1795 Nikolai otti vaimokseen Tatjana Vasiljevna Engelhardtin, joka oli eräs ruhtinas Potemkinin viidestä sisarentyttärestä.

Ruhtinatar Tatjana oli ollut lapsuudestaan asti kuuluisa viehätysvoimastaan. Kun hän oli 12-vuotias, keisarinna otti hänet holhotikseen, ja tyttö valloitti ennen pitkää koko hovin, missä hänellä oli lukuisia ihailijoita. Niihin aikoihin saapui Pietariin kauneudestaan ja kummallisista päähänpistoistaan kuuluisa englannitar, Kingstonin herttuatar. Hän oli rakennuttanut ylellisesti kalustetun huvipurtensa kannelle eksoottisen puutarhan, jossa lenteli harvinaisia lintuja. Herttuatar kiintyi heti nuoreen Tatjanaan kohdattuaan tämän Talvipalatsissa. Ennen lähtöään hän pyysi keisarinnalta lupaa viedä nuoren suojattinsa mukanaan Englantiin, missä hän tekisi tytön suunnattoman omaisuutensa ainoaksi perijäksi. Katariina välitti tarjouksen Tatjanalle, mutta tämä kieltäytyi jättämästä kotimaataan ja hallitsijaansa.

Tatjana oli 24-vuotias mennessään naimisiin ruhtinas Nikolain kanssa, joka siihen aikaan oli jo yli 40-vuotias. Heidän avioliittonsa oli aluksi erittäin onnellinen, ja pian syntyi poika, jolle annettiin nimeksi Boris. Olipa perhe Pietarissa, Moskovassa tai kesäasunnossaan Arkangelskojessa, se oli aina lukuisan taiteilija- ja runoilijajoukon piirittämänä. Alexander Pushkin kuului heidän perheystäviinsä. Ruhtinas ja ruhtinatar olivat varanneet runoilijan vanhemmille Moskovassa asunnon, missä Pushkin oleskeli paljon nuoruusvuosinaan. Arkangelskoje, minne runoilija matkusti usein keväisin, antoi aiheen moneen hänen runoonsa. Kerran hän sepitti isäntänsä kunniaksi oodin, joka alkoi näin:

Olen luonasi ja näen loistavan palatsin,
jossa arkkitehdin harppi, paletti ja piirrin
ovat totelleet innoittavaa mielikuvitustasi,
kilvoitellen taikamaassa

Ruhtinatar Tatjana ei ollut ainoastaan erinomainen perheenäiti ja henkevä seuranpitäjä, vaan hoiti myös erinomaisesti perheen liikeasiat. Hänen miehensä omaisuus kasvoi lakkaamatta hänen ansiostaan ja perheen mailla elävien talonpoikien elämä keveni. Hän oli lempeä ja sääliväinen. »Kun Jumala koettelee meitä», hänellä oli tapana sanoa, »hän haluaa vain harjoittaa uskoamme ja kärsivällisyyttämme».

Hänen hyveensä eivät suinkaan estäneet häntä pitämästä koruista. Erityisen intohimoisesti hän ihaili jalokiviä ja pani alulle kokoelman, josta myöhemmin tuli kuuluisa. Hän osti Pohjantähti-nimisen timantin ja useita koruja, jotka aikaisemmin olivat kuuluneet Ranskan kruunulle, Napolin kuningattaren jalokiviä sekä vihdoin ainoalaatuisen säihkyvän Peregrinan, joka oli aikoinaan ollut Espanjan Filip II:n ja joskus ammoin, niin kerrottiin, Kleopatran omaisuutta. Tarinan mukaan Kleopatra oli teettänyt tämän helmen sen helmen pariksi, jonka hän sulatti viinietikassa voittaakseen Antoniuksen ylellisen aterian tarjoamisessa. Juuri tämän legendan muistoksi ruhtinas Nikolai oli jäljennyttänyt kankaalle Tiepolon kuuluisat freskot Venetsian Palazzo Labiasta, *Kleopatran pidot ja laivaannousu*. Nämä jäljennökset koristavat vielä tänä päivänä erästä Arkangelskojen salia.

Ruhtinas, joka rakasti vaimoaan, antoi tälle vapaat kädet ostaa jalokiviä mielensä mukaan. Hänen omaperäisyytensä ilmeni jopa lahjojen valinnassa. Niinpä hän lahjoitti vaimolleen eräänä syntymäpäivänä kaikki Arkangelskojen puistoa koristavat patsaat ja maljakot, ja kerran ruhtinatar sai eläimiä ja lintuja, jotka asetettiin tiluksille rakennettuun eläintieteelliseen puutarhaan. Mutta hyvää sopua ei kestänyt kauan. Vanhetessaan ruhtinas alkoi hurjistella. Ruhtinatar halusi vetäytyä pois

talosta, missä hänen uskoton aviopuolisonsa eleli kuin pasha seraljinsa keskellä, ja muutti »Oikku»-nimiseen huvimajaan, jonka hän oli rakennuttanut Arkangelskojen puistoon. Vähitellen hän vieraantui kokonaan muusta maailmasta ja keskittyi poikansa kasvattamiseen ja hyväntekeväisyyteen. Hän eli kymmenen vuotta miehensä kuoleman jälkeen ja meni manan majoille vuonna 1841 72-vuotiaana säilytettyään viimeisiin hetkiinsä asti ne harvinaiset ominaisuudet, joihin hänen viehätysvoimansa ja maineensa perustui.

Oleskeltuaan useita vuosia eri tahoilla Eurooppaa ja lähi-itää ruhtinas Nikolai palasi Venäjälle ja keskittyi koko tarmollaan kuvataiteiden kehittämiseen. Hän alkoi kartuttaa Eremitaashia ja samanaikaisesti omaa Arkangelskojessa olevaa taidegalleriaansa. Hän rakennutti puistoon teatterin, missä hänen oma näyttelijäseurueensa, soittajansa ja balettiryhmänsä antoivat näytäntöjä. Arkangelskojesta tuli taide-elämän keskus, joka viehätti sekä venäläisiä että ulkomaalaisia. Tästä syystä Katariina II, joka osasi antaa arvoa Nikolain taiteelliselle maulle ja lahjakkuudelle, uskoi kaikki keisarilliset teatterit hänen valvontaansa.

Ruhtinas rakennutti kaksi tehdasta, kristalli- ja posliinitehtaan puiston liepeille, ja työvoima hankittiin Sèvres'in taidepajoista asti. Koko tuotanto varattiin ystäville ja merkkihenkilöille annettavien lahjojen valmistukseen. Nämä posliinit, joissa on merkintä »Arkangelskoje 1828—1830», ovat vielä tänä päivänä kaikkien keräilijöiden suuressa suosiossa. Tulipalo hävitti tehtaat ja niiden varastot, joiden mukana tuhoutui Arkangelskojen omien tuotteiden lisäksi loistelias Sèvres'in »rose du Barry»-astiasto, jonka ruhtinas oli ostanut eräällä Pariisin-matkallaan.

Vuonna 1799 ruhtinas Nikolai palasi Italiaan, missä hän toimi useita vuosia suurlähettiläänä Sardinian, Rooman, Napolin ja Sisilian hoveissa.

Viimeisellä Pariisin-matkallaan vuonna 1804 ruhtinas tapasi usein Napoleon I:n. Hänellä oli vapaa pääsy kaikkien Pariisin

teatterien keisarillisiin aitioihin. Ennen hänen lähtöään ranskalaisten keisari lahjoitti hänelle kaksi kookasta Sèvres'in maljakkoa ja kolme gobeliinia.

Palattuaan kotimaahan ruhtinas jatkoi Arkangelskojen-tilustensa kaunistamista. Palvomansa Katariina II:n muistoksi hän pystytti puistoon temppelin, jonka päätyyn oli kirjoitettu sanat »*Dea Caterinea*». Temppelin sisällä kohosi jalustallaan tsaaritarta Minervan hahmossa esittävä pronssipatsas. Patsaan edessä oli kolmijalalla uurna, jossa paloi lakkaamatta hajuvesiä ja hyvätuoksuisia yrttejä. Kivijalkaan oli kaiverrettu italiankielinen kirjoitus: *Tu cui concede il cielo e dietti il fato, voler il giusto e poter cio che vuoi.*

»Sinulle, joka olet saanut taivaalta lahjana halun oikeudenmukaisuuteen ja kohtalolta vallan panna sen täytäntöön.»

Eräs itämainen ruhtinas, joka oli läpikulkumatkalla Moskovassa, halusi tutustua Arkangelskojeen ja sen isäntään, mutta viimeksi mainittu rakennutti kappelin eteen muurin suojatakseen sen uskottoman vierailijansa katseelta. Tähän muuriin rakennettiin harvinaisen muotoisia itämaisia torneja, ja väitetään, että ruhtinaan orjat pystyttivät sen kahdessa päivässä.

Nikolain päävoutina toimi Deroussy-niminen ranskalainen. Tämä taipui kaikkiin herransa vaatimuksiin, mutta hänen julma suhtautumisensa alustalaisia kohtaan sai näiden vihan syttymään ilmiliekkiin. Eräänä päivänä talonpojat heittivät ranskalaisen korkean muurin harjalta alas ja sysäsivät hänen ruumiinsa jokeen. Syylliset saatiin kiinni ja he saivat kukin 15 ruoskaniskua. Sitä paitsi heidän sieraimensa revittiin ja heidän otsaansa kirjoitettiin hehkuvalla raudalla sana »murhaaja». Sen jälkeen heidät kahlehdittiin ja lähetettiin Siperiaan.

Nikolai oli päättänyt tehdä Arkangelskojesta loiston ja kauneuden tyyssijan, ja sen vuoksi puisto uusittiin kokonaan ranskalaiseen asuun. Veden partaalle pystytettiin neljä uutta huvimajaa, jotka yhdisti toisiinsa kolme 200 metriä pitkää ansaria. Talvipuutarhassa olevat harvinaiset linnut ja etelän kasvit antoi-

vat sille ikuisen kesän leiman. Eläintarhaan tuotiin harvinaisia otuksia kaukaa vierailta mailta. Keisarinna Katariina hankki hänelle Tiibetistä asti kamelipariskunnan. Kamelien ollessa matkalla Tsarskoje Seloon erikoislähetti saapui kerran päivässä tiedottamaan ruhtinaalle eläinten tilasta. Kerrotaan, että puutarhasta lähti joka päivä kellon lyödessä kaksitoista haukka lentämään linnaan päin ja että lammikoissa uivien kalojen kiduksiin oli kiinnitetty kultarenkaat.

Vuonna 1812 ruhtinas Nikolain oli paettava Arkangelskojesta Turashokiin, minne Venäjän armeijat olivat väistyneet etenevien ranskalaisten tieltä. Hän ei saanut pitkiin aikoihin minkäänlaisia tietoja tilustensa kohtalosta. Sodan päätyttyä hän palasi Moskovaan ja tapasi asuntonsa koskemattomana, mutta Arkangelskoje oli sitä vastoin kärsinyt pahoja vaurioita. Kaikki puiston patsaat olivat sirpaleina ja puut oli raiskattu. Kun ruhtinas oli nähnyt jumaloimiensa pyhäinjäännösten kärsimät tuhot, hänen kerrotaan huudahtaneen: »Nuo ranskalaissiat ovat levittäneet kuppatautinsa kaikkialle Olympos-vuorelleni.» Hävitys oli niin hirvittävä, että ruhtinas joutui vähäksi aikaa vuoteen omaksi.

Ruhtinas Nikolain elämäntavat muuttuivat yhä tuhlailevammiksi. Hänen suunnaton omaisuutensa salli hänen tyydyttää kaikki oikkunsa, ja hän uhrasi varoja yhtämittaisiin juhliin, metsästysretkiin ja ylellisiin näytäntöihin. Sitä vastoin hän oli kummallisen säästäväinen jokapäiväisissä talousmenoissaan. Tällainen kitsastelu koitui hänelle kalliiksi. Hän oli määrännyt, että keittiössä oli käytettävä sahajauhoja polttopuiden asemasta, ja eräänä päivänä syttyi tulipalo, joka tuhosi koko linnan sisustuksen.

Eräs hänen moskovalainen ystävänsä kertoo tapauksesta seuraavin sanoin: »Viimeinen uutinen Moskovasta: Arkangelskojen loistava palatsi on palanut, ja onnettomuus on kokonaan vanhan ruhtinaan itaruuden syytä, sillä hän oli määrännyt,

että sahajauhoja on käytettävä polttoaineena. Sahajauhoista ei ole kuin yksi askel tuhkaan. Ikkunoista heiteltiin sikin sokin arvokkaita taide-esineitä, ja kuuluisasta Canovan ryhmästä, Amorista ja Psyykestä, murtuivat kädet ja jalat. Jusupov-raukka! Miksi hän on käynyt niin itaraksi? Luulen, ettei Arkangelskoje anna hänelle koskaan anteeksi näitä tuhoja, jotka olisi voitu välttää, ja ennen kaikkea sitä, että hän häpäisi paikan tuomalla sinne kokonaisen haaremin tanssijattaria ja prostituoituja.»

Koko Moskova puhui vanhan ruhtinaan häpeällisistä elämäntavoista. Sen jälkeen kun hänen vaimonsa luopui hänestä, ruhtinas alkoi elättää linnassa uskomattoman suurta rakastajattarien, tanssijattarien ja maalaisnaisten joukkoa. Eräs Arkangelskojen teatterin säännöllinen kävijä kertoo, että balettiryhmän ollessa näyttämöllä ruhtinas saattoi antaa kepillään merkin, ja silmänräpäyksessä kaikki nuoret esiintyjät riisuivat itsensä ilkosen alasti. Esitanssijatar oli hänen erikoinen suosikkinsa, ja hän kerskaili, että tyttö oli annettu hänelle kuninkaallisena lahjana. Mutta ruhtinaan suurimpana intohimona oli eräs poikkeuksellisen kaunis ranskatar, joka kävi äärimmäisen kiusalliseksi ruvettuaan juomaan. Kun tyttö päihtyi, hän alkoi riehua kuin paholainen. Ensin he alkoivat riidellä, mutta sitten kävivät toistensa kimppuun. Maljakot ja astiat lensivät pirstoutuen säpäleiksi. Onneton ruhtinas eli hirvittävän pelon vallassa ja ranskatar rauhoittui vasta, kun hänelle oli luvattu jokin ylellinen lahja. Ruhtinaan viimeinen lemmikki oli muuan 18-vuotias tyttö; hän oli itse siihen aikaan jo täyttänyt kahdeksankymmentä!

Ruhtinaan matkalle lähtö oli aina suurtapaus. Hän ei milloinkaan suostunut lähtemään liikkeelle ilman läheisimpiä ystäviään, silloisia rakastajattariaan, suurta henkilökuntaa ja soittajiaan, lemmikkikoirista, apinoista, papukaijoista ja suuresta kirjamäärästä puhumattakaan. Valmistelut kestivät useita viikkoja ja seurueen kyyditsemiseen tarvittiin ainakin kuusi ajoneuvoa, joiden kunkin eteen oli valjastettu kuusi hevosta. Täl-

laiset matkavarusteet hänellä oli mukanaan lähtiessään Moskovasta kesänviettopaikkaansa, missä kanuunanlaukaukset tervehtivät hänen tuloaan samoin kuin lähtöäänkin.

Ruhtinas Nikolai kuoli vuonna 1831 kahdeksankymmenen ikäisenä. Hänet haudattiin Spaskoje Seloon, hänen Moskovan lähistöllä olevalle maatilalleen. Vähän ennen kuolemaansa hän lahjoitti Pietarin kaupungille erään sikäläisistä taloistaan. Se oli laajan saarnipyökkipuiston keskellä oleva palatsi. Patsaat ja marmorimaljakot kuvastelivat siellä lammikoiden pintaan. Eräs ministeri otti talon haltuunsa ja puiston lammikkoja käytettiin talvisin yleisenä luistinratana.

En malta olla päättämättä tätä lyhyttä esi-isäni elämäkertaa uhraamatta muutamaa riviä maatilalle, joka oli hänen lempiharrastuksensa. »Arkangelskoje», hänellä oli tapana sanoa, »ei ole viljelystila, se on tuhlauksen ja ilon lähde.»

Olen käynyt kuninkaiden ja ruhtinaitten asunnoissa ja tunnen ylellisempiä ja mahtavampia kuin se. Mutta en tunne linnaa, jonka suhteet olisivat sopusointuisemmat. En ole missään nähnyt ihmiskätten työn yhtyvän niin onnellisella tavalla luonnon aikaansaannoksiin. Emme tiedä, kuka oli tämän mestariteoksen todellinen luoja. Arkangelskoje kuului alun perin ruhtinas Galitzinille, joka pani alulle linnan rakennustyöt. Mutta onni kääntyi hänelle vastaiseksi, ja hänen oli pakko myydä se ruhtinas Jusupoville, joka jatkoi työtä tehden siihen jatkuvasti tärkeitä muutoksia. Alkuperäisiin piirustuksiin oli merkitty ranskalaisen arkkitehdin Guernen nimi, mutta hän ei tullut koskaan Venäjälle, ja kaiken todennäköisyyden mukaan venäläiset arkkitehdit toteuttivat suunnitelmat.

On tuskin väärin olettaa, että ruhtinas Nikolai johti Arkangelskojen ostettuaan itse töitä käyttäen neuvonantajanaan italialaista Pietro Gonzagoa, joka oli niihin aikoihin kuuluisa arkkitehti ja teatterien rakentaja. Ruhtinas Nikolai tapasi hänet usein Pieta-

rin-asunnossaan ja uskoi hänen tehtäväkseen pystyttämänsä teatterin koristelun. Tuntuu luonnolliselta, että tämä italialainen taituri osallistui myös Arkangelskojen somistustöihin.

Hieman yksityiskohtaisempi kuvaus on tarpeen sille, joka haluaa saada jonkinlaisen käsityksen tästä kauniista asuinpaikasta. Kuvailen sitä tässä sellaisena kuin sen tunsin.

Pitkä puistokäytävä johti kuusimetsän halki ympyriäiselle, pylväikön kehystämälle pihalle. Linnan pohjakerroksessa olevat laajat freskokattoiset pylvässalit oli koristettu marmoripatsain ja mestareiden maalauksilla. Kaksi salia oli erityisesti pyhitetty Tiepololle ja Hubert Robertille. Kauniiden vanhanaikaisten huonekalujen, kukkien ja kasvien ansiosta nämä huoneet säilyttivät mahtavista mittasuhteistaan huolimatta eräänlaisen intiimin tunnelman. Keskustassa olevasta pyörösalista, jota käytettiin juhlien aikana, avautuivat ovet puistoon. Kaikki Arkangelskojessa käyneet vieraat jäivät hämmästyneinä seisomaan tältä paikalta avautuvan näkymän edessä — terasseja, pitkä patsaiden reunustama ruohomatto, joka eteni taivaanrantaa kohti hävitäkseen siellä metsän varjoisaan sineen.

Vasemmassa siipirakennuksessa sijaitsivat ruokasali ja vanhempieni yksityishuoneet. Ensimmäisessä kerroksessa olivat veljeni ja minun huoneeni sekä vierashuoneet. Oikea siipi käsitti vastaanottosalit ja kirjaston, jonka 35 000 niteen joukossa oli 500 Elsevier-painosta ja vuodelta 1462, siis kirjapainotaidon alkuajoilta, peräisin oleva Raamattu. Kaikissa teoksissa oli alkuperäiset kannet ja ex libris: ex biblioteca Arkangelina.

Lapsena ollessani uskaltauduin harvoin kirjaston puolelle, koska siellä oli luonnollisen kokoinen, pöydän ääressä istuva Jean-Jacques Rousseauta esittävä ranskalaiseen asuun puettu automaattinukke, joka sisällään olevan mekanismin avulla pystyi liikuttamaan jäseniään.

Sivummalla oli kokoelma vanhoja ajopelejä. Muistan varsinkin eräät kaiverruksin ja kultakirjailuin koristetut kuomuvaunut, joiden sisus oli verhottu karmiininpunaisella sametilla.

Kun istuimella olevaa pielusta kohotti, tuli sen alta näkyviin reikätuoli. Ruhtinas Nikolai, jonka oli sairaudestaan huolimatta ollut osallistuttava tsaari Paavali I:n kruunajaisiin, oli teettänyt tällaisen mukavuuslaitoksen juhlavaunuihinsa.

Vuonna 1912, varustaessani linnan yksityishuoneita nykyajan mukavuuksilla, jouduin viipymään pitkään linnassa valvoessani töiden edistymistä. Käytin tilaisuutta hyväkseni ja panetin kuntoon huonekaluvajat, alustat ja kellarit ja löysin monia merkillisiä esineitä. Teatterin kellarista osui käsiini suuri pölyinen käärö, jossa ei ollut kenenkään muun kuin itsensä Pietro Gonzagon kulissimaalauksia. Asetin ne viipymättä niille kuuluvalle paikalle teatterin näyttämölle, missä ne esiintyivät suuresti edukseen.

Niin ikään löysin kokonaisia laatikollisia Arkangelskojen tehtaista peräisin olevia posliini- ja kristalliesineitä. Toimitin löytöni Pietariin, missä ne asetettiin ruokasalin lasikaappeihin.

Vanhan ruhtinaan kuoleman jälkeen Arkangelskoje siirtyi hänen pojalleen ruhtinas Borisille. Tämä oli luonteeltaan monessa suhteessa isänsä vastakohta. Hänen luontainen riippumattomuutensa, suorasukainen puhetapansa ja mitään salaamaton avomielisyytensä aiheuttivat sen, että hänellä loppujen lopuksi oli enemmän vihamiehiä kuin ystäviä. Hän ei ystäviään valitessaan kiinnittänyt mitään huomiota näiden omaisuuteen eikä säätyyn, vain heidän hyvyydellään ja kunniallisuudellaan oli hänen mielestään arvoa.

Kun hänen kerran piti ottaa vastaan tsaari ja tsaaritar, hoviministeri oli pyyhkinyt eräitä nimiä pois kutsuvieraiden luettelosta. Ruhtinas kieltäytyi kuitenkin jyrkästi hyväksymästä karsintaa: »Kun olen saanut kunnian saada vieraakseni hallitsijaparin, kaikkien, jotka ovat minua lähellä, on saatava osallistua siihen.»

Vuoden 1854 suuren nälänhädän aikana ruhtinas Boris kieltäytyi itse kaikesta ylellisyydestä saadakseen ravintoa talonpojil-

leen. Hän hoiti parhaan taitonsa mukaan perimäänsä jättiläismäistä omaisuutta. Tosiasia on, että hänen isäänsä oli kauan askarruttanut ajatus, oliko hänen jätettävä omaisuutensa pojalleen vai lahjoitettava se valtiolle. Hän pelkäsi näet, että Borisin hoidossa kaunis Arkangelskoje muutettaisiin uuteen asuun. Nikolain aavistus toteutui, sillä heti isänsä kuoleman jälkeen Boris alkoi muuttaa Arkangelskojea tuottoisaksi maatilaksi. Suurin osa taideaarteista kuljetettiin Pietariin, eläintarha myytiin, näyttelijät, tanssijattaret ja soittajat erotettiin. Keisari Nikolai I puuttui asiaan, mutta liian myöhään: korvaamaton vahinko oli jo tapahtunut.

Ruhtinas Borisin kuoltua hänen leskensä peri koko omaisuuden. Ruhtinas oli ottanut vaimokseen Sinaida Ivanovna Narishkinan, josta toisessa avioliitossaan tuli Chauveaun kreivitär. Heidän ainoa poikansa ruhtinas Nikolai oli äidinisäni.

III LUKU

Syntymäni. — Äitini pettymys. — Berliinin eläintarhassa. — Äidinisäni äiti. — Isovanhempani. — Vanhempani. — Veljeni Nikolai.

Synnyin maaliskuun 2. päivänä vuonna 1887 Pietarin-asunnossamme Moika-kanavan varrella. Minulle on kerrottu, että syntymääni edeltävänä päivänä äitini oli ollut Talvipalatsissa pidetyissä juhlissa ja tanssinut siellä koko yön. Ystävämme näkivät siinä enteen iloisesta luonteenlaadusta ja hyvästä tanssitaidosta. Perin tosin hänen iloisuutensa, mutta hyvää tanssijaa minusta ei tullut koskaan.

Kasteessa sain etunimekseni Felix. Kummeinani olivat äidinisäni, ruhtinas Nikolai Jusupov ja tämän äiti, Chauveaun kreivitär. Ristiäisissä, jotka pidettiin kappelissamme, pappi oli vähällä hukuttaa minut kastemaljaan, mihin minut ortodoksisten menojen mukaisesti oli upotettava kolmesti. Minut saatiin virkoamaan vain suurella vaivalla. Olin niin viheliäisen näköinen maailmaan tullessani, että lääkärit ilmoittivat minun elävän enintään vuorokauden, ja kurja ulkonäköni sai silloin viisivuotiaan veljeni Nikolain huudahtamaan: »Kauheata! Tuo on heitettävä ulos ikkunasta!»

Äitini, jolla oli ollut jo kolme poikaa — kaksi heistä oli kuollut aivan nuorena — oli niin varmasti luullut saavansa tytön, että oli antanut verhota kätkyeni vaaleanpunaisella kankaalla. Lohduttaakseen itseään näin suuren pettymyksen johdosta hän piti minua puettuna tytön asuun aina viisivuotiaaksi asti. Mutta

en ollut lainkaan loukkautunut siitä, pikemminkin ylpeä. Kadulla puhuttelin ohikulkijoita: »Katsokaa kuinka sievä Bebe on.» Tällä äitini oikulla oli varmasti vaikutusta luonteeni kehittymiseen.

Eräs varhaisimmista muistoistani liittyy Berliinin eläintarhaan, missä kävin kerran ollessani vanhempieni kanssa kaupungissa. Ylläni oli silloin merimiespuku, jonka äitini oli ostanut edellisenä päivänä. Eläintarhan sisäänkäytävän luona huomasin pienet rattaat, joita opetettu kamelikurki veti lasten suureksi riemuksi. Itsepäisten pyyntöjen jälkeen pääsin kyytiin, mutta jostakin selittämättömästä syystä lintu pillastui ja lähti täyttä karkua kiidättämään minua pitkin puiston käytäviä. Kyyristelin istuimellani pelon vallassa, sillä kevyet vaunut huojahtelivat käänteissä uhkaavasti. Viimein lintu pysähtyi häkkinsä eteen. Vartijat ja hoitajattareni olivat juosseet hädissään pitkin puistoa ja huokasivat helpotuksesta, kun viimein löysivät rattailta pienen säikähtyneen pojan, joka oli menettänyt merimieslakkinsa. Hoitajattareni ajatteli rauhoittaa minut viemällä minut leijonanhäkkien luo. Mutta koska pedot näyttivät kääntävän minulle mielenosoituksellisesti selkänsä, kutitin yhtä niistä takapuolesta pienellä kävelykepilläni saadakseni sen palaamaan lähemmäksi. Mutta eläin ei ollut millänsäkään, ilmaisi vain halveksumisensa mahdollisimman sivistymättömällä tavalla antamatta lainkaan arvoa uudelle puvulleni, josta olin kovin ylpeä.

Oxfordin opiskeluaikanani sain kerran lomamatkalla halun käydä verestämässä vanhoja muistoja Berliinin Zoossa. Suurikokoinen »Missi»-niminen marakatti ystävystyi minuun niin silminnähtävästi — todennäköisesti antamieni herkkupalojen johdosta —, että vartija antoi minulle luvan mennä sen häkkiin. Hyväksyin vartijan ehdotuksen ilman erikoista innostusta, mutta »Missi» ilmaisi mielihyvänsä kietomalla pitkät käsivartensa ympärilleni ja rutistamalla minut karvaista rintaansa vasten. Tällainen hellyydenosoitus ei minusta kuitenkaan ollut kovin miellyttävää, ja mietin miten voisin livistää pakoon. Mutta kun aloin

osoittaa lähdön merkkejä, apina yltyi huutamaan kimakalla äänellä niin sydäntä särkevästi, että vartija ehdotti pientä yhteistä kävelyretkeä sen rauhoittamiseksi. Tarjosin käteni nuorelle ystävälleni ja lähdimme astelemaan yhdessä puiston käytäviä pitkiä ohikulkijoiden suureksi riemuksi.

Aina kun matkustin Berliinin kautta, kävin tervehtimässä apinaystävääni. Eräänä päivänä havaitsin häkin tyhjäksi. »'Missi' on kuollut», sanoi sen hoitaja silmät kyynelissä. Tämän kunnon miehen tuska oli liikuttavaa. Se oli viimeinen käyntini Berliinin Zoossa.

Minulla oli lapsuudessani melko harvinainen tilaisuus tutustua äidinisäni äitiin, Sinaida Ivanovnaan, josta tuli toisessa avioliitossaan Chauveaun kreivitär. Olin vain kymmenvuotias hänen kuollessaan, mutta siitä huolimatta hänen muistonsa on lähtemättömästi syöpynyt mieleeni. Hänen hämmästyttävä kauneutensa herätti ihailua kaikissa hänen aikalaisissaan. Hän vietti erittäin iloista elämää ja hänen monista seikkailuistaan keskusteltiin yleisesti. Kerran hän rakastui romanttisesti erääseen nuoreen vallankumoukselliseen, jota hän seurasi Suomeen, kun mies suljettiin Viaporin linnoituksen vankilaan. Hän osti vankilaa vastapäätä olevalla kukkulalla sijaitsevan talon saadakseen huoneestaan käsin katsella rakastettunsa vankikopin ikkunaa.

Kun hänen poikansa meni naimisiin, hän luovutti nuorelle parille Moikan-asuntonsa Pietarista ja asettui asumaan Liteinajakadun varrella olevaan taloon, jonka hän oli rakennuttanut tarkalleen Moikan-talon kaltaiseksi mutta pienempään mittakaavaan.

Kun hänen kuolemansa jälkeen kerran järjestelin hänen papereitaan, löysin joukon kirjeitä, joiden allekirjoittajat kuuluivat sen ajan suurimpiin mahtihenkilöihin. Niiden joukossa oli keisari Nikolai I:n kirjoittamia kirjeitä. Nämä eivät jättäneet epäilyksen sijaa ruhtinattaren ja Nikolain välisten suhteiden lähei-

syydestä. Eräässä kirjeessä tsaari tarjoutui lahjoittamaan hänelle Tsarskoje Selossa olevan Eremitaashi-nimisen huvimajan, minne hän kutsui ruhtinattaren viettämään kesää saadakseen olla hänen lähellään. Vastauksen luonnos oli kiinnitetty nuppineulalla tsaarin kirjeeseen. Ruhtinatar Jusupov kiitti siinä tsaaria jalomielisestä tarjouksesta, mutta kieltäytyi ottamasta vastaan lahjaa esittäen syyksi sen, että hän oli tottunut asumaan kotonaan ja että hänen omistamansa talot riittivät siihen mainiosti. Siitä huolimatta hän osti keisarin palatsin alueeseen rajoittuvan maapalstan ja rakensi sille huvimajan, joka oli tarkka jäljennös tsaarin tarjoamasta. Hän kutsui sinne usein vieraakseen hallitsijaparin.

Kaksi tai kolme vuotta myöhemmin hän riitaantui tsaarin kanssa ja lähti ulkomaille. Hän asettui asumaan Pariisiin, mistä hän osti itselleen talon Parc des Princes'istä. Koko toisen keisarikunnan aikainen Pariisi kiirehti käymään hänen vastaanotoillaan, ja Napoleon, jota nuoren naisen viehkeys ei suinkaan jättänyt tunteettomaksi, teki muutamia lähestymisyrityksiä, mutta ne jäivät vaille vastakaikua.

Tuileries'ssä pidetyissä juhlissa hänelle esiteltiin muuan nuori ranskalainen upseeri Chauveau, joka oli miellyttävän näköinen mutta varaton. Kaunis upseeri miellytti ruhtinatarta ja ennen pitkää he solmivat avioliiton. Ruhtinatar osti miehelleen Bretagnessa olevan Kériolet'n linnan ja hankki hänelle kreivin arvonimen. Kreivi kuoli kuitenkin pian tämän jälkeen ja testamenttasi Kériolet'n linnan rakastajattarelleen. Sinaida raivostui kolttosesta niin suuresti, että osti linnan kohtuuttoman kalliista hinnasta kilpailijaltaan ja lahjoitti sen departementin viranomaisille sillä ehdolla, että siitä tehtäisiin museo.

Teimme joka vuosi vierailun hänen luokseen Pariisiin. Hän eli yksin seuranaisensa kanssa Parc des Princes'issä olevassa talossaan. Meidät oli majoitettu huvimajaan, jonka maanalainen käytävä yhdisti taloon, ja kävimme vain iltaisin hänen luonaan. Muistan vieläkin, miten hän istui mahtavana suuressa

nojatuolissaan, jonka selkämykseen oli kuvattu kolme kruunua — ruhtinaan, markiisin ja kreivin. Korkeasta iästään huolimatta hän oli yhä kaunis ja hänen ryhtinsä ja esiintymisensä yhtä majesteetillista ja hienostunutta kuin menneinäkin päivinä. Vanha kreivitär maalasi ja parfymoi itsensä aina huolellisesti ja käytti venäläistä peruukkia ja runsaasti helmikäätyjä.

Joissakin suhteissa hän oli merkillisen kitsas. Niinpä hänellä oli tapana tarjota meille homehtuneita suklaamakeisia, joita hän säilytti vuorikristallisessa jalokivin koristellussa makeisrasiassa. Olin ainoa, joka suostuin ottamaan niitä, ja luulen, että juuri siitä syystä hän hyväksyi minut paremmin kuin muut. Nähdessään minun ottavan makeisia, joista muut kieltäytyivät, hän syleili minua lämpimästi ja sanoi: »Minä pidän tuosta lapsesta.»

Hän kuoli Pariisissa satavuotiaana vuonna 1897 jättäen äidilleni kaikki korunsa, veljelleni Pariisissa olevan talonsa ja minulle itselleni kaikki Pietarissa ja Moskovassa olevat kiinteistönsä.

Vuonna 1925, ollessani Pariisissa maanpaossa, luin lehdistä, että bolshevikit olivat Pietarissa olevia talojamme tutkiessaan löytäneet ruhtinattaren makuuhuoneesta salaisen oven, jonka taakse piilotetussa arkussa oli miehen luuranko . . . Mietiskelin kauan, mikä salaisuus mahtoi kytkeytyä tähän omituiseen löytöön. Oliko mahdollista, että luuranko oli entinen nuori vallankumouksellinen, jota ruhtinatar oli rakastanut ja jonka hän oli piilottanut luokseen miehen kuolemaan asti — autettuaan hänet ensin pakosalle? Muistan, että kun järjestelin kerran samassa huoneessa isoäitini äidin papereita, tunsin niin omituista selittämätöntä pahan olon tunnetta, että kutsutin huoneeseen palvelijani, jotta minun ei olisi tarvinnut olla siellä yksin.

Parc des Princes'issä oleva talo jäi pitkäksi aikaa asumattomaksi, kunnes se lopulta myytiin suuriruhtinas Pavel Aleksandrovitshille. Suuriruhtinaan kuoltua se joutui Dupanloup-tyttökoululle, missä myöhemmin minun tyttäreni suoritti opintonsa.

* * *

Äidinisäni ruhtinas Nikolai Borisovitsh Jusupov, joka oli Chauveaun kreivittären poika hänen ensimmäisestä avioliitostaan, oli luonteeltaan varsin erikoislaatuinen henkilö. Hän opiskeli loistavalla menestyksellä Pietarissa ja astui sitten valtion palvelukseen. Vuonna 1854, Krimin sodan aikana, hän varusti ja aseisti omilla varoillaan kaksi jalkaväkipataljoonaa.

Turkin sodan aikana ruhtinas lahjoitti armeijalle sairasjunan, joka kuljetti haavoittuneita alkeellisista kenttäsairaaloista Pietarin sairaaloihin. Hänen hyväntekeväisyystoimintansa ulottui myös siviilielämän aloille. Hän perusti useita erilaisia hoitoloita ja huolehti erityisesti kuuromykkien hyväksi perustetusta opistosta. Ruhtinaan luonteessa oli kuitenkin merkillisiä vastakohtia; hän uhrasi suunnattomia summia rahaa hädänalaisten ja raajarikkoisten auttamiseen, mutta oli uskomattoman säästäväinen jokapäiväisessä elämässään. Matkoilla ollessaan hän asettui aina asumaan kaikkein vaatimattomimpaan hotelliin ja käytti palvelusväen portaita välttääkseen ovella juomarahoja kärkkyvät palvelijat. Koska hänelle oli erittäin vaikea olla mieliksi, kaikki alkoivat pelätä häntä. Matkustaminen hänen kanssaan oli äidilleni ankara koettelemus. Pienentääkseen kuluja vastaanotoillaan Pietarissa hän sammutti sähkövalot useista salongeista, jolloin vieraiden oli sullouduttava jo entuudestaan täysiin huoneisiin. Leskikeisarinna, joka muisti hyvin äidinisäni omituiset oikut, kertoi kerran, että suurten päivällisten aikana saattoi pöydille asetetuissa maljakoissa olla oikeiden hedelmien seassa tekohedelmiä, jotta pöytä olisi näyttänyt runsaammalta. Erään tällaisen vuonna 1875 pidetyn illanvieton aikana tapahtui hänen palatsissaan tsaari Aleksanteri II:n ja ranskalaisen kenraali Le Flon välinen historiallinen kohtaus.

Bismarck oli niihin aikoihin sotaisella tuulella eikä suinkaan salannut aiettaan »tehdä selvää jälkeä Ranskasta». Hätääntynyt Ranskan hallitus lähetti kenraali Le Flon Pietariin taivuttamaan tsaaria puuttumaan asiain kulkuun, jotta sota olisi voitu välttää, ja minun äidinisäni tehtäväksi annettiin järjestää

illanvietto, jonka aikana tsaari ja ranskalainen voisivat kohdata toisensa.

Sinä iltana esitettiin palatsin teatterissa ranskalainen näytelmä. Oli sovittu, että näytännön jälkeen tsaari vetäytyisi erääseen lämpiössä olevaan ikkunansyvennykseen, jossa ranskalainen voisi tavata hänet. Kun äidinisäni näki heidät kahden kesken, hän viittasi luokseen äitini ja sanoi hänelle: »Katsohan ja pidä mielessäsi, mitä nyt näet: olet ollut avustajana historiallisessa keskustelussa, jossa ratkaistaan Ranskan kohtalo.»

Aleksanteri II antoi vaaditun lupauksen ja Bismarck sai tiedon, että Venäjä oli valmis mobilisoimaan, ellei Saksa luopuisi sotaisesta asenteestaan.

Äidinisäni rakasti intohimoisesti musiikkia ja oli itsekin erinomainen viuluniekka; hänen kauniiseen viulukokoelmaansa kuului mm. Stradivarius ja Amati. Äitini, joka oletti minun perineen osan hänen isänsä musikaalisesta lahjakkuudesta, alkoi kouluttaa minusta viulunsoittajaa erään Konservatorion professorin johdolla. Rohkaistakseen minua hän luovutti minulle Stradivariuksen, mutta yritys oli turha, ja ennen pitkää Stradivarius pantiin syrjään ja soittotuntini keskeytettiin.

Ruhtinas Nikolain taidekokoelmat saivat nyt uuden suosijan äidinisästäni. Hänen työhuoneensa lasikaapeissa oli harvinainen kokoelma nuuskarasioita sekä vuorikristallikulhoja, jotka olivat täynnä jalokiviä ja muita arvokkaita koruja. Hän oli perinyt isoäidiltään ruhtinatar Tatjanalta intohimoisen halun kerätä jalokiviä. Hänellä oli aina mukanaan nahkakukkaro, jossa olevia irrallisia jalokiviä hän mielellään sormeili ja levitteli ystäviensä ihasteltavaksi. Muistan, miten ruhtinas usein hauskutti minua lapsena ollessani pyörittämällä pöydällä niin kauniisti hohtavaa ja jalonmuotoista helmeä, ettei kukaan ollut tohtinut lävistää sitä.

Äidinisäni kirjoitti useita musiikkia koskevia teoksia ja merkittävän tutkimuksen sukumme historiasta. Hänen vaimonsa oli Ribeaupierren kreivitär Tatjana Alexandrovna. En ole tavan-

nut koskaan häntä, sillä hän kuoli ennen äitini avioliittoa. Äidinäitini oli sairaalloinen, minkä vuoksi isovanhempani matkustelivat usein ulkomaille kylpyläkaupunkeihin ja Sveitsiin, missä heillä oli tila Lac Lemanin rannalla. Alinomainen ulkomailla asuminen koitui ajan oloon vahingolliseksi heidän omaisuutensa hoidolle. Moneen otteeseen laiminlyötyjen maittemme kohentaminen vaati vanhemmiltani suuria ponnistuksia.

Äidinisäni kuoli Baden-Badenissa pitkällisen sairauden jälkeen. Siellä muistan nähneeni hänet ollessani muutaman vuoden ikäinen. Veljeni ja minä kävimme usein tervehtimässä häntä hotellissa, minne hän oli muuttanut. Tapasimme hänet istumassa Voltaire-nojatuolissa jalat kiedottuina skotlantilaisvaippaan. Hänen vierellään olevalle pöydälle oli ahdettu suuri joukko lääkkeitä sekä pullo malagaa ja laatikollinen keksejä. Hänen kanssaan nautin ensimmäisen aperitifini.

* * *

Äidinäitiäni en nähnyt koskaan. Hän kuoli jo ennen äitini avioliittoa, ja kertoman mukaan sekä Winterhatterin maalaaman erinomaisen muotokuvan perusteella hän oli hyvä, kaunis ja älykäs. Hän piti mielellään ympäristössään »prijivalkeja», eräänlaisia palvelijoita, joiden tehtäviä ei kukaan täsmälleen tiedä, mutta joita tapaa joskus vanhoissa perheissä kuin talouteen kiinteästi kuuluvina osina. Eräällä tällaisella palvelijalla, Anna Artamonovnalla oli ainoana puuhana pitää silmällä erittäin kaunista kärpännahkapuuhkaa, jota säilytettiin pahvilieriössä. Kun Anna oli kuollut, äidinäitini aukaisi lieriön: puuhka oli hävinnyt jäljettömiin. Sen paikalla oli kirjelappunen, johon oli kirjoitettu:

»Hyvä Jeesus Kristus, anna minulle anteeksi. Pyyhi pois palvelijasi Annan tahtoen tai tahtomattaan tekemät synnit.»

Äidinäitini kiinnitti suurta huomiota tyttärensä kasvatukseen. Äitini oli jo seitsemän vuoden ikäisenä selvillä kaikista suuren maailman tavoista, osasi ottaa vastaan vieraita ja seurustella

heidän kanssaan. Eräänä päivänä, kun äidinäitini odotti erästä suurlähettilästä luokseen vierailulle, hän antoi äitini, silloin vielä lapsen, tehtäväksi vieraan vastaanottamisen. Äitini teki kaikkensa, tarjoili vieraalle teetä ja savukkeita... mutta turhaan! Suurlähettiläs, joka odotti talon emännän saapumista, ei kiinnittänyt vähäisintäkään huomiota pienen tytön ponnisteluihin eikä sanonut tälle sanaakaan. Äitini oli aivan läkähtymäisillään, kun hän äkillisen mielijohteen vallassa sanoi: »Peut-être voulez-vous faire pipi?» (Haluatteko kenties mennä piipille?) Suurlähettiläs suli silmänräpäyksessä. Äidinäitini, joka astui huoneeseen juuri sillä hetkellä, tapasi vieraansa nauramasta täyttä kurkkua.

* * *

Isäni vanhemmista tunsin vain isäni äidin. Isoisäni Felix Elston kuoli paljon ennen vanhempieni avioliittoa. Väitetään, että hän oli Preussin kuninkaan Fredrik Wilhelm IV:n ja Tiesenhausenin kreivittären poika. Kreivitär oli kuninkaan sisaren, keisarinna Aleksandran hovineiti, ja seurasi emäntäänsä tämän matkustaessa Preussiin tervehtimään veljeään. Hovineiti synnytti Preussin kuninkaassa sellaisen intohimon, että tämä lupasi ottaa hänet vaimokseen. Jotkut väittävät, että seikkailu todella johti morganaattiseen avioliittoon, toiset taas, että nuori nainen kieltäytyi kunniasta, jotta hänen ei olisi tarvinnut hylätä keisarinnaansa, mutta että hän ei kuitenkaan halunnut torjua Preussin kuningasta luotaan, ja tämän salaisen rakkauden hedelmä oli Felix Elston. Eräät sen ajan pahansuovat henkilöt näkivät pojan nimessä kaksi ranskalaista sanaa: elle s'étonne [1], joka muka olisi ilmaissut nuoren äidin tunteita.

Isoisäni eli Saksassa kuusitoistavuotiaaksi asti, jolloin hän muutti Venäjälle ja liittyi armeijaan. Myöhemmin hänestä tuli Donin kasakkain komentaja.

Hän oli ottanut aviopuolisokseen Sumarokovin kreivittären

[1] Ransk. = häntä ihmetyttää. Suom. huom.

Elena Sergejevnan, joka oli sukunsa viimeinen edustaja. Tästä syystä tsaari antoi isoisälleni Elstonille oikeuden käyttää myös vaimonsa sukunimeä. Sama kunnia suotiin isälleni hänen mennessään naimisiin Jusupovien ruhtinaiden viimeisen jälkeläisen kanssa.

Isoäitini oli herttainen pieni ja pulleahko nainen, jonka ilme ja kasvot säteilivät hyvyyttä. Hänen mielikuvituksensa ilmeni joskus hyvin hullunkurisella tavalla. Hänellä oli tapana täyttää lukemattomien hamekertojensa taskut rihkamalla, joista hän käytti sanontaa: hyödyllisiä lahjoja, joilla saa ystäviä. Se oli merkillinen kokoelma tohveleita, hammasharjoja, lääkkeitä ja erilaisia toalettivälineitä, jopa kaikkein intiimeimpiäkin. Hän levitti tämän sekamelskan vieraittemme nähtäväksi ja koetti heidän ilmeistään lukea, mikä heitä kulloinkin eniten miellytti. Vanhempani käyttivät mitä ovelimpia keinoja saadakseen hänet pysymään huoneistossaan, kun meillä oli ulkomaalaisia vieraita.

Isoäidilläni oli kaksi intohimoa: postimerkkien keräily ja silkkiäistoukkien hoito. Viimeksi mainitut täyttivät koko talon; niitä oli nojatuoleissa, ja vieraamme tärvelivät vaatteensa istuutuessaan niiden päälle.

Ollessamme Krimillä isoäitini mielenkiinto kohdistui puutarhaan. Tässäkin suhteessa kävi ilmi hänen merkillinen ajatuksenjuoksunsa. Hän oli saanut päähänsä, että simpukoista sai erinomaista lannoitetta ruusuille, ja etsiskeli niitä kaikkialta tiluksiltamme. Palattuaan hän survoi saalistaan jaloillaan, kunnes se muuttui limaiseksi tahtaaksi, ja luovutti sen sitten puutarhureille. Nämä varoivat visusti käyttämästä sitä, mutta koska he halusivat olla isoäidilleni mieliksi, he eivät milloinkaan laiminlyöneet antaa hänelle muutamaa viikkoa myöhemmin paria kaunista ruusua, joiden erinomainen kauneus, niin he sanoivat, oli yksinomaan simpukkalannoitteen ansiota.

Hänen anteliaisuutensa oli rajaton. Lahjoitettuaan pois kaiken minkä omisti hän jatkoi hädänalaisten auttamista ystäviensä välityksellä. Hän piti paljon veljestäni ja minusta, vaikka joutuikin

usein pilantekomme uhriksi. Eräs suosituimmista huveistamme oli pysäyttää hänen hissinsä kerrosten puoliväliin. Kun säikähtynyt ja onneton nainen alkoi huutaa hädissään, juoksimme ensimmäisinä »apuun» päästääksemme hänet pälkähästä, mitä palvelusta hän ei koskaan jättänyt avokätisesti korvaamatta. Käytimme samaa menetelmää sellaisiin vieraisiin, joista emme pitäneet, mutta huolehdimme aina siitä, että he pääsivät vapauteen ennen apuun rientävien palvelijoiden saapumista.

Muutamaa minuuttia ennen kuolemaansa isoäitini käski uskollisena kummalliselle harrastukselleen tuoda luokseen silkkiäistoukkansa. Luotuaan niihin viimeisen katseen hän heitti henkensä levollisesti.

»Kuljen suoraan tietäni» on Sumarokovien tunnuslause. Isäni pysyi koko elämänsä ajan uskollisena tälle tunnukselle, ja hän oli moraalisesti paljon korkeammalla tasolla kuin suurin osa meitä ympäröivistä ihmisistä. Ruumiillisesti hän oli kookas, kaunis, sulavaliikkeinen ja elegantti mies ja hän säilytti vanhoihin päiviinsä asti ylevän ryhtinsä. Hänellä oli oikeastaan tervettä järkeä enemmän kuin todellista älyä. Hänen hyvyytensä miellytti kaikkia alempisäätyisiä ja varsinkin hänen alaisiaan, mutta hän ei osannut diplomaattisesti suhtautua häntä arvossa ylempiin, ja etenkin hänen suorasanaisuutensa tuotti hänelle joskus hankaluuksia.

Isäni tunsi jo nuoruudessaan mieltymystä sotilasuraan ja ilmoittautui kavaljeerikaartin rykmenttiin, jonka komentaja hänestä tuli. Myöhemmin hänet ylennettiin keisarin seurueeseen kuuluvaksi kenraaliksi. Vuoden 1914 lopulla hallitsija määräsi hänet tehtäviin ulkomaille ja hänen palattuaan Moskovan kenraalikuvernööriksi.

Meidän lasten suhteet isään eivät milloinkaan kehittyneet kovin läheisiksi. Ne supistuivat siihen, että suutelimme häntä

kädelle aamuisin ja iltaisin. Hänellä ei ollut minkäänlaista käsitystä meidän elämästämme ja harrastuksistamme.

* * *

Äitini oli hurmaava. Hän oli olemukseltaan siro ja viehättävä, hänen hiuksensa olivat sysimustat, ihonsa pronssinruskea ja hänen siniset silmänsä loistivat kuin tähdet. Hän ei ollut ainoastaan älykäs, sivistynyt ja taiteellinen, vaan myös tavattoman hyväsydäminen. Kukaan ei voinut vastustaa hänen viehätysvoimaansa, mutta hän ei milloinkaan ollut siitä ylpeä, vaan piti vaatimattomuutta ja yksinkertaisuutta suurimpana hyveenä. Hänellä oli tapana sanoa meille: »Mitä enemmän taivas on teille lahjojaan antanut, sitä enemmän teillä on velvollisuuksia muita kohtaan. Olkaa vaatimattomia, ja jos teille on suotu jossakin suhteessa enemmän kuin muille, älkää antako vähempiosaisten huomata sitä.»

Hän sai avioliittotarjouksia sen ajan Euroopan kuuluisimmista suvuista, jopa hallitsijaperheistäkin, mutta kieltäytyi, koska halusi ottaa miehekseen sen, joka häntä itseään miellytti. Isoisäni, joka mielikuvituksessaan näki hänet jo valtaistuimella, oli lohduton nähdessään, miten vähän kunnianhimoinen hänen tyttärensä oli. Hänen surunsa vain kasvoi, kun hän sai kuulla, että hänen tyttärensä oli päättänyt ottaa miehekseen erään kreivi Sumarokov-Elstonin, joka oli tavallinen kaartinupseeri.

Äidilläni oli niin luontaiset tanssijattaren ja näyttelijän lahjat, että hän oli parhaiden ammattiesiintyjien veroinen. Kerran hovissa pidettyjen suurten juhlien aikana — kaikkia vieraita oli pyydetty pukeutumaan XVI vuosisadan pajarien pukuun — itse tsaari pyysi häntä esittämään venäläisiä tansseja. Vaikka äitini ei ollut harjoitellut kertaakaan orkesterin kanssa, hän improvisoi niin loistavasti, että soittajat seurasivat häntä vaivatta ja äitini huudettiin viisi kertaa esiin.

Kuuluisa moskovalainen teatterinjohtaja Stanislavski, joka oli

nähnyt hänen esiintyvän Edmond Rostandin »Romaneskeissa» erään hyväntekeväisyysnäytännön aikana, vannotti häntä liittymään seurueeseensa, »koska hänen oikea paikkansa oli teatterissa».

Kun Espanjan kuninkaan täti infanta Eulalia saapui Venäjälle, vanhempani pitivät vastaanoton hänen kunniakseen Moskovan-asunnossamme. Infanta Eulalia kuvailee muistelmissaan äidistäni saamiaan vaikutelmia:

»Kaikista kunniakseni pidetyistä juhlista jäi ruhtinatar Jusupovin vastaanotto erityisesti mieleeni. Ruhtinatar oli erittäin kaunis nainen, eräs niistä ihmeellisistä kaunottarista, jotka jäävät tuon aikakauden symboleiksi; hän eli suunnattoman loiston keskellä, ainoalaatuisen ylellisessä ilmapiirissä, mitä puhtaimpien bysanttilaisten taide-esineiden ympäröimänä suuressa palatsissa, jonka ikkunat avautuivat kolkkoon, kellotapulien täyttämään kaupunkiin. Prameileva ylellisyys ja venäläinen riehakkuus saavuttivat täällä huippunsa yhtyneinä mitä aidoimpaan ranskalaiseen eleganssiin. Tällä vastaanotolla oli talon emännällä yllään hovipuku, joka oli ommeltu täyteen briljantteja ja hohtavia helmiä. Kauniina ja ihailtavan joustavana hän kantoi jättiläismäisillä helmillä ja timanteilla koristettua *kakosnikiä*, korua, jota Venäjällä käytetään hovidiadeemimme sijasta ja joka on jo sinänsä omaisuuksien arvoinen. Ihmeellinen sädehtivien itämaisten ja länsimaisten korujen mielikuvituksellinen kokoelma täydensi asun. Helmikäädyt, kultaiset bysanttilaisaihein koristellut rannerenkaat, helmi- ja turkoosikorut, sormukset, jotka sädehtivät kaikkia värejä, kaikki nämä tekivät ruhtinatar Jusupovista niin vaikuttavan hahmon, että olisi voinut kuvitella katselevansa bysanttilaisen keisarikunnan hallitsijatarta.»

Mutta eräässä toisessa virallisessa tilaisuudessa kaikki oli toisin. Vanhempani kuuluivat suuriruhtinas Sergein ja suuriruhtinatar Elisavetan seurueeseen näiden matkustaessa Englantiin kuningatar Viktorian riemujuhliin. Koska Englannin hovitavat edellyttivät runsaita koruja, suuriruhtinas oli kehottanut äitiäni

ottamaan mukaansa kauneimmat helmensä ja jalokivensä. Punaisella nahalla verhottu laukku, jossa korut olivat, uskottiin erään kamaripalvelijan huostaan. Kun äitini alkoi illalla Windsoriin saavuttuaan pukeutua päivällistä varten, hän pyysi kamarineitoaan ottamaan korut esille; laukkua etsittiin kaikkialta, mutta se oli peruuttamattomasti kateissa, ja niinpä ruhtinatar Jusupov esiintyi sinä iltana upeassa asussa mutta ilman ainoatakaan korua. Seuraavana päivänä laukku löytyi erään saksalaisen prinsessan huostasta; hänen matkatavaransa olivat sekaantuneet vanhempieni laukkujen kanssa.

Pienenä ollessani minun suurin iloni oli nähdä äitini juhlapuvussa. Muistan vieläkin hyvin erään soopelinnahalla koristetun samettipuvun, joka äidilläni oli yllään Moikassa kiinalaisen valtiomiehen Li-Hung-Tshangin kunniaksi pidetyillä päivällisillä. Hänen kaulallaan oli timanteista ja mustista helmistä tehty koru. Sinä iltana antoi kiinalainen näytteen kotimaansa merkillisistä kohteliaisuussäännöistä. Aterioinnin päätyttyä astui Li-Hung-Tshangin eteen kaksi kiiltävänappisiin pukuihin pukeutunutta kiinalaista palvelijaa, joista toinen kantoi käsissään hopeista kulhoa ja toinen riikinkukon sulkia ja lautasliinaa. Kiinalainen otti sulan käteensä, kutitti sillä kurkkuaan . . . ja ylenantoi koko päivällisensä kulhoon. Kauhistunut äitini kääntyi vasemmalla puolellaan istuvan diplomaatin puoleen, joka oli palvellut useita vuosia Taivaallisessa keisarikunnassa.

— Ruhtinatar, mies virkkoi, tämä teko merkitsee mitä suurinta kunnianosoitusta teille, sillä Li-Hung-Tshang on sillä tahtonut näyttää, miten suuren arvon hän antaa teidän ruokalajeillenne ja että hän on valmis aloittamaan uudelleen.

Äitini oli erittäin suosittu tsaarin perheessä, ja erikoisesti tsaarin sisar, suuriruhtinatar Elisaveta piti hänestä. Äitini suhteet tsaariin olivat myös hyvät, mutta hänen ystävyytensä tsaarittaren kanssa ei kestänyt kauan. Hän oli liian itsenäinen salatakseen mielipiteensä, vaikka ne eivät olisikaan olleet kovin miellyttävää kuultavaa. Tsaaritar lakkasi kutsumasta äitiäni luokseen

eräiden hänen läheisyydessään olevien henkilöiden painostuksesta.

Kun hovihammaslääkäri tohtori Kastritski palasi vuonna 1917 Tobolskista, missä tsaarin perhe oli silloin vangittuna, hän välitti meille tsaarin lähettämän viimeisen tervehdyksen:

»Kun tapaatte ruhtinatar Jusupovin, sanokaa hänelle, että olen nyt havainnut, miten oikeassa hän oli varottaessaan meitä. Jos hänen neuvojaan olisi seurattu, monet traagiset tapahtumat olisi varmasti voitu välttää.»

Ministerit ja poliitikot pitivät äitini kaukonäköisyyttä ja hänen arvostelukykyään erittäin suuressa arvossa. Hänestä olisi voinut tulla esi-isänsä ruhtinas Nikolain arvokas seuraaja ja salonkipolitiikan elvyttäjä. Hänen vaatimattomuutensa esti kuitenkin häntä omaksumasta tällaista osaa, ja itse asiassa tämä seikka vain lisäsi häntä kohtaan tunnettua arvonantoa.

Äitini ei ollut erityisen kiinnostunut rahoista, vaan antoi isäni hoitaa liikeasioita mielensä mukaan ja syventyi hyväntekeväisyystyöhön ja talonpoikiemme kohtalon keventämiseen. Ei liene väärin ajatella, että jos hän olisi valinnut puolisokseen toisen miehen, hän olisi voinut näytellä huomattavaa osaa ei vain Venäjällä vaan koko Euroopassa.

* * *

Ne viisi ikävuotta, jotka erottivat minut veljestäni Nikolaista, pitivät meitä aluksi jonkin verran loitolla toisistamme, mutta kuusitoista vuotta täytettyäni meistä tuli läheiset ystävät. Nikolai suoritti opintonsa Pietarin yliopistossa. Hän ei ollut sen kiinnostuneempi kuin minäkään sotilasurasta, vaan kieltäytyi astumasta armeijaan; mutta muuten hänen luonteensa poikkesi monessa suhteessa minun luonteestani. Hän oli perinyt äidiltäni jonkin verran taipumuksia teatteriin, musiikkiin ja kirjallisuuteen. Kaksikymmentäkaksivuotiaana hän johti harrastelijanäyttämöä, joka esiintyi yksityisissä tilaisuuksissa. Tällaiset puuhat

suututtivat isääni, ja hän kielsi Nikolaita esiintymästä omassa teatterissamme.

Nikolai oli pitkä ja sirojäseninen poika, hänen hiuksensa olivat mustat, ja tummien, ilmeikkäiden silmien yläpuolella olevat kulmakarvat harvinaisen paksut. Hänellä oli kaunis baritoni ja laulaessaan hän säesti usein itseään kitaralla.

Varttuessaan hän muuttui vähitellen omavaltaiseksi ja yltiöpäiseksi ja antoi arvoa vain omille mielipiteilleen. Kaikessa toiminnassaan hän totteli vain mielikuvitustaan. Hän inhosi ihmisiä, jotka kävivät talossamme, ja siinä suhteessa minä olin yhtä mieltä hänen kanssaan. Saadaksemme edes jotakin hauskuutta tässä arvokkaiden ja ikävystyttävien ihmisten seurassa meillä oli tapana keskustella liikuttamalla pelkästään huulia. Olimme kehittäneet sellaisen taidon, että uskalsimme ivailla vieraita heidän läsnäollessaankin. Vähitellen temppu tuli kuitenkin muiden tietoon, ja me saimme sen johdosta monia vihamiehiä.

IV LUKU

Tsaari Nikolai II:n kruunajaiset. — Juhlia Arkangelskojessa ja Moskovassa. — Maria, Romanian perintöprinsessa. — Prinssi Gritsko.

Vuonna 1896, tsaari Nikolai II:n astuessa valtaistuimelle, olimme jo toukokuusta lähtien Arkangelskojessa ottaaksemme vastaan kruunajaisvieraita. Heidän joukossaan olivat Romanian perintöprinssi ja hänen puolisonsa Maria. Vanhempani olivat hankkineet heidän kunniakseen paikalle romanialaisen orkesterin, jonka symbalistin [1] kanssa ystävystyin niin, että hän soitteli usein minulle yökaudet yhteen mittaan.

Suuriruhtinas Sergei ja suuriruhtinatar Elisaveta olivat myös kutsuneet vieraakseen suuren joukon omaisia ja tuttavia Illinskoje-nimiselle maatilalleen, josta oli vain viiden kilometrin matka meille. He saapuivat usein loistaville vastaanotoille, joita pidettiin yhtä mittaa Arkangelskojessa. Hallitsijapari oli usein läsnä näissä juhlissa, joiden loiston sanottiin miltei vetävän vertoja hovijuhlille.

Teatteri oli ahkerassa käytössä. Vanhempani olivat kutsuneet Pietarin italialaisen oopperan, Mazzinin ja laulajatar Arnoldsonin sekä koko balettikunnan. Eräänä iltana oli määrä esittää Faust, mutta juuri ennen väliverhon nousemista äitini sai kuulla madame Arnoldsonin kieltäytyneen laulamasta, koska puutarhakohtauksessa näyttämö oli lavastettu aidoin kukkasin, joiden

[1] Symbaali, romanialaisten ja unkarilaisten orkestereiden käyttämä kielisoitin.

tuoksu teki hänet pahoinvoivaksi. Ne oli heti paikalla korvattava tekokukilla. Muuan toinen lavastus jäi ainaiseksi mieleeni. Vieraat oli sijoitettu aitioihin, ja permannolta, joka oli muutettu ruusutarhaksi, levisi huumaava tuoksu kaikkialle saliin.

Näytännön jälkeen vieraat kerääntyivät terasseille, minne korkeiden kynttelikköjen valaisemat päivällispöydät oli katettu. Seurasi ilotulitus, taikanäytelmä, joka lumosi lapsen mieleni niin, etten olisi mistään hinnasta halunnut lähteä huoneeseeni nukkumaan.

Juhlat jatkuivat Moskovassa, jonne vanhempani ja heidän vieraansa muuttivat asumaan muutamia päiviä ennen kruunajaisia. Moskovan-asuntomme, entinen Iivana Julman metsästysmaja, oli säilytetty alkuperäisessä asussaan; siellä oli suuria holvattuja saleja, 16. vuosisadalta peräisin olevia huonekaluja ja runsain upotuksin koristeltuja kultaesineitä. Tämä itämaisen ylellinen ilmapiiri muuttui taikamaaksi prameilevien vastaanottojen aikana, ja läsnä olleet ulkomaalaiset ruhtinaat selittivät, etteivät he olleet milloinkaan nähneet mitään sen vertaista.

Veljeni ja minä, jotka olimme vielä liian nuoria, saimme kiltisti pysytellä Arkangelskojessa. Ainoastaan kruunajaispäiväksi pääsimme Moskovaan. Kun suljen silmäni, voin vieläkin kuvitella näkeväni Kremlin valaistut muurit, sen vihreät ja punaiset katot ja kirkkojen kullatut kupolit.

Sinä iltana näimme kruunajaisseurueen lähtevän keisarin palatsista Uspenskin katedraalia kohti. Juhlamenojen jälkeen tsaari ja molemmat tsaarittaret poistuivat suuren saattojoukon etunenässä katedraalista pukeutuneina pyhiin vaippoihin ja päässään kultaiset kruunut. Kulta ja kalliit kivet hohtivat auringossa, joka sinä päivänä tuntui loistavan tavallista kirkkaammin. Sellaista näkyä ei voi nähdä missään muualla kuin Venäjällä. Kukapa olisi silloin arvannut, että kaksikymmentä kaksi vuotta myöhemmin tämä loisto ja komeus olisi vain muisto!

Kerrotaan, että kun tsaaritar pukeutui juhlamenoja varten,

eräs hänen kamarineidoistaan haavoitti sormensa hakaseen, jolloin veripisara putosi kärpännahkaviitalle.

Kolme päivää myöhemmin sattui Kodinkassa hirvittävä onnettomuus, joka sai koko Venäjän surun valtaan. Järjestelyvirheen takia syntyi väkijoukossa tavaton sekasorto tsaarin lahjoja jaettaessa ja tuhansia ihmisiä tallattiin kuoliaaksi. Monet näkivät tässä synkän enteen.

Useimmat kruunajaisten jälkeiseksi ajaksi suunnitelluista juhlallisuuksista peruutettiin. Mutta harkitsemattomat neuvonantajat taivuttivat Nikolai II:n osallistumaan suuriin tanssiaisiin, jotka pidettiin onnettomuuspäivän iltana Ranskan suurlähetystössä. Suuriruhtinaat joutuivat keskenään vakavaan riitaan tapahtuman johdosta. Suuriruhtinas Sergein, silloisen Moskovan kenraalikuvernöörin kolme veljeä vaativat, ettei juhlien ohjelmaan saanut tehdä mitään muutoksia, koska he siten halusivat saada kansan unohtamaan onnettomuuden, josta Sergei oli suurelta osalta vastuussa. Neljä »Mihailovitshia» — tuleva appeni suuriruhtinas Aleksei ja hänen veljensä — ilmaisivat jyrkästi olevansa toista mieltä, ja sen vuoksi heitä ruvettiin syyttämään vehkeilystä suvun vanhempia jäseniä vastaan.

Kruunajaisten jälkeen vanhempani palasivat Arkangelskojeen vieraineen. Romanian prinssi Ferdinand ja hänen puolisonsa Maria jäivät pitkäksi aikaa luoksemme, Ferdinand oli Romanian kuninkaan Karol I:n veljenpoika. Muistin hyvin kuningas Karolin, joka kävi usein tervehtimässä äitiäni. Hänellä oli uljas ja majesteetillinen ryhti, harmahtavat hiukset ja kotkan profiili. Sanottiin, ettei häntä kiinnostanut mikään muu kuin politiikka ja raha ja että hän siitä syystä laiminlöi vaimoaan, Wiedin prinsessaa, joka kirjailijana käytti kuuluisaa salanimeä Carmen Sylva. Heillä ei ollut lapsia, ja siitä syystä Ferdinandista tuli perintöruhtinas. Hän oli miellyttävä ihminen, mutta ei mikään persoonallisuus, äärimmäisen pelokas ja päättämätön sekä poliitikkona että yksityiselämässään. Hän olisi ollut varsin kaunis ulkomuodoltaan, elleivät hänen ulkonevat korvansa olisi

pilanneet hänen kasvojaan. Ferdinand oli ottanut puolisokseen Saksi-Koburg-Gothan prinsessan Marian, tsaari Aleksanteri III:n sisaren vanhemman tyttären.

Prinsessa Maria oli jo silloin tunnettu kauneudestaan, ennen kaikkea siniharmaista silmistään, joita kukaan, joka ne oli joskus nähnyt, ei voinut koskaan unohtaa. Olin hiusjuuria myöten hullaantunut häneen. Seurasin päivisin häntä kuin varjo; öisin muistelin hänen kasvojaan kykenemättä nukkumaan. Kerran hän suuteli minua. Tunsin itseni niin onnelliseksi, että kieltäydyin illalla pesemästä kasvojani. Hän kuuli tapauksesta, ja se huvitti häntä suuresti. Monia vuosia myöhemmin tapasimme Lontoossa Itävallan lähettilään luona. Kerroin hänelle tapauksesta, eikä hänkään ollut unohtanut sitä.

Kruunajaisten aikana jouduin näkemään kohtauksen, joka vaikutti syvästi lapsen mielikuvitukseeni. Istuessamme eräänä päivänä ruokapöydän ääressä kuulimme äkkiä hevosen kavioiden kopsetta viereisestä huoneesta. Ovi avautui ja näimme uljasryhtisen ratsumiehen kookkaan hevosen selässä. Hänellä oli kädessään kimppu kukkia ja hän heitti sen äitini jalkoihin. Mies oli tsaarin seurueeseen kuuluva ruhtinas Gritsko Witgenstein, viehättävä ja kummallisista päähänpistoistaan tunnettu mies, jota naisväki ihaili rajattomasti. Nuoren upseerin rohkeus sai isäni veren kuohahtamaan, ja hän kielsi tätä enää koskaan astumasta kynnyksemme yli.

Isäni suhtautuminen tapaukseen nosti heti mieleni vastarintaan. Minua kuohutti, että hän oli tällä tavoin raivonnut todelliselle sankarille, entisaikojen ritarien ruumiillistumalle, joka oli pelotta ilmaissut rakkautensa niin jaloin elein.

V LUKU

Sairaalloinen lapsuuteni. — Kumppanukset. — Argentiinalainen. — Vuoden 1900 näyttely. — Kenraali Bernov. — Gugusse. — Matkustaminen muovaa nuoren mielen.

Lapsuudessani olin kaikkien potemieni lastentautien johdosta pitkät ajat kivulloinen ja raihnainen. Varsinkin laihuuteni huoletti minua, ja pohdin usein, miten saada itseni lihavammaksi, kunnes eräs »itämaisia pillereitä» suositteleva mainos sai toiveeni heräämään. Söin niitä salaa ja olin sangen pettynyt, kun hoito osoittautui tuloksettomaksi. Minua hoitava lääkäri sattui kerran näkemään pillerit yöpöydälläni ja pyysi heti selitystä. Kun tunnustin hänelle salaisuuden, hän alkoi ensin nauraa, mutta kehotti minua sitten luopumaan lääkkeestäni.

Olin useiden lääkäreiden hoidossa, mutta pidin eniten eräästä tri Korovinista, jolle hänen nimensä (korova, joka on venäjää, merkitsee lehmää) vuoksi olin antanut nimen »setä Ammuu». Kun kuulin vuoteeseeni hänen askelensa, aloin ammua, ja tohtori, joka oli leikissä mukana, vastasi samalla tavoin. Kuten useimmat sen ajan vanhat lääkärit hän kuunteli rintakehääni käyttäen ainoana välineenään lautasliinaa. Haistelin mielelläni hänen hiusvoidettaan ja olin pitkän aikaa siinä käsityksessä, että lääkärin pään on välttämättä lemuttava hyvälle.

Luonteeni osoittautui vaikeaksi. Muistelen vielä tänä päivänä omantunnon tuskia kärsien niitä lukuisia kotiopettajia, joiden rasittavana tehtävänä oli minun kouluttamiseni. Ensimmäinen heistä oli muuan saksatar, joka rakastuttuaan onnettomasti isäni

sihteeriin (ja kenties myös minun ilkeän luonteeni ansiosta) menetti järkensä ja joutui mielisairaalaan. Olin toivoton oppilas. Uusi opettajani yritti innostaa minua opiskeluun järjestämällä yhteisiä oppitunteja, mutta olin edelleenkin laiska ja hajamielinen, ja sitä paitsi minun käytökselläni oli erittäin turmiollinen vaikutus tovereihin.

Erään juopon saksalaisen jälkeen, joka iltaisin nukahti vuoteeseensa samppanjapullo vierellään, sain luulot pois uskomattoman suurelta kotiopettajien sarjalta, joka käsitti venäläisiä, ranskalaisia, englantilaisia, sveitsiläisiä ja saksalaisia, miehiä sekä naisia. Viimeisenä oli eräs apotti, josta myöhemmin tuli Romanian kuningattaren lapsien kotiopettaja. Vuosia jälkeenpäin kuningatar kertoi minulle, että muisto minusta oli jäänyt painajaiseksi vanhan pappiparan mieleen, ja hän halusi tietää, oliko kaikki apotin kertoma tosiaan ollut totta. Minun oli tunnustettava, ettei hän ollut sepittänyt omasta päästään mitään. Muistan vieläkin erään musiikinopettajani, jota purin sormeen niin pahasti, ettei hän pystynyt soittamaan kokonaiseen vuoteen.

Meillä ei ollut ainoatakaan täyttä serkkua äitini puolelta. Kutusovit, Cantacuzènet, Ribeaupierret ja Stahovitshit olivat kaikki kaukaisia sukulaisiamme, ja meidän suhteemme heihin olivat erinomaiset mutta verraten etäiset. Sama koski pikkuserkkujamme, Hélène ja Mihail Sumarokovia, jotka isänsä heikon terveyden vuoksi oleskelivat alinomaa ulkomailla. Tavallisimmat leikkitoverimme olivat isäni sisaren lapset Mihail, Wladimir ja Irène Lasarev ja setäni Sumarokov-Elstonin tyttäret Catherine ja Sinaida.

Olimme kaikki rakastuneet kauniiseen Catherineen. Hänen sisarensa ei ollut yhtä kaunis, mutta hänestä pidettiin hänen herttaisuutensa ansiosta. Lazarevien vanhin poika Mihail, joka oli lähinnä veljeni ikätoveri, oli erittäin älykäs ja henkevä poika.

Wladimir taas oli niin hurmaavan lystikäs, ettei kukaan kyennyt vastustamaan häntä. Hänen kasvonsa olivat ilmeikkäät ja torvimainen nenä sai hänen olemuksensa muistuttamaan klovnia. Tämä velikulta oli seuran uupumaton ilonpitäjä. Hänellä oli jalomielinen sydän, mutta kevytmielinen kun oli, hän ei osannut suhtautua mihinkään vakavasti. Hän nauroi kaikelle eikä välittänyt muusta kuin huvituksista. Teimme yhdessä niin hullunkurisia kujeita, että muistelen niitä vieläkin liian suurella mielihyvällä voidakseni tuntea katumusta. Hänen sisarensa Irène oli perinyt saman onnellisen luonteen. Hänellä oli lukuisia ihailijoita, jotka hänen kaunis egyptiläinen profiilinsa ja vihreät, soikeat silmänsä olivat lumonneet.

Pikkuserkkujemme ohella kuului meidän lasten lähimpään tuttavapiiriin oikeusministeri Muravjevin ja valtiosihteeri Tanejevin lapset. Kokoonnuimme säännöllisesti sunnuntaisin ja lomapäivinä Moikaan, ja kerran viikossa tanssinopettaja Troitski saapui opettamaan meille sen ajan muotitansseja. Minun parinani oli Shura Muravjev, joka oli sekä viehättävä että älykäs tyttö. Minä olin varsin keskinkertainen tanssija, mutta Shura suhtautui suuripiirteisesti kömpelyyteeni eikä moittinut minua koskaan siitä, että niin usein poljin häntä varpaille.

Sunnuntai-iltaisin olimme Tanejevien luona tanssiaisissa. Tanejevien vanhempi tytär oli isokokoinen, roteva ja pyöreänaamainen, eikä kukaan mielellään tanssinut hänen kanssaan. Hän ei liioin ollut kovin älykäs, mutta sitä vastoin äärimmäisen viekas ja oikullinen. Kukaan ei olisi silloin voinut aavistaa, että tämä sama Anna Tanejev, jolla oli niin vähän viehätysvoimaa, kerran tunkeutuisi tsaarin perheen keskuuteen, missä hän näytteli turmiollista osaa. Hänen vaikutusvaltansa edisti ainakin jossakin määrin Rasputinin huimaavan nopeata nousua valtaan.

* * *

Kun olin tullut siihen ikään, jolloin kaikki on lapsen mielestä kyselemisen arvoista, moni ympäristöäni koskeva ongelma alkoi vaivata mieltäni. Kun kysyin, miten maailma oli syntynyt, vastattiin minulle, että kaikki oli saanut alkunsa Jumalasta.

— Mutta kuka on Jumala?

— Näkymätön olento, joka asuu taivaassa.

Vastaus oli liian ylimalkainen tyydyttääkseen minua ja tuijottelin pitkät ajat taivaalle toivoen näkeväni jonkinlaisen hahmon tai ilmiön, joka antaisi minulle täsmällisemmän kuvan jumaluudesta. Kun yritin raottaa elollisten olentojen syntyä peittävää salaisuutta, sain toinen toistaan sekavampia selityksiä. Minulle kerrottiin avioliitosta, Kristuksen säätämästä sakramentista. Olin kuulemma liian nuori tajuamaan tällaisia asioita ja vasta myöhemmin niiden merkitys paljastuisi minulle. Näin epämääräiset vastaukset eivät riittäneet rauhoittamaan mieltäni. Koska minut oli jätetty yksin arvoituksen eteen, ratkaisin sen omalla tavallani. Kuvittelin, että Jumala oli Kuningasten Kuningas, joka istui kultaisella valtaistuimellaan pilvien keskellä ympärillään kokonainen hovi arkkienkeleitä. Tuumien, että linnut olivat tämän taivaallisen hovin muonanhankkijoita, panin ruokapöydästä ottamaani ruokaa lautaselle ja asetin sen ikkunalaudalle. Riemuitsin havaittuani sen tyhjäksi vakuuttuneena siitä, että Kuningasten Kuningas oli suhtautunut suopeasti uhrilahjaani.

Sikiämisen ongelman ratkaisin yhtä yksinkertaisesti. Olin varma siitä, että esimerkiksi kanan munima muna ei ollut mitään muuta kuin kukon ruumiista irronnut osa, joka pian korvautui uudella, ja että samantapainen ilmiö esiintyi myös ihmisissä. Eroavaisuudet, jotka olin todennut tarkastellessani eri sukupuolia esittäviä patsaita, sekä oman ruumiinrakenteeni huolellinen tutkiminen olivat johtaneet minut tähän omalaatuiseen johtopäätökseen.

Olin tyytyväinen teoriaani, kunnes eräänä päivänä totuus paljastui minulle jokseenkin karkealla tavalla. Olin siihen aikaan

noin kaksitoistavuotias. Olin päivällisen jälkeen lähtenyt kävelylle puistoon, ja vilkaistessani erään huvimajan ikkunasta sisään näin, miten nuori tummaihoinen mies piti kaunista tyttöä tiukasti syleilyssään. Nähdessäni, miten ilmeistä mielihyvää tuo asento tuotti molemmille, uusi ajatus alkoi kehittyä minussa. Lähestyin varovasti tarkkaillakseni näitä nuoria ja kauniita ihmisiä, jotka eivät tietenkään huomanneet läsnäoloani.

Palatessani kotiin tapasin äitini ja kerroin hänelle mitä olin nähnyt. Hän näytti hämmentyvän ja kiirehti muuttamaan keskustelun aihetta.

Sinä yönä en voinut nukkua. Seuraavana päivänä palasin huvimajalle, mutta se oli tyhjä. Olin juuri lähdössä pois, kun kohtasin puistokäytävällä saman ruskeaihoisen miehen. Puhuttelin häntä ja kysyin, oliko hänellä tänä iltana kohtaus nuoren tytön kanssa. Hän katsahti minuun ensin hämmästyneenä, purskahti sitten nauramaan ja halusi kuulla, millä perusteilla minä sellaista asiaa kysyin. Kun tunnustin olleeni silminnäkijänä edellisen illan kohtauksessa, hän sanoi minulle odottavansa tyttöä hotelliinsa samana iltana ja kutsui minut mukaan.

Olosuhteet näyttivät suosivan suunnitelmaani. Äitini oli väsynyt ja meni jo aikaisin levolle, ja isäni pelasi korttia ystäviensä kanssa. Nuoren miehen ilmoittama hotelli oli lähellä omaa asuntoamme. Hän odotti minua portailla istuen. Hän onnitteli minua täsmällisyydestäni ja vei minut huoneeseensa. Mies oli juuri kertonut olevansa argentiinalainen, kun hänen nuori ystävättärensä saapui.

En osaa sanoa, kuinka kauan olin heidän kanssaan. Palattuani huoneeseeni heittäydyin vuoteelleni riisuutumatta ja vaivuin heti syvään uneen. Tänä kohtalokkaana iltana olin oppinut kaiken siitä, mitä ennen olin pitänyt selittämättömänä salaisuutena. Muutaman tunnin kuluessa oli nuori ja viaton poika oppinut tuntemaan käsitteen »lihan ilot». Mitä tulee argentiinalaiseen, jota minun on kiittäminen tästä kokemuksestani, hän katosi seuraavana päivänä, enkä ole tavannut häntä sen koommin.

Ensimmäinen ajatukseni oli mennä kertomaan kaikki äidille, mutta häveliäisyys ja ehkä myös kunnioitus pidättivät minua. Miesten ja naisten väliset suhteet olivat nyt kokonaan uudessa valossa ajatuksissani. Kun myöhemmin puhuin asiasta veljelleni, hän osoittautui hämmästykseksi täysin välinpitämättömäksi näistä minua askarruttavista kysymyksistä. Sulkeuduin kuoreeni enkä sen koommin puhunut tämäntapaisista asioista kenellekään.

* * *

Vuonna 1900 lähdimme koko perhe katsomaan Pariisin maailmannäyttelyä. Muistissani on vain hämärä mielikuva tästä näyttelystä, jossa minua raahattiin aamusta iltaan läkähdyttävässä helteessä paviljongista paviljonkiin, jotka eivät kiinnostaneet minua vähääkään. Iltaisin olin lopen uupunut ja koko näyttely oli mielestäni kuin pitkä painajaisuni. Eräänä päivänä, ollessani erityisen tuskastunut olooni, satuin näkemään maassa palokuntalaisten letkun. Sieppasin sen heti käteeni ja suuntasin sen väkijoukkoa kohti kastellen huolellisesti likomäräksi jokaisen, joka yritti lähestyä minua. Syntyi hirvittävä huuto, sekamelska ja yleinen pakokauhu. Palokuntalaiset ryntäsivät paikalle ja letku riistettiin käsistäni, minkä jälkeen minut ja kaikki muut perheenjäsenet vietiin poliisilaitokselle. Pitkän keskustelun jälkeen todettiin, että kuumuus oli sekoittanut järkeni, ja meidät vapautettiin runsasta sakkoa vastaan. Rangaistakseen minua vanhempani kielsivät minulta pääsyn näyttelyyn aavistamatta, että he siten täyttivät salaisimmat toiveeni. Siitä lähtien maleksin yksin Pariisissa vapaana kuin taivaan lintu, kävin baareissa ja solmin tuttavuuksia monenlaisten ihmisten kanssa. Mutta viedessäni eräänä päivänä hotelliin pari tällaista uutta ystävääni vanhempani kauhistuivat ja kielsivät minua sen koommin lähtemästä yksin ulos.

Versailles ja Trianon vaikuttivat minuun syvästi. Tunsin vain puutteellisesti Ludvig XVI:n ja Maria Antoinetten tarinan, mutta saadessani kuulla heidän traagillisen loppunsa yksityiskohdat aloin palvoa sydämeni pohjasta näitä kahta kuninkaallista marttyyriä. Asetin huoneeni seinälle kaksi heitä esittävää kaiverrusta ja panin joka päivä niiden eteen tuoreita kukkia.

Kun vanhempani lähtivät ulkomaille, heillä oli aina seurassaan pari ystäväänsä. Tällä kertaa heillä oli muassaan kenraali Bernov, jota jostakin käsittämättömästä syystä kutsuttiin »Votja-tädiksi». Tällä oikealla miehenrumiluksella oli niin pitkät viikset, että hän olisi vaivatta voinut solmia ne yhteen niskansa taakse. Muuten hän oli itse hyvyys, eräänlainen kenraali Durakin[1]. Hän suostui alttiisti kaikkiin isäni oikkuihin eikä tämä tullut toimeen ilman häntä. Hänellä oli tapana joka tilanteessa — tai paremminkin tilanteesta riippumatta — huutaa »tuonne» kenenkään oikein tietämättä, mitä hän sillä tarkoitti. Eräänä iltana tämä merkillinen tapa teetti hänellä aikamoisen kepposen. Hän komensi erään joukkojen katselmuksen aikana kaartinrykmenttiä, jonka oli määrä ratsastaa täyttä laukkaa sapelit tanassa tsaarin korokkeen ohi. Kun hänen piti antaa komento, hän huusikin »tuonne!» ja heittäytyi vatsalleen maahan huomaamatta, että hänen väkensä jäi tyrmistyneenä paikoilleen.

Venäläisillä upseereilla oli tapana esiintyä asepuvussa myös palveluksen ulkopuolella. Siviilipuku, jota he eivät olleet tottuneet käyttämään, teki heidät eriskummallisen, joskus jopa arveluttavan näköisiksi. Juuri tästä syystä isäni ja hänen ystävänsä herättivät jalokiviseppä Boucheronin epäluulot mennessään viemään äitini jalokiviä korjattaviksi. Nähdessään arvokkaat korut kahden epäillyttävän näköisen olion hallussa jalokiviseppä katsoi velvollisuudekseen hälyttää poliisin paikalle. Hän tunnusti erehdyksensä vasta nähtyään isäni papereita, joista hänen henkilöllisyytensä kävi ilmi, ja puhkesi sitten vuolaisiin anteeksipyyntöihin.

[1] Durakin: »hölmöläinen».

Kävellessäni eräänä päivänä äitini kanssa Rue de la Paix'lla meidät tavoitti muuan kiertävä koirakauppias. Ihastuin niin pieneen pulleaan ja mustakuonoiseen hallavaan penikkaan, joka totteli nimeä »Napoleon», että pyysin hartaasti äitiäni ostamaan sen. Suureksi ilokseni hän taipui, mutta koska olisi ollut loukkaavaa käyttää koirastani niin suuren miehen nimeä, ristin sen uudelleen »Gugusseksi».

Gugussesta tuli kahdeksantoista vuoden ajaksi erottamaton ystäväni. Se oli ennen pitkää oikea kuuluisuus. Tsaarin perheen jäsenistä tilustemme halvimpaan talonpoikaan asti kaikki tunsivat sen ja rakastivat sitä. Gugusse oli oikea pariisilainen »titi». Se oli mielissään, kun se puettiin vaatteisiin ja väänsi naamalleen tärkeän ilmeen joutuessaan valokuvaajan eteen. Sen suurin ihastus olivat makeiset ja samppanja. Päihtyessään Gugusse oli uskomattoman hullunkurinen. Jos sillä oli ilmaa vatsassaan, se marssi uunin luo ja työnsi takapuolensa luukusta sisään tekeytyen murheellisen näköiseksi aivan kuin olisi halunnut pyydellä meiltä anteeksi.

Gugussen sympatiat ja antipatiat ilmenivät hyvin voimakkaalla tavalla, eikä mikään voinut estää sitä ilmaisemasta halveksuntaansa, kun se kohtasi vihollisen. Jostakin syystä se kantoi niin silminnähtävää kaunaa erästä äitini ystävätärtä kohtaan, että meidän oli teljettävä se huoneeseeni hänen tullessaan meille. Ystävätär saapui eräänä päivänä vierailulle yllään Worthin ompelema hurmaava hame. Kaikeksi onnettomuudeksi olimme unohtaneet teljetä Gugussen. Heti kun nainen astui sisään, koira ryntäsi hänen kimppuunsa ja kasteli perusteellisesti hänen hameensa helman. Vieraamme sai hermokohtauksen.

Gugusse olisi mainiosti sopinut sirkukseen. Se ratsasti jockeyn vaatteisiin puettuna pienen ponin selässä piippu hampaiden välissä teeskennellen vetävänsä sauhuja. Sillä oli myös metsästäjän vaistot ja se jäljitti metsäsikaa aivan kuin oikea ajokoira.

Pyhän Synodin[1] yliprokuraattori kävi kerran luonamme tervehtimässä äitiäni, mutta mielestäni vierailu kesti liian kauan ja päätin lopettaa sen Gugussen avulla. Naamioin sen vanhan kokotin näköiseksi käyttäen runsaasti puuteria ja huulipunaa, sidoin sen päähän peruukin, vyötin vyötäisille hameen ja työnsin otuksen tällä tavoin sonnustettuna salonkiin. Käsittäen ällistyttävän oikein tarkoitukseni Gugusse suoritti sensaatiomaisen entréen kävellen koko ajan takajaloillaan ja säikäyttäen pahanpäiväisesti Pyhän Synodin yliprokuraattorin, joka vitkastelematta jätti jäähyväiset. Enempää en halunnutkaan.

En milloinkaan eronnut koirastani; se seurasi minua kaikkialle ja nukkui öisin vieressäni pieluksella. Kun Serov maalasi muotokuvani, hän vaatimalla vaati Gugussen mukaan. Hän väitti koiran olleen parhaan mallinsa.

Gugussen kuoltua 18-vuotiaana hautasin sen Moikan talomme puutarhaan.

* * *

Suuriruhtinas Mihail Nikolajevitshilla ja hänen nuoremmalla pojallaan suuriruhtinas Alekseilla oli tapana viettää joka kesä muutama päivä luonamme Arkangelskojessa. Mihail oli tsaari Nikolai I:n pojista nuorin. Hän oli ottanut osaa Krimin, Kaukasian ja Turkin sotiin. Hänet oli nimitetty Kaukasian varakuninkaaksi, ja niiden 20 vuoden aikana, joina hän piti virkaa hallussaan, kaikki hänen alaisensa rakastivat ja kunnioittivat häntä. Palattuaan Moskovaan hän sai nimityksen tykistön tarkastajan arvoon ja toimi keisarin neuvoston puheenjohtajana.

Suuriruhtinas Alekseilla, joka oli minua kymmenen vuotta vanhempi, oli tapana tuoda minulle leluja. Muistan varsinkin ohuesta kalvosta tehdyn ilveilijän, joka täyteen puhallettuna paisui kaksi kertaa minua suuremmaksi. Siitä koitui minulle lyhytaikainen ilo, sillä »Tipti»-oravani pureskeli sen ennen pitkää palasiksi.

[1] Venäjän kirkon ylin neuvosto.

Suuriruhtinas Mihail katseli mielellään, miten veljeni ja minä pelasimme tennistä. Koska pelasin kovin kehnosti, pallot lentelivät mailastani sinne tänne, ja kerran satuin lyömään pallon hänen silmäänsä. Isku oli niin voimakas, että Moskovasta asti oli kutsuttava eräs tunnettu erikoislääkäri pelastamaan suuriruhtinaan silmä.

Suuriruhtinas Konstantin asui Pietarissa Marmoripalatsissa, kauniissa harmaasta marmorista rakennetussa rakennuksessa, jonka Katariina II oli rakennuttanut suosikilleen ruhtinas Orloville. Kävin siellä usein leikkimässä suuriruhtinaan lasten kanssa. Eräänä päivänä he saivat päähänsä esittää kaimani presidentti Felix Fauren hautajaisia. Esitin tunnollisesti kuollutta koko hautajaismenojen ajan, mutta kun minut vedettiin esiin arkusta, annoin vale-ruumiinkuljettajille sellaisen löylytyksen, että he pakenivat leikistä silmät sinisinä.

Minulla oli 14. ikävuoteeni asti tapana joskus kävellä unissani. Ollessamme Arkangelskojessa heräsin eräänä yönä siihen, että istuin hajareisin kaiteella, joka ympäröi terassin kattoa. Lienen herännyt jonkin linnun huutoon tai muuhun meluun, ja kauhuni oli suunnaton havaitessani olevani vaarallisessa asennossa korkealla maan pinnasta. Eräs huutojeni paikalle tuoma palvelija pelasti minut. Olin niin kiitollinen hänelle, että pyysin vanhempiani määräämään hänet minun käyttööni, ja pidin häntä paremminkin ystävänä kuin palvelijana. Vuoteen 1917 asti Ivan oli aina lähettyvilläni. Vallankumouksen puhjetessa hän sattui olemaan lomalla, eikä hänen onnistunut enää tavoittaa meitä, joten en ole koskaan saanut tietää miten hänen on käynyt.

* * *

Vuonna 1902 vanhempani päättivät lähettää minut Italiaan erään vanhan taidekoulun opettajan, Adrian Prahovin johdolla. Hän oli niin merkillisen näköinen miekkonen, ettei jäänyt koskaan huomiota vaille. Hän oli lyhyt ja kumara, tavattoman

suuripäinen ja tuuheahiuksinen, ja hänen partansa sai hänet näyttämään klovnilta. Olimme sopineet, että käytämme toisistamme nimeä »Don Adriano» ja »Don Felice». Matka alkoi Venetsiasta ja päättyi Sisiliaan. Se osoittautui erittäin opettavaksi, mutta ei luultavastikaan vanhempieni tarkoittamalla tavalla.

Läkähdyttävä kuumuus teki minut verraten penseäksi Italian taide-elämyksille. Don Adriano sitä vastoin juoksenteli pirteänä museoissa ja kirkoissa osoittamatta milloinkaan väsymyksen merkkejä. Hän pysähtyi tuntikausiksi jokaisen taulun eteen ja piti esitelmiä hirvittävällä ranskan kielellään. Meitä seurasi jatkuvasti joukko turisteja, joihin professori oli silminnähtävästi tehnyt häikäisevän vaikutuksen. Minä puolestani en ollut koskaan pitänyt yhteisopetuksesta, ja manailin mielessäni näitä hikisiä ihmisiä, jotka valokuvauskameroineen parveilivat kuin kärpäset meidän ympärillämme.

Don Adriano oli hankkinut itselleen asun, jonka hän arveli paraiten sopeutuvan ilmastoon: valkeasta alpakasta tehdyn puvun, olkihatun ja auringonvarjon. Emme koskaan päässeet ulos saamatta katupoikalaumaa kintereillemme. Vaikka olinkin vielä nuori, minulla oli sellainen tunne, ettei tämä merkillinen olento ollut suinkaan kaikkein viehättävin matkakumppani venetsialaisessa gondolissa.

Napolissa ollessamme asuimme Hôtel du Vésuvessa. Ilma oli sietämättömän kuuma ja olin kieltäytynyt lähtemästä ulos ennen iltaa. Opettajallani oli lukuisia sukulaisia kaupungissa ja hän oli lähtenyt tervehtimään heitä. Iltapäivisin, jolloin kuumuus alkoi hellittää, menin usein parvekkeelle katselemaan katuelämää. Eräänä iltana pysähtyivät parvekkeeni alla vaunut ja kaksi naista nousi niistä. Puhuttelin ajuria, miellyttävän näköistä nuorta miestä, joka osasi auttavasti ranskaa. Tunnustin hänelle, että olin kuolemakseni ikävystynyt ja että halusin millä hinnalla tahansa nähdä Napolin yöelämää. Hän oli halukas oppaakseni ja ilmoitti tulevansa noutamaan minut kello

yhdeltätoista. Kellon lähestyessä sovittua hetkeä oli opettajani jo syvässä unessa. Hiivin huoneestani sukkasillani ja välittämättä vähääkään siitä, ettei minulla ollut liiraakaan taskussani, lähdimme ajurin kanssa seikkailulle. Ajettuamme hetken aikaa autioita katuja pitkin oppaani pysäytti ajopelinsä erään hämärän kujan perukassa olevan portin eteen. Astuttuamme sisälle taloon näin hämmästyksekseni täytettyjä eläimiä, mm. suuren krokotiilin, joka riippui köysien varassa katosta. Hetken ajan jo luulin, että ystäväni oli tuonut minut huvittelemaan eläintieteelliseen museoon. Mutta tajusin erehdykseni, kuin näin rotevan naisihmisen astuvan meitä kohti. Hän oli räikeästi maalattu, ja huomasin, että kaikki hänen korunsa olivat jäljiteltyjä. Nainen johdatti meidät huoneeseen, jonka kalustona oli joukko suuria, punaisella kankaalla verhottuja leposohvia ja kookkaita peilejä. Tunsin itseni jonkin verran ujoksi, mutta oppaani oli kuin kotonaan; hän tilasi kohta samppanjaa ja istui viereeni laitoksen omistajan asettuessa toiselle puolelleni. Eteemme ilmestyi naisia, jotka kulkivat edestakaisin hien ja huonojen hajuvesien lemun kyllästämässä huoneessa. Heitä oli kaiken värisiä, pari neekeriäkin. Jotkut olivat ilkosen alasti, toiset oli puettu bajadeereiksi, toiset taas merimiehiksi tai pikku tytöiksi. He kulkivat huoneessa keikutellen lanteitaan ja luoden minuun houkuttelevia silmäyksiä. Tunsin oloni hyvin kiusalliseksi ja taisin pelätäkin. Ajuri ja emäntä joivat yhtä mittaa ja minäkin aloin juoda. Molemmat syleilivät minua tuon tuostakin ja sanoivat: »Che bello bambino!»

Mutta äkkiä aukaistiin ovi, ja jähmetyin kauhusta nähdessäni opettajani astuvan huoneeseen. Emäntä riensi häntä vastaan ja kaappasi miehen syliinsä kuin vanhan ystävän. Minä puolestani yritin piiloutua ajurin leveän selän taakse. Mutta Adriano oli jo huomannut minut. Leveä hymy kirkasti hänen kasvonsa, ja hän syleili minua kiihkeästi huutaen kovaan ääneen: »Don Felice! Don Felice!» Näytelmän todistajat katselivat meitä hämmästyneinä. Ajuri tajusi tilanteen ensimmäisenä. Hän

sieppasi käteensä samppanjalasin, kohotti sen ilmaan ja huusi: »Evviva! Evviva!» ja me molemmat jouduimme riehakkaan juhlinnan kohteiksi.

En muista, mihin aikaan juomingit päättyivät, mutta seuraavana päivänä heräsin kovaan päänsärkyyn. Siitä hetkestä lähtien en ollut enää yksin hotellissa. Iltapäivisin, kun kuumuus alkoi laskea, lähdimme opettajani kanssa museoihin ja iltaisin tutustuimme Napolin yöelämään iloisen ajuriveitikan seurassa.

Eräänä iltana ollessani kävelyllä rantakadulla ihailemassa lahtea ja Vesuviusta, muuan kerjäläinen tarttui minua kädestä, osoitti likaisella sormellaan tulivuorta ja kuiskasi salaperäisen luottamuksellisesti: »Vesuvius.» Arvellen, että tällaisen salaisuuden paljastaminen ansaitsi tulla palkituksi, hän pyysi minulta almua. Se ei ollutkaan hullummin laskettu, sillä annoin hänelle runsaasti rahaa, en suinkaan korvaukseksi arvokkaasta tiedosta, vaan koska hänen julkeutensa huvitti minua.

Napolista lähdimme Sisiliaan. Helle oli tuskastuttava. Etnan luminen laki syyti savua. Kaipasin raitista ilmaa ja sen vuoksi ehdotin nousua vuorelle. Don Adriano ei näyttänyt kovin innostuneelta, mutta taipui viimein, ja lähdimme matkaan aaseilla ratsastaen oppaat mukanamme. Nousu kesti odottamattoman kauan, ja kun pääsimme kraatterille, opettajani oli kuolemanväsynyt. Olimme laskeutuneet maahan ihailemaan kaunista näköalaa, kun meistä alkoi tuntua siltä, että maa jalkojemme alla kävi yhä kuumemmaksi ja savun tuprahtelu yltyi. Kauhun vallassa hyppäsimme aasien selkään ja aloitimme laskeutumisen. Oppaamme, joita pelkomme silminnähtävästi huvitti, kehottivat meitä kääntymään takaisin, koska ilmiö oli aivan tavallinen ja täysin vaaraton. Vietimme yön majassa, mutta kylmyys esti meitä nukkumasta. Seuraavana päivänä meidän oli pakko myöntää, että tasangon helle oli sittenkin siedettävämpää kuin vuoren kylmyys ja päätimme palata Cataniaan. Lähtiessämme sattui onnettomuus, jolla olisi voinut olla kohtalokkaat seuraukset. Kraatterin vieritse kulkiessaan opettajani aasi sattui liukastu-

maan ja sen ratsastaja kierähti maahan alkaen pyöriä alas rotkoon. Kaikeksi onneksi hänen onnistui tarrautua kivenjärkäleeseen ja oppaat ehtivät apuun. Professori autettiin ihmisten ilmoille pikemminkin kuolleena kuin elävänä.

Ennen paluutamme Venäjälle vietimme muutaman päivän Roomassa. Suren vielä tänä päivänä sitä, etten osannut paremmin käyttää hyödyksi matkaa. Venetsia ja Firenze tekivät tosin minuun suurenmoisen vaikutuksen, mutta olin vielä liian nuori arvostamaan oikealla tavalla näkemääni kauneutta, ja ensimmäisestä Italian-matkastani säilyttämäni muistot eivät, kuten lukija on huomannut, kuulu kovinkaan läheisesti taiteen piiriin.

VI LUKU

Pyhä Serafim. — Japanin sota. — Montenegrolaiset. — Tallinnan neuvottelut.

Vuonna 1903 tsaari johti henkilökohtaisesti juhlamenoja, joiden aikana Serafim julistettiin pyhimykseksi. Hän oli kuollut Sarovin luostarissa noin kuusikymmentä vuotta aikaisemmin.

Vaikka Pyhän Serafimin tarinalla ei olekaan välittömiä yhtymäkohtia minun ja sukuni vaiheisiin, luulen, että on aiheellista kertoa se tässä, koska kuulin sen usein lapsuudessani ja tämän kuuluisan munkin kanonisoiminen herätti tavatonta huomiota Venäjällä.

Serafim syntyi vuonna 1759 Kurskin kaupungissa Motshinnimisessä kauppiasperheessä. Hänen vanhempansa olivat kunniallisia ja hurskaita ihmisiä. Serafimissa itsessään ilmenivät jo lapsesta pitäen pyhyyden merkit ja hän vietti tuntikausia vaipuneena syviin rukouksiin ikonien edessä.

Eräänä päivänä kun hän oli äitinsä kanssa rakenteilla olevan kellotapulin laella, hän horjahti ja putosi yli 50 metrin matkan alhaalla olevalle kiveykselle. Kauhun valtaama äiti kiirehti alas odottaen tapaavansa lapsen kuolleena. Mutta hänen hämmästyksekseen ja ilokseen poika oli noussut seisomaan eikä näyttänyt kärsineen minkäänlaisia vammoja. Huhu tapauksesta levisi kaikkialle kaupunkiin ja Motshinien talo oli aamusta iltaan täynnä ihmisiä, jotka halusivat nähdä ihmeen kohteeksi joutuneen lapsen. Tämä joutui myöhemminkin useita kertoja kuolemanvaaraan, mutta pelastui joka kerta ihmeellisellä tavalla.

Kahdeksantoistavuotiaana Serafim meni Sarovin luostariin, mutta hänen ehdittyään kypsään ikään luostarielämä alkoi tuntua liian vaivattomalta ja hän vetäytyi metsään viettämään erakon elämää. Hän eli siellä 14 vuotta paastoten ja rukoillen. Lähiseutujen asukkaat veivät hänelle usein ruokaa, mutta hän luovutti suurimman osan linnuille ja metsän pedoille, jotka pitivät häntä ystävänään. Naapuriluostarin johtajatar, joka kävi eräänä päivänä häntä tervehtimässä, pelästyi suunniltaan huomatessaan isokokoisen karhun nukkuvan erakon oven edessä. Isä Serafim vakuutteli hänelle, ettei karhu tekisi mitään pahaa, koska se oli hänen ystävänsä ja toi joka päivä hänelle hunajaa metsästä. Saadakseen luostarin johtajattaren epäilykset hälvenemään hän lähetti karhun hakemaan hunajaa; eläin totteli ja palasi kohta kämmenessään hunajakenno, jonka isä Serafim luovutti ällistyneelle nunnalle.

Kerrotaan, että isä Serafim oli viettänyt satayksi vuorokautta seisten kallionlohkareella, kädet kohotettuina taivasta kohti ja toistaen lakkaamatta samaa rukousta: »Herra, armahda meitä syntisraukkoja!»

Vuonna 1825 tsaari Aleksanteri I tuli häntä tapaamaan ja keskusteli pitkään hänen kanssaan. Tsaari lähti sieltä Taganrogiin, missä hän kertoman mukaan kuoli. Hänen kuolemansa — tai tarkemmin sanoen hänen katoamisensa — on vieläkin selvittämättä.

Aleksanteri I lienee ollut selvillä salaliitosta, joka yritti saada hänen isänsä Paavali I:n luopumaan valtaistuimesta. Paavalin murha järkytti häntä niin syvästi, että hän päätti elämänsä loppupuolella luopua vallasta ja lähteä erakoksi Siperian metsiin. Hän matkusti Taganrogiin, Asovan meren rannalle, missä hän yleisen käsityksen mukaan kuoli. Toisten kertoman mukaan hän liittyi kerjäläiseksi pukeutuneena Siperiaan matkalla olleeseen rangaistusvankien ryhmään. Siellä hän eli erakkona metsässä, ja paikallinen väestö tunsi hänet Fjodor Kusmitshin nimellä.

Jälkimmäistä toisintoa alettiin pitää taruna. Mutta erakon

kuoleman jälkeen hänen majastaan löydettiin joitakin esineitä, joissa oli tsaari Aleksanterin nimikirjaimet, ja kun bolshevikit avasivat tsaarien arkut Pyhän Pietarin ja Paavalin katedraalissa Pietarissa, hänen arkkunsa oli tyhjä. Suuriruhtinas Nikolai Mihailovitsh, joka on kirjoittanut mielenkiintoisia historiallisia tutkielmia sekä Aleksanteri I:n elämäkerran, kieltää tarinan todenperäisyyden, mutta kun kysyin häneltä syytä, hän vastasi, että vaikka hän henkilökohtaisesti uskoi tarinan todeksi, hänen oli ollut kirjoitettava toisin. Siinäkin piilee salaisuus.

Isä Serafim sai eräänä päivänä vieraakseen venäläisen prinsessan, joka toi hänen luokseen paareilla makaavan veljenpoikansa. Tämä oli niin vakavasti sairaana, että lääkärit olivat hylänneet hänet. Isä alkoi rukoilla, ja ympärillä olevat näkivät sairaan kirkastuvan ja kohoavan irti maasta kunnes rukous päättyi. Sitten isä kääntyi sairaan puoleen ja sanoi tämän parantuneen, ja niin todella kävi. Samanlainen rukouksen aikana esiintynyt kohoamisilmiö todettiin myös muissa tapauksissa.

Isä Serafim löydettiin eräänä päivänä makaamasta liikkumattomana ja silmät suljettuna. Paikalle kiirehtineet munkit luulivat hänen kuolleen ja heittäytyivät polvilleen alkaen itkeä. Mutta isä aukaisi silmänsä ja sanoi heille: »Herra on kuullut rukoukseni. Olen pyytänyt Häntä paljastamaan minulle tuonpuoleisia asioita ja Hän on ottanut minut luokseen.» Mutta näky, josta hän oli päässyt osalliseksi, oli sellainen, ettei sitä voinut sanoin kertoa. Hän kuoli hyvin iäkkäänä vuonna 1833 polvistuneena kammiossaan olevan Pyhän Neitsyen ikonin eteen. Hänet haudattiin Sarovin luostariin, ja haudasta tuli pyhiinvaelluspaikka, jonka ääressä tapahtui monia ihmeitä. Serafimin kammiosta löydettiin useita hänen käsialallaan kirjoitettuja käsikirjoituksia. Kerrotaan, että saatuaan tiedon niistä Pyhä Synodi määräsi ne poltettavaksi, mutta kukaan ei tiennyt syytä. Yksi vuonna 1831 päivätty arkki säästyi tuholta ja munkit panivat sen talteen. Isä Serafim kirjoitti siinä, että hänen pyhimykseksi julistamisensa jälkeen, joka tapahtuisi kesällä ja jossa viimeinen tsaari

olisi perheineen läsnä, Venäjällä alkaisi onnettomuuksien aika ja verivirrat peittäisivät maan. Jumala oli sallinut nämä hirvittävät onnettomuudet puhdistaakseen Venäjän kansan, nostaakseen sen tylsyyden tilasta ja valmistaakseen sen suureen tehtävään, johon Jumalan tahto oli sen määrännyt. Miljoonat venäläiset hajaantuisivat kaikkialle maailmaan ja johdattaisivat sen takaisin uskoon osoittamalla esimerkillistä rohkeutta ja nöyryyttä. Kirkastuneesta ja henkiin heränneestä Venäjästä tulisi jälleen suuri valtakunta ja ekumeeninen neuvosto päättäisi miten sitä hallitaan. »Kaikki tämä alkaa sata vuotta kuolemani jälkeen, ja kehotan kaikkia venäläisiä valmistautumaan näihin suuriin tapauksiin rukoilemalla ja ripittäytymällä.»

* * *

Japanin—Venäjän sota, joka oli tsaari Nikolai II:n hallituskauden suurimpia erehdyksiä, johti tuhoisiin seurauksiin ja merkitsi kokonaisen uuden sekasortoisen aikakauden alkua. Venäjä ei ollut missään suhteessa valmis sotaan. Ne, jotka painostivat tsaarin julistamaan sodan, pettivät maansa ja hallitsijasuvun.

Venäjän viholliset käyttivät hyväkseen yleistä tyytymättömyyttä nostaakseen kansanjoukot hallitusta vastaan. Kaikkialla puhkesi lakkoja, ja tsaarin perhe sekä ministerit joutuivat useiden väkivallantekojen kohteiksi. Tsaarin oli taivuttava kompromissiin ja annettava maalle perustuslaillinen hallitus, duuma. Tsaaritar ilmitoi voimakkaasti vastenmielisyytensä tätä päätöstä kohtaan. Koska hänellä ei ollut minkäänlaista käsitystä tilanteen vakavuudesta, hän ei myöntänyt, että tämä oli ainoa keino sen pelastamiseksi.[1]

Duuman avajaisistunto pidettiin huhtikuun 27. pnä vuonna 1906. Kaikki odottivat tilaisuutta pelon vallassa, sillä jokainen

[1] Vanhan duuman, joka oli kokoonpantu yksinomaan pajareista, hajotti Pietari Suuri julistautuessaan yksinvaltiaaksi.

tiesi, että duuman perustaminen oli kaksiteräinen miekka, joka saattoi yhtä hyvin edistää kuin vahingoittaa Venäjän etuja.

Kello yhdeltä astui tsaarin perhe juhla-asussa Talvipalatsissa olevaan Pyhän Yrjön saliin. Palatsissa ei ollut koskaan aikaisemmin ollut niin kirjavaa väenkokousta, ja muutamat jäsenet olivat pukeutuneet melko huolimattomasti tilaisuutta varten. Kun *Te Deum* oli laulettu, tsaari piti avajaispuheen. Useimpiin kokoukseen osallistuneista henkilöistä teki yleinen tunnelma erittäin kiusallisen vaikutuksen ja monet tekivät synkkiä tulevaisuudenennustuksia.

Jos kaikki ehdokkaat olisivat olleet todellisen isänmaallisuuden elähdyttämiä venäläisiä, duuma olisi saattanut tehdä huomattavia parannuksia maan asioiden hoitoon, mutta vahingollisten ja häiritsevien ainesten ansiosta siitä tuli vallankumouksellisten tyyssija. Poliittinen ilmapiiri synkkeni ja duuma hajotettiin toistaiseksi samalla kun väkivallanteot lisääntyivät.

Uusia vaikeuksia syntyi, kun Gutshkov, kadettipuolueen edustaja, piti räikeän puheen, missä hän hyökkäsi hallitusta ja suuriruhtinaita vastaan. Hänen mielestään oli nurinkurista, että tärkeät ja vastuulliset valtion virat uskottiin tsaarin perheen jäsenille. Näiden henkilöiden nauttima koskemattomuus teki mahdolliseksi, hän sanoi, että heidän rakastajattarensa ja suojattinsa saattoivat rankaisematta käyttää hyväkseen asemaansa.

Montenegron kuninkaan molemmat tyttäret, suuriruhtinattaret Militza ja Anastasia näyttelivät niihin aikoihin tärkeätä osaa hovissa. Militza oli suuriruhtinas Pjotr Nikolajevitshin puoliso, ja Anastasia oli ensin naimisissa Leuchtenbergin prinssin kanssa ja sittemmin suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitshin kanssa. Kaupungissa käytettiin ruhtinattarista nimitystä »Musta vaara». He harrastivat kiihkeästi salatieteitä ja heidän ympärillään kuhisi alinomaa näkijöitä ja epämääräisiä profeettoja. He hankkivat pääsyn hoviin eräälle Philippe-nimiselle ranskalaiselle puoskarille ja myöhemmin Rasputinille. Heidän palatsinsa tar-

josi tyyssijan niille pimeille voimille, jotka lumosivat niin traagisella tavalla onnettomat hallitsijamme ja syöksivät maamme vallankumouksen pyörteisiin.

Isäni tapasi kerran Krimillä Mustan meren rannalla kävellessään suuriruhtinatar Militzan, joka ajoi vaunuissa seurassaan tuntematon mies. Hän tervehti, mutta suuriruhtinatar ei vastannut. Tavattuaan suuriruhtinattaren myöhemmin isäni pyysi selitystä. »Te ette voinut nähdä minua», vastasi suuriruhtinatar, »sillä olin tohtori Philippen seurassa, ja kun hänellä on hattu päässään, hän on näkymätön ja samoin kaikki hänen seuralaisensa.»

Eräs suuriruhtinattaren sisarista on kertonut, että hän lapsena ollessaan oli seurannut erään verhon takaa Philippen saapumista ja oli hämmästynyt suuresti nähdessään kaikkien läsnä olevien henkilöiden polvistuvan miehen edessä ja suutelevan hänen kättään.

Raamatussa, Kolmannen Mooseksen kirjan 20. luvussa on seuraavat sanat: »Jos joku kääntyy vainaja- tai tietäjähenkien puoleen, lähtien haureudessa kulkemaan heidän jäljessänsä, sitä ihmistä vastaan minä käännän kasvoni ja hävitän hänet hänen kansastansa.»

Molemmat suuriruhtinattaret huomasivat liian myöhään varomattomuutensa, ja silloin oli jo turhaa yrittää avata hallitsijoiden silmät.

Kesällä vuonna 1906 levisi Pietarissa huhu, että pääministeri Stolypin oli joutunut atentaatin uhriksi kesäasunnollaan.

Koska tiesimme, että äidin piti samana iltapäivänä tehdä vierailu pääministerin luo, odottelimme kaikki tavattoman jännittyneinä hänen paluutaan. Hän kertoikin, että atentaatti oli tapahtunut pari minuuttia hänen lähtönsä jälkeen. Hän oli tuskin astunut vaunuihinsa, kun talosta kuului voimakas räjähdys. Stolypin itse ei ollut saanut vammoja, mutta pommi oli haavoittanut vaarallisesti erästä hänen tyttäristään.

Vähän myöhemmin levisi toinen huhu, jonka mukaan väki-

vallanteon kohteena olisi ollut itse tsaarin perhe, joka oli jokasyksyisellä matkallaan Suomen saaristossa huvijahti *Standartilla*.

Koskaan ei saatu tarkkaa selkoa siitä mitä todella tapahtui. Jotkut väittivät, että alus oli törmännyt vallankumouksellisten asettamaan miinaan; toiset tiesivät, että se oli ajanut karille ja että vain aluksen hidas vauhti oli estänyt onnettomuuden. Joka tapauksessa hallitsijapari saapui turvallisesti takaisin *Pohjantähdellä*, jonka leskikeisarinna oli lähettänyt heitä noutamaan.

Samana kesänä odotettiin Englannin kuningasta Edvard VII:tä ja kuningatar Alexandraa vierailulle Tallinnaan, missä heidän piti tavata tsaari ja molemmat tsaarittaret. Kun Englannin hallitsijapari oli saapunut Tallinnaan *Victoria and Albert*-nimisellä aluksella, Edvard, joka oli unohtanut kokeilla kohtausta varten varaamaansa venäläistä univormua, huomasikin, että sen nappeja oli aivan mahdoton saada kiinni. Kaikessa kiireessä apuun kutsuttu räätäli ilmoitti, ettei hän pystyisi niin lyhyessä ajassa tekemään mitään asian hyväksi, ja kuninkaan oli tyydyttävä istuutumaan päivällispöytään *Pohjantähdellä* puolikuoliaana ahtaan takin kuristuksesta ja sangen huonolla tuulella.

Tämä tsaarin ja kuninkaan välinen kohtaus sai saksalaiset hyvin levottomaksi. Saksa oli sitä mieltä, että oli vaarallista luottaa Englantiin, joka saksalaisten mielestä oli Venäjän pahin vihamies. Useat venäläiset olivat samaa mieltä; samat piirit eivät olleet hyväksyneet Aleksanteri III:n ja Ranskan välistä liittoa, koska muka monarkia ei saisi liittoutua tasavallan kanssa toista monarkiaa vastaan ja koska vain Saksan, Venäjän ja Ranskan välinen allianssi pystyisi säilyttämään rauhan.

Tsaarin perhe palasi pian Tallinnaan ottaakseen siellä vastaan Ranskan presidentin monsieur Fallières'in. Mutta vastaanotto ei tällä kerralla ollut läheskään niin suurenmoinen kuin Englannin hallitsijaparin saapuessa. Ranskalaisilta tämä ei suinkaan jäänyt huomaamatta, ja kertoman mukaan he olivat tapaukseen äärimmäisen tyytymättömiä.

VII LUKU

Eri asuntomme. — Pietari. — Moika, sen palvelusväki ja isännät. — Päivälliset »Karhussa».

Eri vuodenaikoina asuimme eri tahoilla Venäjää seuraavan, miltei rikkomattoman säännön mukaisesti: talvi jakautui Pietarin, Tsarskoje Selon ja Pietarin välille, kesäksi muutimme Arkangelskojeen ja syksyisin Rakitnojessa oleville tiluksillemme metsästyskaudeksi. Lokakuun lopulla matkustimme Krimille. Kävimme harvoin ulkomailla, mutta joskus vanhempamme veivät meidät, veljeni ja minut, katsomaan tehtaitamme ja maatilojamme, joita oli runsaasti eri tahoilla Venäjän maata, jotkut niin kaukana, ettemme koskaan käyneet siellä. Eräs Kaspian meren rannalla oleva tiluksemme oli lähes 200 kilometriä pitkä. Siellä oli öljyä niin runsaasti, että maa oli märkä ja talonpoikamme pesivät öljyllä rattaittensa pyörät.

Pitkillä matkoilla käytimme erikoisrautatievaunua, missä asuimme mukavammin kuin taloissamme, jotka eivät aina olleet vastaanottokunnossa. Vaunuun astuttiin eteisen kautta, joka toimi kesäiseen aikaan kuistina. Ruokailusalongin istuimet oli verhottu vihreällä nahalla ja ikkunoissa oli keltaiset verhot. Seuraavina olivat vanhempieni ja veljeni ja minun makuuhuoneet, jotka kaikki oli verhottu kirjavin kankain. Viimeisenä oli kylpyhuone. Meidän perheemme käytössä olevan osaston takana oli useita muita osastoja, jotka oli varattu seurassamme oleville ystäville ja sukulaisille. Vaunun toisessa päässä oli keittiö ja palvelusväen huoneet, joita henkilökunnan runsauden vuoksi

täytyi olla useita. Toinen samanlainen erikoisvaunu oli sijoitettuna vakinaisesti Venäjän ja Saksan väliselle rajalle mahdollisia ulkomaanmatkoja varten, mutta emme käyttäneet sitä koskaan.

Aina kun olimme liikkeellä, meitä seurasi suuri joukko seuralaisia, joita ilman isäni ei tullut toimeen. Äitini olisi varmaan pitänyt rauhallisemmasta ilmapiiristä, mutta hän oli silti aina ystävällinen isäni seuralaisille. Mitä veljeeni ja minuun tulee, me inhosimme heitä, sillä he riistivät säännöllisesti äidin meidän seurastamme. Minun on kuitenkin myönnettävä, että tämä vastenmielisyys oli varmasti molemminpuolista.

Pietari, jota sijaintinsa vuoksi Nevan suistossa sanottiin »Pohjolan Venetsiaksi», oli eräs Euroopan kauneimmista pääkaupungeista. Neva oli sanoin kuvaamattoman viehättävä punagraniittisine rantakatuineen ja jokea reunustavine loistavine palatseineen. Pietari Suuren ja Katariina II:n nerokkuus ilmeni kaikkialla etenkin muistomerkkien hyvin harkittuna sijoitteluna.

Keisarinna Alexandra oli antanut erään saksalaisen taiteilijan piirtää Talvipalatsin edessä olevan puutarhan portin. Talvipalatsi, joka rakennettiin 18. vuosisadan alussa keisarinna Elisabetin aloitteesta, on kuuluisan arkkitehdin Rastrellin mestariluomus. Portti on hirvittävä, mutta palatsin majesteetillista muhkeutta se ei pysty himmentämään.

Pietari ei ollut niihin aikoihin suinkaan puhtaasti venäläinen kaupunki. Tsaarittaret ja suuriruhtinattaret, jotka jo parin vuosisadan ajan olivat olleet ulkomaalaisia, etupäässä saksalaisia prinsessoja, sekä diplomaattikunta olivat antaneet kaupungille runsaasti eurooppalaisia vaikutteita. Muutamia vanhoja perheitä lukuun ottamatta useimmista aristokratian jäsenistä oli tullut täydellisesti kosmopoliitteja. Heidän mielestään kuului asiaan oleskella paljon ulkomailla, ja liinavaatteet lähetettiin usein Lontooseen tai Pariisiin valkaistavaksi. Useimmat äitini

aikalaisista pitivät huolen siitä, että heidän perheissään puhuttiin ranskaa ja että he omaa äidinkieltään puhuessaan käyttivät vierasta korostusta. Veljeni ja minä, joita tällaiset tavat suututtivat, vastasimme aina vanhojen naisten ranskankielisiin kysymyksiin venäjäksi, minkä johdosta meille naurettiin ja meitä pidettiin huonosti kasvatettuina. Mutta meistä se oli yhdentekevää, sillä nautimme joka tapauksessa enemmän boheemipiirien seurasta.

Kuten kaikkialla muuallakin virkamiehet olivat enimmäkseen lahjottavia ja tunnottomia henkilöitä; he liehittelivät esimiehiään välittämättä mistään muusta kuin henkilökohtaisista eduistaan ja olivat täysin vailla kansallista itsetuntoa. Mitä »intelligentsijaan» tulee, se oli epäjärjestyksen ja maalle perin vaarallisen anarkian tyyssija. Juutalaisten kiihottajien hallitsema kuppikunta yritti nostattaa kansan hallitusta ja aristokratiaa vastaan kylväen kaikkialle vihaa ja kateutta. Kun tämän luokan edustajat ottivat vallan käsiinsä Kerenskin aikoina, he osoittivat olevansa täysin kykenemättömiä hallitustoimiin.

Pietarin ja Moskovan keisarilliset teatterit olivat maineensa veroisia. 18. vuosisadan puoliväliin asti ei venäläistä teatteria oikeastaan ollut lainkaan ja enin osa näyttelijöistä oli ulkomaalaisia. Ensimmäinen kansallinen teatteri perustettiin vuonna 1756 keisarinna Elisabetin hallituskaudella keisarinnan neuvonantajan, ruhtinas Boris Jusopovin kehotuksesta. Venäläinen teatteri sai uusia herätteitä, kun keisarinna Katariina II uskoi teattereiden johdon isoisäni isän haltuun. Voidaan syystä sanoa, että ruhtinas Nikolai antoi alkusysäyksen venäläisen teatterin kehitykselle ja se on vielä tänä päivänä säilyttänyt korkean taiteellisen tasonsa traagisista mullistuksista huolimatta. Kaikki luhistui Venäjällä — teatteria lukuun ottamatta.

Sergei de Djaghilevin, joka ensimmäisenä tutustutti Länsi-Euroopan venäläisen taiteen aarteisiin, ansiosta ooppera ja baletti ovat kohonneet maailmanmaineeseen. Kukapa ei muistaisi sitä innostusta, joka pääsi valloilleen venäläisten esiintyessä

ensimmäisen kerran Pariisissa Châtelet-teatterin näyttämöllä vuonna 1909? Djaghilev oli osannut koota ympärilleen poikkeuksellisen lahjakkaat taiteilijat: Shaljapinin, unohtumattoman Boris Godunovin, sellaiset lavastajat kuin Bakstin ja Alexandre Benois'n, loistavia tanssijoita ja tanssijattaria, kuten Nijinskin, Pavlovan, Karsavinan sekä monia muita. Näistä taiteilijoista tuli heti yhtä kuuluisia ulkomailla kuin kotimaassaankin ja monet heistä ovat kouluttaneet oppilaita, jotka pitävät yhä yllä keisarillisen baletin mainetta.

Pietarissa oleva talomme sijaitsi Moikan rantatien varrella. Kun sitä katseli kadulta päin, kiintyi huomio ensi sijassa sen valtaviin mittasuhteisiin. Erittäin kaunis puoliympyrän muotoinen ja pylväikön kehystämä sisäpiha avautui puutarhaan.

Tämän talon oli keisarinna Katariina II antanut lahjaksi esiäidilleni ruhtinatar Tatjanalle. Monien todellisten taideaarteidensa vuoksi se oli kuin museo, jossa saattoi käyskennellä päiväkausia kyllästymättä. Tosin isoisäni tekemät muutokset rumensivat huomattavasti taloa, ja vain pari salonkia, juhlasalit ja taulugalleriat oli säilytetty alkuperäisessä 18. vuosisadalta peräisin olevassa asussaan. Nämä galleriat johtivat pieneen Ludvig XV:n tyyliseen teatteriin. Teatterin lämpiössä tarjottiin näytännön jälkeen illallista. Poikkeuksen tekivät suuret vastaanotot, joilla saattoi olla kaksikin tuhatta ihmistä. Illallinen tarjottiin silloin gallerioissa ja lämpiö oli varattu tsaarin perheen jäsenille. Ulkomaalaiset vieraamme eivät koskaan lakanneet ihmettelemästä näitä vastaanottoja. Heidän mielestään oli ainoalaatuista, että yksityistalossa pystyttiin antamaan niin suurelle vierasjoukolle lämmin ateria Sèvres'in posliiniastioista ja hopealautasilta.

Pietarissa oleva iäkäs hovimestarimme Pavel ei halunnut mistään hinnasta luopua vanhasta etuoikeudestaan, tsaarin palvelemisesta silloin kun tämä oli meidän vieraanamme. Koska

Pavel oli jo vanha ja tutiseva, hän kaatoi usein viiniä pöytäliinalle. Hän oli jo eläkkeellä siihen aikaan, kun pidimme Moikassa viimeiset päivälliset, joilla tsaari Nikolai II puolisoineen oli läsnä, ja äitini oli tehnyt kaikkensa, jotta vanha Pavel ei olisi saanut vihiä päivällisistä. Tsaari huomasi vanhuksen poissaolon ja sanoi hymyillen äidilleni, että tänä iltana pöytäliina tulisi todennäköisesti säilymään puhtaana. Hän oli tuskin sanonut tämän, kun vanha Pavel ilmestyi huoneeseen rinta kunniamerkkien peitossa ja alkoi astella vapisevin askelin kohti tsaarin tuolia. Hän seisoi vanhalla paikallaan koko aterioinnin ajan. Estääkseen pöytäliinaa tahriintumasta tsaari piti hellävaroen kiinni vanhuksen kädestä tämän kaataessa juomia.

Kerran kävi luonamme kenraali Kuropatkin, vuonna 1905 kauko-itään lähetetyn onnettoman armeijan entinen päällikkö, joka oli joutunut epäsuosioon. Pavel kieltäytyi palvelemasta kenraalia ja kääntyi aina hänet nähdessään selin ja sylkäisi lattiaan.

Muistan vielä hyvin toisen hovimestarimme Grigorin, joka juhlatilaisuuksissa oli varustautunut komealla töyhtöhatulla ja hilparilla. Grigori ei suhtautunut epäsuosiossa olevaan Kuropatkiniin niin kylmästi kuin Pavel. Kun eräänä päivänä vuonna 1914, sodan puhjettua, leskikeisarinna oli vieraanamme, Grigori astui hänen viereensä ja sanoi: »Tietääkö Teidän Majesteettinne, miksi kenraali Kuropatkin on unohdettu valittaessa armeijoiden komentajia? Jos hänet olisi määrätty komentavaksi kenraaliksi, hän olisi voinut hyvittää Japanin-sodan aikana tekemänsä virheet.» Leskikeisarinna välitti pojalleen tsaarille hovimestarimme Grigorin sanat, ja kaksi viikkoa myöhemmin saimme kuulla, että kenraali Kuropatkin oli nimitetty divisioonan komentajaksi.

Perheemme kaikki palvelijat olivat uskollista väkeä ja suhtautuivat työhönsä äärimmäisen vakavasti. Siihen aikaan, kun valaisimina oli vielä yksinomaan öljylamppuja ja kynttilöitä, melkoinen osa palveluskunnasta käytti kaiken aikansa valais-

tuksesta huolehtimiseen. Heidän johtajansa murtui niin nähtyään sähkölamppujen ilmestyvän taloon, että ratkesi juomaan lohdutuksekseen ja kuoli ennen pitkää.

Henkilökuntamme oli hankittu pitkin maailmaa; heidän joukossaan oli arabeja, tataareja, neekereitä ja kalmukkeja. Kaikki olivat Grigori Bushinskin käskynalaisia. Tämä uskollinen palvelija antoi todistuksen auliudestaan, kun bolshevikit vallankumouksen aikoina tulivat ryöstämään taloamme. Hän kuoli ilmaisematta piilopaikkoja, mihin korumme ja muut arvoesineemme oli kätketty. Se seikka, että korut löytyivät muutamaa vuotta myöhemmin, teki hänen uhrauksensa tyhjäksi mutta ei muuta sen arvoa.

Moikan kellarikerros käsitti kokonaisen labyrintin ilmanpitäviä teräskammioita, jotka erityisen järjestelmän avulla voitiin saattaa veden valtaan tulipalon sattuessa. Näissä kellareissa ei säilytetty ainoastaan lukemattomia viinipulloja; siellä oli myös hopea-astiastoja ja posliinikalustoja, joita käytettiin yksinomaan suurilla vastaanotoilla, sekä lukuisia taide-esineitä, joille ei ollut löytynyt paikkaa gallerioissa ja salongeissa. Niistä olisi voinut kerätä suuren museon, ja suutuin löytäessäni ne tällä tavoin hylättyinä ja unohdettuina pölyn sekaan.

Moikan kanavalle päin antavassa pohjakerroksen osassa sijaitsivat isäni huoneet. Huoneisto ei suinkaan ollut kaunis, mutta täynnä taide-esineitä ja pikku koruja: mestareiden maalaamia tauluja, miniatyyrejä, pronssiesineitä, posliinia, nuuskarasioita jne. En niihin aikoihin osannut antaa arvoa taiteelle, mutta tunsin suurta — ja ilmeisesti perinnöllistä — mieltymystä jalokiviä kohtaan. Eräässä lasikaapissa oli kolme pikku patsasta, jotka erityisesti viehättivät minua: rubiinikimpusta muovattu budha, safiireista tehty Venus ja pronssinen neekeri, joka kantoi päänsä päällä arvokkaita kiviä sisältävää koria.

Isäni työhuoneen vieressä oli maurilainen sali, jonka ikkunat avautuivat puutarhaan. Tämä mosaiikkisali oli tarkka jäljennös eräästä Alhambran huoneesta. Marmoripylväikkö ympäröi kes-

kellä olevaa lähdettä ja seinille oli sijoitettu persialaisilla kankailla verhottuja divaaneja. Huoneen itämainen ja aistillinen tunnelma viehätti minua ja jäin usein uneksimaan sinne. Kun isäni oli poissa, järjestin usein huoneeseen kuvaelmia. Keräsin kaikki itämaiset palvelijamme ja pukeuduin itse sulttaaniksi. Lojuin divaanilla ylläni joukko äitini koruja ja uneksin olevani orjiensa ympäröimä itämainen satraappi... Eräänä päivänä olin laatinut näytelmän, joka esitti tottelemattoman orjan rangaistuksen täytäntöönpanoa: orjana sattui olemaan Ali, eräs arabipalvelijoistamme. Tämä makasi pitkällään maassa ja oli anovinaan armoa. Juuri kun olin kohottanut tikarini lyödäkseni rikollista, ovi avautui ja isäni astui sisään. Tajuamatta vähääkään suuria lavastajanlahjojani hän suuttui silmittömästi: »Painukaa tiehenne, koko joukko!» Ja kaikki, satraappi ja hänen orjansa, säntäsivät pakoon sysien toisiaan. Siitä lähtien oli maurilainen sali minulta kielletty paikka.

Isäni huoneiston toisella puolella, pitkän salonkirivin päässä, oli musiikkisali, jossa uinui untaan loistava viulukokoelma ja jossa kukaan ei koskaan harrastanut musiikkia.

Äitini huoneet sijaitsivat ensimmäisessä kerroksessa ja antoivat puutarhaan. Samassa kerroksessa oli suuri joukko salonkeja, juhlahuoneita sekä taulugallerioita ja viimeisenä teatteri. Isoäitini, veljeni ja minä asuimme toisessa kerroksessa, minne meidän huoneittemme lisäksi oli sijoitettu kappeli.

Talon todellinen kotiliesi oli äitini huoneisto. Se ikään kuin heijasti hänen hienoa luonnettaan, kauneuttaan ja hurmaavaa olemustaan. Hänen makuuhuoneensa oli verhoiltu sinisellä damastilla, huonekalut olivat ruusupuuta ja seiniä peittäviin lasikaappeihin oli asetettu hänen korunsa. Suurten juhlien aikana ovet pidettiin auki ja kuka tahansa saattoi käydä sisään ihailemaan koruja. Tähän huoneeseen liittyi kammottava salaisuus: joskus sieltä kuului naisen ääni, joka kutsui meitä kaikkia nimeltä. Kamarineidot juoksentelivat sinne tänne luullen äitini kutsuvan heitä, mutta havaitsivat huoneen tyhjäksi.

Veljeni ja minä kuulimme useita kertoja nämä mystilliset kutsuhuudot.

Pienen salongin huonekalut olivat aikoinaan kuuluneet Maria Antoinettelle; Boucher'n, Fragonardin, Watteaun, Hubert Robertin ja Greuzen taulut koristivat seiniä; vuorikristallista tehty kynttiläkruunu oli aikoinaan ollut Pompadourin markiisittaren omaisuutta. Tämä huone oli aina täynnä kukkia ja äitini oleskeli tavallisimmin siellä. Kun hän oli iltaisin yksin, veljeni ja minä nautimme illallisen siellä hänen luonaan. Ateria oli katettu kristallikynttelikköjen valaisemalle pyöreälle pöydälle. Takan lepattava loimu ja kynttilöiden häälyvä liekki saivat äitini hoikissa sormissa olevat sormukset sädehtimään. En voi vieläkään liikutusta tuntematta muistella näitä intiimejä, onnellisia hetkiä hurmaavassa pienessä salongissa, joka oli erinomainen ympäristö erinomaiselle naiselle. Siellä opimme tuntemaan mitä on todellinen onni. Emme silloin vielä voineet aavistaa saatikka kuvitella niitä onnettomuuksia, jotka saimme myöhemmin kokea.

Joulun lähestyessä alkoi mieliala Moikassa kiihtyä. Valmistelut kestivät säännöllisesti useita päiviä. Avustimme tikapuille kiivenneitä palvelijoita näiden koristaessa suurta kattoon asti ulottuvaa kuusta. Lasipallojen ja »enkelin hiuksien» kimaltelu kiinnosti tavattomasti itämailta kotoisin olevia palvelijoitamme. Joulupäivänä oli vieraiksemme kutsuttu etupäässä meidän ikäisiämme lapsia, jotka lähtiessään veivät saamansa lahjat mukanaan tuomissaan laukuissa kotiin. Lahjojen jaon jälkeen meille tarjottiin kaakaota ja leivoksia, ja sitten kaikki kerääntyivät leikkimään joululeikkejä.

Meillä oli tietysti kovin hauskaa, mutta juhlat päättyivät tavallisesti tappeluun, johon minä olin aina kärkäs liittymään saadakseni löylyttää niitä tovereitani, jotka eivät minua miellyttäneet ja jotka olivat minua heikompia.

Seuraavana päivänä pystytettiin toinen joulukuusi palvelusväkeämme ja heidän perheitään varten. Äitini oli jo kuukautta

aikaisemmin saanut luettelon, johon kukin palvelija oli merkinnyt haluamansa lahjan. Nuori arabi Ali, joka oli näytellyt kuolemaantuomitun osaa ikimuistettavassa näytelmässäni maurilaissalissa, pyysi kerran »kiiltävää leikkikalua»; se ei ollut mikään muu kuin helmi- ja tähtidiadeemi, jota äitini oli kantanut otsallaan eräänä iltana lähtiessään tanssiaisiin Talvipalatsiin. Ali oli kirjaimellisesti häikäistynyt yleensä yksinkertaisesti pukeutuvan äitini ilmestyessä hänen eteensä loistavassa hoviasussa. Epäilemättä Ali piti häntä jonkinlaisena jumalallisena olentona, koska oli heittäytynyt kasvoilleen hänen eteensä ja suostui vasta pitkällisen maanittelun jälkeen nousemaan ylös.

Pääsiäistä vietettiin aina suurin juhlallisuuksin. Läheisimmät ystävämme ja palvelusväkemme olivat läsnä pyhän viikon juhlamenoissa kappelissamme samoin kuin keskiyön messussa, joka ortodoksisen tavan mukaan pidetään pääsiäisyönä. Messun jälkeen syötiin yhteinen ateria. Ne olivat todelliset syömingit: juottoporsasta, hanhea, fasaaneja ja samppanjaa ylen määrin. Sitten saapuivat pääsiäisleivokset ja värjätyt munat. Seuraavana päivänä olimme miltei kaikki sairaita.

Aterian jälkeen seurasimme vanhempiamme tarjoiluhuoneeseen. Äiti valvoi, että palvelijamme saivat aina kylliksi ruokaa eikä heidän ruokapöytänsä sanottavasti eronnut omastamme. Toivotimme heille onnellista pääsiäistä ja suutelimme kutakin kolmesti poskelle vanhan venäläisen tavan mukaisesti.

Isäni oli saanut päähänsä, että ruokasalia oli alinomaa vaihdettava; söimme miltei joka päivä eri huoneessa, mikä teki tarjoilun hankalaksi. Nikolai ja minä, jotka mielellämme myöhästyimme, saimme joskus kulkea koko talon läpi ennen kuin löysimme paikan, missä päivällinen tarjottiin.

Koskaan ei voinut etukäteen tietää, kuinka monta ruokavierasta meillä tuli olemaan. Useimmat niistä, jotka valtasivat talomme päivällisaikaan tuoden joskus lapsensakin mukanaan, olivat varattomia ihmisiä, jotka antoivat parempiosaisten pitää

kukin vuorollaan huolta itsestään. Heille saattoi suoda anteeksi, mutta toisten laita oli pahemmin. Eräs vanha nainen, varsin rikas ja kauniin talon omistaja, oli ottanut säännölliseksi tavakseen hankkia ateriansa muiden pöydistä. Hän tuli aina hyvin myöhään ja huudahti sisään tullessaan uskomattoman häikäilemättömästi: »Petojen ateria on päättynyt, nyt voin nauttia päivälliseni rauhassa.»

Kenraali Bernov, josta olen kertonut jo aikaisemmin, sekä ruhtinatar Vera Galitsina, äitini hyvä ystävätär, inhosivat sydämensä pohjasta toisiaan eivätkä koskaan laiminlyöneet tilaisuutta sättiä toisiaan ruokapöydässä tai muualla. Eräänä iltana, kun kenraali oli tavallista häijymmällä tuulella, hän kieltäytyi saattamasta ruhtinatarta kotiin kuten oli sovittu. »Menkää sitten», Vera vastasi, »te olette joka tapauksessa yhtä hölmö lähtiessänne kuin tullessannekin.» Hänellä oli reumatismia oikean kätensä peukalossa, jota hän imi yhtä mittaa kuvitellen sen lieventävän kolotusta. Kieltäydyin pontevasti suutelemasta hänen kättään. Hänen selibaattinsa oli hänelle alituinen valittelun aihe: »Suren, että olen jäänyt vanhaksi piiaksi», hän sanoi joskus äidilleni. »En saa koskaan tietää, miten *se* tapahtuu.»

Tunsimme Pietarissa erään korkea-arvoisen upseerin iäkkään lesken, joka oli valinnut rakkautensa kohteeksi kavaljeerikaartin komentajan. Kun komentaja vaihtui, rakastui leski säännöllisesti uuteen komentajaan, olipa tämä kuka tahansa. Valitettavasti hänen rumuutensa esti häntä koskaan saamasta vastakaikua näille perin omalaatuisille tunteille. Kun isäni nimitettiin kaartin komentajaksi, hän tietenkin peri tämän ammattia seuraavan intohimon. Naisparka vainosi häntä lakkaamatta rakkaudenosoituksillaan. Hän asettui vartioimaan kerhon edustalle, jonne isäni pistäytyi iltapäivisin, ja lähetti lentosuukon aina kun huomasi rakkautensa kohteen kulkevan ikkunan ohi. Hänen lähettämiensä rakkauskirjeiden allekirjoituksena oli »Sinun orvokkisi». Kesäisin leski seurasi kaartin taisteluharjoituksia vaunuistaan.

Suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitsh oli saanut intohimon liekin leimahtamaan kahdessa sisaruksessa. Molemmat vanhat neidit paarustivat joka aamu hänen palatsinsa edustalla olevaa rantakatua pitkin. He olivat pukeutuneet täsmällisesti samalla tavoin, ja jäljessä asteli livreepukuinen palvelija, joka kantoi turkisten lisäksi neitien sateenvarjoja ja kalosseja ja talutti kahta äreän näköistä villakoirarahjusta. Joka kerran kun matkue sivuutti suuriruhtinaan palatsin, molemmat vanhat hupakot lyykistivät syvään.

Pietarin seurapiireissä eivät tietenkään kaikki olleet tällaisia sätkynukkeja. Venäjällä käyneet ulkomaalaiset olivat yhtä mieltä siitä, että siellä tapasi lukuisasti kyvykkäitä ihmisiä, sivistyneitä hengen miehiä ja miellyttäviä ja älykkäitä keskustelutovereita. Jos opinkin tuntemaan tavallista enemmän hupsuja ja omituisia ihmisiä, se johtui siitä, että isäni piti heidän seurastaan. Ihailin usein äitini hyvyyttä ja kärsivällisyyttä, sillä vaikka talo oli joskus täynnä tällaisia hupakoita, hän otti kaikki vastaan yhtä hurmaavasti. Minun on kuitenkin myönnettävä, että olen jossakin määrin perinyt isäni suhtautumisen vieraisiin. Eivät ainoastaan velikullat ja ilonpitäjät vaan myös tasapainottomat ihmiset ja puolihupsut ovat aina viehättäneet minua ja viehättävät vieläkin. Olen havainnut heidän lavertelussaan sellaista spontaanisuutta ja mielikuvitusta, joka puuttuu monilta selväjärkisiltä.

Tätini Lazarev saapui talvisin muutamaksi kuukaudeksi luoksemme Pietariin. Hänellä oli aina mukanaan lapsensa Mihail, Vladimir ja Irina, joista keskimmäinen oli minun ikätoverini.

Eräänä iltana, lienemme olleet siihen aikaan 13-vuotiaita, päätimme Vladimirin kanssa pukeutua naisiksi. Vanhempamme olivat poissa kotoa, ja taivutimme äitini pukuvaraston hoitajan

hankkimaan meille kaikki tarvittavat asusteet. Kun olimme suuren vaivan jälkeen pukeutuneet valmiiksi, maalanneet kasvomme ja koristaneet itsemme koruilla, lähdimme puolikuoliaaksi läkähtyneinä raskaitten samettihameiden painosta sivuportaita pitkin alakertaan, missä herätimme äitini kampaajattaren, joka lainasi meille peruukit sillä verukkeella, että olimme muka menossa naamiaisiin.

Näissä hepeneissämme lähdimme kiertämään kaupunkia. Heti kun olimme päässeet Nevskin prospektille, Pietarin prostituitujen tavanomaiselle kohtaamispaikalle, meihin alettiin kiinnittää huomiota. Vapautuaksemme lukuisista tarjouksista ilmoitimme kohteliaasti ranskan kielellä, että »meidät oli varattu» ja jatkoimme arvokkaina matkaa. Toivoimme pääsevämme heistä lopullisesti eroon mennessämme »Karhuun», joka siihen aikaan oli suosittu ravintola. Emme uskaltaneet jättää turkisviittojamme naulakkoon, vaan asetuimme suoraan pöytään ja tilasimme illallista. Ravintolassa oli hirvittävän kuuma ja olimme pakahtua viittoihimme. Tunsimme, miten eri tahoilta meitä tuijoteltiin uteliain silmäyksin. Upseerit lähettelivät meille kirjelappuja, joissa meitä pyydettiin yksityishuoneeseen syömään illallista heidän kanssaan. Samppanja alkoi kihota päähäni; otin helmikäädyt kaulaltani ja aloin pitää hauskaa heittämällä lassoa naapuripöydässä istuvien ihmisten kaulaan. Tietenkin kävi niin, että nauha katkesi ja helmet levisivät pitkin lattiaa. Olimme kiusallisessa tilanteessa, ja kun suuri osa helmistä oli koottu talteen ja lähdimme etenemään ovea kohti, hovimestari tuli esittämään laskua. Koska meillä ei ollut penniäkään rahaa, meidän oli mentävä itse hotellin johtajan puheille ja tunnustettava hänelle kepposemme. Hämmästykseksemme hän ei ollut siitä millänsäkään, vaan alkoi nauraa ja lainasi rahaa sekä laskua että ajuria varten. Saavuttuamme Moikaan huomasimme, että kaikki ovet oli lukittu. Kutsuin paikalle ikkunaan koputtamalla uskollisen palvelijani Ivanin, joka meidät poloiset nähdessään nauroi niin, että kyynelet tuli-

vat silmiin. Mutta seuraavana päivänä saimme niellä kalkin. »Karhun» johtaja oli lähettänyt isälleni viimeiset ravintolan lattialta löytyneet helmet ja sitä paitsi — päivällislaskun!

Vladimir ja minä jouduimme kuudeksi päiväksi kotiarestiin. Tätini lähti tiehensä vieden lapsensa mukanaan, ja kesti useita vuosia, ennen kuin näin heidät uudelleen.

VIII LUKU

Moskova. — Elämää Arkangelskojessa. — Maalari Serov. — Mystillinen näky. — Naapureitamme. — Spaskoje Selo.

Moskova miellytti minua paljon enemmän kuin Pietari. Moskovalaiset eivät olleet saaneet vieraita vaikutteita ja olivat sen vuoksi pysyneet kelpo venäläisinä. Moskova oli tsaarien Venäjän todellinen pääkaupunki.

Vanhat aristokraattiset perheet viettivät patriarkallista elämää kauniissa kaupunkiasunnoissaan ja kaupungin ulkopuolella olevilla tiluksillaan. Vanhat perinteet olivat heille kaikki kaikessa ja Pietarin kosmopoliittinen ilmapiiri oli heille kauhistus.

Rikkaat kauppiaat, jotka kaikki olivat talonpoikaispiireistä lähtöisin, olivat luku sinänsä. Heidän kauniissa ja tilavissa asunnoissaan oli harvoin todella arvokkaita taide-esineitä. Useimmat pukeutuivat yhä venäläiseen puseroon, roimahousuihin ja suuriin saappaisiin, mutta heidän naisensa käyttivät parhaitten pariisilaisten muotiliikkeiden luomuksia ja kauniita koruja ja kilpailivat eleganssissa Pietarin säätyläispiirien tunnetuimpien naisten kanssa.

Moskovalaisten talot olivat avoinna kaikille. Vieraat vietiin suoraan ruokasaliin, missä heitä oli aina odottamassa *sakuskalla* ja erilaisilla votkapulloilla katettu pöytä. Olipa aika mikä tahansa, vieraiden oli pakko syödä ja juoda.

Useimmilla rikkailla perheillä oli kaupungin ympäristössä tiluksia, joilla noudatettiin miltei legendaarisiksi tulleita mosko-

valaisten vieraanvaraisia tapoja. Muutaman päivän vierailulle tulleet ystävät olisivat yhtä hyvin voineet jäädä sinne loppuiäkseen ja samoin heidän lapsensa ja jälkeläisensä.

Moskovalla oli kahdet kasvot: toisaalta se oli pyhä kaupunki, jossa oli lukuisasti kultakupolisia kirkkoja ja tuhansittain kappeleita, missä kymmenet tuhannet kynttilät paloivat alinomaa ikonien edessä, luostarien korkeita muureja ja suuret joukot uskovaisia, jotka kansoittivat pyhät paikat aamusta iltaan; toisaalta se oli ilojen kaupunki, meluisa ja vilkas, loiston ja nautintojen, jopa irstaudenkin tyyssija. Kirjava väkijoukko tungeksi pääkaduilla, joilla kaikui troikkien kulkusten kilinä; *lihatsit*, loistavasti koristellut reet kiitivät nuolina nuorien ajajien ohjaamina pitkin katuja.

Tämä hurskauden ja hekuman, uskonnon ja riettauden sekoitus oli ominaista Moskovalle. Moskovalaiset olivat intohimojensa ja oikkujensa tahdottomia orjia, mutta he rukoilivat yhtä paljon kuin tekivät syntiä.

Moskovalla, suurella teollisuuskeskuksella, oli myös laajat sivistykselliset ja taiteelliset perinteet.

Oopperan ja Suuren teatterin balettikunnat saattoivat menestyksellisesti kilpailla Pietarin taiteilijoiden kanssa. Pienen Teatterin draama- ja komediaohjelmistot olivat suurin piirtein samat kuin Aleksanterin teatterin, ja tulkinta oli verratonta. Kokonaiset taiteilijapolvet ovat vaalineet arvokkaita perinteitä. Taideteatterin perusti viime vuosisadan lopulla Stanislavski. Hän oli nerokas ohjaaja ja osasi koota ympärilleen lahjakkaita taiteilijoita, kuten Nemirovitshin, Dantshenkon ja Gordon Craigh'in. Verrattoman kasvattajan- ja kouluttajankykyjensä ansiosta hän oli kyennyt luomaan ensiluokkaisen taiteilijaseurueen. Tulkinnassa ja näyttämösovituksessa ei ollut koskaan mitään sovinnaista: hänen työnsä kuvasti aina elämää.

Olin piintynyt moskovalaisen teatterin ihailija, mutta kävin myös usein kuuntelemassa Jar- ja Strelna-ravintoloiden mustalaismusiikkia. Niiden taso oli huomattavasti korkeampi kuin

Pietarin ravintoloiden. Varja Paninan muisto on lähtemättömästi syöpynyt niiden mieleen, joilla on joskus ollut tilaisuus kuunnella hänen lauluaan. Tämä ruma nainen, joka pukeutui aina mustiin, hurmasi vielä vanhoilla päivilläänkin kuulijansa. Muutama vuosi ennen kuolemaansa hän meni naimisiin erään 18-vuotiaan upseerioppilaan kanssa. Maatessaan kuolinvuoteellaan hän pyysi veljeään säestämään kitaralla hänen laulaessaan »Joutsenlaulua», yhtä suosituimmista ohjelmanumeroistaan, ja heitti henkensä viimeisen sävelen kaikuessa.

* * *

Moskovassa olevan talomme oli tsaari Iivana Julma rakennuttanut vuonna 1551. Se sijaitsi niihin aikoihin metsän keskellä ja tsaari käytti sitä metsästysmajanaan. Useita kilometrejä pitkä maanalainen käytävä yhdisti sen Kremliin. Talon olivat suunnitelleet Moskovan Pyhän Vasilin kirkon rakentajat, kuuluisat arkkitehdit Barna ja Postnik. Varmistuakseen siitä, etteivät he pystyisi enää koskaan luomaan toista niin nerokasta rakennusta, tsaari palkitsi arkkitehdit leikkauttamalla heidän kielensä ja käsivartensa poikki ja puhkaisuttamalla heidän silmänsä.

Tsaari ei koskaan viihtynyt kauan tässä asunnossaan. Hän piti siellä loistavia juhlia ja palasi Kremliin maanalaista käytävää pitkin. Salaiseen käytävään johti useita ovia, niin että tsaari saattoi äkkiä ilmestyä odottamattomassa paikassa ja odottamattomalla hetkellä.

Tsaarilla oli maailman kenties ainoalaatuisin kirjasto, jonka hän oli antanut muurata maanalaiseen käytävään suojellakseen sitä niihin aikoihin varsin yleisiltä tulipaloilta. Historioitsijoiden todistuksen mukaan se on siellä vielä tänä päivänä, mutta paikalla sattuneiden maanvieremien vuoksi ovat kaikki etsimisyritykset epäonnistuneet.

Iivana Julman kuoleman jälkeen talo pysyi tyhjänä lähes puolentoista vuosisadan ajan. Vuonna 1729 Pietari II lahjoitti

sen esi-isälleni ruhtinas Jusupoville. Viime vuosisadan lopulla suoritettujen entistämistöiden aikana paljastui kuuluisan maanalaisen käytävän eräs suuaukko. Kun vanhempani lähtivät kulkemaan pitkin käytävää, he löysivät pitkän aulan, jonka seinämuureihin kiinnitetyissä kahleissa riippui riveittäin luurankoja.

Talo, joka edusti vanhaa moskovalaista tyyliä, oli erittäin värikäs. Sen toisella puolella oli linnanpiha ja toisella laaja puisto. Holvatut salit oli koristettu maalauksin; suurimmassa oli erittäin kaunis kultaesinekokoelma ja seinille oli ripustettu tsaarien muotokuvia. Lisäksi oli suuri joukko pieniä huoneita, synkkiä käytäviä ja ahtaita portaikkoja, jotka johtivat vankiholveihin. Paksut matot vaimensivat kaiken melun ja hiljaisuus oli omiaan lisäämään talon mystillistä tunnelmaa.

Kaikki mikä talossa oli muistutti hirvittävästä tsaarista. Toisessa kerroksessa, samalla paikalla, mihin myöhemmin rakennettiin kappeli, oli ennen ristikoilla varustettuja vuodekomeroita, joista oli löydetty luurankoja. Minusta tuntui siltä, kuin noiden onnettomien ihmisten haamut olisivat vieläkin kummitelleet tällä paikalla, ja muistan, miten lapsena odotin usein näkeväni mestattujen astuvan esiin kammioistaan.

Emme pitäneet talosta, koska traagisen menneisyyden muistot tuntuivät elävän siellä liian voimakkaina, emmekä koskaan oleskelleet kauan Moskovassa yhteen menoon.

Moskovassa oli runsaasti varsin merkillisiä ihmisiä. Isäni keräsi mielellään ympärilleen tällaisia olentoja, koska heidän seuransa jollakin tavoin huvitti häntä. Useimmat näistä ihmisistä kuuluivat seuroihin ja yhdistyksiin, joiden kunniapuheenjohtaja isäni oli. Niiden joukossa oli kennelyhdistyksiä, linnunhoitoyhdistyksiä ja muun muassa mehiläistenhoitoyhdistys, jonka jäsenet kuuluivat siihen aikaan Venäjällä laajalle levinneeseen skoptsien eunukkilahkoon. Eräs heistä, vanha Mohalkin, joka johti mehiläistenhoitoyhdistystä, kävi usein tervehtimässä isääni. Minä tunsin aina kauhua nähdessäni tämän vanhaa

eukkoa muistuttavan olennon ja kuullessani hänen puhuvan kimeällä sopraanollaan. Isäni vei kerran meidät lapset mukanaan heidän kokoukseensa. Heitä oli satakunta koolla, ja meille tarjottiin ensin päivällistä ja sitten isäntämme pitivät meille konsertin. Oli elämys kuulla sadan miehen asussa olevan eukon esittävän lapsen äänellä kansanlauluja. Tunnelma oli samalla riipaiseva, koomillinen ja surullinen.

Merkillisten tuttaviemme joukossa oli Alferov-niminen lyhyenläntä ja kalju mies. Hänen menneisyytensä oli hieman hämärä. Hän oli toiminut pianistina eräässä ilonpitopaikassa ja myöhemmin lintujen kaupustelijana. Viimeksi mainittu ammatti oli johtanut hänet retteløihin virkavallan kanssa, koska hän oli myynyt muka harvinaisina lintuina tavallista takapihan siipikarjaa, jonka hän oli ensin maalannut kirkkain värein.

Hän kohteli meitä äärimmäisen kunnioittavasti, jopa siinä määrin, että heittäytyi polvilleen astuessaan ovestamme sisään ja suostui nousemaan pystyyn vasta sitten kun talon isäntä oli saapunut paikalle. Eräänä päivänä palvelijat olivat jostakin syystä jättäneet ilmoittamatta meille hänen tulonsa ja miesparka sai odottaa tunnin kyhjöttäen polvillaan salin lattialla. Ruokapöydässä hän nousi seisomaan, kun häneltä kysyttiin jotakin, ja istuutui vasta vastattuaan kysymykseen. Meille tullessaan hänellä oli yllään puku, joka joskus lienee ollut musta mutta jonka vuodet olivat haalistaneet epämääräisen väriseksi — epäilemättä juuri sama, joka yllään hän joskus ammoin oli säestänyt epämääräisten naikkosten tanssia. Korkea, jäykkä kaulus peitti osan korvista ja hänen kaulassaan riippui suunnaton hopeamedaljonki, Nikolai II:n kruunajaismuisto. Hänen rintapielensä olivat täynnä kunniamerkkejä, jotka hän oli saanut näyttelyissä esittämistään »harvinaisista» linnuista.

Isäni vei meidät joskus erään papin taloon, jonka kattoon oli ripustettu suuri joukko lintuhäkkejä. Pappi sai niissä olevat satakielet laulamaan säestämällä niitä omatekoisilla soittimilla,

joita hän takoi vastakkain. Hän viittilöi laulajilleen kuin orkesterin johtaja ja sai ne vaikenemaan tai yhtymään lauluun tahtonsa mukaan. En ole koskaan nähnyt mitään sen kaltaista.

Moskovassa, samoin kuin Pietarissakin, vanhempani pitivät »avointa ruokapöytää». Tunsimme erään saituudestaan kuuluisan naishenkilön, joka järjesti itselleen päivälliskutsun jokaisena viikonpäivänä lauantaita lukuun ottamatta. Hän lausui ylitsevuotavia kohteliaisuuksia emännän erinomaisesta keittiöstä ja pyysi lopuksi saada ottaa mukaansa tähteet, jotka tavallisesti olivatkin varsin runsaat. Odottamatta vastausta hän kutsui palvelijan ja kannatti ruoan vaunuihinsa. Kun lauantai tuli, kän kokosi luokseen ystävänsä ja tarjosi heille rippeet samasta ruoasta, jota hän viikolla oli nauttinut heidän pöydissään.

* * *

Kesäisin lähdimme Arkangelskojeen. Meillä oli aina vieraita, ja jotkut pitkittivät vierailuaan kesän loppuun asti.

Minä arvostelin heitä sen mukaan, millaisen arvon he antoivat tälle loistavalle asunnolle. Tunsin kiukkua niitä kohtaan, jotka välittämättä vähääkään Arkangelskojen kauneudesta tulivat sinne syömään, juomaan ja korttia pelaamaan. Heidän oleskelunsa tuntui minusta pyhäinhäväistykseltä. Pakenin usein puutarhaan näiden olentojen tieltä. Harhailin pensaiden ja lähteiden keskellä ja ihailin kyltymättä tienoota, jossa taide ja luonto täydensivät toisiaan niin onnellisella tavalla. Maiseman kuulakkuus rauhoitti mieleni ja antoi minulle uutta toivoa. Vaelsin usein teatteriin, missä istuuduin kunnia-aitioon ja kuvittelin katselevani näytelmää, jossa valiotaiteilijat näyttelivät, lauloivat ja tanssivat yksinomaan minulle. Haaveilin olevani esi-isäni ruhtinas Nikolai ja Arkangelskojen yksinvaltias. Kiipesin näyttämölle ja lauloin kuvitellulle yleisölle. Joskus menin harhakuvitelmissani niin pitkälle, että olin näkevinäni edessäni kiinnostuneen kuulijakunnan. Kun unelma päättyi, tuntui siltä

kuin olisin jakautunut kahtia; osa minusta pilkkasi tällaista naurettavaa esiintymistä, mutta toinen puoli suri katkerasti sortunutta lumousta.

Arkangelskojella oli vain yksi mieleni mukainen ystävä ja ihailija, maalari Serov, joka tuli sinne vuonna 1904 maalaamaan muotokuvia perheemme jäsenistä.

Hän oli todella erinomainen ihminen. En ole koskaan tavannut Venäjällä enkä liioin muualla toista taiteilijaa, joka olisi tehnyt minuun niin voimakkaan ja elävän vaikutuksen. Ystävystyin hänen kanssaan heti ensi silmäyksellä. Hän rakasti suuresti Arkangelskojea, ja se oli meidän ystävyytemme perusta. Istuimme usein puutarhassa ja keskustelimme avomielisesti. Olen varma siitä, että hänen edistyneillä mielipiteillään oli suuri vaikutus luonteeni kehitykseen. Muistan hänen muun muassa arvelleen, että jos kaikki rikkaat ihmiset olisivat vanhempieni kaltaisia, koko vallankumous olisi tarpeeton.

Serov ei suostunut käyttämään kaupallisiin tarkoituksiin taidettaan, vaan hyväksyi tarjouksen vain siinä tapauksessa, että malli häntä miellytti. Kerran hän kieltäytyi tekemästä muotokuvan eräästä tunnetusta pietarilaisesta seurapiirinaisesta, jonka kasvot eivät inspiroineet häntä. Vihdoin viimein hän kuitenkin taipui naisen hartaiden pyyntöjen hellyttämänä, mutta kun viimeinen istunto oli päättynyt, hän tarttui vielä kerran siveltimeensä ja maalasi muotokuvassa olevan naisen päähän suunnattoman hatun, joka peitti kolme neljännestä kasvoista. Kun malli esitti vastalauseensa, Serov ilmoitti, että ainoa mielenkiintoinen seikka koko taulussa oli hattu.

Hän oli liian riippumaton ja välinpitämätön salatakseen muilta ihmisiltä omalaatuiset mielipiteensä. Hän kertoi minulle, että kun hän oli ollut tekemässä tsaarin muotokuvaa, tsaaritar häiritsi hänen työrauhaansa jatkuvilla huomautuksillaan. Eräänä päivänä hänen kärsivällisyytensä loppui ja hän ojensi tsaarittarelle palettinsa ja siveltimensä ja pyysi tätä tekemään työn loppuun.

Sama taulu, joka oli paras, mitä koskaan on tehty Nikolai II:sta, raastettiin palasiksi vallankumouksessa vuonna 1917, kun raivostunut väkijoukko tunkeutui Talvipalatsiin. Eräs tuntemani upseeri keräsi joitakin sirpaleita talteen palatsin lattialta ja palaset ovat vieläkin hallussani.

Serov oli erittäin tyytyväinen muotokuvaani. Djaghilev pyysi sitä lainaksi venäläisen taiteen näyttelyyn, jonka hän järjesti Venetsiaan vuonna 1907, mutta taulun minulle tuoma julkisuus ei miellyttänyt vanhempiani, ja niinpä he pyysivät Djaghilevia poistamaan sen näyttelyesineiden joukosta.

Joka sunnuntai vanhempani kutsuivat kaikki alustalaisemme perheineen linnan pihalle. Lapsille jaettiin herkkuja ja vanhemmat saivat esittää toivomuksensa ja valituksensa. Heitä kuunneltiin aina tarkkaavaisesti ja heidän pyyntönsä evättiin vain harvoissa tapauksissa.

Heinäkuussa pidettiin suuret kansanjuhlat, missä kansanlaulut ja tanssit näyttelivät tärkeätä osaa. Silloin oli kaikilla hauskaa. Talonpoikien ja isäntäväen väliset vilpittömät suhteet ja eräänlainen toverillisuus, joka ei kuitenkaan merkinnyt keskinäisen kunnioituksen puutetta, ihmetytti aina ulkomaisia vieraitamme. Varsinkin ranskalaiseen maalariin François Flamengiin, joka viipyi pitkään vieraanamme Arkangelskojessa, tämä teki voimakkaan vaikutuksen. Hän oli niin ihastunut, että sanoi jäähyväisiä jättäessään äidilleni: »Luvatkaa minulle, ruhtinatar, että kun taiteilijaurani kerran päättyy, te annatte minulle kunniapossun paikan täällä Arkangelskojessa.»

Eräänä vuonna, lomani päättyessä, jouduin veljeni kanssa näkemään merkillisen näyn, jonka salaisuutta ei koskaan pystytty selvittämään. Meidän oli määrä nousta Moskovasta keskiyöllä lähtevään junaan matkustaaksemme sillä Pietariin. Päivällisen jälkeen jätimme jäähyväiset isälle ja äidille ja astuimme troikkaan mennäksemme sillä Moskovaan. Matkan varrella oli »Hopeametsäksi» nimitetty seutu, kilometrien laajuinen kuollut alue, jossa ei ollut ainoatakaan ihmisasuntoa. Oli kirkas ja kim-

meltävä kuutamoyö. Yhtäkkiä keskellä metsää hevoset kavahtivat pystyyn ja näimme junan, joka kiitti äänettömästi puiden lomitse. Vaunut oli valaistu ja saatoimme nähdä ikkunoiden ääressä istuvat ihmiset. Palvelijat tekivät ristinmerkkejä. »Tuo on saatanan juoni», mutisi eräs heistä. Nikolai ja minä olimme tyrmistyneitä, sillä metsässä ei ollut rautatietä ja meitä oli ollut neljä silminnäkijää.

* * *

Pidimme yllä hyviä naapuruussuhteita Ilinskojen tilan kanssa. Sen omistivat suuriruhtinas Sergei Aleksandrovitsh ja suuriruhtinatar Elisaveta Feodorovna.

Olin vielä lapsi, kun tapasin Ilinskojessa suuriruhtinas Dimitri Pavlovitshin ja hänen sisarensa suuriruhtinatar Maria Pavlovnan. Heidän äitinsä, Kreikan prinsessa Alexandra oli kuollut heidän ollessaan vielä lapsia ja isän, suuriruhtinas Pavel Alexandrovitshin oli ollut poistuttava maasta solmittuaan morganaattisen avioliiton madame Pistolekorsin, sittemmin Paleyn prinsessan kanssa.

Suuriruhtinaan hovissa osattiin pitää hauskaa. Eräs sen lystikkäimmistä henkilöistä oli ruhtinatar Wassiltshikov, joka ulkonaiselta olemukseltaan muistutti rykmentin ylirumpalia, painoi kaksisataa kiloa ja käytti puhuessaan vääpelin ääntä ja sanavarastoa. Hänestä ei mikään ollut niin hauskaa kuin omien lihasvoimiensa näyttäminen. Jokainen, joka sattui kulkemaan hänen ohitseen, saattoi joutua hänen valtavien kouriensa puristukseen ja tulla kohotetuksi ilmaan kuin pikkuvauva. Isäni, jonka ruhtinatar valitsi mielellään uhrikseen, ei tuntunut lainkaan nauttivan tällaisesta leikinlaskusta.

Eräs toinen lähitila kuului Galitsineille, joiden esi-isät olivat aikoinaan myyneet Arkangelskojen esivanhemmilleni. Ruhtinatar Galitsina oli äidinäitini sisar. Hänellä oli paljon lapsia ja hän oli jäänyt jo varhain leskeksi. Hänet tapasi aina istumasta arvok-

kaana ja juhlallisena terassillaan olevassa nojatuolissa. Vaikka oltiin maalla, hän käytti tiukkoja kureliivejä, arvokkain pitsein koristettuja hameita, pientä hilkkaa ja hienoja hajuvesiä. Käydessäni häntä tapaamassa tartuin mielelläni häntä kädestä ja hengitin pitkään sisääni noita suloisia tuoksuja.

Hänen molemmat sisarensa torailivat keskenään alinomaa. Minun isoäitini oli, kuten olen kertonut, hyvin omalaatuinen ja jonkin verran boheemi. Hänen sisarensa jankutti hänelle hänen huolettomista elämäntavoistaan ja katupoikamaisesta käytöksestään ja isoäitini puolestaan haukkui sisartaan vanhaksi muumioksi.

Ruhtinas ja ruhtinatar Sherbatov, jotka asuivat myös lähistöllä, suhtautuivat aina vieraisiinsa erittäin ystävällisesti. Heidän kaunis tyttärensä Maria, joka oli älykäs ja hurmaava nainen, meni myöhemmin naimisiin kreivi Tshernishev-Besobrasovin kanssa. Hän kuului meidän läheisimpiin ystäviimme. Ei aika eivätkä kaikki hänen kohtaamansa onnettomuudet ole pystyneet muuttamaan hänen hienoa luonnettaan.

Jonkin matkaa Arkangelskojesta olevalla kukkulalla oli vanha Reinin linnoja muistuttava rakennus, joka tuntui soveltuvan huonosti ympäristöönsä. Linnan emännästä, jonka vartalo oli kuin jumalattaren, mutta kasvot kuin eräs toinen ruumiinosa, käytettiin pilkkanimeä *affe popo*, joka merkitsee suunnilleen samaa kuin »apinan takapuoli».

Ostankino ja Kuskovo kuuluivat Sheremetevin kreiveille, Venäjänmaan kenties vanhimman suvun jäsenille. Vuosisadat olivat sivuuttaneet nämä kaksi linnaa himmentämättä niiden loistoa. Arvokkaat huonekalut, ikivanhat puut, suuret lammikot uinuvine vesineen, kaikki oli siellä samanlaista kuin entisten linnanherrojen aikana.

* * *

Eräs sukuni vanhimmista asunnoista, Spaskoje Selo, oli myös Moskovan lähistöllä. Esi-isäni ruhtinas Nikolai Borsovitsh oli asunut siellä ennen siirtymistään uuteen asuntoonsa Arkangelskojeen.

En ole koskaan saanut tietooni, miksi Spaskoje Selo hylättiin. Kävin siellä yhden ainoan kerran, vuonna 1912.

Lähestyessäni paikkaa näin kuusimetsän rinteessä kohoavalla töyräällä suuren, pylväikön kehystämän linnan. Se oli täysin sopusoinnussa muhkean ympäristönsä kanssa. Mutta kun astuin lähemmäksi, eteeni avautuva näky tyrmistytti minut: kaikki oli raunioina. Ovet ja ikkunat olivat kadonneet, katot sortuneet ja kaikkialla oli sirpaleita. Siellä täällä lojui maassa jätteitä entisestä loistosta: upeasti muovattuja stukkokiviä, maalauksia tai paremminkin jätteitä maalauksista. Käyskentelin pitkin saleja, jotka olivat toinen toistaan kauniimpia ja joissa maahan romahtaneet pilarit ja kaiverruksin koristetut ruusupuupanelit esittivät mykkää todistustaan menneisyydestä.

Tuuli huokui saleissa, vinkui paksujen muurien vaiheilla ja herätti eloon kaikki tämän rauniopalatsin kaiut aivan kuin vakuuttuakseen siitä, että se oli tämän paikan ainoa valtias. Värisin pelosta. Katon poikkiparruilla kyyhöttävä pöllö, joka loi minuun tutkistelevan katseen pyöreistä silmistään, tuntui sanovan: »Katso, minkälaisessa kunnossa esi-isiesi asunto nyt on.»

Poistuin paikalta tuskaisin sydämin mietiskellen, miten anteeksiantamattomia syntejä voivatkaan tehdä sellaiset ihmiset, joille on suotu liiaksi maallista hyvää.

IX LUKU

Vaikea luonteeni. — Mustalaiset. — Kuninkaallinen valloitus. — Ensiesiintyminen lavalla. — Isä suuttuu.

Luonteeni osoittautui vuosien karttuessa yhä vaikeammaksi. Äitini oli hemmotellut minua kovasti, kävin oikulliseksi ja äärimmäisen laiskaksi. Veljeni oli ryhtynyt harjoittamaan opintoja yliopistossa ja vanhempani suunnittelivat minun panemistani sotilaskouluun. Sisäänpääsykuulusteluissa jouduin erimielisyyksiin papin kanssa. Kun hän pyysi minua mainitsemaan joitakin Kristuksen tekemiä ihmetöitä, vastasin, että hänen oli onnistunut ruokkia viisi ihmistä viidellätuhannella leivällä. Pappi luuli minun erehtyneen ja toisti kysymyksensä. Väitin, että vastaukseni oli oikea ja ryhdyin vielä todistamaan, että se oli itse asiassa suuri ihme. Hän antoi minulle kirkkaan nollan ja minut hylättiin kokeissa.

Pettyneet vanhempani päättivät panna minut Gurevitshin lukioon, jossa noudatettiin tunnetusti rautaista kuria. Johtaja oli kuuluisa pedagogisista lahjoistaan ja sitä paitsi poikkeuksellisen kyvykäs niskoittelevien luonteiden taltuttamisessa. Kun sain kuulla suunnitelmasta, päätin lyödä sisäänpääsykuulustelun leikiksi kuten edelliselläkin kerralla. Mutta suunnitelmastani ei tullut mitään. Minun sijoittamiseni lukioon oli vanhempieni hartain toive, ja johtaja hyväksyi minut oppilaakseen muitta mutkitta.

Tuotin todella suurta surua onnettomille vanhemmilleni. Vihasin intohimoisesti kaikkea, mikä oli vastoin omia suunnitel-

miani. Halusin kiihkeästi vain sitä, mikä minua miellytti, enkä suonut ajatustakaan muille. Rakastin kauneutta, loistoa, mukavuutta, värejä ja kukkien tuoksua ja uneksin usein esi-isieni paimentolaiselämästä. Mutta minulla oli jonkinlainen aavistus maailmasta, josta en tiennyt mitään ja jota kohden pyrin salaisesti ja vaistomaisesti. Tarvittiin onnettomuus ja erään ylevän sielun kohottavaa vaikutusta, ennen kuin pääsin tunkeutumaan tähän tuntemattomaan maailmaan.

* * *

Lukioon päästyäni alkoi veljeni kunnioittaa minua ja kohteli minua siitä lähtien miehenä. Uskoimme siitä pitäen suurimmatkin salaisuutemme toisillemme. Nikolailla oli Polja-niminen rakastajatar, melko vaatimaton nainen, joka jumaloi veljeäni yli kaiken. Hän asui pienessä huoneistossa melko lähellä kotiamme ja vietimme usein siellä iltamme ylioppilaiden, taiteilijoiden ja kevytkenkäisten naisten seurassa. Nikolai oli opettanut minulle mustalaislauluja, joita esitimme yhdessä. Ääneni oli niihin aikoihin vielä kehittymätön ja lauloin sopraanoa. Olimme nyt löytäneet nuoruuden ja väärentämättömän ilon ilmapiirin, jota ei tavannut Moikasta. Kotimme loistelias ympäristö muistutti entisaikojen suurista ja upeista juhlista, mutta nyt avasivat teatterimme ja vastaanottosalimme vain harvoin ovensa vierasjoukoille. Sitä vastoin Poljan vaatimaton ruokasali samovaareineen, herkkuineen ja votkapulloineen oli mielestämme vapauden ja ilon todellinen symboli. Tällainen boheemielämä viehätti meitä emmekä nähneet siinä mitään vaaroja.

Ollessamme kerran tällä tavoin koolla Poljan luona ja juotuamme vankasti päätimme jatkaa iltaa mustalaisten luona. Koska kouluni säännöt velvoittivat minua käyttämään univormua, olin varma, ettei minua päästettäisi yökapakkoihin eikä varsinkaan niihin, joissa oli mustalaisia.

Silloin Polja keksi, että minut oli puettava naiseksi. Käden

käänteessä hän sai aikaan minussa sellaisen muutoksen, että ystävänikään tuskin tunsivat minua.

Mustalaiset asustivat esikaupungeissa eräänlaisessa kylässä, jota Pietarissa nimitettiin Novaja Derevnjaksi ja Moskovassa Grusiniksi. Pietarin mustalaiskortteli sijaitsi pääkaupungin siinä osassa, josta käytettiin nimeä »Saaret», koska se oli rakennettu Nevan kanavien muodostamaan saaristoon.

Näiden ruskeaihoisten, mustatukkaisten ja palavasilmäisten mustalaisten ravintoloissa vallitsi omalaatuinen tunnelma. Miehillä oli yllään kirkasvärinen venäläinen paita ja musta pitkähihainen kullalla kirjailtu kauhtana. Jalassa oli roimahousut ja pitkävartiset saappaat ja päässä leveälierinen musta hattu. Naisten puvut olivat aina erittäin värikkäät. Hame oli pitkä, avara ja runsaasti poimutettu, olkapäitä peitti liina ja pään ympäri oli kiedottu huntu, joka solmittiin kiinni niskasta. Esiintyessään iltaisin yleisölle he käyttivät samanlaista, joskin vielä loisteliaampaa asua, jota he täydensivät alkukantaisilla koruilla, sekiineillä ja raskailla hopea- ja kultakäädyillä. Mustalaisnaisten käynti on viehkeätä ja liikkeet kissamaisen notkeat. Useimmat näistä naisista olivat tavattoman kauniita, mutta heidän ylpeytensä esti heitä suvaitsemasta minkäänlaista lähentelyä, ellei sitä seurannut avioliittolupaus. Mustalaisten elämä oli hyvin patriarkallista ja täynnä loukkaamattomia perinteitä; heidän luokseen ei menty etsimään seikkailua vaan kuuntelemaan heidän lauluaan.

Vieraat otettiin vastaan suuressa salissa, jonka seiniä kiersivät divaanit. Huoneen keskiosassa oli pikku pöytiä, joitakin nojatuoleja sekä useita tuolirivejä. Se oli aina kirkkaasti valaistu, sillä ilmehtiminen, jolla mustalaiset säestivät lauluaan, vaati runsaan valaistuksen. Kantavieraat tilasivat itselleen samppanjaa ja valitsivat mieleisensä kuorot ja laulajat.

Suurinta osaa mustalaisten lauluista ei ole koskaan kirjoitettu muistiin; ne ovat periytyneet sukupolvilta toisille jo ammoisista ajoista. Jotkut niistä ovat surumielisiä, sentimentaalisia tai

kuvastavat koti-ikävää, toiset taas iloisia ja miltei pirullisen raisuja. Kun esitettiin juomalaulu, joku mustalaisnaisista kulki vieraiden joukossa jakaen hopeatarjottimella olevia samppanjatuoppeja ja jokaisen oli tyhjennettävä omansa yhdellä kulauksella.

Kun yksi kuoro oli lopettanut, toinen astui sen sijaan, ja ohjelma jatkui keskeytyksettä läpi vuorokauden. Silloin tällöin muuttui laulu tanssiksi ja kengänkantojen paukutus korosti musiikin hillitöntä rytmiä. Tanssin, laulujen ja kesyttömien mustalaisnaisten luoma omalaatuinen ilmapiiri sekoittivat järjen ja tunteet. Kukaan ei voinut olla kylmä tälle lumoukselle. Jotkut vieraat, jotka olivat tulleet viettääkseen siellä muutaman tunnin, unohtuivat vuorokausiksi ja menettivät satumaisia summia.

En ollut koskaan aikaisemmin kuullut mustalaisten laulavan. Kokonainen uusi maailma avautui minulle, ja vaikka olin kuullut paljon mustalaisista, en osannut odottaa löytäväni heidän luotaan tällaista hurmaa.

Olin nyt selvillä siitä, että saatoin valepukuni avulla mennä minne tahansa. Siitä lähtien aloin viettää kaksoiselämää: päivisin olin koulupoika, iltaisin elegantti nainen. Polja osasi pukeutua aistikkaasti ja kaikki hänen vaatteensa sopivat minulle erinomaisesti.

* * *

Nikolai ja minä vietimme usein lomamme ulkomailla. Pariisissa asuimme Hôtel du Rhinissä Place Vendômen varrella, missä meille oli varattu pieni huoneisto alakerroksesta. Välttääksemme hotellin eteishallia käytimme usein ikkunaa kulkutienä palatessamme retkiltämme.

Eräänä iltana päätimme yhdessä Nikolain kanssa lähteä oopperassa pidettäviin naamiaisiin. Nikolai pukeutui dominon asuun ja minä naiseksi. Illan alkajaisiksi menimme Capucines-teatteriin, missä meidät sijoitettiin ensi riville istumaan. Hetken kuluttua huomasin, miten eräs etuaitiossa istuva iäkäs herrasmies

tuijotti minua herkeämättömästi lornjettinsa lävitse. Kun väliaika tuli ja saliin sytytettiin valot, näin, että mies oli Englannin kuningas Edvard VII. Veljeni, joka oli mennyt lämpiöön polttamaan savukkeen, tuli nauraen kertomaan minulle, että eräs arvokkaan näköinen henkilö oli tullut tiedustelemaan häneltä Hänen Majesteettinsa toivomuksesta, kuka oli se hurmaava nuori nainen, jonka seurassa hän istui. Minun on tunnustettava, että kohtaus huvitti minua suuresti ja että se jonkin verran mairitteli itserakkauttani.

Koska kävin usein niihin aikoihin muodissa olevissa kahvikonserteissa, osasin hyvän joukon iskelmiä, joita pystyin esittämään sopraanoäänellä. Oleskellessamme Pietarissa veljeni Nikolai sai päähänsä, ettei minun ollut pidettävä kynttilääni vakan alla, ja pani minut esiintymään »Akvaariossa», joka oli siihen aikaan Pietarin suosituin kahvila. Hän otti yhteyden johtajaan, jonka hän tunsi, ja ehdotti, että tämä suostuisi kuuntelemaan hetken nuorta ranskalaista laulajatarta, joka osasi Pariisin kaikki uutuudet.

Määräpäivänä astuin johtajan huoneeseen pukeutuneena naisen asuun, harmaaseen hameeseen, kettupuuhkaan ja suureen hattuun, ja esitin hänelle ohjelmani. Hän ihastui oitis ja palkkasi minut palvelukseensa kahdeksi viikoksi.

Nikolai ja hänen rakastajattarensa Polja huolehtivat pukeutumisestani. He tilasivat minulle sinisen, paljetein koristetun tyllihameen, strutsin sulilla koristetun hatun ja ihomaaleja. Lisäksi käytin koruja, jotka äitini olisi heti tuntenut omikseen.

Kolme tähteä, jotka oli merkitty minun esiintymisvuoroni kohdalle ohjelmaan, kiihottivat yleisön uteliaisuuden äärimmilleen. Astuessani näyttämölle monien valonheittimien sokaisemana sain hirvittävän ramppikuumeen, joka lamaannutti minut liikuntakyvyttömäksi. Orkesteri soitti ensimmäiset tahdit »*Paradis du Rêvestä*», mutta musiikki tuntui minusta sekavalta ja etäiseltä huminalta. Jotkut säälivät kuuntelijat, jotka näkivät hämminkini, yrittivät rohkaista minua taputtamalla käsiään. Onnis-

tuin äärimmilleen itsehillintääni ponnistamalla laulamaan ensimmäisen laulun, joka sai melko kylmän vastaanoton. Mutta seuraavat, »*La Tonkinoise*» ja »*Bébé d'amour*», olivat loistava menestys. Viimeinen lauluni päästi innostuksen myrskyn valloilleen ja se oli toistettava kolmesti.

Nikolai ja Polja, jotka olivat selvästi liikuttuneita, odottelivat minua kulissien takana. Johtaja ilmestyi paikalle mukanaan suunnaton kukkakimppu ja onnitteli minua lämpimästi. Kiitin parhaan kykyni mukaan, mutta minun oli vaikea pysyä vakavana. Tarjosin hänelle käteni suudeltavaksi ja lähetin hänet pois mahdollisimman pian.

Olimme sopineet siitä, että ketään ei päästettäisi pukuhuoneeseeni, mutta Nikolain, Poljan ja minun kiemurrellessa naurusta tikahtumaisillamme sohvalla saapui yhtä mittaa kukkia ja kirjeitä. Eräät upseerit, joista muutamat tunsin varsin hyvin, ehdottivat illallista »Karhussa». Minun teki mieleni ottaa kutsu vastaan, mutta Nikolai kielsi jyrkästi ja vei minut ystäviensä kanssa viettämään iltaa mustalaisravintolaan. Minun kunniakseni juotiin illallisen kestäessä monta maljaa ja lopuksi minun oli noustava pöydälle laulamaan mustalaisorkesterin säestämänä.

Kuutena iltana esiinnyin »Akvaariossa» menestyksellä, mutta seitsemäntenä huomasin eräässä aitiossa pari vanhempieni hyvää ystävää, joiden lornjetit olivat herkeämättä suunnatut minuun. He olivat tunteneet minut äitini näöstä ja hänen koruistaan!

Siitä sukeutui suuri skandaali. Vanhempani nostivat hirveän melun, vaikka Nikolai puolusti minua uskollisesti ja otti kaikki syyt päälleen. Vanhempieni ystävät ja meidän toverimme vannoivat pyhästi, etteivät hiisku koko seikkailusta kenellekään, ja he pitivät sanansa eikä juttu levinnyt laajemmalle. Laulajattaren urani oli lopussa, mutta harrastin edelleenkin valepuvussa esiintymistä, joka tuotti meille paljon ylimääräistä hauskuutta.

Naamiohuvit olivat niihin aikoihin villinneet Pietarin. Eräs niistä päättyi minun kohdaltani tragikoomilliseen seikkailuun.

Olin pukeutunut »yön allegoriaksi» teräspaljetein koristettuun hameeseen ja kiinnittänyt peruukkiini timanteista sommitellun tähden. Nikolailla, joka halveksi merkillisiä päähänpistojani, oli tapana valvoa edesottamuksiani tällaisissa tilaisuuksissa tai panna joku luotettava ystävänsä seuraamaan askeliani.

Sinä iltana jouduin erään rikkaudestaan tunnetun kaartinupseerin kiihkeän liehittelyn kohteeksi. Upseeri ja kolme hänen toveriaan ehdottivat yhteistä illallista »Karhussa». Suostuin vaarasta huolimatta — tai paremminkin vaaran vuoksi — koska suunnitelma viehätti minua, ja nähdessäni veljeni joutuneen erään naamioidun naisen pauloihin käytin tilaisuutta hyväkseni ja livistin seuralaisineni.

Saavuin »Karhuun» neljän upseerini seurassa ja meidät ohjattiin erilliseen huoneeseen. Mustalaisia kutsuttiin paikalle luomaan tunnelmaa. Musiikin ja samppanjan kiihdyttämät seuralaiseni alkoivat käydä yritteliäiksi. Puolustauduin parhaani mukaan, kunnes rohkein heistä hypähti selkäni taa ja irrotti naamioni. Skandaali olisi valmis, ellen olisi tehnyt jotakin. Tartuin samppanjapulloon ja heitin sen kohti suurta peiliä, joka hajosi räiskyen sirpaleiksi. Käyttäen hyväkseni isäntieni ällistystä syöksyin ovelle, käänsin katkaisinta ja pakenin. Päästyäni ulos huusin ajurin ja ilmoitin hänelle Poljan osoitteen. Vasta silloin huomasin, että olin unohtanut soopeliviittani »Karhuun».

Nuori, tanssiaispukuinen ja runsain jalokivin koristettu nainen ajamassa kuomuvaunuissa Pietarin kaduilla — kuka olisikaan uskonut tämän mielettömän olennon kaupungin kunnianarvoisimman perheen pojaksi!

* * *

Raisut seikkailuni eivät tietenkään voineet pysyä ikuisesti salassa isältäni. Viimein hänen kärsivällisyytensä loppui. Eräänä päivänä hän kutsutti minut luokseen. Hän oli kalpea vihasta ja hänen äänensä vapisi. Hän nimitti minua katupojaksi ja heit-

tiöksi ja sanoi, että olin häpeäksi perheelle ja että oikea paikka minulla olisi Siperian rangaistussiirtola. Lopulta hän ajoi minut ulos huoneestaan läimäyttäen oven kiinni niin kiivaasti jälkeeni, että naapurihuoneessa oleva taulu romahti lattialle.

Jäin hetkeksi seisomaan kuin naulittuna paikalleni. Sitten kiirehdin tapaamaan veljeäni.

Nähdessään masennukseni Nikolai yritti lohdutella minua. Käytin tilaisuutta hyväkseni ja purin hänelle kaiken mitä oli sydämelläni. Muistutin hänelle, että olin useasti pyytänyt turhaan hänen apuaan ja neuvojaan, varsinkin sen jälkeen kun olin kohdannut argentiinalaisen. Sanoin hänelle, että hän ja Polja olivat ensimmäisinä saaneet päähänsä pukea minut naiseksi pelkän oman huvinsa vuoksi ja että se oli ollut aiheena kaksoiselämääni. Nikolain oli myönnettävä että olin oikeassa.

On totta, että tällaiset seikkailut huvittivat minua suuresti ja kiihottivat itserakkauttani. Olin siihen aikaan vielä niin nuori, etten välittänyt naisista. Vasta myöhemmin opin tuntemaan kauniimman sukupuolen suosion ja se teki elämäni vieläkin sekasortoisemmaksi. Naiset viehättivät minua, mutta kaikki suhteeni heihin olivat lyhytaikaisia. Koska olin tottunut siihen, että minua itseäni mielisteltiin, väsyin pian liehittelemään naista. Totuus oli se, että rakastin vain itseäni. Minusta oli täysin luonnollista, että hankin huvini siitä, mistä itse parhaaksi katsoin ajattelematta lainkaan muita.

Monet väittävät, että naiset eivät miellyttäneet minua. Se ei ole totta. Rakastan heitä kun he ovat rakastettavia. Jotkut heistä ovat näytelleet huomattavaa osaa elämässäni, puhumattakaan hänestä, jota minun on kiittäminen onnestani. Mutta minun on sanottava,että olen kohdannut varsin harvoin sellaisia naisia, jotka vastaavat ihannettani. Luottamukseni heihin koki usein karkean pettymyksen. Yleensä olen tavannut vain miesten parissa todellista toveruutta ja epäitsekkyyttä, joka mielestäni puuttuu useimmilta naisilta.

Minua on usein kuohuttanut ihmisten epäoikeudenmukaisuus

heidän tuomitessaan epätavalliset rakkaussuhteet. Näitä suhteita voi sinänsä pitää moitittavina, jopa epänormaaleinakin, mutta on väärin tuomita olennot, joilta normaalit suhteet ovat kielletyt sen vuoksi, että heidän luontonsa kapinoi niitä vastaan. Ovatko siis tällä tavalla luodut ihmiset tuomitut olemaan ikuisesti yksin?

X LUKU

Tsarskoje Selo. — Suuriruhtinas Dimitri Pavlovitsh. — Rakitnoje.

Tsarskoje Selossa[1] käydessämme, mikä tapahtui varsin usein, asuimme puutarhamajassa, jonka isoisäni äiti oli rakennuttanut Nikolai I:n hänelle lahjoittaman mallin mukaan. Se oli Ludvig XV:n tyylinen rakennus, kauttaaltaan valkoinen sekä sisältä että ulkoa. Talon keskustassa olevasta suuresta salista avautui kuusi ovea salonkeihin, ruokasaliin ja puutarhaan. Kaikki huonekalut edustivat sen ajan tyyliä, ne oli maalattu valkoisiksi ja verhottu kukin kuvioidulla kankaalla, ikkunaverhot olivat samaa kangasta ja kultasilkkiset doublé-kaihtimet siivilöivät huoneeseen valoa, joka muistutti auringonsäteitä. Kaikki oli kirkasta ja iloista tässä talossa. Kukkien ja kasvien ylenpalttinen paljous täytti tuoksullaan ilman ja antoi talolle ikuisen kevään leiman. Palattuani Oxfordista järjestin erääseen mansardiin itselleni omalla sisäänkäytävällä varustetun huoneen.

Katariina II:n muisto henki kaikkialta Tsarskoje Selosta: arkkitehti Rastrellin käsialaa oleva Suuri Palatsi, vastaanottohuoneiden sopusuhtainen järjestely, »ambrasali» — suuren tsaarittaren sali, Kamerun-pylväistö marmoripatsaineen, suunnaton puisto paviljonkeineen, pensastoineen, lammikkoineen ja suihkulähteineen. Hurmaava kiinalaistyylinen teatteri, sekin suuren Katariinan mielikuvituksen tuotetta, kohosi kuusimetsän vaiheilla.

---

[1] Tsaarien kesänviettopaikka. Suom. huom.

Hallitsijapari ei asunut Suuressa palatsissa, joka oli varattu virallisia vastaanottoja varten. Nikolai II oli ottanut vakinaiseksi asunnokseen Aleksanterin palatsin, jonka Katariina II oli rakennuttanut pojanpojalleen Aleksanteri I:lle. Vaatimattomista mittasuhteistaan huolimatta tämä palatsi olisi ollut erittäin juhlava, ellei nuori keisarinna olisi toimeenpannut siinä epäonnistuneita uudistuksia. Suurin osa maalauksista, stukko-ornamenteista ja korkokuvista oli korvattu mahonkilaudoituksilla ja huonoa makua todistavilla seurustelunurkkauksilla. Mapleltä, Englannista, hankittiin uudet huonekalut ja vanhat sullottiin vajoihin.

Hallitsijaparin ohella asui Tsarskoje Selossa joku suuriruhtinaista perheineen sekä useita muita korkeimman ylimystön jäseniä. Retket, päivälliset ja suuret vastaanotot seurasivat katkeamattomana sarjana toisiaan ja aika kului rattoisasti maaseudun koruttomassa ilmapiirissä.

Vuosina 1912 ja 1913 seurustelin paljon suuriruhtinas Dimitri Pavlovitshin kanssa, joka oli juuri liittynyt ratsukaartiin. Tsaari ja tsaaritar rakastivat häntä kuin poikaansa. Hän eli heidän kanssaan tsaarin palatsissa ja seurasi aina tsaaria tämän matkustaessa. Mutta lomalla ollessaan hän oli miltei aina seurassani. Tapasin hänet joka päivä ja teimme yhdessä pitkiä kävely- ja ratsastusretkiä.

Dimitri oli erittäin miellyttävä, suurikokoinen, joustavakäytöksinen ja sivistynyt nuori mies, ja hänen suurissa, mietteliäissä silmissään oli jotakin, joka sai hänet muistuttamaan esi-isiään esittäviä vanhoja muotokuvia. Mutta hänen luonteensa oli täynnä vastakohtia; siinä oli sekä romantiikkaa että mystiikkaa ja syvämielisyyttä. Toisaalta hän oli iloluontoinen ja aina valmis hullutteluihin. Viehätysvoimansa ansiosta hän sai paljon ystäviä, mutta heikko luonne teki hänet vaarallisella tavalla johdettavaksi. Koska olin muutaman vuoden häntä vanhempi, hän jollakin tavoin kunnioitti minua. Dimitri oli varmasti selvillä »skandaalimaisista elämäntavoistani» ja piti minua sen vuoksi

mielenkiintoisena ja salaperäisenä henkilönä. Hän luotti minuun ja uskoi minulle kaikki salaisuutensa, joten olin erittäin hyvin selvillä niistä synkistä ja surullisista asioista, joita tapahtui tsaarin palatsissa.

Suosio, jota tsaari osoitti Dimitrille, herätti ennen pitkää muiden kateuden ja aiheutti monenlaisia ikävyyksiä. Menestys meni ajoittain Dimitrille päähän ja hän kävi sietämättömän ylpeäksi. Käytin hyväkseni vanhemmuuttani ja sanoin hänelle suoraan mitä hänestä ajattelin, mutta Dimitri ei pannut pahakseen, vaan kävi edelleenkin luonani.

Ajoimme melkein joka ilta yhdessä autolla Pietariin ja pidimme hauskaa ravintoloissa, yökapakoissa ja mustalaisten luona. Kutsuimme taiteilijoita syömään päivällistä kanssamme yksityishuoneisiin, ja kuuluisa ballerina Anna Pavlova oli usein seurassamme. Nämä ihmeelliset yöt olivat kuin yhtämittaista unennäköä ja tavallisesti palasimme vasta aamun koitteessa.

Ollessamme kerran syömässä päivällistä eräässä ravintolassa näin erään tsaarin seurueeseen kuuluvan upseerin astuvan luoksemme. Hän oli vielä nuori ja miellyttävän näköinen mies, joka oli pukeutunut tsherkessien tiukkaan ratsuviittaan ja kantoi tikaria vyöllään.

— Epäilen, tokko tunnette minua enää, hän sanoi esiteltyään itsensä. Ehkä muistatte paremmin olosuhteet, joissa viimeksi kohtasimme. Ne olivat varsin merkilliset. Minun saapumiseni ratsain Arkangelskojen ruokasaliin miellytti niin vähän isäänne, että hän ajoi minut tieheni.

Muistin hänet varsin hyvin. Vastasin, että olin varauksettomasti ihaillut hänen tekoaan ja tunnustin olleeni toista mieltä kuin isäni. Minun kehotuksestani hän istuutui pöytäämme ja vietti osan illasta seurassamme. Hän puhui vähän ja tarkasteli minua kiinnostuneena

— Miten muistutattekaan äitiänne! hän sanoi viimein.

Sitten hän näytti joutuvan liikutuksen valtaan, nousi äkkiä ja jätti hyvästit.

Seuraavana päivänä hän soitti minulle Tsarskoje Seloon ja pyysi tavata minut. Vastasin hänelle että asuin vanhempieni luona ja että olosuhteet huomioon ottaen hänen saapumisensa taloomme olisi vähintään epäkorrektia. Sitten hän ehdotti yhteistä iltaa Pietarissa. Suostuin ja sovittuna päivänä menimme yhdessä mustalaisten luo. Aluksi hän oli verraten vaitelias, mutta illan loppupuolella hän kävi samppanjan ja ympäristön vaikutuksesta varsin avomieliseksi. Hän tunnusti pysyneensä aina uskollisena tunteilleen äitiäni kohtaan ja kokeneensa järkytyksen havaitessaan, miten paljon muistutin tätä. Hän olisi tahtonut tavata minut toistekin. Miestä kohtaan tuntemastani myötätunnosta huolimatta annoin hänen ymmärtää, että tapaamisemme oli vain satunnainen eikä ystävyydestä voinut olla puhettakaan. En nähnyt häntä sen koommin.

* * *

Ystävyyteni Dimitrin kanssa kärsi kuitenkin äkillisen iskun. Tsaari ja tsaaritar olivat varmasti tietoisia skandaalinkärystä, joka kierteli ympärilläni, eivätkä katsoneet suopein silmin meidän ystävyyttämme. Suuriruhtinasta kiellettiin tapaamasta minua ja minä puolestani jouduin epämiellyttävän tarkkailun alaiseksi. Salaisen poliisin miehet kiertelivät lakkaamatta taloamme Pietarissa. Dimitri lähti kuitenkin heti pois tsaarin hovista, muutti omaan palatsiinsa Pietariin ja pyysi minua auttamaan asuntonsa kunnostamisessa.

Dimitrin sisar, suuriruhtinatar Maria oli naimisissa Ruotsin prinssin Wilhelmin kanssa. Myöhemmin hän erosi tästä ja otti miehekseen erään kaartinupseerin, ruhtinas Putjatinin, mutta erosi hänestäkin. Tapasin usein ruhtinatar Marian velipuolen ja kaksi sisarpuolta, jotka olivat syntyneet heidän isänsä, suuriruhtinas Pavel Aleksandrovitshin morganaattisesta avioliitosta madame Pistolekorsin kanssa. He olivat lähimmät naapurimme Tsarskoje Selossa. Suuriruhtinas Pavelin molem-

milla tyttärillä oli loistavat näyttelijänlahjat. Heidän veljelleen Wladimirille oli suotu myös sellaiset kyvyt, joista harva kuolevainen saa nauttia. Jollei häntä olisi murhattu Siperiassa tsaarin perheen muiden jäsenien kanssa, hänestä olisi varmasti tullut eräs meidän aikamme parhaita runoilijoita. Jotkut hänen runoistaan olivat parhaitten Pushkinin tuotteiden veroiset.

Wladimirin vanhempi sisar Irina, joka oli kaunis ja älykäs tyttö, muistutti suuresti isoäitiään, tsaaritar Mariaa, Aleksanteri II:n puolisoa. Hän meni naimisiin vaimoni veljen, ruhtinas Fjodorin kanssa, ja heillä oli kaksi lasta, Mihail ja Irina. Irinan nuorempi sisar Natalia meni naimisiin Lucien Lelong-nimisen vaatturin ja myöhemmin amerikkalaisen J. Wilsonin kanssa.

Suuriruhtinas Wladimir ja hänen puolisonsa viettivät kesänsä Tsarskoje Selossa. Suuriruhtinatar oli syntyään Mecklenburg-Schwerinin prinsessa ja siis arvojärjestyksessä seuraava tsaarittaren jälkeen. Hän suhtautui minuun erittäin hyväntahtoisesti ja nautti suunnattomasti kepposistani.

* * *

Ennen lähtöämme Krimille, missä vietimme syksyn, oleskelimme tavallisesti jonkin aikaa Rakitnojessa Kurskin kuvernementissa. Siellä oli hyvät metsästysmaat, ja sikäläiset laajat tiluksemme käsittivät sokeritehtaan, useita sahoja, tiilitehtaita ja villakehräämön sekä maatiloja.

Ratsastus oli mieliharrastukseni, ja yhteen aikaan olin innostunut villisian metsästykseen. Ratsastin täyttä laukkaa niittyjen ja metsien halki pitäen koiria ketjusta vierelläni. Ne vainusivat usein villisian ennen minua ja alkoivat silloin hypellä niin rajusti että olin vähällä pudota satulasta.

Innostukseni loppui kuitenkin hyvin lyhyeen. Eräällä metsästysretkellä haavoittamani jäniksen surkeat huudot tuntuivat minusta niin tuskallisilta, että siitä päivästä lähtien kieltäydyin osallistumasta tähän julmaan leikkiin.

Monet ystävämme seurasivat mukanamme Rakitnojeen osallistuakseen metsästysretkiin. Välttämätön kenraali Bernov aiheutti aina kommelluksia. Koska hän oli hyvin likinäköinen, hän erehtyi usein pitämään vasikkaa hirvenä tai koiria jäniksinä. Niinpä hän ampui kerran silmieni edessä erään vartijan kotikissan luullen sitä ilvekseksi. Sitten kenraali tarttui uhriaan hännästä ja heitti sen teatraalisin elein äitini jalkoihin. Hän ei suostunut myöntämään erehdystään, ennen kuin vartijan vaimo saapui paikalle ja heittäytyi polvilleen itkemään lemmikkinsä kuolemaa. Mutta kun kenraali eräänä päivänä haavoitti ajomiestä, jota hän ilmeisesti oli erehtynyt luulemaan metsäsiaksi, isäni takavarikoi hänen aseensa ja selitti, että metsästys sai hänen kohdaltaan jäädä sikseen.

Suuriruhtinas Sergei Aleksandrovitsh ja suuriruhtinatar Elisaveta Feodorovna kuuluivat uskollisimpiin vieraisiimme ja toivat aina mukanaan nuorekkaan ja iloisen seurueen.

Ihailin suuriruhtinatarta, mutta suuriruhtinaan käyttäytyminen tuntui minusta omituiselta enkä pitänyt siitä tavasta, millä hän katseli minua. Hän käytti korsetteja, ja kun hän oli kesäpuvussa, näkyivät korsetin luut selvästi viitan valkoisen kankaan lävitse.

Päästäksemme metsästysmaillemme, joista jotkut olivat hyvinkin kaukana, meidän oli joskus tehtävä pitkä matka metsien ja arojen poikki. Silloin lähdettiin taipaleelle jo varhain aamulla. Matkantekoon käytettiin *lineikaksi* nimitettyjä rattaita, joissa neljän tai kuuden hevosen vetämänä saattoi istua parikymmentä ihmistä. Jotta matka ei kävisi yksitoikkoiseksi, minua pyydettiin usein laulamaan. Italialainen laulu »Kyynelten peittämä katse» oli suuriruhtinaan lempikappale. Sain laulaa sen niin monta kertaa päivän mittaan, että loppujen lopuksi kyllästyin siihen sydänjuuriani myöten.

Söimme aamiaisen teltassa ja palasimme vasta illalla. Päivällisen jälkeen, aikaihmisten jäädessä pelaamaan korttia, veljeni ja minun oli mentävä levolle. Mutta en saanut unta silmiini,

ennen kuin suuriruhtinatar oli tullut toivottamaan hyvää yötä vuoteeni ääreen. Hän suuteli minua ja luki siunauksen. Vasta suudelman jälkeen ihmeellinen rauha valtasi minut ja nukahdin levollisesti.

Minulle on jäänyt Rakitnojen ajoista verraten epämieluisa muisto. Sen jälkeen kun olin kadottanut mieltymykseni metsästykseen, koko puuha tuntui minusta kuvottavalta, ja ennen pitkää koitti päivä, jona luovutin pois kaikki aseeni ja lakkasin seuraamasta vanhempiani Rakitnojeen.

XI LUKU.

Krim. — Koreiz. — Isäni merkillisiä päähänpistoja. — Naapurimme. — Ai-Todor. — Kohtaan ruhtinatar Irinan ensimmäisen kerran. — Kokoz. — Miten pääsin Buharan emiirin suosioon.

Krim oli 18. vuosisadan loppuun asti riippumaton, kaanin hallitsema alue. Bahtshisaraissa, kaanien entisessä pääkaupungissa, on vieläkin viehättävä tataarihallitsijain palatsi. Kun Katariina II oli vallannut Krimin vuonna 1783, se liitettiin Venäjään ja vallasta syöstyn kaanin paikalle astui kuvernööri.

Krim on hurmaava maa, tietyllä tavalla Côte d'Azurin kaltainen mutta maisemiltaan paljon kesyttömämpi. Sitä ympäröivät korkeat rosoiset vuoret, ja mäntymetsät kattavat rinteitä aina meren rantaan asti, missä avautuu vaihteleva näkymä, kauniilla säällä viehättävä ja auringon valossa kimalteleva ja myrskyn riehuessa salaperäinen ja hirvittävä. Ilmasto on leuto, ja kukkien, varsinkin ruusujen loisto on miltei liiallisen tuhlailevaa.

Tataariväestö oli iloista, vieraanvaraista ja maalauksellista. Naisilla oli yllään leveät turkkilaishousut, kirjava vaippa, joka kurottiin vyötäisiltä, sekä kirjailtu pikku kalotti, johon oli kiinnitetty huntu, mutta vain naineilla naisilla se oli vedetty kasvoille. Nuoret tytöt olivat solmineet tukkansa useille pikku palmikoille, ja värjänneet hiuksensa ja kyntensä hennalla. Miehet käyttivät astrakaanimyssyä, värikästä paitaa ja leveitä housuja, joiden lahkeet oli kurottu kiinni nilkkojen kohdalta. Tataarit olivat muhamettilaisia. Valkeiksi kalkittujen talojen kattojen

ylle kohosivat moskeijoiden minaretit, joista muezzinin huuto aamuin ja illoin kehotti uskovaisia rukoukseen.

Krim oli ennen ensimmäistä maailmansotaa tsaarin perheen ja aristokratian suosima kesänviettopaikka. Suurin osa sikäläisistä linnoista ja huviloista oli etelärannikolla Sevastopolin ja Jaltan välisellä rannikkokaistaleella. Meillä oli Krimillä useita tiloja. Tärkeimmät niistä olivat Koreiz Mustan meren rannalla ja Kokoz, joka sijaitsi korkeiden vuorten kehystämässä laaksossa. Kolmas talomme oli Balaklavan lahden rannalla, mutta emme milloinkaan asuneet siellä.

Koreiz oli harmaakivestä rakennettu, suurikokoinen ja melko ruma rakennus, joka olisi paremmin sopinut kaupunkiympäristöön. Mutta se oli erittäin viehättävä ja mukava kesänviettopaikka. Vieraita varten oli rakennettu joukko paviljonkeja, jotka sijaitsivat hajallaan suuressa puistossa. Ruusujen tuoksu täytti ilman, ja peräkkäisille terasseille istutettu viinitarha ulottui rakennuksen edestä rantaan asti.

Isäni oli yhteen aikaan tavattoman innostunut kuvanveistotaiteeseen, ja puistossa oli uskomattoman paljon patsaita. Nymfejä, najadeja ja jumalattaria piileskeli jokaisen pensaan ja puuryhmän takana. Meren rantaan oli isäni rakennuttanut paviljongin ja uima-altaan, jonka vesi pidettiin erityisten laitteiden avulla niin lämpimänä, että siinä saattoi kylpeä mihin vuodenaikaan tahansa.

Rannalle oli sijoitettu joukko pronssipatsaita, jotka esittivät tataarilaistarujen sankareita sekä Minervaa. Viimeksi mainittu muistutti suuresti soihtua kantavaa New Yorkin vapaudenpatsasta.

Isäni päähänpistot saivat joskus merkillisiä muotoja. Muistan miten hämmästynyt äitini oli saadessaan syntymäpäivälahjakseen Ai-Petrin vuoren, joka hallitsee Krimin etelärannikkoa. Ai-Petri on kivinen ja koko niemimaan korkein vuori eikä sillä kasva yhtään puuta eikä pensasta.

Syksyn saapuessa isäni järjesti eräänlaiset markkinat, joista

paikkakuntalaiset käyttivät nimitystä »lammasjuhlat». Kaikki, tsaarin perheenjäsenistä naapurikylien asukkaisiin asti, kutsuttiin mukaan. Lammas- ja vuohilaumat olivat tulossa vuorilta ja ensimmäisten kaulaan sidottiin sininen nauha ja seuraavat koristettiin punaisella. Kaikilla oli lupa syödä ja juoda halunsa mukaan ja tilaisuus ottaa osaa ilmaisiin arpajaisiin. Ihmiset harhailivat lammasten, vuohien ja näytteille asetettujen ruokatavarain joukossa ihmetellen tätä merkillistä menoa ja odottaen jotakin tapahtuvaksi. Mutta mitään ei tapahtunut, ja illalla vieraat poistuivat tajuamatta minkä vuoksi olivat tulleet. Mutta siitä huolimatta he tulivat jälleen seuraavana vuonna, koska eivät halunneet loukata isääni.

Isäni rakasti ulkoilmassa oloa. Hänellä oli tapana järjestää pitkiä ratsastusretkiä vuoristoon, ja hän johti matkuetta välittämättä vähääkään oppaitten neuvoista ja jäljessä tulijoista. Hänen kalastusinnollaan oli odottamattomia seurauksia kasvatukseeni. Eräänä iltapäivänä hän palasi mukanaan tuntematon mies, johon viitaten hän sanoi: »Tässä on uusi kotiopettajasi.» Hän oli tavannut miehen istumasta onkivapa kädessä eräällä kallionkielekkeellä ja pyytänyt heti tämän mukaansa päivälliselle.

Uusi kotiopettajani oli kääpiömäisen pieni, likainen ja pahanhajuinen mies. Hänellä oli koko viikon yllään sama valkoinen paita, mutta sunnuntaisin hän ilmestyi alakertaan puettuna smokingiin, kirjavaan solmioon ja keltaisiin kenkiin. Säikähtynyt äitini aikoi esittää vastaväitteitä miehen asun johdosta, mutta isäni oli niin ihastunut löytöönsä, ettei suostunut kuulemaan moitteita. Minä puolestani tunsin ensi hetkestä lähtien voimakasta vastenmielisyyttä miestä kohtaan. Tein hänen elämänsä niin sietämättömäksi, että hän piti parhaana lähteä tiehensä.

Nyt isäni päätti antaa minulle spartalaisen kasvatuksen. Hän aloitti siirrättämällä huoneestani pois kaikki kauniit huonekalut, jotka olin itse valinnut, ja hankki sijalle kenttävuoteen ja yksinkertaisen jakkaran. Seurasin toimenpidettä mielessäni kiukku, joka yhä yltyi, kun näin palvelijoiden asettavan huoneen kes-

kelle epäilyttävän näköisen kaapin. Jäätyäni huoneeseen yksinäni yritin turhaan avata sitä ja hermostuin yhä enemmän.

Seuraavana aamuna isäni kamaripalvelija, roteva mies, joka oli ilmeisesti valittu inkvisiittorin osaan, herätti minut ja sysäsi minut armottomasti kaappiin. Samalla hetkellä sain jääkylmän suihkun päähäni. En ole milloinkaan voinut sietää kylmää vettä, ja kokemus oli minulle todellinen kärsimys. Vaikka huusin ja taoin nyrkilläni kaapin seiniä, veden tulo jatkui, kunnes säiliö oli tyhjä. Olin saanut niin pahan hermojärkytyksen, että kun kaapin ovi vihdoin avautui, pakenin ilkialastomana käytävään, sieltä ulos ja terassilta yhdellä loikkauksella puun latvaan. Siellä aloin huutaa, kunnes koko talonväki oli paikalla. Vanhempani käskivät minun tulla alas, mutta suostuin vasta sitten, kun olin saanut lupauksen, että kylmät suihkut loppuivat siihen, muussa tapauksessa olisin heittäytynyt puun latvasta maahan. Rauha palasi maahan, mutta olin ehtinyt vilustua ja jouduin olemaan vuoteessa useita viikkoja.

Lähtö Krimille oli aina suuri ilon aihe veljelleni ja minulle, ja odotimme kärsimättömästi hetkeä, jolloin erikoisvaunumme liitettiin etelän pikajunaan Kurskin asemalla. Simferopolissa nousimme junasta ja jatkoimme matkaa suurissa valjakon vetämissä matkavaunuissa. Niiden jäljestä tulivat kaikki palvelijamme omissa vaunuissaan ja jonon loppupäässä oli matkatavaroilla kuormattuja vankkureita. Vaikka seurueessamme oli runsaasti väkeä, se ei ollut mitään verrattuna eräiden toisten ruhtinassukujen karavaaneihin. Kreivi Aleksei Sheremetjev esimerkiksi ei kuljettanut mukanaan ainoastaan palvelijoitaan perheineen vaan myös kokonaisen soittokunnan ja vieläpä joukon lehmiäkin, jotta seurue saisi matkan aikana tuoretta maitoa.

Koreizissa kuului meidän palveluskuntaamme Missiud-niminen tataarilaissyntyinen mies, joka oli valtavan suuri, mutta mieleltään yksinkertainen ja uskollinen. Hän sairasti pitkälle kehittynyttä struumaa. Missiud seurasi aina uskollisesti kuin varjo isääni kaikkialle, missä hän liikkui, ja isäni, joka ei halunnut

loukata uskollisen palvelijansa tunteita, päätti sijoittaa hänet niin keveään työhön kuin suinkin. Niinpä Missiud puettiin seraljinvartijan mustaan kauhtanaan, hänen käteensä annettiin pyssy ja torvi ja hänet asetettiin vartioon taloon johtavan maantien varteen. Aina kun tuli vieraita, hänen oli toitotettava torvea, ammuttava pyssyllään ilmaan ja huudettava hurraata. Mutta joskus Missiud erehtyi ja suoritti tehtävänsä, ei vieraiden saapuessa, vaan heidän lähtiessään, mikä harmitti kovasti joitakuita.

Olimme Pietarissa, kun eräänä iltana isäni sai Krimiltä sähkeen, joka kuului seuraavasti: »Missiud ilmoittaa Hänen Korkeudelleen olevansa kuollut.» Vanha kunnon Missiud oli vakavasti sairastuttuaan sanellut itse sähkeen ja vaatimalla vaatinut, että se lähetettäisiin matkaan heti kun hän oli kuollut.

Koreiz oli ystävillemme todellinen luvattu maa. He saattoivat tulla sinne mukanaan koko sukunsa ja palvelusväkensä ja elää siellä mielensä mukaan. Elämä oli todella viehättävää tässä kukkien ja hedelmien täyttämässä maassa, missä asusti vieraanvaraisia ja avuliaita ihmisiä.

Veljeni ja minä odottelimme aina kärsimättöminä serkkujemme saapumista. Kävimme yhdessä uimassa ja söimme rantahietikolla maaten hedelmiä suurista koreista. Jaltassa käydessämme emme milloinkaan unohtaneet poiketa »Florinille», missä myytiin erinomaisia ranskalaisia leivoksia.

Koreiziin saapumisemme jälkeisenä päivänä alkoivat naapureiden tervehdyskäynnit. Sotamarsalkka Miljutin, jolla oli ikää enemmän kuin kahdeksankymmentä vuotta, saapui jalan 8 kilometrin päässä olevalta tilaltaan. Paronitar Pilar oli isoäitini ystävätär, tai paremminkin hänen orjansa. Tämä pieni pönäkkä nainen, jonka kasvoja peittivät pitkäkarvaiset känsät, oli uskomattoman ruma, mutta siitä huolimatta rakastettava ja joskus hullunkurinen. Hän alistui kaikkiin isoäitini oikkuihin ja tämä puolestaan näytti hänelle silkkiäistoukkiaan ja kotilosaaliitaan.

Ruhtinas Galitsinin leijonamainen ulkomuoto teki oikeutta hänen etunimelleen, Leonille. Hänen jättimäinen vartensa päättyi harjaksiseen pörrötukkaan, ja vaikka hänen anteliaisuudestaan oli tullut miltei sananparsi, hän oli kaikkien hirmu. Hän oli alituiseen jonkin verran päissään ja etsi kaikkialta tilaisuutta häväistysjuttuihin. Hän ei tyytynyt vain juomaan itse vaan yritti päihdyttää kaikki seuralaisensakin omien puristimiensa tuottamilla viineillä. Hän saapui aina mukanaan laatikollisittain viiniä ja samppanjaa. Tuskin hänen vaununsa olivat pysähtyneet pihalle, kun kajahti hänen vääpelin äänensä: »Vieraat saapuvat!» Sitten hän hyppäsi maahan ja alkoi temppuilla pulloilla säestäen itseään juomalaululla:

Malja pohjahan juo!
Malja pohjahan juo!

Juoksin kiireesti alas toivoen pääseväni ensimmäisenä maistamaan hänen viinejään. Ennen kuin tervehti ketään ruhtinas kutsui palvelijat avaamaan viinilaatikoita. Hän keräsi ympärilleen koko talon väen ja pakotti sen juomaan, kunnes kaikki olivat päissään. Eräänä päivänä hän ahdisti tällä tavoin isoäitiäni, joka oli silloin yli 70-vuotias, kunnes tämä heitti lasinsa sisällön vasten hänen kasvojaan. Silloin ruhtinas tarttui vanhukseen ja aloitti hänen kanssaan villin tanssin, niin että isoäitini oli tämän kokemuksen jälkeen pysyttävä vuoteessaan useita päiviä.

Äitini pelkäsi ruhtinas Galitsinin vierailuja. Hän vietti kerran kokonaisen vuorokauden sulkeutuneena huoneistoonsa hurjimuksen raivotessa alhaalla. Juotettuaan umpihumalaan kaikki palvelijamme hän kaatui sohvalle ja nukkui siinä koko yön. Seuraavana päivänä meillä oli täysi tekeminen ennen kuin saimme hänet talosta.

Kreivi Sergei Orlov Davidov asui yksinään Selamessa olevalla tilallaan. Hän oli hengenlahjoiltaan heikko, mutta ruumiiltaan jättiläinen. Kreivi pukeutui aina äärimmäisen huolellisesti, piti

monokkelia ja valkoisia käsineitä ja käytti runsaasti hajuvesiä — mikä ei kuitenkaan estänyt hänen luontaista pukinhajuaan tunkeutumasta esiin. Hänen suurin intohimonsa oli leikkiminen tulitikuilla; niitä asetettiin aina kokonainen varasto hänen eteensä, ja hän istui tuntikausia sytytellen ja sammutellen niitä. Lopuksi hän lähti kotiinsa sanaakaan sanomatta. Hänen elämänsä suurin päivä oli varmaan silloin, kun lahjoitin hänelle Pariisista palattuani lähes metrin korkuisen tulitikkurasian, jonka olin löytänyt erään bulevardin varrella olevasta myymälästä.

Kreivi Davidovin rumuus ei suinkaan estänyt häntä tuntemasta mielenkiintoa naisia kohtaan. Kerran hän aiheutti suuren häväistysjutun Talvipalatsissa pidetyssä uskonnollisessa juhlassa, jossa tsaari perheineen oli läsnä. Kaikki naiset olivat hovitavan mukaisessa juhla-asussa, ja kreivi Orlov asetti monokkelin silmäänsä ja alkoi tutkia naisten avokaulaisia pukuja päästellen suustaan niin äänekkäitä mielihyvää ilmaisevia röhkäisyjä, että hänet täytyi häätää kirkosta.

Eräs lähimmistä naapureistamme, kreivitär Kleinmichel, omisti kuuluisan kirjaston, jonka teokset koskettelivat etupäässä vapaamuurariutta. Niiden joukosta löytyi hebreaksi kirjoitettu pergamiinikirje, joka lähetettiin Pietariin käännettäväksi venäjän kielelle. Tämä käännös julkaistiin kirjasena, jonka nimi oli »*Siionin pöytäkirjat*», mutta useimmat kopioista hävisivät salaperäisellä tavalla heti ilmestyttyään. Epäilemättä ne hävitettiin. Joka tapauksessa on totta, että bolshevikkivallankumouksen aikana kaikki niiden perheiden jäsenet, joiden hallusta näitä kirjasia löydettiin, ammuttiin heti paikalla. Yksi ainoa kappale joutui Englantiin. Sitä säilytetään Lontoon kansalliskirjastossa ja sen englanninkielisen käännöksen nimi on *The Jews Peril* ja ranskankielisen *Protocoles de Sion.*

* * *

Alupka, eräs kauneimmista Sevastopolin puoleisella rannalla olevista tiloista kuului Vorontsoveille. Köynnökset kiipeilivät pitkin uhkean linnan seiniä ja puisto oli somistettu patsain ja suihkulähtein. Ikävä kyllä omistajat, jotka pistäytyivät siellä vain harvoin, olivat laiminlyöneet talon sisustuksen. Kerrottiin, että muureja peittävän muratin seassa asusti suunnaton käärme, jonka joskus nähtiin matelevan rannalle ja katoavan meren aaltoihin. Tarina pelotti minua lapsena ollessani ja kieltäydyin kävelemästä niillä seuduin.

Jaltan pientä satamaa — josta tuli kuuluisa »kolmen suuren» konferenssin aikana vuonna 1945 — käytettiin keisarillisen huvipurren Standartin ankkuripaikkana. Jalta oli tunnettu retkeilykeskus. Nuoret ja miltei häiritsevän kauniit tataarioppaat istuivat rantakiveyksellä odotellen turisteja, joille he vuokrasivat hevosia ja näyttivät tietä heidän lähtiessään vuoristoon. Nämä retket saattoivat joskus päättyä viehättäviin seikkailuihin. Jaltassa kerrottiin usein erään rikkaan moskovalaisen kauppiaan rouvasta, joka oli kyllästynyt iäkkään miehensä seuraan ja lähtenyt Jaltaan hankkimaan vaihtelua. Hän otti oppaan ja lähti tämän kanssa vuoristoon. Molemminpuolinen mieltymys oli niin suuri, näin kerrotaan, että ratsain paluusta ei voinut olla puhettakaan ja seikkailu päättyi lääkärin luona . . . Seuraavana päivänä oli huhu ehtinyt kiertää koko kaupungin, ja naisparan oli lähdettävä Jaltasta maineensa menettäneenä. Hänen miehensä sai kuulla tapauksesta ja vaati avioeron.

* * *

Kaikki tsaarin perheen Krimillä olevat tilukset olivat meren rannalla. Tsaari asui perheineen Livadiassa, italialaistyylisessä palatsissa. Ai-Todorin, suuriruhtinas Alexander Mihailovitshin linnan maat rajoittuivat meidän alueisiimme. Vanhan linnan sammaleiset muurit olivat kauttaaltaan ruusujen ja köynnöskasvien peitossa. Tämän kauniin asunnon suurin viehätys

oli kuitenkin suuriruhtinatar Xenia Alexandrovna, joka oli perinyt kauneutensa ja hurmaavat ominaisuutensa äidiltään, keisarinna Maria Feodorovnalta. Hänen viehkeytensä, vaatimattomuutensa ja hyvyytensä loivat hänen ympärilleen sellaisen lumouksen ilmapiirin, ettei kukaan voinut jäädä siitä osattomaksi.

Suuriruhtinas Aleksanteri oli pitkä, tumma ja hyvin kaunis mies ja luonteeltaan tavattoman voimakas. Hänen avioliittonsa suuriruhtinatar Xenian, Nikolai II:n sisaren kanssa oli katkaissut pitkäaikaisen perinteen, joka velvoitti hallitsijasuvun jäsenet ottamaan aviopuolisokseen ulkomaalaisia kuningasperheiden jäseniä. Hän oli mennyt voimakkaan kutsumuksen pakottamana laivastokouluun ja pyhitti koko elämänsä laivastolle. Hän oli vakuuttunut siitä, että Venäjä tarvitsi välttämättä voimakkaan sotalaivaston ja hänen oli onnistunut taivuttaa tsaarikin puolelleen. Suuriruhtinas sai kuitenkin vastaansa laivaston ylimmän johdon, samat miehet, jotka olivat vastuussa Japanin sodan onnettomasta kulusta. Hän otti myös aktiivisesti osaa kauppalaivaston luomiseen, minkä vuoksi laivastoministerin tehtävät uskottiin hänen haltuunsa. Suuriruhtinas Aleksanteri erosi tsaarin allekirjoitettua julistuksen, jonka perusteella ensimmäinen duuma kutsuttiin koolle. Hän otti kuitenkin Itämeren torpedovenelaivaston päällikkyyden vastaan onnellisena siitä, että sai palata jälleen merille. Hän oli purjehtimassa Suomen vesillä, kun tuli sähkösanoma Hatsinasta, missä suuriruhtinatar oleskeli lapsineen, ja häntä kehotettiin palaamaan poikansa Fjodorin luo, joka oli sairastunut tulirokkoon. Kolme päivää myöhemmin suuriruhtinas sai tiedon alukselle jääneeltä kamaripalvelijaltaan, että miehistö oli ryhtynyt kapinaan ja odotteli nyt hänen paluutaan ottaakseen hänet panttivangiksi. Hän kuunteli järkyttyneenä lankonsa, tsaari Nikolai II:n viisaita sanoja: »Hallitus ei voi alistua siihen vaaraan, että tsaarin perheen jäsenet voivat joutua kapinallisten käsiin.» Suuriruhtinas käytti hyväkseen lastensa sairautta eikä palannut alukselleen, vaan lähti murtunein mielin ulkomaille.

Hän vuokrasi huvilan Biarritzista, missä hän vietti joitakin kuukausia perheensä kanssa, ja palasi usein sinne viettämään kesäänsä. Eräällä tällaisella matkalla ollessaan hän sai kuulla Blériot'n lentäneen lentokoneellaan Kanaalin ylitse.

Suuriruhtinas oli ilmailun ensi kehityksestä lähtien kuulunut sen innokkaimpiin kannattajiin. Blériot'n sankariteko sai hänet liittymään entistä innokkaammin taisteluun ja hänen mielestään oli välttämätöntä, että Venäjäkin saisi ilmaa raskaampia lentoaluksia. Hän otti yhteyden Blériot'hon ja Voisiniin ja palasi Venäjälle mukanaan huolellisesti laadittu suunnitelma. Mutta hänet otettiin vastaan hymyillen ja ivaten.

— Jos olen oikein ymmärtänyt teidän keisarillisen korkeutenne, sanoi sotaministeri kenraali Suhomlinov, — te haluaisitte liittää armeijaan Blériot'n leikkikaluja. Saanko kysyä, onko tarkoituksenne, että upseerimme lähtevät leijailemaan Pas de Calais'hen vai pannaanko haaveenne toteen täällä Pietarissa?

Se pantiin toteen Pietarissa, jossa vuonna 1909 vietettiin ensimmäinen ilmailuviikko. Kenraali Suhomlinov piti ilmailua »erinomaisen huvittavana, mutta täysin soveltumattomana puolustustarkoituksiin». Joka tapauksessa suuriruhtinas laski paikoilleen, vain kolme kuukautta myöhemmin, ilmailukoulun peruskiven, ja samasta koulusta saimme vuonna 1914 suurimman osan tähystäjiämme ja ohjaajiamme.

Laivastokirjasto, jota hän jo nuorena miehenä alkoi kerätä, käsitti vallankumouksen syttyessä yli 20 000 teosta. Korvaamattoman arvokkaat teokset tuhoutuivat tulipalossa, joka syttyi suuriruhtinaan palatsissa sen jälkeen kun siitä oli tehty nuorkommunistien kerho.

* * *

Ollessani eräänä kauniina päivänä ratsastusmatkalla Krimillä kohtasin hurmaavan kauniin nuoren naisen, jonka seurassa oli iäkkäämpi naishenkilö. Katseemme kohtasivat hetkeksi toisensa

ja vieras teki minuun niin voimakkaan vaikutuksen, että jäin tuijottamaan hänen jälkeensä, kunnes hän oli kadonnut näköpiiristä.

Seuraavina päivinä tein ratsastusmatkan samaan aikaan tavatakseni kauniin tuntemattoman uudelleen. Hän pysyi näkymättömissä, ja palasin surullisena kotiin. Mutta eräänä iltapäivänä tulivat suuriruhtinas ja suuriruhtinatar Aleksanteri luoksemme vierailulle mukanaan tyttärensä, ruhtinatar Irina. Olin yllättynyt ja iloinen tavatessani saman tytön, jonka olin nähnyt ratsastusretkelläni! Nyt minulla oli ensimmäisen kerran tilaisuus ihailla sen tytön ihmeellistä kauneutta, josta kerran oli tuleva vaimoni.

Vähän sen jälkeen tutustuin hänen veljiinsä Andreihin, Fjodoriin, Nikitaan, Dimitriin, Rostislaviin ja Vasiliin. Kukaan heistä ei ollut hänen näköisensä, mutta kaikki olivat perineet äitinsä viehättävyyden.

Kokoz-niminen tilamme — nimi on tataarien kieltä ja merkitsee »sinisilmää» — sijaitsi laakson pohjalla lähellä tataarikylää, jonka kaikki talot oli kalkittu valkeiksi ja katot kohosivat terassimaisina vuoren rinnettä. Laakso oli kuin satumaa varsinkin keväällä omena- ja kirsikkapuiden kukinta-aikana. Äitini oli vanhan raunioituneen talon tilalle rakennuttanut uuden tataarilaistyylisen asunnon. Alun perin suunniteltiin sinne vain yksinkertaista metsästysmajaa, mutta lopulta siitä tuli kuitenkin suuri ja kaunis linna, joka noudatti esikuvansa Bahtshisarain kaanien palatsin tyyliä. Se oli maalattu valkeaksi ja ajan patina sai vanhat kattotiilet vihertämään kaikin eri vivahtein. Linnaa ympäröi hedelmäpuutarha ja pieni puro juoksi sen portin vieritse, niin että parvekkeelta saattoi onkia taimenia. Linnan seinään oli muurattu marmorilähde, joka juoksutti vettään tippa tipalta synnyttäen suloisen valittavan äänen. Tämä lähde oli

tarkka jäljennös kaanien palatsissa olevasta lähteestä. Siihen liittyi muuan tarina: eräs kaaneista oli ryöstänyt nuoren ja kauniin eurooppalaistytön ja sulkenut tämän vangikseen haaremiinsa. Kaunotar itki niin, että hänen kyynelensä alkoivat kummuta lähteenä, jota alettiin nimittää »kyynelten lähteeksi».

Vein usein ystäväni Kokoziin, joka oli vain puolensadan kilometrin päässä Koreizista. Vieraitten käyttöön oli annettu itämainen vaatevarasto, ja joskus koko seurue pukeutui näihin vaatteisiin ennen illallista. Portugalin kuningas Manuel ihastui niin ikihyviksi Kokoziin, että ilmoitti jäävänsä sinne loppuiäkseen. Saimme usein vieraaksemme myös hallitsijaparin, joka oli erityisen mieltynyt tähän paikkaan.

Lähivuorilla oli runsaasti hirviä. Olimme rakennuttaneet sinne useita metsästysmajoja, joissa söimme aamiaista ollessamme retkellä. Erään rotkon laelle rakennettua metsästysmajaa nimitettiin »kotkanpesäksi». Joskus heittelimme kalliolle kiviä, jolloin kotkat nousivat ilmaan alkaen kierrellä rotkon yllä.

Isäni kutsui kerran aamiaiselle Buharan emiirin seurueineen. Sangen iloisen aterian jälkeen tarjoiltiin kahvia ja juomia ja isäntä ojensi vierailleen savukkeita hopeatarjottimelta. Kun emiiriltä oli pyydetty lupaa tupakointiin, savukkeet sytytettiin . . . Seurauksena oli yleinen ilotulitus, joka aiheutti yleisen pakokauhun, koska vieraat luulivat sitä atentaatiksi. Jäin yksin huoneeseen nauramaan täyttä kurkkua vaikutukselle, jonka Pariisista tuomani »taikasavukkeet» olivat aikaansaaneet. Ilmeeni paljasti minut ja sain aikamoisen ripityksen. Mutta muutaman päivän kuluttua emiiri palasi kaikkien suureksi hämmästykseksi ja kiinnitti rintaani timanteista ja rubiineista tehdyn tähden, erään maansa arvokkaimmista kunniamerkeistä. Hän pyysi, että meidät valokuvattaisiin yhdessä. Emiiri oli ollut ainoa, joka antoi arvoa kepposelleni.

XII LUKU

Asuinpaikkamme muuttuu. — Spiritismiä ja teosofiaa. — Vjasemskaja Lavra. — Viimeinen matka ulkomaille veljeni kanssa. — Kaksintaistelu ja veljeni kuolema.

Vuonna 1906 isäni nimitettiin Kavaljeerikaartin komentajaksi ja meidän oli muutettava Moikasta Saharjevskajaan, missä kaartin sijoituspaikka oli. Nikolaita ja minua harmitti muutos, sillä nyt emme saaneet enää nauttia Pietarin iloista emmekä Arkangelskojen hauskoista loma-ajoista. Krasnoje Selossa oleva kesäasuntomme ei korvannut läheskään menetystä. Emme pitäneet lainkaan uudesta sotilaallisesta ympäristöstä ja teimme kaikkemme päästäksemme niin usein kuin suinkin virkistäytymään Arkangelskojeen tai ulkomaille. Talvisin vietimme vapaa-aikamme Moikassa, minne sikäläiset ystävämme saapuivat meitä tapaamaan.

Heidän joukossaan oli ruhtinas Mihail Gortshakov, lempinimeltään Mika, kaunis ja erittäin älykäs poika, jonka sydän oli puhdasta kultaa. Nähtyään, miten syvää surua elämäntapani tuottivat vanhemmilleni, hän tarjoutui johdattamaan minut oikealle tielle. Hän ei ainoastaan nähnyt suotta vaivaa, vaan minä asetin myös hänen kärsivällisyytensä niin kovalle koetukselle, että hän sai hermosairauden ja joutui ulkomaille sitä parantelemaan. Hän meni myöhemmin naimisiin kreivitär Stenbock Fermorin kanssa, ja hänen avioliitostaan tämän hurmaavan ja lempeäluonteisen naisen kanssa tuli hyvin onnellinen. Kummallisinta on, että Mika kaikesta huolimatta on pysynyt edelleen hyvänä ystävänäni.

Eräänä iltana, kun olimme menneet joukolla viettämään iltaa mustalaisravintolaan, join itseni niin tolkuttomasti humalaan, että toverini kantoivat minut Saharjevskajaan, riisuivat vaatteet yltäni ja asettivat minut vuoteelleni. Kun palasin tajuihini vähän heidän lähtönsä jälkeen, olin vielä kaikkea muuta kuin selvä. Raivostuneena siitä, että he olivat hylänneet minut, hyppäsin vuoteestani ja juoksin kasarmin pihalle ylläni pelkkä pyjama. Vartiossa olevat sotilaat, jotka näkivät minun juoksevan paljain jaloin hangella, alkoivat ajaa minua takaa ja saivatkin minut kiinni monien turhien yritysten jälkeen. Nähtyään, kuka olin, he alkoivat nauraa ja herättivät portinvartijan luovuttaakseen minut hänen huostaansa. Mutta juoksenteleminen lumessa ei ollut kuitenkaan palauttanut minua järkiini; pyrkiessäni takaisin huoneeseeni erehdyin kerroksesta ja menin kenraali Vojeikovin, tsaarin adjutantin ja henkilökohtaisen ystävän huoneistoon. Seuraavana aamuna minut löydettiin hänen työhuoneestaan nukkumasta vanhurskaan unta.

Niihin aikoihin puhuin usein unissani. Kerran kun vanhempieni piti matkustaa Moskovaan, he olivat matkapäivän edellisenä iltana tulleet huoneeseeni ja kuulleet minun lausuvan unessa sanat »juna suistuu kiskoilta . . . juna suistuu kiskoilta». Sanani tekivät heihin niin voimakkaan vaikutuksen, että he peruuttivat matkansa. Myöhemmin kävi ilmi, että juna, jolla heidän piti matkustaa, oli todella suistunut kiskoilta ja useat ihmiset olivat saaneet surmansa. Sain tietenkin tapauksen johdosta profeetallisen sädekehän pääni ympärille, mitä seikkaa en suinkaan jättänyt käyttämättä hyväkseni eräiden henkilökohtaisten etujen hankkimiseksi. Vanhempani luottivat kykyyni ja antoivat johdattaa useita kertoja itsensä harhaan, kunnes kerran petoksen paljastuminen lopetti lyhyeen profeetallisen urani.

Veljeni ja minä olimme niihin aikoihin innostuneet spiritismistä. Istunnoissa, joita pidimme yhdessä eräiden ystäviemme kanssa, jouduimme usein merkillisten tapahtumien todistajiksi. Mutta eräänä päivänä, nähdessämme marmoripatsaan erkanevan

jalustaltaan ja putoavan jalkoihimme, päätimme luopua istunnoista. Silloin veljeni ja minä vannoimme toisillemme, että se joka meistä kahdesta kuolee ensimmäisenä, ilmestyisi elossa olevalle.

Vaikka olinkin kieltäytynyt spiritistisistä istunnoista, tunsin edelleen suurta mielenkiintoa kaikkea tuonpuoleista kohtaan. Jumaluus, kuolemantakainen elämä ja hengenlahjojen kehittäminen olivat nyt jatkuvien pohdiskelujeni kohteena. Eräs pappi, jolle tunnustin harrastukseni, sanoi minulle: »Älä filosofoi liikaa. Älä tärvele sieluasi tuollaisilla kysymyksillä. Usko vain Jumalaan.» Mutta tämä viisas vastaus ei tyydyttänyt valtavaa tiedonhaluani. Ryhdyin innokkaasti tutkimaan salatieteitä ja teosofiaa. Opin myös, että ruumiin ja hengen harjoittaminen voi kehittää ihmisolennossa ylimaallisia voimia ja auttaa häntä hallitsemaan sekä itseään että muita. Uskoen vakaasti, että kannoin olemuksessani jumalallista alkuperää, ryhdyin seuraamaan yogien ruumiinharjoitusohjelmaa. Joka päivä suoritin erikoisen voimisteluohjelman ja lukemattoman määrän erilaisia hengitysharjoituksia. Samalla opettelin keskittämään ajatukseni ja lujittamaan tahtoani. Tosiasia on, että ennen pitkää huomasin merkillisiä muutoksia itsessäni: ajatukseni kävivät kirkkaammiksi, muistini terästyi ja tahdonlujuuteni oli kasvanut huomattavasti. Useat ihmiset sanoivat minulle, että ulkonäkönikin oli muuttunut. Olin havainnut, että joidenkin ihmisten oli vaikea kestää katsettani, ja siitä päättelin saaneeni jonkinlaisen hypnotisoimisen lahjan. Kokeillakseni, miten pitkälle olin päässyt itsehillintäni kehittämisessä, pidin kättäni kynttilän liekin yläpuolella. Kokemus oli todella tuskallinen, mutta kärventyneen lihan haju täytti huoneen, ennen kuin vedin käteni pois. Kerran kun minun oli kärsittävä erittäin tuskallinen hammasleikkaus, tyrmistytin lääkärin kieltäytymällä puudutuksesta. Häikäistyneenä vallasta, jonka olin saavuttanut itseeni nähden, käytin sitä empimättä myös muihin.

* * *

Nikolai ja minä olimme tutustuneet nuoreen sympaattiseen näyttelijään Blumenthal Tamariniin, jota yleisesti kutsuttiin Vovaksi. Siihen aikaan esitettiin Aleksanterin teatterissa Gorkin näytelmää »Pohjalla», jota kävimme Vovan suosituksesta katsomassa, koska Gorki oli kuvaillut siinä Pietarin köyhälistön elämää Vjasemskaja Lavran kaupunginosassa. Halusin välttämättä nähdä nämä seudut ja pyysin Vovaa avuksemme. Koska hänellä oli lukuisia ystäviä teatterimaailmassa, hän toimitti meille asianmukaiset vaatteet.

Sovittuna päivänä lähdimme kolmisin liikkeelle pukeutuneina kerjäläisiksi ja käyttäen syrjäkatuja välttääksemme poliisia. Meidän oli kuitenkin ohitettava Pietarin Koomillinen teatteri juuri näytännön päättymisaikaan. Koska kerran olin puuhaan ryhtynyt, halusin kokea, miltä almun anojasta tuntuu ja asetuin erääseen kulmaukseen ojentaen lakkini. Vaikka olinkin valepukuinen kerjäläinen, suutuin nähdessäni kauniiden, jalokivien ja turkisten peittämien naisten ja suuria sikareita poltteleviein herrasmiesten kulkevan ohi luomatta katsettakaan minuun. Silloin vasta tajusin, millaiset oikean kerjäläisen tunteet saattoivat olla.

Päästessämme Lavran porteille Vova kehotti meitä välttämään turhaa puhetta, jotta meitä ei havaittaisi valekerjäläisiksi. Vuokrasimme eräästä yömajasta kolme telttasänkyä, joista käsin saatoimme nukkuvaa teeskennellen seurata ympäristön tapahtumia. Näky oli kuvottava. Ympärillämme mellasti kumpaankin sukupuoleen kuuluvia ihmishylkiötä, kaikki puolialastomina, saastan peitossa ja tolkuttomasti päissään. Korkit paukahtelivat joka taholla; miehet tyhjensivät yhdellä kulauksella votkapullonsa ja heittivät sen naapureittensa päälle. Nämä onnettomat torailivat, kiroilivat, parittelivat ja oksentelivat toistensa päälle. Ellottava löyhkä täytti huoneen. Saimme pian sydänjuuriamme myöten tarpeeksemme tästä inhottavasta näystä ja poistuimme vitkastelematta.

Ulos päästyämme hengitin syvään raikasta yöilmaa. Minun

oli vaikea uskoa todeksi sitä minkä olin nähnyt. Miten voi meidän aikakaudellamme hallitus sallia, että ihmisolennot alentuvat näin alhaiselle tasolle? Kokemukseni kummitteli vielä pitkän aikaa mielessäni.

* * *

Ollessamme kesällä vuonna 1907 Pariisissa Nikolai tutustui yhteen sen ajan kuuluisimmista kurtisaaneista, Manon Lottiin, johon hän rakastui mielettömästi. Manon oli sangen kaunis ja elegantti nainen ja eli ylellisen loiston keskellä; hän asui omassa »hotellissaan», ajoi upeissa vaunuissa ja käytti kalliita jalokiviä. Kaiken kukkuraksi hänellä oli oma kääpiökin, jota hän piti eräänlaisena maskottina. Tytön seurassa oli usein vanhahko entinen kokotti Bibi, joka oli tavattoman ylpeä aikaisemmasta suhteestaan suuriruhtinas Aleksei Aleksandrovitshiin.

Nikolai oli täysin järjiltään ja vietti päivänsä ja yönsä Manonin luona. Silloin tällöin hän sattui muistamaan minunkin olemassaoloni ja kehotti minua seuraamaan heidän mukanaan yökahviloihin. Tällainen statistin osa ei miellyttänyt minua vähääkään, ja sen vuoksi solmin suhteen erääseen nuoreen naiseen, joka ei ollut läheskään niin mieluisa kuin Manon, mutta sitä hurmaavampi. Hän poltti oopiumia ja ehdotti minulle eräänä iltana, että minäkin tutustuisin tähän merkilliseen huumausaineeseen. Hän johdatti minut Montmartrella olevaan kiinalaiseen oopiumiluolaan, missä nuori kiinalaispoika ohjasi meidät kellarissa olevaan huoneeseen. Siellä vallinnut omituinen oopiumin haju ja outo hiljaisuus tekivät minuun miltei hätkähdyttävän vaikutuksen. Puolipukeissaan olevia ihmisiä lojui olkimatoilla ja kaikki näyttivät vaipuneen syvään uneen. Kunkin polttajan edessä paloi pieni öljylamppu.

Kukaan ei näyttänyt kiinnittävän huomiota meidän tuloomme. Ojentauduimme vapaalle matolle ja nuori kiinalainen toi lamput ja täytti piippumme. Olin ehtinyt jo polttaa useita piipullisia

ja pääni alkoi tuntua raskaalta, kun äkkiä kello soi ja joku huusi: »Poliisi!»

Ihmiset, jotka näyttivät olevan sikeässä unessa, ponnahtivat äkkiä jalkeille ja alkoivat luikkia tiehensä. Seuralaiseni, joka ilmeisesti tunsi paikat, vei minut takaovelle, jonka kautta pujahdimme kenenkään häiritsemättä ulos. Minun onnistui vaivoin päästä hänen asunnolleen, missä lysähdin heti vuoteelle. Seuraavana päivänä heräsin hirvittävään päänsärkyyn ja vannoin, etten enää koskaan koskisi oopiumiin. Rikoin tietenkin valani seuraavassa otollisessa tilaisuudessa.

Pietarissa vietettiin huoletonta ja iloista elämää, ja sinne palattuamme Nikolai unohti pariisilaisen rakkautensa. Onnettomuudekseen hän tutustui siellä erääseen nuoreen ja kauniiseen tyttöön ja rakastui tähän silmittömästi. Tyttö oli jo kihloissa erään kaartinrykmentin upseerin kanssa silloin, kun Nikolai tutustui häneen, mutta Nikolai tahtoi itsepintaisesti mennä naimisiin tytön kanssa. Vanhempamme olivat kiihkeästi liittoa vastaan eivätkä hyväksyneet tyttöä. Minä puolestani tunsin tämän liian hyvin ollakseni samaa mieltä heidän kanssaan, mutta toivoin kuitenkin Nikolain luopuvan hurjasta suunnitelmastaan.

Hääpäivää siirrettiin jatkuvasti tuonnemmaksi. Kyllästyneenä epätietoisuuteen sulhanen vaati vihdoin, että päivä oli lopullisesti määrättävä. Nikolai oli toivoton; tyttö itki ja selitti, että hän kuolisi mieluummin kuin ottaisi miehen, jota ei rakasta. Sain kuulla, että hän oli kutsunut veljeni viimeisille yhteisille päivällisille hääpäivän aattona. Koska veljeni ei kehotuksestani huolimatta suostunut jäämään pois päivällisiltä, päätin seurata hänen mukanaan. Vova oli kutsuttujen joukossa ja piti humalluttuaan liekehtivän puheen, jossa hän kehotti rakastavaisia liittymään yhteen ajattelematta mitään muuta kuin rakkauttaan. Kun kyynelehtivä morsian kehotti Nikolaita pakenemaan yhdessä hänen kanssaan, juoksin kiireesti varottamaan hänen äitiään, joka seurasi pitkän suostuttelun jälkeen mukanani ravin-

tolaan. Kun astuimme huoneeseen, tyttö heittäytyi heti hänen syliinsä. Käytin tilaisuutta hyväkseni ja raahasin Nikolain puoliväkisin kotiin.

Häät vietettiin seuraavana päivänä ja nuori pari lähti heti ulkomaille. Koko juttu näytti päättyvän tähän vanhempieni suureksi huojennukseksi.

Siihen aikaan annettiin Pariisissa venäläisiä oopperaesityksiä, joissa esiintyi mm. Shaljapin. Nikolai ilmoitti lähtevänsä Pariisiin avustamaan esiintyjiä. Vanhempamme, jotka syystä epäilivät, että Shaljapin oli vain tekosyy, koettivat kaikin keinoin saada veljeäni luopumaan päätöksestään, mutta mikään voima ei näyttänyt voivan pidättää häntä.

Nikolain lähdettyä vanhempani päättivät lähettää minutkin matkaan tiedottamaan heille tapausten kulusta. Saatuani kuulla, että Nikolai oli kohdannut Pariisissa kaartinupseerin nuoren vaimon, lähetin kiireellisen kutsun vanhemmilleni.

Nikolai oli kuitenkin hävinnyt jäljettömiin eikä antanut meille minkäänlaista elonmerkkiä itsestään. Lopulta menin kysymään neuvoa kahdelta kuuluisalta selvänäkijältä, jotka esiintyivät nimellä Mme de Thèbes ja Mme Fraya. Ensin mainittu ilmoitti, että suuri vaara uhkasi erästä perheemme jäsentä, joka saisi mahdollisesti surmansa kaksintaistelussa. Toinen ennusti suunnilleen samaa ja lisäksi minua koskevan lauseen: »Muutamien vuosien kuluttua otatte osaa poliittiseen murhaan ja joudutte sen jälkeen hirvittäviin koettelemuksiin, joista kuitenkin selviydytte.»

Saamamme tiedot olivat hyvin erilaatuisia. Näytti siltä, ettei aviomies ollut suinkaan tietämätön vaimonsa ja Nikolain välisestä suhteesta, mutta toisten vakuuttaessa, että kaksintaistelu oli väistämätön, eräät väittivät, että oli kysymys vain avioerosta. Lopulta saimme kuulla, että upseeri oli todella haastanut veljeni kaksintaisteluun, mutta että sekundantit olivat olleet sitä mieltä, ettei riidan aseelliseen ratkaisuun ollut riittäviä syitä. Sitten aviomies ilmestyi yllättäen luoksemme vierailulle. Hän sanoi teh-

neensä sovinnon Nikolain kanssa ja pitävänsä vaimoaan pääasiallisena rettelön aiheuttajana. Hän aikoi ottaa avioeron.

Jonkin ajan kuluttua kuului Pietarista jälleen hälyttäviä uutisia. Upseeri oli, luultavasti tovereittensa yllyttämänä, ruvennut jälleen harkitsemaan kaksintaistelua. Nikolaista emme saaneet sanaakaan irti. Loppujen lopuksi hän suostui kuitenkin kertomaan sen verran, että kaksintaistelu toimeenpantaisiin lähiaikoina. Ilmoitin uutisen heti vanhemmilleni ja nämä kutsuivat Nikolain luokseen. Hänen onnistui vakuuttaa heille, ettei mitään kohtalokasta ollut tekeillä.

Nikolain ilmoituksen saatuaan äitini kutsutti minut luokseen. Hän istui peilin edessä makuuhuoneessaan ja kamarineito kampasi hänen hiuksiaan. Muistan vieläkin hänen ilmeensä ja onnesta loistavat silmänsä. »Kaikki huhut kaksintaistelusta ovat, Jumalan kiitos, vääriä. Veljesi kävi luonani ilmoittamassa siitä», hän sanoi. »Olen sitäkin onnellisempi, kun Nikolai täyttää parin päivän kuluttua 26 vuotta.» Vasta silloin sain kuulla merkillisestä kohtalosta, joka oli vuosisatojen ajan vainonnut Jusupovin suvun jäseniä; kaikki suvun päämiehen arvon perijät, yhtä ainoata lukuun ottamatta, olivat kuolleet ennen 26. ikävuottaan. Äitini, joka oli synnyttänyt neljä poikaa, mutta joista vain Nikolai ja minä olimme enää elossa, oli kärsinyt ja pelännyt vuoroin kunkin puolesta.

Syleilin äitiäni, joka yhä itki ilon kyyneliä, ja lähdin ravintolaan, jossa Nikolai oli luvannut tavata minut. Mutta hän ei ollut siellä, ja etsittyäni häntä kaikkialta palasin kotiin levottomampana kuin koskaan ennen.

Seuraavana aamuna palvelijani Ivan tuli hengästyneenä herättämään minut. »Tulkaa pian, hirvittävä onnettomuus on tapahtunut...» Kamala aavistus mielessäni nousin vuoteestani ja juoksin äitini luo. Portaissa kohtasin useita palvelijoitamme; kaikki olivat järkyttyneen näköisiä, mutta kukaan ei suostunut vastaamaan kysymyksiini. Isäni pukeutumishuoneesta kuului vihlovia tuskan huutoja. Astuin sisään ja näin ensimmäiseksi

isäni, joka seisoi paarien edessä kuolemankalpeana. Paareilla lepäsi Nikolain ruumis. Äitini oli polvistunut paarien ääreen ja näytti menettäneen järkensä...

Meidän onnistui suurella vaivalla irrottaa äiti poikansa ruumiin syleilystä. Kun hän oli jonkin verran rauhoittunut, hän huomasi läsnäoloni, mutta luuli minua Nikolaiksi. Se oli järkyttävää, ja olin tunnoton liikutuksesta ja kauhusta. Sitten raukea uupumus valtasi äitini. Kun hän oli tullut tajuihinsa, hän ei antanut minun poistua sekunniksikaan luotaan.

Veljeni ruumis vietiin kappeliin. Sen jälkeen alkoivat pitkät ja piinalliset hautajaisseremoniat ja sukulaisten ja ystävien surunvalittelun tulva. Muutaman päivän kuluttua lähdimme Arkangelskojeen, missä vainaja haudattiin perhehautaan.

Suuriruhtinatar Elisaveta oli Moskovan asemalla odottavien ystäviemme joukossa ja seurasi meitä Arkangelskojeen. Maahanpanijaisiin osallistui suuri joukko talonpoikiamme. Useimmat heistä itkivät, ja oli liikuttavaa nähdä, miten syvästi he ottivat osaa suruumme.

Myöhemmin kuulin tarkempia tietoja kaksintaistelusta, joka oli tapahtunut varhain aamulla ruhtinas Beloselskin maatilalla Krestovskin saarella. Aseeksi oli valittu revolveri ja vastustajien välimatka oli määrätty 30 askeleksi. Merkin kajahdettua Nikolai oli ampunut ilmaan. Hänen vastustajansa oli tähdännyt häneen mutta ampunut ohi. Sen jälkeen hän oli vaatinut välimatkan lyhentämistä 15 askeleeseen. Nikolai oli ampunut jälleen ilmaan, mutta hänen vastustajansa oli ampunut häneen kuolettavan laukauksen. Se ei ollut kaksintaistelu vaan suoranainen murha.

Järjestellessäni Nikolain papereita löysin kirjeitä, jotka paljastivat, että eräs siihen aikaan tunnettu okkultisti Shinski oli näytellyt huomattavaa osaa Nikolain viime vaiheissa. Kirjeistä kävi ilmi, että Nikolai oli täydellisesti hänen vallassaan. Shinski oli kirjoittanut veljelleni, että hän oli hänen suojelusenkelinsä ja että Jumalan tahto ohjasi häntä; Nikolain velvollisuus oli

mennä naimisiin tuon nuoren tytön kanssa, ja hänen lähtönsä Pariisiin nuoren parin jäljessä oli kokonaan Shinskin ansiota.

Palatessani eräänä päivänä kävelyltä pysähdyin Arkangelskojen ylimmälle terassille silmäilemään suunnatonta puistoa, sen kuvapatsaita ja suihkulähteitä sekä loisteliasta rakennusta, joka kätki sisäänsä arvaamattomia rikkauksia. Kaikki tämä olisi jonakin päivänä minun omaani, eikä tässä ollut kuin murto-osa siitä omaisuudesta, joka kerran joutuisi haltuuni. Ajatus, että minusta tulisi pian eräs Venäjän rikkaimmista miehistä, huumasi minut. Muistelin aikaa, jolloin olin esiintynyt yksinäni teatterissamme ja kuvitellut olevani esi-isäni, Katariinan aikuinen suuri mesenaatti. Näin jälleen Moikan maurilaissalin, jossa olin loikoillut kultakankaalla verhotuilla pieluksilla koristautuneena itämaisiin vaatteisiin ja äitini koruihin rehennellen orjien keskellä; rikkautta, ylellisyyttä, valtaa... en tuntenut muunlaista elämää. Keskinkertaisuus ja rumuus kauhistivat minua. Mutta miten kävisi, jos sota tai vallankumous veisi omaisuuteni? Mieleeni tulivat Vjasemskaja Lavran kurjat ihmisolennot. Oliko mahdollista, että joskus olisin heidän kaltaisensa? Pelkkä ajatuskin tuntui minusta sietämättömältä. Astuin nopeasti sisään. Kulkiessani Serovin minusta maalaaman muotokuvan ohitse pysähdyin ja tarkastelin sitä huolellisesti. Serov oli etevä psykologi ja pystyi paremmin kuin kukaan muu vangitsemaan mallinsa luonteen tauluunsa. Edessäni olevan nuoren miehen kasvoista pystyin lukemaan turhamaisuutta, ylpeyttä ja henkistä riutumista. Miten oli mahdollista, että näiden hirvittävien kokemusten jälkeen en ollut muuttunut lainkaan? Miten olin jälleen voinut eristäytyä itsekkyyteni taakse? Minut valtasi sillä hetkellä niin syvä itseinho, että ajattelin itsemurhaa. Ajatus tuskasta, jonka tällainen epätoivoinen teko tuottaisi vanhemmilleni, sai minut luopumaan näin mielettömästä ratkaisusta.

Muistin, että suuriruhtinatar oli kehottanut minua käymään luonaan, ja päätin käyttää hyväkseni äitini terveydentilassa tapahtunutta suotuisaa käännettä. Niinpä lähdin Moskovaan.

XIII LUKU

Hyväntekijäni suuriruhtinatar Elisaveta. — Työssä hänen luonaan Moskovassa. — Tulevaisuudensuunnitelmia.

Tarkoitukseni ei ole yrittääkään paljastaa uusia puolia suuriruhtinatar Elisaveta (Elisabet) Feodorovnan elämästä. Kaikki ne, jotka ovat lukeneet hänen kirjoittamiaan tsaarinajan loppuvaiheissa julkaistuja kirjoja, tuntevat jo entuudestaan tämän puhtaan ja jalon sielun. Mutta en voi kirjoittaa muistelmiani palauttamatta mieliin henkilöä, joka esitti niin merkittävää ja samalla hyväätekevää osaa nuoruusvuosinani, naista, jota lapsuudesta pitäen olin oppinut rakastamaan kuin omaa äitiäni.

Kaikki, jotka hänet tunsivat, ihailivat tämän poikkeuksellisen hienon naisen ihmeellistä kauneutta, sydämen hyvyyttä ja jaloutta. Hän oli Hessen-Darmstadtin prinsessan Alicen tytär, hallitsevan ruhtinaan Ernestin sisar, kuningatar Viktorian tyttärentytär ja Venäjän nuoren tsaarittaren vanhempi sisar. Hänen sisariaan olivat Battenbergin prinsessa Victoria, myöhemmin Milford Havenin markiisitar, ja Preussin prinsessa Irene. Elisaveta oli naimisissa suuriruhtinas Sergei Aleksandrovitshin, tsaari Aleksanteri II:n neljännen pojan kanssa.

Hän eli avioliittonsa ensimmäiset vuodet Pietarissa. Hänen Nevskin prospektin varrella olevassa palatsissaan kävi paljon vieraita ja siellä vietettiin loisteliasta elämää, jota hänen asemansa edellytti ja joka siihen aikaan myös viehätti häntä itseään. Vuonna 1891 suuriruhtinas nimitettiin kenraalikuvernööriksi Moskovaan, missä hänen vaimonsa tuli ennen pitkää yhtä suosituksi kuin Pietarin aikoina.

Helmikuussa vuonna 1905, suuriruhtinaan ajaessa Kremlin lävitse ja saapuessa Senaatin torille, eräs terroristi heitti hänen vaunuihinsa pommin, joka silpoi hänet kappaleiksi.

Suuriruhtinatar oli sillä hetkellä ompeluseurassa, jonka hän oli koonnut Kremliin valmistamaan lämpimiä vaatteita Mantshuriassa taisteleville joukoille. Räjähdyksen äänen kuultuaan hän lähti juosten ulos niin kiireesti, ettei ehtinyt ottaa edes päällystakkia ylleen. Onnettomuuspaikalle saavuttuaan hän näki, että ajuri oli haavoittunut ja kaksi hevosta saanut surmansa. Suuriruhtinaan ruumis oli kirjaimellisesti sanoen hajonnut, ja riekaleita oli hajallaan lumen peittämällä torilla. Suuriruhtinatar kokosi jäännökset omin käsin ja vei ne linnansa kappeliin. Räjähdyksen voima oli ollut niin hirvittävä, että suuriruhtinaan sormia, joiden sormukset olivat yhä paikoillaan, löytyi läheisten talojen katoilta. Suuriruhtinatar kertoi itse meille näistä yksityiskohdista myöhemmin.

Kaikki ihailivat suuriruhtinattaren rauhallisuutta ja mielenmalttia. Hän vietti hautajaisia edeltäneet päivät yhtämittaisissa rukouksissa ja sai uskonnollisista tunteistaan voimaa ja rohkeutta käyntiin, joka hämmästytti kaikkia muita; hän pyysi pääsyä vankilaan, jossa murhaajaa säilytettiin, ja astui hänen koppiinsa.

— Kuka te olette? kysyi mies.

— Olen sen miehen leski, jonka olette surmannut. Miksi teitte tuon rikoksen?

Kukaan ei tiedä tarkoin, miten keskustelu päättyi. Siitä kerrottiin mitä mielikuvituksellisimpia juttuja. Jotkut väittivät, että vierailijan lähdön jälkeen vangin oli nähty peittävän kasvonsa käsillään ja itkevän katkerasti.

Joka tapauksessa on totta, että suuriruhtinatar kirjoitti tsaari Nikolai II:lle ja pyysi vangille armahdusta, johon tsaari olisi suostunutkin, ellei vanki olisi itsepintaisesti kieltäytynyt anomasta sitä. Hän kirjoitti kirjeenkin suuriruhtinattarelle ilmoittaen, ettei tuntenut vähäisintäkään katumusta tekonsa johdosta

ja että hän kieltäytyisi joka tapauksessa suuriruhtinattaren suosittelemasta armahduksesta.

Suuriruhtinatar kävi myös sairaalassa, missä kuolettavasti haavoittunut ajuri lepäsi. Hänet nähdessään onneton mies, jolta isännän kuolema oli pidetty salassa, kysyi: »Miten hänen korkeutensa voi?» — »Juuri hän lähetti minut kysymään uutisia sinusta», vastasi suuriruhtinatar.

Miehensä kuoleman jälkeen hän jäi asumaan Moskovaan, mutta vetäytyi kaikesta maallisesta elämästä ja antautui kokonaan hyväntekeväisyystyöhön. Hän jakoi omaisilleen osan koruistaan ja myi loput. Äitini osti häneltä loistavan, tsaari Nikolai II:n aikoinaan lahjoittaman mustan helmen. Ojentaessaan sen kälylleen tsaari oli sanonut: »Nyt omistat helmen, joka on melkein yhtä kaunis kuin Sinaida Jusupovin kuuluisa Peregrina.»

Luovutettuaan kaiken omaisuutensa suuriruhtinatar osti Ordinkasta, Moskovasta maapalstan. Vuonna 1910 hän perusti sinne Martan ja Marian luostarin ja ryhtyi sen johtajaksi. Hän antoi erään moskovalaisen taiteilijan, maalari Nestrovin piirtää nunnakuntansa puvun: pitkän hienosta sarasta tehdyn hameen, joka oli väriltään helmenharmaa, aivinaisen kaulavaatteen, joka kehysti kasvoja, sekä villakankaisen avaran, valkean viitan. Sisaret eivät eläneet ulkomaailmasta eristäytyneinä luostarissaan vaan olivat vihkiytyneet käymään hoitamassa sairaita ja köyhiä. He matkustelivat myös maakunnissa perustamassa uusia avustuskeskuksia. Järjestö kasvoi nopeasti ja muutaman vuoden kuluttua oli kaikissa Venäjän suurissa kaupungeissa samanlaisia osastoja. Ordinka itse laajeni, sinne rakennettiin kirkko, sairaala, työhuoneita ja ammattikoulu. Johtajatar asui kolmihuoneisessa majassa, joka oli kalustettu varsin vaatimattomasti; hän nukkui puusängyssä, ilman patjaa ja heinäpielus korvallisenaan. Hän ei milloinkaan nukkunut muutamaa tuntia enempää, milloin ei valvonut koko yötä sairaiden ääressä. Klinikoilla ja sairaaloilla oli tapana lähettää hänen luokseen toi-

vottomat tapaukset, jotka hän otti henkilökohtaisesti vastuulleen.

Eräänä päivänä hänen luokseen saapui potilas, joka oli kaatanut päälleen palavan paloöljyastian. Hänen vaatteensa olivat syttyneet tuleen ja koko hänen ruumiinsa oli yhtä ainoata suurta palohaavaa. Märkiminen oli jo alkanut, ja lääkärit ilmoittivat hänen tilansa toivottomaksi. Suuriruhtinatar esitti lempeästi mutta rohkeasti olevansa toista mieltä ja ryhtyi hoitamaan potilasta. Siteiden vaihtaminen kesti joka päivä useita tunteja, ja haavojen synnyttämä löyhkä oli niin hirvittävä, että useat hoitajattaret pyörtyivät. Mutta sairas alkoi toipua muutaman viikon kuluttua, ja tapausta pidettiin suoranaisena ihmeenä.

Kaikista suuriruhtinattaren sodan aikana tekemistä arvokkaista palveluksista huolimatta monet ihmiset arvostelivat häntä hänen uuden elämäntapansa johdosta. Jotkut menivät niin pitkälle, että sanoivat tsaarittaren sisaren luopuessaan palatsistaan ja omaisuudestaan alentavan hallitsijasuvun arvovaltaa. Tsaaritar itsekin tuntui olevan taipuvainen ajattelemaan näin. Sisarukset eivät tulleet erityisen hyvin keskenään toimeen. Molemmat olivat kääntyneet kreikkalaiskatolilaisuuteen ja olivat kiihkeän uskonnollisia, mutta kumpikin suhtautui uskontoon eri tavoin. Tsaaritar hakeutui mielellään monimutkaisille ja vaarallisille poluille ja joutui lopulta liioitellun mystiikan pauloihin. Suuriruhtinatar näki edessään vain yhden ainoan tien, inhimillisyyden ja rakkauden, ja hänen uskonsa oli yksinkertaista kuin lapsen. Sisarusten erimielisyyden tärkein aiheuttaja oli kuitenkin Rasputin, johon tsaaritar sokeasti luotti. Suuriruhtinatar, joka näki miehessä vain petkuttajan ja saatanan käskyläisen, ei suinkaan salannut sisareltaan mielipiteitään. Heidän suhteensa kiristyi kiristymistään, kunnes se kokonaan katkesi.

Vuoden 1917 vallankumous ei lannistanut suuriruhtinattaren mielenlujuutta. Maaliskuun 1. päivänä saapui joukko vallankumouksellisia sotilaita tutkimaan hänen luostariaan. »Missä on saksalainen vakoilija?» huusivat he. Suuriruhtinatar astui

heidän eteensä ja virkkoi rauhallisella äänellä: »Täällä ei ole saksalaista vakoilijaa. Tämä on luostari ja minä olen sen johtajatar.»

Kun sotilaat aikoivat kaikesta huolimatta viedä hänet mukanaan, hän ilmoitti olevansa valmis, mutta haluavansa ensin lausua jäähyväiset sisarille ja saada kappelissa papin siunauksen. Sotilaat suostuivat sillä ehdolla, että heidän edustajansa saisivat olla mukana tilaisuudessa.

Kun suuriruhtinatar astui kappeliin aseistettujen sotilaiden saattamana, kaikki siellä olevat lankesivat itkien polvilleen. Suudeltuaan papin ojentamaa ristiä hän kääntyi sotilaihin ja kehotti näitä tekemään samoin. Sotilaat tottelivat. Suuriruhtinattaren rauhallisuus ja hänen kunnioitettava olemuksensa tekivät heihin niin syvän vaikutuksen, että he poistuivat sanaakaan sanomatta kappelista, nousivat autoihinsa ja ajoivat tiehensä panematta uhkaustaan täytäntöön. Muutaman tunnin kuluttua saapui väliaikaisen hallituksen edustajia esittämään anteeksipyyntönsä. He ilmoittivat olevansa kykenemättömiä hillitsemään maassa raivoavaa anarkian aaltoa ja kehottivat suuriruhtinatarta saapumaan Kremliin, missä hän olisi täydessä turvassa. Tämä kieltäytyi suostumasta tarjoukseen. Saksan keisari ehdotti hänelle useita kertoja Ruotsin lähettilään välityksellä, että hän pakenisi Preussiin, koska hirvittävä kohtalo odottaisi häntä Venäjällä. Mutta suuriruhtinatar vastasi, ettei milloinkaan vapaaehtoisesti lähtisi luostaristaan eikä Venäjältä.

Tämän jälkeen yhdyskunta sai olla jonkin aikaa rauhassa. Ottaessaan vallan käsiinsä bolshevikit suostuivat siihen, että kaikki Ordinkan luostarin asukkaat saivat jatkaa entistä elämäänsä, ja heille lähetettiin jonkin verran elintarvikkeitakin. Mutta kesäkuussa vuonna 1918 suuriruhtinatar pidätettiin uskollisen palvelijattarensa Varvaran kanssa ja vietiin tuntemattomaan paikkaan. Patriarkka Tihon käytti kaiken vaikutusvaltansa saadakseen selville pidätettyjen olinpaikan ja vapauttaakseen heidät. Lopulta saatiin tieto, että suuriruhtinatarta säilytettiin

Permin kuvernementissa olevassa pienessä Alapajevskin kylässä yhdessä serkkunsa suuriruhtinas Sergei Mihailovitshin ja ruhtinaiden Ivanin ja Konstantinin kanssa. Samassa seurueessa oli suuriruhtinas Konstantin Konstantinovitshin poika, ruhtinas Igor ja suuriruhtinas Pavel Aleksandrovitshin poika, ruhtinas Wladimir Paley

Heinäkuun 17. ja 18. päivien välisenä yönä, 24 tuntia sen jälkeen kun tsaari ja hänen perheensä oli teloitettu, heidät syöstiin elävinä kaivoskuiluun.

Muutamia viikkoja myöhemmin tunkeutui valkoisten armeija kylään ja ruumiit nostettiin kuilusta amiraali Koltshakin määräyksestä. Kerrotaan, että useiden ruumiiden ympärillä oli alttariliinasta tehtyjä siteitä. Vainajat kuljetettiin arkuissa Harbiniin ja sieltä edelleen Pekingiin. Myöhemmin Milford Havenin markiisitar siirrätti suuriruhtinaan ja Varvaran jäännökset Jerusalemiin, missä ne haudattiin Pyhän Magdalenan kirkon kryptaan lähelle Öljymäkeä. Matkalla Pekingistä Jerusalemiin alkoi suuriruhtinattaren arkusta vuotaa kirkasta ja hyväntuoksuista nestettä. Hänen ruumiinsa oli jäänyt koskemattomaksi, ja haudalla tapahtui monia ihmeitä. Eräs Venäjän arkkipiispoista on kertonut, että ollessaan Jerusalemissa rukoilemassa suuriruhtinattaren haudalla hän oli nähnyt kirkon oven avautuvan ja valkoisiin liinoihin verhotun naisen kävelevän laivan poikki ja pysähtyvän arkkienkeli Mikaelin ikonin eteen. Hän oli tuntenut olennon suuriruhtinattareksi, kun tämä oli kääntynyt tekemään ristinmerkkejä ikonin edessä. Sitten näky oli hävinnyt.

Ainoa muisto, mikä minulla on suuriruhtinattarelta, on pari hänen rukousnauhansa helmeä ja puunlastu hänen arkustaan. Puusta leviää joskus ihmeellinen kukan tuoksu.

Olen varma siitä, että nimitys »pyhä», jota Venäjän kansa käytti hänestä, saa vielä joskus virallisen vahvistuksen.

* * *

Päätettyäni lähteä tapaamaan suuriruhtinatarta matkustin Kremliin, minne saavuin sekasortoisessa mielentilassa. Nikolain palatsissa minut ohjattiin heti suuriruhtinattaren luo ja tapasin hänet istumassa kirjoituspöytänsä ääressä. Sanomatta sanaakaan heittäydyin hänen jalkoihinsa, laskin pääni hänen polvilleen ja aloin itkeä kuin lapsi. Hän siveli lempeästi hiuksiani ja odotti kunnes rauhoituin. Kun olin saanut malttini takaisin, kerroin hänelle millaisessa hädässä olin ja millaiset ristiriitaiset tunteet raatelivat sydäntäni. Suuriruhtinatar kuunteli minua tarkkaavasti. »Teit oikein kun tulit tänne», hän sanoi. »Olen varma, että Jumalan avulla voin auttaa sinua. Lähettäköönpä Hän meille millaisia koettelemuksia tahansa, jos säilytämme uskomme Häneen ja rukoilemme Häntä vilpittömästi, Hän antaa meille voimaa kestää ne. Kun epäilet tai kun sinulla on pahoja ajatuksia, polvistu Vapahtajan kuvan eteen ja rukoile; tunnet heti saavasi lohdun. Vuodattamasi kyynelet ovat tulleet sydämestä. Kuuntele aina sydäntäsi mieluummin kuin järkeä, niin elämäsi muuttuu. Onni ei ole palatsissa asumista tai suuren omaisuuden hallitsemista; kaiken sellaisen hyvän voit menettää. Todellinen onni on sellaista, jota eivät ihmiset eivätkä tapahtumat voi sinulle suoda. Löydät sen uskosta, hurskaasta elämästä ja oman itsesi uhraamisesta. Yritä tehdä onnelliseksi ympärilläsi olevat, niin tulet itsekin onnelliseksi.»

Sitten suuriruhtinatar puhui vanhemmistani. Hän muistutti, että olin nyt heidän ainoa toivonsa, kehotti minua olemaan heille avuksi ja varotti minua jättämästä sairasta äitiäni. Hän tarjoutui ottamaan minut apulaisekseen. Hän oli juuri avannut tuberkuloottisten naisten sairaalan ja ehdotti, että kävisin laitakaupungin kurjissa hökkeleissä, missä näitä onnettomia asusti suurin joukoin.

Palasin Arkangelskojeen sydän täynnä uutta toivoa. Suuriruhtinattaren sanat olivat tuoneet lohdun. Ne olivat vastaus kaikkiin niihin kysymyksiin, jotka olivat askarruttaneet mieltäni jo kauan. Mieleeni muistuivat sanat, jotka minua opastanut

pappi kerran sanoi: »Älä filosofoi liikaa... usko vain Jumalaan.» En ollut ottanut varotuksesta vaarin, vaan heittäydyin suin päin salatieteisiin. Minun oli onnistunut kehittää tahtoani, mutta en ollut löytänyt mielen rauhaa. Ensimmäisen vastoinkäymisen sattuessa olivat voimani ja itseluottamukseni, joista olin niin ylpeä, romahtaneet. Tajusin, että olin vain tomuhiukkanen äärettömyydessä, jota ihmisjärki ei pysty tajuamaan, ja että ei ollut muuta totuutta kuin nöyrä ja luottava alistuminen Jumalan tahtoon.

Palattuani Moskovaan ryhdyin suorittamaan tehtävää, jonka suuriruhtinatar oli minulle antanut. Minun oli käytävä hökkeleissä, joita oli pystytetty esikaupunkeihin tuberkuloottisten majoituspaikoiksi. Saasta ja kurjuus oli niissä valtiaana. Useimpiin majoihin ei päivänsäde tunkeutunut koskaan, ja joihinkin oli sulloutunut kokonaisia perheitä. Sairaat kyyhöttivät aamusta iltaan paljaalla maalla ja elivät hirvittävän kylmyyden, kosteuden ja lian keskellä.

Uusi maailma avautui nyt minulle, kärsimysten ja viheliäisyyden maailma. Olisin halunnut lunastaa kaikki vapaiksi tästä alennuksen tilasta, mutta havaittuani tehtävän ylivoimaisuuden kauhistuin.

Olin syvästi kiitollinen suuriruhtinattarelle, joka oli tajunnut sieluni tyhjyyden ja ohjannut minut uuteen täyteläiseen elämään, mutta minua kiusasi ajatus, että hän ei tuntenut menneisyyttäni ja että hänellä sen vuoksi saattoi olla minusta joitakin harhakuvitelmia.

Eräänä iltana, ollessamme kahden kesken, tunnustin hänelle elämästäni seikkoja, joita en olettanut hänen tietävän. Hän kuunteli ääneti ja nousi lopetettuani seisomaan ja syleili minua: »Älä ole huolissasi», hän sanoi. »Minä tiedän paljon enemmän kuin aavistatkaan. Juuri sen vuoksi olen kiinnostunut sinusta. Se, joka pystyy paljoon pahaan, pystyy myös hyvään, jos osaa ohjata askelensa oikeaan suuntaan. Sinun tulee nyt ansaita muiden kunnioitus. Koe, jota nyt suoritat sairaiden parissa,

opettaa sinulle, että elämä ei ole pelkkää huvittelua. Olen rukoillut paljon puolestasi, ja olen varma, että Jumala kuulee minua ja antaa sinulle avun.»

Millaista säteilevää toivoa ja sisäistä voimaa nämä sanat valoivatkaan minuun!

Äitini, joka näki minun olevan hyödyllisessä työssä Moskovassa ja suuriruhtinattaren suojeluksessa, pitkitti oleskeluaan Arkangelskojessa. Hän vietti suurimman osan ajastaan veljeni haudalla. Isäni, jolla oli yllin kyllin puuhaa omien liikeasioittensa hoitamisessa, näyttäytyi hyvin harvoin. Työskentelin ahkerasti ja vietin kotona vain ruoka-ajat ja yösydämen. Yhteiset tuskamme olivat lähentäneet äitiäni ja minua toisiimme, mutta hänen kiihottunut mielentilansa esti minua puhumasta hänelle suoraan. Istuin usein yökaudet huoneessani mietiskellen, tuntematta unen tarvetta. Olin tähän asti elänyt vain iloja varten ja paennut kärsimyksiä, en ollut tajunnut, että elämässä oli muitakin arvoja, kuin raha ja valta, jonka raha tarjosi omistajalleen. Nyt tajusin koko ajatuksen turhuuden ja samalla löysin itselleni todellisen vapauden.

Päätin muuttaa elämäntapani. Pääni oli täynnä suunnitelmia, jotka epäilemättä olisivat toteutuneet, ellei minun olisi ollut lähdettävä pois synnyinmaastani. Uneksin Arkangelskojen muuttamisesta eräänlaiseksi taide-elämän keskukseksi. Sen ympäristöön oli rakennettava useita samantyylisiä rakennuksia maalareiden, muusikkojen, kirjailijoiden ja muiden taiteilijoiden asumuksiksi. Linnasta itsestään tehtäisiin museo, puisto kunnostettaisiin alkuperäiseen asuunsa ja sen ympärillä olevat pellot muutettaisiin lainehtivaksi järveksi. Suunnitelmani eivät suinkaan rajoittuneet Arkangelskojeen: Moskovan ja Pietarin asuntomme, jotka olivat käyttämättömiä, muutettaisiin sairaaloiksi, klinikoiksi ja köyhäinkodeiksi ja Krimillä ja Kaukasuksella olevat tilamme sanatorioiksi.

Nämä olivat vain tulevaisuuden suunnitelmia, mutta ne kummittelivat alinomaa mielessäni. Kerroin niistä suuriruhtinatta-

relle ja äidilleni. Ensin mainittu hyväksyi ne, mutta kohtasin voimakasta vastarintaa äitini taholta. Hänellä oli kokonaan toisenlaiset suunnitelmat minun varalleni. Olin viimeinen Jusupov, ja sen vuoksi minun oli mentävä naimisiin. Sanoin hänelle, etten tuntenut sopeutuvani perhe-elämään, ja jos saisin lapsia, olisin sidottu perheenisän velvollisuuksiin enkä voisi enää käyttää omaisuuttani oman tahtoni mukaan. Lisäsin, että aikana, jona vallankumoukselliset intohimot ryöstäytyivät valloilleen ympäristössämme, ei ollut enää mahdollista elää samanlaisissa oloissa kuin Katariina II:n Venäjällä.

Havaittuani, ettei minun ollut onnistunut taivuttaa äitiäni ja että keskustelu suunnitelmistani oli omiaan vain riistämään hänen mielenrauhansa, päätin jättää ne sikseen.

XIV LUKU

Lähtö Krimille ja paluu Moskovaan. — Talvi Tsarskoje Selossa. — Käynti tiluksillamme. — Paluu Krimille. — Lähtöni ulkomaille.

Syksyn saapuessa suuriruhtinatar lähti kanssamme Krimille. Hänen läsnäolonsa, matkan tuoma vaihtelu ja luonnon kauneus vaikuttivat tervehdyttävästi äitiini. Mutta sitten alkoi taloon tulvia vieraita, jotka halusivat esittää surunvalittelunsa veljeni kuoleman johdosta. Äitini ei hennonnut torjua ketään luotaan, ja rasitus kävi niin hänen hermoilleen, että hän joutui jälleen vuoteen omaksi.

Suuriruhtinas Dimitri oli liittynyt seuraamme Krimillä. Hän tuli miltei joka päivä tapaamaan minua. Keskustelimme tuntikausia ja hänen osoittamansa ystävyys liikutti minua suuresti. Dimitri pyysi pitämään itseään veljenäni ja vakuutti yrittävänsä kaikkensa voidakseen korvata Nikolain, ja tämän lupauksensa hän piti.

Mutta toimettomuus ja yksitoikkoinen elämä ahdistivat minua ja olin jo aikeissa lähteä Moskovaan ja ryhtyä jälleen työhön. Kun kerroin suunnitelmastani suuriruhtinattarelle, hän kehotti minua pysyttelemään äitini vuoteen ääressä niin kauan kuin tämä vielä oli sairaana. Lääkärit, joilta tiedustelin äitini tilaa, eivät suinkaan olleet hienotunteisia. He sanoivat, että äitini terveys voisi aika ajoin parantua, mutta että hän ei tointuisi täysin ennalleen enää koskaan.

Epäröin päätöksen tekoa: pojan velvollisuuteni vaati minua

jäämään Koreiziin, ja toisaalta tunsin, että siellä olo oli hukkaan heitettyä aikaa. Olin vielä kahden vaiheella, kun sain selville, että suuriruhtinatar ja äitini olivat päättäneet naittaa minut; morsiankin oli jo valittu. Mutta he eivät olleet tulleet ajatelleeksi itsenäistä luonnettani. He näkivät jo ajatuksissaan nuoren suden muuttuneen nöyräksi karitsaksi. Olin vakaasti päättänyt, että jos menisin naimisiin, ottaisin vaimokseni mieleiseni tytön. Ajatus että minua tällä tavoin haluttiin holhota, kuohutti minua. Siitä lähtien minulla ei enää ollut mielenrauhaa, ja minusta tuntui kuin kaikki vaikeuteni alkaisivat uudelleen. Päätin lähteä Moskovaan ja ryhtyä työhön, jota suuriruhtinatar oli minulle suositellut.

Minun ei tarvinnut katua päätöstäni. Suuntaamalla mielenkiintoni kurjiin hoidokkeihini löysin vähin erin tasapainon ja sisäisen rauhan.

Muutamia viikkoja myöhemmin vanhempani, suuriruhtinatar ja Dimitri palasivat Krimiltä ja seurasin heitä Pietariin ja Tsarskoje Seloon, missä vietimme talven.

Suuriruhtinas Aleksei Aleksandrovitshin, tsaarin sedän kuoleman johdosta oli Venäjällä julistettu hovisuru. Suuriruhtinas Wladimir käytti tilaisuutta hyväkseen ja pyysi tsaarilta lupaa, että hänen poikansa suuriruhtinas Kiril, joka oli ollut maanpaossa, saisi palata kotimaahan ollakseen läsnä hautajaisissa. Suuriruhtinas Kiril oli mennyt naimisiin serkkunsa, prinsessa Victorian kanssa, joka oli eronnut ensimmäisestä avioliitostaan Hessenin suurherttuan, tsaarittaren veljen kanssa.

Tunsin hyvin Hessenin suurherttuan, joka vietti usein osan kesästään Arkangelskojessa. Tällä komealla ja iloisella miehellä oli luontainen kauneudentaju ja rajaton mielikuvitus. Eräänä päivänä hän sai päähänsä, etteivät hänen valkoiset kyyhkysensä sopineet yhteen linnan harmaiden kiviseinien kanssa, ja niinpä hän värjäytti kyyhkysten sulat taivaansinisiksi. Hänen avioliittonsa prinsessa Victorian kanssa ei ollut onnellinen, ja suuriruhtinatar oli eronnut mennäkseen naimisiin serkkunsa, suuri-

ruhtinas Kirilin kanssa. Avioliitto aiheutti suuren häväistysjutun hovissa, jonka säännöt kielsivät sekä avioeron että täysien serkusten välisen avioliiton. Erityisesti tsaaritar oli pahastunut, koska hänen mielestään uusi avioliitto oli loukkaus hänen veljeään vastaan. Hän oli vaatinut tsaarilta lupauksen, että suuriruhtinas Kiriliitä kiellettäisiin pääsy Venäjälle ja häneltä riistettäisiin hänen arvonimensä ja sen sisältämät etuoikeudet. Loppujen lopuksi pakolaiset pääsivät jälleen armoihin, mutta kantoivat jatkuvasti kaunaa tsaaritarta kohtaan.

Talven kuluessa palautti eräs mystillinen tapaus mieleeni lupauksen, jonka olin tehnyt veljeni kanssa niihin aikoihin, jolloin harrastimme spiritistisiä istuntoja. Olimme silloin vannoneet toisillemme, että se meistä joka kuolisi ensiksi, ilmestyisi jälkeen jääneelle. Ollessani lyhyellä käynnillä Moikassa heräsin äkkiä eräänä yönä, nousin vuoteestani kuin vastustamattoman voiman vetämänä ja lähdin kulkemaan huoneitteni lävitse veljeni makuuhuonetta kohti. Äkkiä näin oven avautuvan ja Nikolain ilmestyvän kynnykselle. Hänen kasvonsa säteilivät ja hän ojensi minulle kätensä. Halusin rientää syleilemään häntä, mutta ovi sulkeutui hitaasti enkä nähnyt enää mitään.

Elämämme Tsarskoje Selossa oli niihin aikoihin hyvin yksitoikkoista. Tsaaritar kutsutti minut linnaansa useita kertoja talven kuluessa. Hän halusi keskustella tulevaisuudestani ja tarjoutui henkiseksi kasvattajakseni. Mutta vaikka minun oli helppo puhua avomielisesti hänen sisarelleen, en koskaan oppinut suhtautumaan välittömästi häneen . . . Rasputinin varjo näytti aina kohoavan välillemme.

»Jokaisen ihmisen, jolla on vähänkin itsekunnioitusta, on palveltava joko armeijassa tai hankittava itselleen virka hovissa», hän sanoi minulle kerran ja lisäsi: »Ihmettelen, miksi et ole tehnyt kumpaakaan.»

Vastasin hänelle, että inhosin sotaa ja että sotilasura tuntui minusta voittamattoman vastenmieliseltä. Mitä hovivirkaan tuli, rakastin liiaksi riippumattomuutta, ja sitä paitsi suorapuheisuuteni esti minua tulemasta koskaan hyväksi virkamieheksi. Minulla olisi tulevaisuudessa suunnaton omaisuus hoidettavanani ja se merkitsi suurta vastuuta. Minun oli pidettävä huolta maista, tehtaista ja talonpoikiemme hyvinvoinnista. Sekin oli tapa palvella isänmaatani, ja palvellessani isänmaatani palvelisin myös hallitsijaa.

Tsaaritar huomasi, että olin maininnut Venäjän ennen tsaaria. »Mutta tsaarihan on Venäjä!» hän huudahti.

Juuri silloin ovi avautui ja tsaari Nikolai II astui huoneeseen. »Felixillä on kerrassaan vallankumouksellisia mielipiteitä», sanoi tsaaritar hänelle. Tsaari näytti hämmästyneeltä, loi sitten minuun hyväntahtoisen katseen, mutta pysyi vaiti.

Äitini, jonka terveys oli jonkin verran parempi, alkoi jälleen tehdä työtä ja otti monin tavoin osaa hyväntekeväisyystoimintaan. Isäni oli harvoin kotona, ja hänen viettäessään iltaa klubissa luin ääneen äidille hänen kutoessaan. Aloin kuitenkin kyllästyä näin eristettyyn elämään, ja kun kevät tuli, päätin tehdä matkan Venäjän halki ja käydä tutustumassa lukuisiin maatiloihimme ja liikeyrityksiimme. Vanhempani antoivat täyden hyväksymisensä suunnitelmalleni. Sain isäni yksityisvaunun käyttööni ja lähdin matkaan mukanani isän taloudenhoitaja, hänen sihteerinsä ja useita ystäviäni.

Matka kesti useita kuukausia. Olin ylpeä tehtäväni tärkeydestä ja suhtauduin siihen yhtä vakavasti kuin nuori hallitsija, joka tarkastaa valtakuntaansa. Talonpoikamme juhlivat tuloani pukeutumalla kansallispukuihinsa ja laulamalla ja tanssimalla; monet polvistuivat nähdessään minut. Vaunumme oli täynnä kukkia ja lahjoja, kanoja, hanhia, fasaaneja ja porsaita, kunnes meidän täytyi hankkia toinen vaunu. Matka päättyi Krimille, minne vanhempani olivat saapuneet viettämään syksyä.

Mutta täälläkin alkoi elämäni yksitoikkoisuus ja toimettomuus tuntua sietämättömältä. Olin silloin 21-vuotias. Muistin, että eräs vanhoista ystävistäni, Vasili Soldatenkov, entinen laivasto-upseeri, joka asui Pariisissa, oli useasti kehottanut minua menemään Oxfordin yliopistoon. Päätin lähteä Englantiin. Suuriruhtinatar kehotti minua ensin luopumaan suunnitelmastani, mutta taipui lopuksi ja suostui puhumaan asiasta vanhemmillenikin. Viimein nämä myöntyivät sillä ehdolla, etten olisi matkalla kuukautta kauempaa.

Muutamia päiviä ennen lähtöäni tsaaritar kutsutti minut puheilleen Livadiaan. Hän lausui ihmetyksensä sen johdosta, että olin valmis jättämään yksin sairaan äitini, ja teki kaikkensa saadakseen minut luopumaan suunnitelmastani. Hän muistutti minua lukuisista nuorista miehistä, jotka lähdettyään minun laillani lyhyeksi aikaa ulkomaille olivat siinä määrin vieraantuneet isänmaastaan, että lopulta olivat jääneet sinne pysyväisesti. Minun velvollisuuteni oli pysyä Venäjällä ja palvella tsaaria.

Vakuutin hänelle, ettei minun suhteeni tällainen tullut kysymykseenkään ja että rakastin isänmaatani yli kaiken. Oxfordinmatkani tarkoituksena oli yksinomaan kehittää itseäni niin, että kykenisin sen jälkeen palvelemaan isänmaata ja tsaaria.

Sanani eivät ilmeisesti miellyttäneet lainkaan tsaaritarta, sillä hän muutti heti keskustelun aihetta. Jättäessään minulle jäähyväiset hän kehotti minua tervehtimään sisartaan, Battenbergin prinsessa Victoriaa, joka asui Lontoossa.

Lähtöpäivänäni pidettiin kappelissamme jumalanpalvelus. Kaikki läsnä olleet itkivät, syleilivät ja siunasivat minua. Se oli samalla liikuttavaa ja koomillista. Olisi miltei voinut luulla, etten lähtenytkään lyhyelle matkalle Englantiin vaan tutkimusretkelle pohjoisnavalle tai Himalajan huipulle.

Vihdoin viimein pääsin lähtemään matkaan uskollisen palvelijani Ivanin kanssa ja saavuin Pariisiin kommelluksitta, lukuun ottamatta passini katoamista Saksan rajalla.

Vasili Soldatenkov oli minua vastassa asemalla. Hän oli oma-

laatuinen luonne: älykäs, iloinen, tavattoman itsepäinen ja toimelias. Hän nimitti kilpa-autoaan »Linaksi» erään valloittamansa naisen, kauniin Lina Cavalierin mukaan. Naiset eivät voineet vastustaa tätä isokokoista ja leveäharteista veijaria, joka ohjasi elämäänsä kuin autoaan, aina täyttä vauhtia. Hän oli ottanut vaimokseen hurmaavan ruhtinatar Gortshakovin, mutta avioliitto ei ollut onnellinen.

Viivyttyäni muutaman päivän Pariisissa jatkoin matkaani yhdessä Vasilin kanssa Englantiin.

XV LUKU

Kuukausi Englannissa. — Kohtaan ensimmäisen kerran Rasputinin. — Lähtö Oxfordiin. — Ylioppilaselämää. — Anna Pavlova. — Naamiohuveja. — Jäähyväiset yliopistolle. — Viimeiset hetket Lontoossa. — Englantilainen kotioloissaan.

Saavuttuani Lontooseen asetuin asumaan hotelli Carltoniin. Syksy oli jo saapunut ja ajankohta oli siis mahdollisimman epäedullinen ensivaikutelman kannalta. Englantilaiset itse sitä vastoin tekivät minuun miellyttävän vaikutuksen. He olivat sympaattisia, vieraanvaraisia, hillittyjä ja ennen kaikkea naiivisti tietoisia omasta ylemmyydestään. Saapumiseni jälkeisenä päivänä olin päivällisellä Venäjän suurlähetystössä ja huomasin hämmästykseksni, että lähettiläs, kreivi Benkendorff puhui erittäin vaivalloisesti venättä.

Seuraavaksi päiväksi minut oli kutsuttu päivällisille Battenbergin prinssin ja prinsessan luo. Prinsessa kyseli minulta pitkään Rasputinista. Häntä kuohuttivat varsinkin ne tiedot, joita hän oli saanut kuulla Rasputinin vaikutuksesta hänen sisareensa, tsaarittareen. Hän oli liian älykäs ollakseen vaistoamatta vaaraa, joka uhkasi maatamme. Kuultuaan, että aioin yliopistoon, hän kehotti minua käymään tervehtimässä serkkuaan Schleswig-Holsteinin prinsessa Marie-Louisea sekä Lontoon arkkipiispaa, koska molemmista saattoi olla minulle suurta hyötyä. Seurasin heti neuvoa ja kummatkin suosittelivat Oxfordin yliopistoa. Arkkipiispa tutustutti minut nuoreen Eric Hamilton nimiseen englantilaiseen, jonka oli määrä aloittaa yhtäaikaisesti minun

kanssani opintonsa Oxfordissa, vieläpä samassa collegessakin. Tämä miellyttävä mies, joka on tähän päivään asti pysynyt hyvänä ystävänäni, on tällä hetkellä Windsorin kuninkaanlinnan kappelin pappina.

Niinpä otin suosituskirjeet mukaani ja menin ilmoittautumaan *University Collegen* rehtorille. Tämä college on eräs Oxfordin vanhimmista. Rehtori otti minut ystävällisesti vastaan ja tutustutti minut yliopiston tapoihin ja elämään. Sain kuulla, että kahden kuukauden väliajoin saisin kolmen viikon loman ja että kesälomat olivat kolmen kuukauden pituisia. Tällaisen miellyttävän järjestelyn ansiosta voisin käydä usein Venäjällä. Sitten kävimme katsomassa pieniä mutta hauskasti kalustettuja asuinhuoneita. Rakennuksen alakerroksessa oli vapaa, avara huone, jonka ikkuna avautui kadulle. Rehtori selitti, että huonetta nimitettiin »klubiksi», koska muilla ylioppilailla oli tapana tulla sen asukkaan luokse iltaisin nauttimaan viskinsä. Kuului tapoihin, että ensimmäisenä vuotena asuttiin yliopiston suojissa, mutta toisena ja kolmantena sai vuokrata talon tai huoneen kaupungilta. Pyysin varaamaan itselleni tämän huoneen seuraavaksi talveksi, jolloin palaisin aloittamaan opintoni.

Kun asuntokysymys oli järjestynyt, läksin tutustumaan kaupunkiin. Oxford valloitti minut ensi silmäyksellä. Sen colleget ovat kaikki entisiä luostareita. Lukemattomat oppilaspolvet, jotka ovat kansoittaneet muurien ympäröimät rakennukset vuosisatojen aikana, ovat luoneet tähän keskiaikaiseen ympäristöön eräänlaisen kultaisen nuoruuden ilmapiirin. Olisin lähtenyt Oxfordista vain hyvin vastahakoisesti, ellen olisi tiennyt palaavani pian sinne takaisin.

Ennen lähtöäni Pariisiin kävin tapaamassa suuriruhtinas Mihail Mihailovitshia, tulevan appeni veljeä, joka asui kauniilla tilallaan Lontoon lähistöllä. Hän oli ollut maanpaossa siitä lähtien, kun oli mennyt naimisiin kreivitär Merenbergin, Pushkinin tyttärentyttären kanssa, jolle Englannissa oli myönnetty Torbyn kreivittären arvonimi. Tämä viehättävä nainen oli erittäin suo-

sittu Lontoon seurapiireissä. Hän kärsi tavattomasti miehensä vuoksi, joka alinomaa soimasi hänen sukuaan. Suuriruhtinaan ei katsottu pystyvän vastaamaan sanoistaan, mutta kaikki säälivät hänen vaimoaan.

Palatessani Venäjälle otin Englannista mukaani kokonaisen kokoelman englantilaisia kotieläimiä — sonnin, neljä lehmää, kuusi sikaa sekä suuren joukon kukkoja, kanoja ja kaniineja. Naudat lähetettiin matkaan suoraan Doverista, mutta huolehdin itse kanojen ja kaniinien säilytyslaatikoista, jotka asetettiin huolellisesti hotelli Carltonin kellariin. En tietenkään voinut vastustaa kiusausta, vaan avasin laatikot. Siitä tuli loistava kohtaus! Yhdessä hetkessä oli koko hotelli muuttunut kirjavaksi temmellyskentäksi; kukot ja kanat kaakattivat ja räpyttelivät pitkin käytäviä, kaniinit kiljuivat ja loikkivat portaissa; oikea urheiluinnostus valtasi henkilökunnan, joka säntäsi ajamaan takaa eläimiä; johtaja raivosi ja asukkaat menivät suunniltaan säikähdyksestä. Lyhyesti sanoen: täydellinen menestys!

Palattuani vanhempieni luokse Arkangelskojeen tapasin tsaarittaren, joka oli kiinnostunut kuulemaan uutisia Englannin matkastani ja sisarestaan, prinsessa Victoriasta. Mutta en maininnut sanallakaan, että viimeksi mainittu oli huolissaan Rasputinin vaikutusvallasta tsaarittareen. Lähdin pian Moskovaan ja ryhdyin entiseen työhöni tuberkuloosisairaalassa.

Kesän vietin Arkangelskojessa, minne Englannista lähettämäni eläimet oli tuotu. Isäni oli niin tyytyväinen niihin, että pyysi minua hankkimaan vielä yhden sonnin ja kolme lehmää. Lähetin matkaan sähkeen, joka havainnollisella tavalla kuvaa edistymistäni englannin kielen taidossa: »*Please send me one man cow and three Jersey women.*» (Olkaa hyvä ja lähettäkää yksi mieslehmä ja kolme Jerseyn naista.) Tilaus tulkittiin kuitenkin oikein, kuten eläinten saapuminen osoitti, mutta eräs ilkeämielinen sanomalehtimies hankki käsiinsä sähkeeni tekstin, joka julkaistiin useissa englantilaisissa lehdissä lontoolaisten ystävieni suureksi mielihyväksi.

Vietimme syksyn vanhan tavan mukaisesti Krimillä. Opiskelin englantia ja olin jo ajatuksissani Oxfordissa.

* * *

Saman vuoden (1909) lopulla tapasin ensimmäisen kerran Rasputinin.

Olimme palanneet Pietariin, jossa minun oli määrä viettää joulu yhdessä vanhempieni kanssa ennen paluutani Englantiin. Olin ollut jo kauan hyvä ystävä erään G:n perheen ja varsinkin heidän nuorimman tyttärensä kanssa. Tämä ihaili kiihkeästi »staretsia» (vanhusta), joksi Rasputinia siihen aikaan nimitettiin. Hän oli liian viaton tajutakseen »pyhän miehen» häpeällisyyden ja liian naiivi ymmärtääkseen hänen vaikuttimiaan. Rasputin, hän sanoi, oli harvinaisilla hengenlahjoilla varustettu mies, joka oli lähetetty maailmaan puhdistamaan ja pelastamaan sieluja ja ohjaamaan ajatuksiamme ja tekojamme. Tällainen ylistyslaulu ei kuitenkaan tehonnut minuun, sillä vaikka minulla siihen aikaan ei ollutkaan mitään tarkkaa kuvaa Rasputinista, jokin merkillinen vaisto sai minut epäilemään. Neiti G:n innostus oli kuitenkin herättänyt uteliaisuuteni ja kyselin häneltä yksityiskohtaisesti Rasputinin elämänvaiheista. Kaikesta päätellen hän oli taivaan lähettämä, uusi apostoli, inhimillisillä heikkouksilla ei ollut jalansijaa hänessä, paheet olivat hänelle tuntemattomia ja koko hänen elämänsä oli yhtämittaista lihankidutusta ja rukousta. Nämä sanat synnyttivät minussa halun nähdä niin jaloilla ominaisuuksilla varustetun ihmisen, ja hyväksyin mielihyvin kutsun saapua G:n perheen vieraaksi muutaman päivän kuluttua tapaamaan kuuluisaa »staretsia».

G:n perheen asunto sijaitsi talvikanavan varrella. Astuessani salonkiin istuivat äiti ja tytär teepöydän ääressä kasvoillaan niin juhlallinen ilme, että heidän olisi luullut odottavan ihmeitätekevää ikonia, jonka pelkkä olemassaolo antaisi jumalallisen siunauksen talolle. Pian avautui eteiseen johtava ovi ja Rasputin astui

sisään. Hän asteli suoraan luokseni ja sanoi: »Hyvää päivää, rakkaani» ja aikoi suudella minua. Peräydyin vaistomaisesti. Hän hymyili pilkallisesti ja tervehti sitten neiti G:tä ja tämän äitiä puristaen kummankin muitta mutkitta rintaansa vasten ja suudellen heitä kasvoillaan hellä ja suojeleva ilme. Siitä hetkestä lähtien jokin hänessä herätti minussa miltei kuvottavaa vastenmielisyyttä. Hän oli keskimittainen, lihaksikas ja verraten laiha. Hänen kätensä olivat suhteettoman pitkät. Huonosti kammatun tukan rajassa saattoi havaita pitkän arven, jonka, kuten myöhemmin kuulin, hän oli saanut muistoksi Siperiassa tekemästään rosvoretkestä. Hän näytti olevan noin nelikymmenvuotias. Kauhtana, roimahousut ja isot saappaat tekivät hänet yksinkertaisen talonpojan näköiseksi. Hänen kasvonsa, joita kehysti ruokkoamaton parta, olivat julkeat, hänen piirteensä karkeat ja nenä pitkä. Pienet harmaat ja läpikuultavat silmät, joiden katse oli harhaileva, lymysivät paksujen luomien varjossa. Hänen käytöksensä oli hämmästyttävää. Vaikka hän esiintyikin täysin luontevasti, hänessä oli jotakin ujoa ja epäluuloista; olisi voinut sanoa, että hän vaani lakkaamatta keskustelutoveriaan.

Rasputin istui hetken, mutta alkoi sitten astella edestakaisin huoneessa lyhyin, hätäisin askelin, sopertaen silloin tällöin sekavia sanoja. Hänen äänensä oli soinnuton ja hän lausui sanat epäselvästi. Joimme teetämme hiljaisuuden vallitessa ja tarkkaillen lakkaamatta häntä, neiti G. hurmaantuneena ja minä uteliaana.

Äkkiä Rasputin istuutui viereeni ja kiinnitti minuun tutkiskelevan katseen. Sitten hän alkoi keskustella kanssani. Hän puhui innokkaasti ja samaan sävyyn kuin jumalallisen innoituksen saanut saarnaaja, käyttäen puheessaan umpimähkään ja sekavasti lainattuja evankeliumin säkeitä, jotka hän sitä paitsi tulkitsi aivan nurinkurisesti, mikä teki hänen puheensa täysin käsittämättömäksi.

Hänen puhuessaan tutkin häntä tarkkaavaisesti. Hänen talonpojan piirteissään oli todella jotakin erikoista. Hän ei ollut mil-

lään tavoin pyhimyksen näköinen, pikemminkin häijyn ja riettaan satyyrin. Ennen kaikkea minuun vaikuttivat voimakkaasti hänen silmänsä; ne olivat hyvin pienet, tavattoman lähellä toisiaan ja niin syvällä silmäkuopissaan, että etäämmältä niitä oli mahdoton nähdä. Joskus oli läheltäkin vaikeata havaita, olivatko hänen silmänsä kiinni vai auki, ja kun katsoin häntä silmiin, tuntui ikään kuin terävät vasamat olisivat lävistäneet minut. Hänen katseensa oli samalla sekä läpitunkeva että raskas. Hänen äitelä hymynsä vaikutti melkein samalla tavoin kuin hänen polttava katseensa. Tuntui siltä kuin jotakin saastaista olisi tihkunut tämän miehen siveän ulkokuoren lävitse; hän vaikutti häijyltä, kavalalta ja aistilliselta. Neiti G. ja hänen äitinsä eivät hetkeksikään irrottaneet katsettaan hänestä eivätkä päästäneet korviensa ohi sanaakaan siitä mitä hän puhui.

Jonkin ajan kuluttua Rasputin nousi ja luoden meihin tekopyhän katseen sanoi minulle neiti G:hen viitaten: »Miten uskollisen ystävän saatkaan hänestä! Sinun on kuunneltava häntä, hän on oleva sinun henkinen aviopuolisosi. Oh, hän on toki puhunut sinusta, ja minä itse näen tällä hetkellä, että olette molemmat hyviä ja sovitte toinen toisillenne. Mitä sinuun tulee, rakkaani, sinä olet vielä menevä pitkälle, sangen pitkälle.»

Tämän sanottuaan hän lähti huoneesta. Kun minä poistuin vuorostani, minulla oli sellainen vaikutelma, että tämä merkillinen mies oli tehnyt minulle jotakin.

Näin neiti G:n muutaman päivän kuluttua. Hän kertoi minulle, että olin suuresti miellyttänyt Rasputinia ja että tämä halusi tavata minut uudelleen.

Vähän sen jälkeen lähdin Englantiin, missä uusi elämä odotti minua.

* * *

Kurjan matkan jälkeen saavuin Lontooseen, missä vietin yön. Hotelli Carltonin johtaja, joka ei ollut unohtanut siipikarjanäyttelyä, kantoi yhä kaunaa minua kohtaan. Saavuin Oxfordiin

aamulla, ja ensimmäinen henkilö, jonka kohtasin perille päästyäni, oli ystäväni Eric Hamilton. Hän saatteli minut huoneeseeni ja ilmoitti tulevansa noutamaan minut aamiaiselle suureen ruokasaliin, missä tutustuisin tovereihini. Ennen aamiaista palvelija toi minulle uuden pukuni, mustan kauhtanan ja nelikolkkalakin, jonka toiselta sivulta riippui tupsu. Univormu oli miellyttävä, mutta aamiainen kuvotti minua. En kuitenkaan välittänyt siitä, sillä pääni oli täynnä muita ajatuksia. Ryhdyin sisustamaan asuntoani. Isokokoisen olohuoneeni vieressä oli toinen pienempi, josta sain pienellä vaivalla makuuhuoneen. Järjestin kirjani hyllyille, asetin joukon valokuvia ja lippaita pöydille, vuokrasin pianon ja ostin kukkia. Ennen niin kylmässä ja persoonattomassa asunnossani vallitsi nyt kodikas ja miellyttävä tunnelma. Samana iltana täyttyi »klubi», miksi huoneistoani nimitettiin, uteliaista ylioppilaista, ja siellä laulettiin, rupateltiin ja juotiin aamuun asti. Muutaman päivän kuluttua olin tutustunut koko collegeen.

Tiede ei ollut vahva puoleni. Olin kiinnostunut muista asioista; halusin oppia tuntemaan eri kansallisuuksiin kuuluvia ylioppilaita, keskustella heidän kanssaan, oppia ymmärtämään heidän ajatuksenjuoksuaan, tapojaan ja tottumuksiaan. Tässä suhteessa olisin tuskin voinut löytää Oxfordia parempaa paikkaa, sillä siellä oli miltei koko maailman nuoriso edustettuna. Minusta tuntui siltä, kuin olisin ollut matkalla maailman ympäri.

Kaikkien collegessa asuvien oli oltava huoneissaan kello kahdeltatoista yöllä. Siinä suhteessa oli ohjesääntö erittäin ankara. Joka rikkoi tätä määräystä vastaan kolmesti lukukauden aikana, erotettiin armotta. Sellaisessa tapauksessa järjestettiin lähtijälle juhlalliset »hautajaiset». Toverit seurasivat kulkueessa erotettua asemalle ja lauloivat hautajaisvirsiä.

Kehitin erityisen järjestelmän voidakseni auttaa myöhästyneitä tovereitani. Olin varannut katolle solmuilla varustetun köyden, ja myöhästyneiden oli vain koputettava ikkunaani, jolloin nousin katolle ja heitin sieltä kadulle köyden pään. Eräänä

yönä heräsin koputukseen ja kiirehdin katolle, minne kohta ilmestyi heittämääni köyttä pitkin — poliisimies! Ellei Lontoon arkkipiispa olisi tullut avukseni, minut olisi epäilemättä erotettu yliopistosta.

Kerran minun oli käydä vielä hullummin. Olin palaamassa erään toverini kanssa Lontoosta, missä olimme olleet päivällisillä. Tiheästä sumusta huolimatta ajoimme kovaa vauhtia, sillä aika oli vähissä.

Minulla oli sitä suurempi syy pelkoon, kun olin myöhästynyt jo kahdesti ja kolmas kerta olisi merkinnyt armotonta erottamista yliopistosta.

Sumun sokaisema ystäväni, joka oli ohjauspyörän ääressä, ei nähnyt edessämme olevaa suljettua tasoylikäytävää. Kiivas sysäys lennätti puomin paikoiltaan ja suistuin tajuttomana kiskoille. Kun avasin silmäni, näin sumun lävitse valon, joka kävi hetki hetkeltä yhä kirkkaammaksi. Vaikka en tajunnutkaan, mitä oli tekeillä, vieritin vaistomaisesti itseni raiteilta. Lontoon pikajuna syöksyi ohitse kuin suunnaton hirviö ja kierähdin tulenlieskan säikähdyttämänä ojaan. Nousin pystyyn ja totesin olevani täysin loukkaantumaton. Toverini oli hengissä, mutta huonossa kunnossa, sillä hän oli saanut useita luunmurtumia. Autosta olivat junan pyörät jättäneet tuskin mitään jäljelle. Soitin ambulanssin radanvartijan mökistä, ja kun huono-onninen toverini oli viety Oxfordin sairaalaan, palasin kouluun kaksi tuntia myöhästyneenä. Poikkeuksellisten olosuhteiden vuoksi säästyin erottamiselta.

Aamuisin, kylmän suihkun jälkeen, joka oli minulle kauhistus, nautittiin aamiainen, ainoa syötäväksi kelvollinen ateria koko päivänä, ja sen jälkeen kuunneltiin luentoja lounaaseen asti. Iltapäivät oli varattu urheilulle pyhään hetkeen, kello viiden teehen asti, ja sen jälkeen kukin työskenteli huoneessaan. Illat

vietin huoneessani rupatellen tovereideni kanssa, laulaen ja juoden viskiä.

Ensimmäinen opiskeluvuoteni kului nopeasti Oxfordin terveessä ja miellyttävässä ilmapiirissä. Ainoa seikka, joka tuotti minulle kärsimyksiä, oli tavaton kylmyys. Makuuhuoneessani, missä ei ollut minkäänlaisia lämmityslaitteita, oli suunnilleen sama lämpötila kuin ulkona. Vesi jäätyi pesuvadissa ja ylös noustessani tuntui siltä, kuin olisin kävellyt suolla.

Seuraavana vuonna käytin toisen vuoden ylioppilaille myönnettyä oikeutta ja vuokrasin itselleni pienen kaupunkitalon, joka ei tosin ollut erityisen viehättävä, mutta jonka ennen pitkää olin sisustanut oman makuni mukaiseksi. Kaksi toveriani, Jacques de Boistegui ja Luigi Franchetti muuttivat siihen asumaan kanssani. Olin tuonut mukanani Venäjältä taitavan keittäjättären ja vaunut. Keittäjättären lisäksi henkilökuntaan kuului ranskalainen autonkuljettaja, englantilainen kamaripalvelija Arthur Keeping sekä mies, joka hoiti kolmea hevostani, ja hänen vaimonsa, joka puolestaan vastasi talon emännyydestä.

Olin ostanut itselleni ratsuhevosen ja kaksi ponia, joilla ratsastin polopelissä. Buldoggi ja papukaija täydensivät talouteni. Kuten kaikki rotuveljensä buldoggi Punch oli luonteeltaan varsin omalaatuinen; ruudulliset kuviot kävivät jostakin syystä sen hermoille. Ollessani eräänä päivänä räätälini Davisin luona eräs iäkäs ruudulliseen pukeutunut herrasmies astui huoneeseen. Ennen kuin ehdin ottaa askeltakaan, Punch oli rynnännyt miehen kimppuun ja raastanut irti suuren kaistaleen hänen housuistaan. Lähtiessäni lomalle Venäjälle otin koiran mukaani muistamatta lainkaan, että Englannissa oli voimassa jyrkkä laki, joka kielsi tuomasta koiria maahan ilman kuuden kuukauden karanteeniaikaa. Syksyllä, ennen paluutani Oxfordiin, viivyin jonkin aikaa Pariisissa, missä tapasin erään tuntemani venäläisen hovinaisen, joka oli muuttanut sinne vanhoilla päivillään. Ehdotin, että hän tulisi mukanani Lontooseen imettäjäksi pukeutuneena

ja huolehtisi pikkuvauvaksi naamioidusta Punchista. Tämä erinomainen ihminen suostui mielellään juoneen, jota hän piti hyvänä pilana, vaikka se vähän pelottikin häntä. Seuraavana päivänä lähdimme kohti Lontoota annettuamme ensin »vauvalle» niin runsaan uniläämkeannoksen, että se riitti pitämään sen rauhallisena matkan ajan. Kaikki sujui erinomaisesti eikä kukaan huomannut petosta.

* * *

Syyskuun 14. päivänä vuonna 1911 murhattiin Kiovassa Venäjän pääministeri Stolypin. Tämä erittäin taitava valtiomies, joka oli pyhittänyt koko elämänsä isänmaalle ja hallitsijahuoneelle, vihasi kiihkeästi Rasputinia. Viimeksi mainittu seikka aiheutti sen, että tsaaritar piti häntä vihamiehenään, koska hänen mielestään jokainen, joka vastusti »staretsia», oli samalla tsaarin vihollinen.

Olen jo aikaisemmin maininnut ensimmäisestä atentaatista, joka oli suunnattu Stolypiniä vastaan vuonna 1906. Oli etupäässä hänen järkevien toimenpiteittensä ansiota, että rauha palautui maahan atentaatin jälkeisinä aikoina. Hän valmisteli juuri niihin aikoihin uutta lakia maanomistusolojen kehittämiseksi, kun hän sai surmansa revolverinlaukauksesta teatterinäytännössä, jossa tsaari itse oli läsnä. Kuoleva Stolypin, joka oli kaatunut lattialle, kohottautui pystyyn ja teki viimeisillä voimillaan siunausta kuvaavan eleen tsaarin aitiota kohti. Murhaaja oli Bagrov-niminen mies, vallankumouksellinen juutalainen, joka kummallista kyllä, kuului hallituksen valvontatoimistoon. Sitä paitsi hän oli Rasputinin ystävä. Tutkimukset painettiin pian villaisella, aivan kuin viranomaiset olisivat pelänneet, että he paljastaisivat joitakin epämiellyttäviä yksityiskohtia.

Stolypinin kuolema oli riemuvoitto Venäjän ja hallitsijaperheen vihamiehille; kukaan ei enää estänyt heidän rikollisia

suunnitelmiaan. Dimitri sanoi minulle paheksuvansa hallitsijaparin välinpitämättömyyttä. Hänen mielestään he eivät olleet tajunneet tapahtuman merkitystä. Tsaaritar oli lausunut hänelle merkillisen huomautuksen: »Ne, jotka ovat pilkanneet Jumalaa, joka esiintyy hyvän ystävämme hahmossa, eivät voi enää luottaa siihen, että taivas suojelee heitä. Vain staretsin rukoukset, jotka menevät suoraan taivaaseen, olisivat voineet suojella heitä.»

Lomani päättyessä vietin jonkin aikaa Pariisissa, missä yhdessä ystäväni Jacques de Boisteguin kanssa juhlimme perusteellisesti ennen paluutamme Oxfordiin.

Sikäläiset taidekoulun naamiaiset olivat tapaus, josta kerrottiin paljon, ja päätimme yhdessä mennä juhliin. Pukukysymys ratkesi yksinkertaisesti sen vuoksi, että sinä vuonna oli vieraita kehotettu esiintymään esihistoriallisessa asussa. Pelkkä leopardin nahka riitti. Boistegui, joka karttoi ylimääräisiä menoja, hankki itselleen taljan jäljennöksen ja vaalean peruukin, josta riippui kaksi palmikkoa. Pukunsa ansiosta hän oli paremminkin valkyrian kuin kivikauden luola-asukkaan näköinen. Minä puolestani lainasin Djaghileviltä asun, jota Nijinsky oli käyttänyt Dafnen ja Cloen esityksessä, — leopardin taljan ja arkadialaisen paimenen leveälierisen olkihatun.

Juhlista tuli minulle karkea pettymys. En ole koskaan eläissäni nähnyt mitään sen vastenmielisempää. Suunnaton miltei alaston ihmisjoukko riehumassa hien ja paljaan ihon erittämän löyhkän synnyttämässä tukahduttavassa ilmapiirissä! Koko tämä kuvottava lauma oli hirvittävästi päissään ja niin vailla hävyn tunnetta, että monet tyydyttivät sukupuoliset halunsa julkisesti muiden nähden tuntematta pienintäkään häpeää. Näkymä oli niin vastenmielinen, että lähdimme vitkastelematta tiehemme. Leopardin taljat oli raastettu yltämme, ja ainoana verhonamme

olivat Jacques'in vaalea peruukki ja minun arkadialainen hattuni.

Samoihin aikoihin tutustuin Pariisissa kuuluisaan kurtisaaniin, Émilienne d'Alençoniin, joka oli yhtä älykäs kuin kauniskin ja sitä paitsi erittäin hienostunut nainen. Minusta tuli usein nähty vieras Avenue Victor Hugon varrella olevassa sievässä hotellissa. Émilienne oli rakennuttanut puutarhaansa kiinalaisen paviljongin ja sisustanut sen erittäin hyvällä maulla valituilla taide-esineillä. Himmeä valo korosti piilopaikan hekumallista hurmaa, ja Émilienne vietti siellä suurimman osan päivästään lueskellen, poltellen oopiumia tai sepitellen pikku runoja, joita hän tapasi lukea minulle ääneen. Hänellä oli taito kerätä ympärilleen mielenkiintoisia ihmisiä, ja hän osasi ottaa vieraansa vastaan viehättävästi ja hienostuneesti kuten sen ajan kuuluisat demimondit yleensä. Heidän henkevyytensä ja käytöstapansa sopisivat esimerkiksi nykypäivienkin maailmannaisille.

* * *

Tavanomaisten lomamatkojeni lisäksi sattui usein, että minut kutsuttiin kiireesti Venäjälle sairaan äitini luo. Kerran hän sai poikkeuksellisen rajun hermokohtauksen ollessaan lyhyellä käynnillä Berliinissä isäni kanssa. Koska isäni tiesi, että vain minä voin olla avuksi, minut kutsuttiin kiireesti paikalle.

Tapasin äitini lojumasta vuoteessaan ja käärittynä paksuihin turkiksiin. Huoneessa vallitsi miltei trooppinen kuumuus. Äitini oli kieltäytynyt nauttimasta minkäänlaista ravintoa ja hirvittävät tuskat pakottivat hänet joskus huutamaan ääneen.

Olimme jo kauan tienneet, ettei hänellä ollut mitään elimellistä vikaa ja että hänen sairautensa johtui yksinomaan hermoista. Kutsuimme paikalle tunnetun berliiniläisen lääkärin, joka jäi hetkeksi kahden kesken potilaan kanssa.

Yhtäkkiä alkoi oven lävitse kuulua sydämellistä naurua. En ollut kuullut pitkiin aikoihin äitini nauravan ja avasin oven säi-

kähtyneenä. Se oli todella äitini. Professori istui kuin kiinni naulittuna tuoliinsa, hämmentyneen näköisenä ja ilmeisesti potilaansa iloisuuden tyrmistyttämänä.

— Ole hyvä ja vie hänet pois, sanoi äitini. En kestä enää, sillä muuten hän naurattaa minut kuoliaaksi.

Ohjasin vimmastuneen professorin ulos. Palattuani äitini vuoteen ääreen sain heti kuulla selityksen.

— Kuuluisa professorisi tarvitsee itse lääkärin hoitoa paremmin kuin minä, hän sanoi. Hän katsoi kelloani, ja kun hän huomasi sen pysähtyneen, tiedätkö mitä hän sanoi. »Miten kummallista! Oletteko huomannut, että kellonne on pysähtynyt juuri samalla hetkellä kuin Fredrik Suuri kuoli?»

Loppujen lopuksi kävi kuitenkin niin, että kuuluisan lääkärin käynnistä oli hyötyä, vaikka hän tuskin oli aikonut hankkia huojennusta sairaalle elvyttämällä hänen huumorintajunsa.

* * *

Vähän paluuni jälkeen sain kutsun naamiaisiin Albert Halliin. Koska aikaa oli yllin kyllin, käytin lomaa hyväkseni ja hankin itselleni Pietarista venäläisen puvun. Se oli suurenmoinen: takki oli koristettu jalokivikuvioin ja reunustettu kärpännahalla ja asua täydensi erikoistilauksesta tehty poimulakki. Puvusta tuli illan sensaatio. Opin tuntemaan koko Lontoon ja seuraavana päivänä koristi kuvani kaikkia sanomalehtiä. Olin tutustunut juhlissa nuoreen skotlantilaiseen Jack Gordoniin, joka oli Oxfordin ylioppilaita kuten minäkin mutta opiskeli toisessa collegessa. Tämä kaunispiirteinen ja nuorta hinduprinssiä muistuttava poika oli erittäin suosittu Lontoon seurapiireissä. Sikäläinen huvielämä tuntui meistä kovin houkuttelevalta ja vuokrasimme Lontoosta Curzon Street 4:stä kaksi toistensa kanssa yhteydessä olevaa huoneistoa. Uskoin asunnon sisustuksen miss Fritheille, kahdelle vanhallepiialle, jotka olivat yhtä rakastettavia kuin iäkkäitä. He omistivat huonekaluliikkeen Fulham Roadilla.

Neitien leveät hameet ja pitsimyssyt toivat mieleen Dickensin romaanit. Kaikki sujui hyvin, kunnes tilasin heiltä mustaa nukkakangasta. He lienevät pitäneet minua melko paholaismaisena olentona, sillä aina kun siitä lähtien astuin heidän liikkeeseensä, he hävisivät salamannopeasti kaihtimen taakse enkä nähnyt heistä muuta kuin kaksi värisevää pitsimyssyä. Mustat mattoni aloittavat kokonaan uuden tyylisuunnan Lontoossa ja aiheuttivat kerran avioeronkin. Muuan englannitar oli hankkinut taloonsa mustat matot, mutta hänen miehensä piti niitä liian kaameina. »Joko minä tai mustat matot», hän sanoi lopulta. Mikä varomaton haaste: vaimo valitsi matot!

Djagilev vieraili samaan aikaan Lontoossa venäläisen balettinsa kanssa. Pavlova, Karsavina ja Nijinski niittivät laakereita Covent Gardenissa. Tunsin henkilökohtaisesti useimmat näistä taiteilijoista ja erityisesti olin ystävystynyt Anna Pavlovan kanssa. Olin nähnyt hänet jo Pietarissa ollessani, mutta olin silloin liian nuori osatakseni antaa hänelle täyden arvon. Mutta kun näin hänen esiintyvän *Joutsenlammen* pääosassa Lontoossa, yllätyin täydellisesti. Unohdin Oxfordin, opintoni ja ystäväni. Uneksin päivin ja öin tästä aineettomasta olennosta, joka sai katsomon vuoroin pidättämään henkeään ja vuoroin kuohumaan hurmasta värisyttäessään valkoisia sulkiaan ja rubiinisydämen muodostaman verisen läiskän välkähdellessä hänen rinnallaan.

Anna Pavlova ei ollut minun mielestäni ainoastaan jumalaisen kaunis suuri taiteilija; hän oli jumalten sanansaattaja. Hän asui Lontoon laitamilla kauniissa Ivy House nimisessä talossa, missä kävin usein häntä tervehtimässä. Pavlova suhtautui miltei palvovan hartaasti ystävyyteen, jota hän piti, syystä kyllä, tunteista jaloimpana. Hän antoi tästä tunteesta minulle useamman kuin yhden todistuksen niiden muutamien vuosien aikana, joina minulla oli kunnia tuntea hänet. Hän oli nähnyt minun lävitseni: »Sinä kannat Jumalan kuvaa toisessa ja paholaisen kuvaa toisessa silmässäsi», hänellä oli joskus tapana sanoa minulle.

Oxfordin ylioppilaiden lähetystö tuli kerran pyytämään häntä

tanssimaan yliopiston teatterissa. Koska Anna Pavlovan oli määrä lähteä kiertueelle eikä hänellä ollut yhtään iltaa vapaana, hän kieltäytyi ensin, mutta saatuaan kuulla, että ylioppilaat olivat ystäviäni, hän lupasi impressaarinsa suureksi kauhuksi järjestää esityksen. Näytäntöpäivän aamuna hän saapui luokseni mukanaan koko balettiryhmänsä. Koska hän halusi levätä ennen esitystä, ohjasin hänet makuuhuoneeseeni ja vein hänen toverinsa katselemaan kaupunkia.

Palattuamme kiertokäynniltä näin oveni edessä vaunut. Ne omisti eräs pariskunta, jonka tytärtä asiaa tarkemmin tuntemattomat pitivät morsiamenani. Tapasin koko perheen laskeutumassa portaita alas erittäin hämmentyneen näköisenä; koska he eivät olleet löytäneet minua salongista, he olivat nousseet ensimmäiseen kerrokseen ja raotettuaan makuuhuoneeni ovea nähneet Anna Pavlovan nukkumassa vuoteellani!

Sinä iltana ihastuksen huuman valtaama Oxford juhli Anna Pavlovaa.

Näihin aikoihin koin jotakin aivan uutta, jota ensin pidin näköharhana. Teatterisalissa, huoneessa tai ulkona kadulla olevat ihmiset näyttivät joskus silmissäni kietoutuvan äkkiä eräänlaiseen pilveen. Kun ilmiö toistui useita kertoja, käännyin silmälääkärin puoleen. Tutkittuaan minut mahdollisimman tarkoin hän vakuutti, ettei hän ollut löytänyt näöstäni mitään epänormaalia. Rauhoituin, mutta vain vähäksi aikaa, sillä eräänä päivänä outo ilmiö näytti saavan uuden ja pelottavan merkityksen.

Oli tullut tavaksi, että kerran viikossa, ennen lähtöämme ajometsästykseen, ystäväni kokoontuivat luokseni nauttimaan aamiaista. Eräällä tällaisella yhteisellä aterialla jouduin ensimmäisen kerran synkkien aavistusten valtaan nähdessäni merkillisen udun kietoutuvan pöydän toisella puolella istuvan ystäväni ympärille. Muutamia tunteja myöhemmin sama poika loukkaantui vaikeasti ylittäessään hevosellaan erästä estettä ja oli useita päiviä hengenvaarassa.

Jonkin ajan kuluttua tuli eräs vanhempieni ystävä, joka oli läpikulkumatkalla Oxfordissa, tervehtimään minua. Aterian aikana näin äkkiä saman merkillisen ilmiön. Kirjoitin heti äidilleni kirjeen, jossa mainitsin oudosta näystäni ja ilmoitin olevani varma siitä, että jokin vaara uhkasi ystäväämme. Muutaman päivän kuluttua sain kirjeen, jossa kerrottiin hänen kuolleen.

Kun kerroin kokemuksistani eräälle Lontoossa tapaamalleni okkultistille, hän sanoi, ettei asia ollut uutta hänelle. Se oli eräänlaista kaksoisnäkemystä, ja hän oli tavannut samanlaisia ilmiöitä ennenkin, varsinkin Skotlannissa.

Elin kokonaisen vuoden ajan peläten alinomaa, että pahaa ennustava pilvi peittäisi jonkin minulle läheisen olennon. Mutta kaikeksi onneksi ilmestykset lakkasivat yhtä äkkiä kuin olivat alkaneetkin.

* * *

Lontoon seurapiireissä oli monenlaisia ryhmiä. Seurustelin mieluimmin sellaisessa ympäristössä, jossa ei pidetty turhan tarkkaan kiinni seurustelutavoista ja jossa suhteellisen vapaa esiintyminen oli sallittua. Rutlandin herttuatar oli näiden piirien huomattavin henkilö. Hänellä oli yksi poika ja kolme tytärtä, joista Margerie ja Diana olivat erityisesti minua lähellä. Toinen oli tumma ja toinen vaalea, mutta molemmat yhtä ihastuttavia, henkeviä ja vilkkaita. Oli vaikea sanoa, kumpi heistä oli hurmaavampi, ja olin vuorotellen kummankin pauloissa.

Lady Ripon, Edvard VII:n aikakauden kuuluisimpia kaunottaria, oli jo sivuuttanut hehkeimmän ikäkautensa mutta oli yhä erittäin viehättävä niin kuin vain englantilainen voi olla. Koska hän oli älykäs ja aikamoinen veitikka, hän pystyi keskustelemaan loistavasti sellaisestakin asiasta, josta ei tiennyt tuon taivaallista. Pohjimmaltaan hänessä oli aimo annos ilkeyttä, mutta hän salasi sen enkelimäisen ilmeen taakse. Hän järjesti suuria vastaanottoja kauniilla maatilallaan Coombs Courtissa ja osasi erinomai-

sen taitavasti sovittaa juhlansa vieraittensa maun ja arvon mukaisesti. Hallitsijapari otettiin vastaan äärimmäisen jäykkää etikettiä noudattaen; poliitikot ja tiedemiehet tapasivat vakavan ja korrektin ilmapiirin; taiteilijoille hän oli huoleton boheemi, raffinoitunut ja hienostunut. Lordi itse oli vanha mies ja kiinnostuneempi kilpa-ajoista kuin seuraelämästä. Hän ilmestyi aniharvoin vaimonsa vastaanotoille, ja joskus saattoi nähdä miten hänen päänsä kohosi irtoseinän yli hävitäkseen heti jälleen sen taakse. Heidän tyttärensä Julietta oli yhtä viehättävä kuin äitinsä ja kaikkien rakastama.

Ikäerosta huolimatta lady Ripon suhtautui minuun kuin ystäväänsä. Hän soitti usein ja pyysi apuani vastaanottojensa ja viikonloppujuhlien järjestämisessä.

Eräänä päivänä, kun kuningatar Alexandra ja useita muita kuninkaallisen perheen jäseniä oli hänen luonaan päivällisellä, hän odotti samana iltana luokseen Djagileviä, Nijinskiä, Karsavinaa ja koko venäläistä balettiryhmää. Ilma oli kaunis eikä kuningatar osoittanut merkkiäkään lähdöstä. Kello viideltä tarjottiin teetä, kello tuli kuusi ja seitsemän, mutta kuningatar näytti viihtyvän erinomaisesti. Jostakin minulle käsittämättömästä syystä lady Ripon ei halunnut, että kuningatar saisi tietää hänen kutsuneen venäläisen balettiryhmän. Hän vannotti minut auttamaan, jotta yhteentörmäys saataisiin estetyksi. Se oli kiusallinen ja vaikea tehtävä. Olin teljennyt seurueen jäsenet juhlasaliin, jossa hauskutin heitä samppanjalla saadakseni heidät viihtymään paremmin. Kun kuningatar viimein lähti, olimme kaikki hieman huojuvalla kannalla mennessämme emäntämme luo.

Lady Riponin luona tutustuin Angelina Pattiin, Melbaan, Pucciniin ja moniin muihin taiteilijoihin. Tapasin siellä myös Portugalin kuninkaan Manuelin, josta tuli hyvä ystäväni hänen kuolemaansa saakka.

Kolmas Oxfordissa viettämäni vuosi lähestyi loppuaan, ja minun oli luovuttava iloisesta elämästäni valmistautuakseni

loppututkintoihin. En tänä päivänäkään käsitä, miten minun onnistui läpäistä ne kaikella kunnialla.

Surin vilpittömästi sitä, että minun oli jätettävä Oxford ja hyvät ystäväni, ja olin alakuloisen tunnelman vallassa noustessani asemalla junaan verikoirineni ja papukaijoineni muuttaakseni asumaan Lontoosta hankkimaani uuteen huoneistoon.

Olin niin ihastunut englantilaiseen elämäntyyliin, että päätin viipyä maassa seuraavaan syksyyn asti. Serkkuni Maja Kutusov ja Irina Rodzianko tulivat joksikin aikaa asumaan luokseni. He olivat molemmat täysiä kaunottaria, ja seurustelin tietenkin mielelläni heidän kanssaan.

Lähtiessämme eräänä iltana Covent Gardeniin he olivat neuvostani pukeutuneet eräänlaisiin tylliturbaaneihin, joissa oleva suuri solmu peitti pään takaosan. Hatun teelmät kehystivät hurmaavalla tavalla heidän suloisia kasvojaan. Serkukset vetivät tietenkin koko salin huomion puoleensa, ja väliajalla ystäväni tungeksivat aition edessä pyydellen minua esittelemään heidät kaunottarille. Heidän joukossaan oli muuan Italian suurlähetystön attashea, jota kauniin ulkomuotonsa vuoksi nimitettiin Bambinoksi. Hän rakastui heti ensi silmäyksellä toivottomasti Majaan. Siitä lähtien hän ei luopunut meistä hetkeksikään; hän vietti päiväkaudet meidän seurassamme ja kutsutti itsensä kaikkialle, minne mekin menimme. Serkkujeni lähtö Lontoosta ei kuitenkaan keskeyttänyt hänen vierailujaan, ja pysyimme edelleen hyvinä ystävinä.

Prinssi Paul Karageorgevitsh, josta tuli myöhemmin Jugoslavian hallitsija, oli niihin aikoihin Lontoossa ja asui joskus luonani. Hän oli miellyttävä nuorukainen, älykäs, musikaalinen ja hauska seuramies. Hän, kuningas Manuel, ruhtinas Sergei Obolenski, Jack Gordon ja minä muodostimme erottamattoman valjakon. Jos olimme liikkeellä, olimme aina yhdessä.

Minua oli pyydetty osallistumaan Lontoon Earl's Courtiin järjestettyyn hyväntekeväisyysillanviettoon. Juhlien yhteyteen oli suunniteltu eräänlainen pantomiimi, missä eri maiden

suurlähettiläät tulivat muka esittäytymään kuvitellun maan kuningattarelle. Kaunis lady Curzon esiintyi kuningattarena istuen valtaistuimellaan ja ympärillään suuri joukko hoviväkeä. Ajankohdaksi oli valittu 16. vuosisata. Minun piti esittää vanhojen tsaarien aikaista Venäjän suurlähettilästä ja ratsastaa näyttämölle seurueeni kanssa. Pukuni oli tietenkin aito venäläinen, ja eräs sirkus oli lainannut minulle ratsun, puhdasverisen arabialaisen, joka oli väriltään valkoinen kuin lumi. Ensimmäisenä astui sisään Kreikan prinssi Christophor kuninkaan asussa, kruunu päässä, yllään maata viistävä kärpännahkaviitta — ja toisessa silmässään monokkeli! Hänen jälkeensä oli minun vuoroni. Ratsastaessani näyttämölle olin pudota satulasta silkasta hämmästyksestä, kun hevoseni musiikin kuultuaan alkoi tanssia pas d'espagnea. Kaikki luulivat, että se kuului ohjelmaan, ja kun ratsuni päätti esityksensä, sain raivokkaat suosionosoitukset. Näytännön päätyttyä kutsuin joukon ystäviäni illalliselle luokseni. Prinssi Christophor, jolla oli edelleen viitta yllään, kruunu päässään ja monokkeli silmässään, istuutui kahdareisin vaunujeni kuomulle ja ajoi siten perille saakka katuyleisön osoittaessa suosiotaan. Sinä iltana juotiin niin hyvin ja perusteellisesti, ettei yksikään vieraistani pystynyt lähtemään kotiin. Seuraavana päivänä, kello oli silloin jo lähes kaksitoista, Kreikan hovin ylikamariherra herätti minut. Hän oli etsinyt kaikkialta kadonnutta prinssiään. Myös Scotland Yard oli hälytetty. Mutta vaikka tuoleilla, sohvilla ja lattialla lojuvien sekasortoisten »ruumiiden» joukossa suoritettiin perinpohjainen tarkastus, kadonnutta ei löytynyt mistään. Nyt oli minun vuoroni pelästyä, mutta äkkiä kuulin äänekästä kuorsausta, joka tuntui tulevan jostakin flyygelin alta. Nostin soittokonetta peittävän silkkiliinan, ja siellä lepäsi prinssimme makeassa unessa, kietoutuneena punaiseen vaippaansa, monokkeli yhä silmässään ja kruunu asetettuna sievästi lattialle.

Viimeisestä Englannissa viettämästäni vuodesta tuli kaikkein riemukkain. Lontoo oli naamiaisvillityksen riivaama ja juhlia

pidettiin miltei joka ilta. Minulla oli suuri joukko erilaisia pukuja, mutta venäläinen asuni niitti aina suurimman menestyksen.

Erääseen Albert Hallissa pidettävään juhlaan olin päättänyt lähteä »aurinkokuninkaana». Olin matkustanut Pariisiin asti hankkimaan itselleni pukua, mutta viime hetkessä minusta alkoi tuntua siltä, että asu oli liian prameileva ja luovutin sen Mecklenburg-Schwerinin herttualle. Lähdin juhliin, en Ranskan kuninkaan vaan hänen vähäpätöisimmän alamaisensa asussa, tavallisena ranskalaisena matruusina.

Olin solminut läheiset ystävyyssuhteet erääseen englannittareen, Mrs. Hwfa-Williamsiin. Korkeasta iästään ja kuuroudestaan huolimatta tämä nainen oli niin älykäs, nokkela ja pirteä, että moni nuori kaunotar kadehti hänen suosiotaan. Coomb Spring, hänen kartanonsa, oli saanut nimensä lähteestä, jonka vedellä Mrs. Hwfa väitti olevan nuorentavia ominaisuuksia. Hän panetti pulloihin tätä elämän eliksiiriä ja myi sitä tuttavilleen satumaisiin hintoihin. Mrs. Hwfan viikonloppujuhlat olivat mielettömiä hullutteluja ja vieraat esiintyivät niissä täysin vapaasti, joskus jopa hillittömästi. Hänen ystävänsä tiesivät voivansa pistäytyä hänen luonaan milloin tahansa; heidät otettiin aina hyvin vastaan tai emäntä oli valmis lähtemään heidän kanssaan Lontoon yöravintoloihin.

Käydessäni muutaman päivän vierailulla Jerseyn saarella pysähdyin kerran pellon pientarelle ihailemaan harvinaisen kaunismuotoista lehmäkarjaa. Yksi elukoista lähestyi minua, ja myötätunto, jota olin näkevinäni sen suurissa silmissä, synnytti minussa vastustamattoman halun sen ostamiseen. Omistaja asettui aluksi vastahankaan, mutta taipui viimein.

Palattuani Lontooseen kiirehdin luovuttamaan lehmän Mrs. Hwfan haltuun. Tämä otti eläimen vastaan innostuneesti, kiinnitti kellon sen kaulaan ja risti sen Felicitaksi.

Felicita käyttäytyi kuin koira. Se seurasi meitä ollessamme kävelyllä ja tuli melkein taloon sisälle. Syksyllä minun piti

lopullisesti palata Venäjälle, mutta kun aioin toimittaa Felicitan lähetettäväksi Arkangelskojeen, Mrs. Hwfa turvautui kuurouteensa eikä ollut ymmärtävinään. Kirjoitin paperille: »Tämä lehmä on minun.» Hän repi paperin silmieni edessä edes lukematta sitä, heitti palaset ilmaan ja päästi huokauksen katsellen minuun ovelan näköisenä. Näin heikolle ymmärrykselle en tietenkään voinut mitään ja niin päätin kähveltää Felicitan.

Keräsin koolle muutamia ystäviäni ja lähdimme naamioituneina Coomb Springiin. Onnettomuudeksi moottorin ääni herätti ovenvartijan, joka luuli meitä rosvoiksi ja herätti emäntänsä. Vanha nainen hypähti vuoteeltaan, sieppasi revolverinsa ja alkoi ammuskella meitä ikkunastaan. Oli mahdotonta selvittää hänelle keitä olimme. Vasta kun koko talonväki oli laukausten herättämänä jalkeilla, pystyimme todistamaan henkilöllisyytemme. Viekastelija tarjosi meille loistavan illallisen niin väkevillä viineillä höystettynä, että unohdimme kokonaan lehmän, retkemme alkuperäisen tarkoituksen.

Ennen kuin lähdin Venäjälle, tarjosin suuret jäähyväispäivälliset Berkley-hotellissa. Seuraavana päivänä lähdin Lontoosta vieden mukanani miellyttävän ja kestävän muiston.

Englantia moititaan usein itsekkäästä politiikasta. »Petollista Albionia» syytetään kernaasti siitä, että se on koko maailman vihamies, nauttii muiden hädästä ja onnettomuuksista ja on jopa valmis provosoimaan niitä. Koska inhoan politiikkaa, en mielelläni tarkastele englantilaista tästä näkökulmasta. Olen oppinut tuntemaan englantilaisen kotonaan: hän on vieraanvarainen, herrasmies ja uskollinen ystävänä. Nuo kolme Englannissa viettämääni vuotta kuuluvat nuoruuteni onnellisimpiin.

XVI LUKU

Paluu Venäjälle. — Borodinon satavuotismuisto. — Kihlaukseni.

Lähdin haikein mielin Englannista ja sikäläisten ystävieni parista. Tunsin, että eräs ajanjakso elämässäni oli peruuttamattomasti päättynyt.

Vietettyäni muutaman päivän Pariisissa jatkoin matkaani Venäjälle yhdessä ystäväni Vasili Soldatenkovin kanssa. Hän lupasi viedä minut perille asti kilpa-ajoautollaan »Linalla». Vasili ajoi mieletöntä vauhtia, ja kun pyysin häntä hiljentämään, hän vain nauroi ja painoi kaasutinta.

Päästyäni Tsarskoje Seloon tapasin suureksi huojennuksekseni äitini melko hyvissä voimissa. Keskustellessani hänen kanssaan hän otti usein esille lempiajatuksensa, minun avioliittoni. Tsaaritar halusi myös nähdä minut ja kyseli pitkään kokemuksistani vieraalla maalla. Hänkin kosketteli tulevaisuuttani ja ilmoitti, että minun oli ehdottomasti mentävä naimisiin.

Olin todella onnellinen saadessani jälleen tavata ystäväni, erityisesti suuriruhtinas Dimitrin, ja nähdessäni maani, taloni ja Pietarin iloineen ja huveineen. Vietimme jälleen hauskoja iltoja taiteilijoiden ja muusikkojen parissa, unohtamatta tietenkään mustalaisia. Istuimme joskus aamun koittoon asti kuuntelemassa heidän lauluaan. Miten hyvin tunsinkaan viihtyväni Venäjällä — »kotona»!

Menin usein Moskovaan tapaamaan suuriruhtinatar Elisavetaa. Hän palasi joka kerta samaan kysymykseen, avioliittooni. Kenenkään nimeä ei mainittu ja sen vuoksi minun oli vaikea

asettua periaatteessa vastahankaan. Tunsin, että olin joutunut yleisen painostuksen kohteeksi tässä asiassa.

Ollessani eräänä iltana Tsarskoje Selossa suuriruhtinatar Vladimirin luona päivällisillä keskutelu siirtyi juhliin, jotka aiottiin viettää Borodinon taistelun satavuotispäivänä. Kaikkien mielestä oli ihmeellistä, että tsaaritar oli kieltänyt suuriruhtinattaria olemasta läsnä juhlallisuuksissa. Kehotin ponnekkaasti suuriruhtinatar Viktoriaa ja Helenaa, joista ensin mainittu oli emäntäni miniä ja jälkimmäinen hänen tyttärensä, vastustamaan mielivaltaista kieltoa ja saapumaan Borodinoon tuntemattomina. Lupasin saattaa heidät perille heidän vietettyään muutaman päivän Arkangelskojessa.

Ehdotukseni otettiin vastaan innostunein huudahduksin. Suuriruhtinatar Maria hyväksyi sen, mutta kieltäytyi itse tulemasta mukaan.

Lähdin seuraavana päivänä Moskovaan Vasilin ja palvelijani Ivanin kanssa valmistelemaan vieraiden vastaanottamista Arkangelskojeen. Kutsuin kuuluisan mustalaislaulajattaren Nastja Poljakovan kuoroineen sekä ystäväni Stefanescon, joka oli loistava symbaalinsoittaja, mukaan huolehtimaan vieraittemme viihtyisyydestä.

Vieraitten saapuessa lähdin Vasilin kanssa heitä vastaan asemalle. Suuriruhtinattarilla oli mukanaan useita heidän seurueeseensa kuuluvia henkilöitä. Arkangelskoje oli jälleen pitkästä aikaa hilpeyden ja elämänilon tyyssija. Ruusujen tuoksu kohosi puutarhasta ja täytti linnan tienoon, ja suuriruhtinatar Helenan viehkeys tuntui tässä ympäristössä puhkeavan täyteen kukkaansa. Päivät kuluivat retkeilyissä ja iltaisin kuuntelimme Stefanescoa ja mustalaislauluja. Olimme miltei unohtaa Borodinon juhlat, ja kun lähdön aika tuli, jätimme Arkangelskojen pientä kaipausta tuntien.

Meidän oli yövyttävä matkan varrella olevassa kylässä erään kauppiaan luona. Hän oli varannut kaksi huonettaan meidän käyttöömme. Suurempi luovutettiin naisille ja me miehet tyy-

dyimme viettämään yömme pienemmän huoneen lattialle levitetyillä patjoilla. Kun uni ei tullut silmiini, lähdin käyskentelemään lämpimään ja tähtien valaisemaan yöhön. Palatessani sisään tapasin koko matkaseurueen jalkeilla ja levottomana. Suuriruhtinatar Helena kertoi minulle, että heitä oli puhutellut haamu, upseeri, joka oli sata vuotta sitten, vuonna 1812, komentanut rykmenttiään Borodinon taistelussa. Hän oli saanut kuolettavan haavan seitsemän kilometrin päässä Borodinosta olevassa kylässä ja hänet oli kuljetettu taloon, jonka sijainnin ja ulkomuodon hän oli kuvaillut pienintä piirtoa myöten. Talossa oli punainen katto ja se oli neljäs oikealta kylään tultaessa. Upseeri oli pyytänyt suuriruhtinatarta rukoilemaan hänen sielunsa pelastukseksi hänen kuolinvuoteensa ääressä.

Seuraavana päivänä saavuimme Borodinoa lähestyessämme mainittuun kylään. Talo oli ilmoitetussa paikassa, sen katto oli punainen ja kaikki muutkin yksityiskohdat vastasivat täsmälleen kuvausta. Meidät otti vastaan vanha ystävällinen eukko, ja suuriruhtinatar pyysi häneltä, että saisimme hetken levätä talossa. Avoimesta ovesta näimme naapurihuoneessa olevan vuoteen. Sillä aikaa kun keskustelin naisen kanssa, suuriruhtinatar polvistui vuoteen ääreen rukoilemaan. Sitten astuimme vaunuun syvästi liikuttuneina talonpoikaisnaisen seuratessa hämmästyneenä lähtöämme.

Joukkojen katselmus oli juuri alkanut, kun saavuimme perille Borodinoon. Poliisiupseerit, jotka tunsivat suuriruhtinattaren ulkonäöltä, halusivat opastaa meidät tsaarin aitioon ja hämmästyivät pahanpäiväisesti, kun ilmoitimme, että halusimme mennä rahvaalle varattuun katsomoon. Perille päästyämme huomasimme yllätykseksemme, että se olikin aivan tsaarin aition vieressä. Tsaaritar huomasi meidät ja loi meihin ankaran silmäyksen.

Joukkojen ohimarssi oli loistelias ja päättyi sotaväen siunaustilaisuuteen. Kun Smolenskin Neitsyen ihmeitätekevä ikoni tuotiin paikalle ja kohotettiin joukkojen nähtäväksi, liikutus valtasi kaikkien mielet.

Samana iltana palasimme Arkangelskojeen, jossa Stefanesco ja mustalaiset odottivat meitä. Mutta ennen pitkää miellyttävien vieraitteni oli lähdettävä. Niin päättyi kaunis unelma.

Jonkin ajan kuluttua lähdin Krimille. Minua oli siellä odottamassa Portugalin kuninkaan Manuelin kirjoittama kirje, jossa hän ilmoitti tulevansa piakkoin luokseni. Olin onnellinen havaitessani hänen haluavan uudistaa ystävyyssiteet, jotka olimme solmineet Englannissa. Annoin suuren arvon hänen älykkyydelleen, henkevyydelleen ja hienotunteisuudelleen. Manuel harrasti musiikkia ja filosofiaa. Hän pyysi usein minua esittämään mustalaislauluja, jotka muistuttivat hänen kotimaansa kansanlauluja. Manuel oli erityisen innostunut kirjeenvaihtoon ja kertoi minulle usein kirjeistä, joita hän oli saanut Wilhelm II:lta ja Espanjan Alfons XIII:lta. Hän olisi halunnut solmia samanlaiset suhteet minuun, mutta puuha päättyi lyhyeen. Minä vihasin kirjeen kirjoittamista. Sitä paitsi tiesin, etten olisi kyennyt vastaamaan hänen kirjeisiinsä, jotka olivat yhtä erinomaisia muodoltaan kuin sisällöltään. Loppujen lopuksi ostin kirjeenvaihto-oppaan, josta kopioin umpimähkään kirjeiden tekstejä. Kun kuningas sai allekirjoittamanani pienen tytön kirjeen, jossa tämä kertoi eksymisestään suuressa kaupungissa, hän loukkautui ja lakkasi kirjoittamasta minulle.

* * *

Vuoden 1912 kesällä tsaari lähti Baltiskiin tapaamaan Saksan keisaria. Tämä kohtaus oli todellinen koettelemus hallitsijaparillemme, sillä kumpikaan heistä ei sietänyt keisari Wilhelmiä. »Hän pitää itseään yli-ihmisenä», sanoi tsaaritar eräänä päivänä minun kuulteni, »vaikka hän itse asiassa onkin vain marionetti. Hänellä ei ole mitään todellista arvoa. Minä en myönnä hänellä olevan muita hyveitä kuin että hän on ankara elämäntavoiltaan ja aviollisesti uskollinen, sillä seikkailut, jotka on luettu hänen tililleen, ovat kaikki olleet platonisia.»

Kertoessaan minulle Baltiskissa tapahtuneesta neuvottelusta suuriruhtinas Dimitri mainitsi, että tsaaritar oli ollut kaikkea muuta kuin sydämellinen. Molemminpuolinen vilpittömyyden puute oli luonut niin kiusallisen ilmapiirin, että kaikki olivat havainneet sen.

Suuriruhtinas Mihail Aleksandrovitshin avioliitto madame Woulfertin kanssa saattoi hämmästyksen valtaan koko keisarin perheen ja varsinkin leskikeisarinnan. Suuriruhtinas Mihail oli tsaarin ainoa veli ja niin ollen tsarevitshin jälkeen kruununperillinen. Avioliittonsa vuoksi hänen oli lähdettävä Venäjältä ja asetuttava asumaan ulkomaille vaimoineen, jolle myönnettiin Brasovin kreivittären arvonimi. Heille syntyi poika, mutta hän kuoli nuorena auto-onnettomuudessa. Tämä avioliitto heikensi merkittävällä tavalla tsaarin perheen arvovaltaa.

* * *

Vietin seuraavan talven vanhempieni kanssa Pietarissa. vuonna 1913 sattui elämässäni mullistava tapaus.

Suuriruhtinas Alexander Mihailovitsh tuli eräänä päivänä keskustelemaan äitini kanssa tyttärensä Irinan ja minun välisestä avioliitosta. Olin jo selvillä suunnitelmasta, joka vastasi salaisia toiveitani. En ollut suinkaan unohtanut nuorta tyttöä, joka oli vielä melkein lapsi kohdatessani hänet Krimillä huviajelulla. Siitä päivästä lähtien tiesin, että hän oli oleva kohtaloni. Silloisesta tytöstä oli nyt varttunut häikäisevän kaunis nuori nainen. Hän oli ujo ja sen vuoksi vaitelias, mikä seikka vain lisäsi hänen viehättävyyttään ja kietoi hänet eräänlaiseen salaperäisyyden viittaan. Vertailin usein tähän uuteen tunteeseen aikaisempien seikkailujeni viheliäisyyttä. Olin vihdoinkin löytänyt täydellisen sopusoinnun, joka on todellisen rakkauden lähtökohta.

Irinan ujous väheni päivä päivältä. Alussa hänen katseensa sanoi enemmän kuin hänen sanansa, mutta kun hän tuli va-

paammaksi seurassani, ihailin hänen älyään ja arvostelukykyään. En salannut häneltä mitään, mikä koski entistä elämääni. Hän ei loukkautunut, vaan osoitti harvinaista ymmärtämystä. Hän oivalsi hyvin, että minä eräissä suhteissa tunsin vastenmielisyyttä naisen luonnetta kohtaan ja että siitä syystä joskus pidin miesseuraa parempana. Ilkeämielisyys, johon naiset usein syyllistyivät, ja vilpittömyyden puute olivat hänelle yhtä vastenmielisiä kuin minulle. Irina oli ainoa tytär ja oli viettänyt koko lapsuutensa kuuden veljensä parissa, joten hänellä ei ollut näitä naisille ominaisia varjopuolia.

Tulevat lankoni, jotka jumaloivat sisartaan, eivät tietenkään katselleet suopein silmin minua, miestä joka aikoi riistää tytön heidän paristaan. Varsinkin ruhtinas Fjodor suhtautui minuun vihamielisesti. Hän oli vasta 15-vuotias, mutta poikkeuksellisen kookas. Hänellä oli tuuhea kastanjanruskea tukka, joka kehysti nuoria ja tyypillisesti pohjoismaalaisia, tavattoman ilmeikkäitä kasvoja. Hänen harmaiden silmiensä katse saattoi olla hurja kuin pedon tai lempeä kuin lapsen; hänen luonteensa oli täysin laskematon ja hän oli aina valmis kepposiin. Alkuvaikeuksista huolimatta meistä tuli kuitenkin vähitellen sydänystävät. Mennessäni naimisiin hänen sisarensa kanssa hän muutti asumaan meille. Hän ei yksinkertaisesti voinut elää erossa meistä ja muutti luotamme vasta vuonna 1924, jolloin hän meni naimisiin ruhtinatar Irina Paleyn, suuriruhtinas Pavel Aleksandrovitshin tyttären kanssa.

Kihlaustani Irinan kanssa ei vielä ollut julkaistu, kun suuriruhtinas Dimitri tuli tiedustelemaan minulta, aioinko mennä naimisiin hänen serkkunsa kanssa. Vastasin, että asia oli vireillä, mutta että mitään ei vielä ollut päätetty. »Tiedätkö», hän sanoi, »että minäkin olen aikonut mennä hänen kanssaan naimisiin?» Luulin ensin, että hän laski leikkiä, mutta Dimitri vakuutti, ettei hän koskaan ole ollut enemmän tosissaan. Ruhtinatar Irinan oli siis valittava meidän välillämme. Sovimme toistemme kanssa siitä, ettemme tekisi mitään sellaista, joka saattaisi vaikuttaa

hänen päätökseensä. Mutta kertoessani Irinalle keskustelusta hän sanoi vakavasti päättäneensä tulla vaimokseni ja ettei mikään mahti maailmassa voinut saattaa häntä muuttamaan päätöstään.

Dimitri alistui päätökseen, jonka hän tajusi peruuttamattomaksi. Mutta ystävyytemme kärsi tämän johdosta, eikä avioliittoni luoma varjo häipynyt väliltämme koskaan.

XVII LUKU

Ulkomaanmatka. — Solovetskin luostari. — Mecklenburg-Schwerinin suurherttuatar.

Vuonna 1913 vietettiin Venäjällä Romanovien hallitsijahuoneen kolmesataavuotisjuhlaa suurella komeudella. Olin lähtenyt alkukeväällä ulkomaille ja juhlien väsyttämä Irina saapui vanhempineen jäljessäni Englantiin, missä tapasimme toisemme. Lyhyen Lontoossa oleskelun jälkeen he siirtyivät kanaalin toiselle rannalle Tréportiin viettämään huvikauden loppua. Minä kiiruhdin sinne heidän perässään. Vietin jonkin aikaa heidän seurassaan ennen paluutani Venäjälle.

Jonkin aikaa paluuni jälkeen suuriruhtinatar Elisaveta ehdotti minulle, että seuraisin häntä pyhiinvaellusmatkalle, jonka hän aikoi tehdä Solovetskin luostariin. Tämä luostari jonka pyhimykset Savvati ja Zosima perustivat XV:n vuosisadan alussa, sijaitsi Venäjän pohjoisimmalla äärellä eräällä Vienanmeren saarella. Arkangelissa, missä meidän piti astua laivaan, suuriruhtinatar halusi käydä kirkoissa, ja päätimme tavata laivalla. Mutta harhaillessani kaupungilla unohdin ajan kulun niin tyystin, että saavuttuani satamaan huomasin myöhästyneeni lähdöstä. Vuokrasin moottoriveneen, jolla ryhdyin ajamaan laivaa takaa. Minun onnistui kuitenkin tavoittaa se vasta Solovetskissa, missä melko nolona nousin maihin samanaikaisesti suuriruhtinattaren kanssa.

Luostarin johtaja ja koko veljeskunta olivat saapuneet häntä

vastaan. Huomasimme yhtäkkiä olevamme keskellä munkkijoukkoa, joka uteliaasti tuijotellen tungeksi ympärillämme.

Merkittävintä luostarissa olivat sen XV:n vuosisadan pykälämuurit, jotka oli rakennettu taidokkaasti ovaalinmuotoisiksi hakatuista harmaa- ja punagraniittikivistä. Muurien yläpuolelle kohosi lukuisia pieniä torneja. Ympäristö tarjosi ihmeen ihanan näyn. Lukemattomat pienet kanavilla toisiinsa yhdistetyt järvet jakoivat saaren kuusimetsän peittämien pikkusaarten muodostamaksi saaristoksi.

Meille varatut kammiot olivat puhtaita ja sieviä. Valkoisiksi kalkituilla seinillä oli lukemattomia ikoneja, joiden edessä vahakynttilöiden liekit lepattivat. Sitä vastoin ruoka oli kehnoa. Koko kaksi viikkoa kestäneen vierailumme ajan elimme vihkileivällä ja teellä.

Suurimmalla osalla munkeista oli pitkät hiukset ja pitkä parta. Muutamat olivat aivan erikoisen likaisia ja huonoissa vaatteissa. Olen aina pohtinut, miksi siivottomuus näyttää olevan sääntönä melkein kaikissa luostareissa, ikään kuin olisi välttämättä haistava pahalta miellyttääkseen Jumalaa.

Suuriruhtinatar oli läsnä kaikissa messuissa. Aloitin samaan tapaan, mutta kahden päivän kuluttua olin niin kyllästynyt, että pyysin vapautusta. Selitin, että minulla ei ollut pienintäkään aikomusta ryhtyä munkiksi. Eräs niistä messuista, joihin osallistuin, jätti minuun erikoisen synkän muiston. Silloin oli mukana neljä »askeettimunkkia», joiden alaslasketut huput paljastivat riutuneet kasvot, ja heidän mustiin kaapuihinsa oli valkoisella kirjailtu pääkalloja ja sääriluita.

Eräänä päivänä menimme tervehtimään erakkoa, joka asui luolassa metsän keskellä. Sinne pääsi ainoastaan maahan kaivetun tunnelin kautta, jota oli mahdoton kulkea muuten kuin nelinryömin. Valokuva, jonka otin suuriruhtinattaresta tässä asennossaan nunnankaapu yllään, sai hänet myöhemmin puhkeamaan sydämelliseen nauruun. Erakkomme nukkui kivellä, ja hänen kammionsa ainoana koristuksena oli vahakynttilän le-

pattavan liekin valaisema Kristuksenkuva. Hän antoi meille siunauksensa sanaakaan lausumatta.

Vietin suurimman osan päivistä veneessä soudellen järveltä toiselle, ja usein oli seuranani nuoria munkkeja, jotka lauloivat kaunisäänisesti kuorossa. Joskus kävelin yksin niille paikoille, jotka minua eniten miellyttivät. Saapuessani takaisin luostariin keskustelin usein suuriruhtinattaren ja muutamien munkkien kanssa, joista oli tullut hyviä ystäviäni. Viivyin usein pitkään kammiossani mietiskellen avonaisen ikkunan ääressä öisen taivaan äärettömyyden alla. Luonnon kauneus sai minut tuntemaan Jumalan suuruuden. Hiljaisuus ja yksinäisyys lähensivät minua Häneen. Rukoukseni oli sanaton, mutta sydämeni ja ajatukseni ylenivät pakottomina, luottavaisina ja koruttomina Hänen puoleensa. Hän on kaikkialla, sanoin itselleni, kaikessa, mikä elää ja hengittää. Näkymättömänä ja käsittämättömänä Hän on kaiken alku, totuus ja iankaikkisuus.

Aikaisemmin olin usein tehnyt itselleni kysymyksiä voimatta koskaan antaa niihin vastausta; olin tuntenut ahdistusta elämän salaisuuden edessä. Usein, keskellä sitä ylellisyyttä, joka ympäröi minua, olin tuntenut sen turhuuden ja valheellisuuden. Inhimillinen kurjuus, joka paljastui Pietarin alamaailmassa, oli kauhistuttanut minua. Useimpien filosofien opit olivat pettäneet minut. He tuntuivat minusta vaarallisilta ihmisiltä. Henkinen mietiskely riuduttaa sydämen. En välittänyt heidän turmiollisista teorioistaan enkä heidän ylpeydestään, joka kieltäytyi taipumasta mysteerin edessä. Toisaalta eivät kirkon opetukset liioin olleet selittäneet minulle mitään. Pyhissä kirjoissa oli mielestäni liiaksi ihmisen leima.

Tähtisessä yössä mietiskellessäni löysin rauhan, jota mikään teoria ei ollut minulle antanut. Tulin kysyneeksi itseltäni, eikö luostarin elämä sittenkin ollut ainoa todellinen. Mutta eikö Jumala itse ollut pannut sydämeeni tunnetta osoittamaan minulle tien, jota minun tuli seurata? Kun avasin sydämeni suuriruhtinattarelle, hän ei epäröinyt sanoessaan, että minun piti

mennä naimisiin sen kanssa, johon minut jo yhdisti molemminpuolinen rakkaus. »Sinä jäät maailmaan», hän sanoi minulle, »ja minne kulkenetkin, yrität aina rakastaa ja auttaa lähimmäistäsi. Anna ainoan todellisen opin, Kristuksen opetuksen, olla ohjeenasi. Hän pyytää ihmiseltä parasta ja sytyttää meihin armeliaisuuden liekin.»

Tämän jo silloin pyhimyksenä pitämäni poikkeuksellisen naisen ihmeellinen hengen loiste on valaissut koko elämääni.

Palatessamme pysähdyimme uudelleen Arkangeliin. Suuriruhtinattaren käydessä kirkoissa ja luostareissa vietin kaksi tuntia, jotka junan lähtöön oli aikaa, käyskennellen kaupungilla. Pääkadulla kiintyi huomioni ilmoitukseen, missä tarjottiin huutokaupalla jääkarhua. Astuin sisään huutokauppakamariin ja ostin karhun, joka oli valtavan suuri ja kiukkuinen; saatoin jo hengessäni kuvitella, miten se ottaisi vastaan tungettelijat pihamaallamme Moikassa. Annoin määräyksen, että se vietäisiin heti asemalle, ja lähdin itse viivyttelemättä järjestämään sen kuljetusta. Onnistuin taivuttamaan kauhistuneen asemapäällikön liittämään lisävaunun suuriruhtinattaren junaan, minkä jälkeen menin viimeksi mainitun luo salonkivaunuun, minne oli katettu tee hänelle ja muutamille häntä saattamaan saapuneille korkea-arvoisille kirkonmiehille. Yhtäkkiä kantautui korviimme asemalle raahatun pedon hirveä ärjyntä, mikä sai papit vaihtamaan kauhistuneita silmäyksiä. Suuriruhtinatar, joka oli pysytellyt välinpitämättömänä, purskahti raikuvaan nauruun kuultuaan, mistä oli kysymys. »Olet järjiltäsi», hän sanoi minulle englanniksi, »mitä nämä arkkipiispat mahtavatkaan ajatella?» En tiedä, mitä he ajattelivat, mutta he loivat minuun pahansuopia katseita, ja heidän hyvästijättönsä oli jäätävä.

Juna lähti liikkeelle rahvaan hurratessa, mutta kukaan ei tiennyt, osoittivatko he suosiotaan suuriruhtinattarelle vai karhulle. Vietimme sietämättömän yön heräten jokaisessa pysähdyspaikassa raivoisiin karjahduksiin. Suuri väkijoukko, johon kuului

virallisia henkilöitä, odotti suuriruhtinatarta Pietarin asemalla. Kuinka he mahtoivatkaan hämmästyä nähdessään hänen palaavan valtavan suuri jääkarhu vanavedessään!

* * *

Elokuussa kuultuani, että Irina oli nyrjäyttänyt jalkansa Tréportissa ja että hänet oli viety Pariisiin hoidettavaksi, matkustin häntä tapaamaan. Toipumisaikana, josta muodostui pitkä ja tuskallinen, kävin joka päivä katsomassa häntä Carlton-hotellissa, missä hän asui vanhempiensa kanssa. Tulevan appeni sisar, Mecklenburg-Schwerinin suurherttuatar Anastasia Mihailovna oli myös Pariisissa. Hän oli nuorekas ja kaunis neljästäkymmenestä ikävuodestaan huolimatta, mutta hänen oikullinen, riippumaton ja vallanhimoinen luonteensa teki hänet pelätyksi. Kuultuaan, että menisin pian naimisiin hänen veljentyttärensä kanssa, hän otti minut huostaansa, eikä minulla sen jälkeen ollut yhtään omaa aikaa. Aamuvirkku kun oli, hän soitti minulle kello kahdeksalta, ja toisinaan hän saapui Rhin-hotelliin, missä asuin, ja asettui lukemaan lehteään huoneeseeni odottaessaan pukeutumistani. Jos olin ehtinyt lähteä ulos, hän lähetti palvelijansa etsimään minua koko Pariisista ja ajoi itse omalla autollaan minua takaa. Lopulta minulla ei ollut enää hetkenkään lepoa. Minun oli pakko lounastaa, syödä päivällistä, käydä teatterissa ja nauttia illallista hänen kanssaan melkein joka päivä. Teatterissa hän tavallisesti torkahti ensimmäisen näytöksen jälkeen ja heräsi äkkiä selittäen, että näytelmä oli »sietämätön» ja että hän halusi mennä muualle. Usein vaihdoimme teatteria kolme tai neljä kertaa samana iltana. Koska hän oli hyvin vilunarka, hän sijoitti lakeijansa istumaan tuolille aitionsa oven viereen mukanaan laukku, joka oli täynnä villahuiveja, kaulaliinoja ja turkiksia. Kaikki nämä vaatekappaleet olivat numeroituja. Jos hän sattumalta ei nukkunut ja tunsi vähäisintäkin vetoa, hän kääntyi minun puoleeni ja pyysi tuomaan sen tai sen nu-

meron. Tämä kaikki ei kuitenkaan ollut vielä mitään. Pahinta oli, että hän piti intohimoisesti tanssimisesta ja herättyään keskiyön jälkeen pirteänä kuin peipponen saattoi tanssia aamunkoittoon asti.

Kaikeksi onneksi Irina parantui syyskuun lopulla, ja lähdimme kaikki Krimille.

XVIII LUKU

Kihlaukseni julkaistaan virallisesti — ja uhkaa purkautua. — Leskikeisarinna. — Valmisteluja Moikassa. — Häämme.

Jonkin aikaa Krimille saapumisemme jälkeen kihlauksemme vihdoin julkaistiin virallisesti. Niiden kirjeiden ja sähkeiden joukosta, joita meille virtasi, muutamat saivat minut mietteliääksi. En ollut ajatellut, että avioliittoni olisi voinut siinä määrin pahoittaa eräitten ystävieni mieltä.

Irina lähti pian uudelleen ulkomaille vanhempiensa kanssa. Hän aikoi pysähtyä Pariisiin täydentämään vaatevarastoaan, ennen kuin lähtisi vierailulle isoäitinsä luo, joka silloin oleskeli Tanskassa. Minun piti kohdata hänet Pariisissa ja seurata Irinaa ja hänen äitiään Kööpenhaminaan tullakseni esitellyksi leskikeisarinnalle.

Saapuessani Gare du Nord'ille tapasin asemalaiturilla kreivi Mordinovin. Kuulin hämmästykseksení, että suuriruhtinas Aleksei oli lähettänyt hänet kertomaan minulle kihlaukseni purkautumisesta! Minun ei edes pitäisi yrittää tavata Irinaa tai hänen vanhempiaan. Pommitin turhaan suuriruhtinaan sanantuojaa kysymyksilläni; hän selitti, ettei hän voinut sanoa minulle enempää.

Olin tyrmistynyt. Mutta en aikonut antaa kohdella itseäni kuin pojannulikkaa, heillä ei ollut oikeutta tuomita minua kuulematta. Päättäen vakaasti puolustaa itseäni ja onneani lähdin viipymättä hotelliin, jonne suuriruhtinas ja suuriruhtinatar olivat majoittuneet, ja nousin suoraan heidän huoneistoonsa, mihin

astuin kenenkään minua ilmoittamatta. Keskustelu, joka minulla oli Irinan vanhempien kanssa, oli yhtä epämiellyttävä heille kuin minullekin. Onnistuin kuitenkin saamaan heidät peruuttamaan päätöksensä ja antamaan lopullisen hyväksymisensä meidän avioliitollemme. Onnellisena lähdin etsimään Irinaa, joka vakuutti minulle vielä kerran järkähtämättömästi päättäneensä mennä kanssani naimisiin. Surukseni kuulin, että ihmiset, joita olin pitänyt ystävinäni, olivat panetelleet minua hänen vanhemmilleen. Tiesin jo, että avioliittoni oli merkinnyt monelle murhenäytelmää; nyt näin, että muutamat heistä olivat turvautuneet kaikkein petollisimpiinkin keinoihin yrittäessään estää sen.

En salaa itseltäni, että tätä kertoessani asetan itseni alttiiksi sille vaaralle, että minua syytetään itserakkaudesta, joka naurettavuudessaan on miltei vastenmielistä. Mutta jos tämän kertomuksen tarkoituksena on olla todenmukainen, on minun yritettävä olla objektiivinen. Se, että kokeilin ihmisiin viehätysvoimaani, joka oli ansioihini verrattuna suhteeton, on tosiasia, jonka seuraukset muodostuivat raskaiksi sekä minulle että muille. On itsestään selvää, että tunsin itseni imarrelluksi menestyksestäni, ja jonkin aikaa hyvin huvittuneeksikin, ennen kuin väsyin heidän ylenpalttisiin tarjouksiinsa. Joutuessani taivaltamaan toisia kohtaloita kohti en enää lainkaan muistanut niitä, jotka jätin taakseni . . . Mutta ymmärsin pian, että rakkaudella ei pidä leikitellä. Kärsimys, jonka olin tahtomattani saattanut aiheuttaa, mutta josta tunsin itseni kaikesta huolimatta vastuulliseksi, ei enää jättänyt minua välinpitämättömäksi. Minusta tuntui, että se velvoitti minut jollakin tavalla huolehtimaan sieluista. Niille, jotka rakastivat minua saamatta vastarakkautta, olisin halunnut sen rakkauden vastakohdaksi, johon omat tunteeni estivät minua vastaamasta, antaa tilalle paljon kallisarvoisemman lahjan: johtaa heidät ystävyyteen.

* * *

Tämän jälkeen meidän oli vielä saatava suostumus leskikeisarinnalta, joka myös oli käännytetty minua vastaan.

Irina ja hänen äitinsä olivat jo lähteneet Tanskaan. Muutamia päiviä myöhemmin sain sähkösanoman, joka kutsui minut Kööpenhaminaan.

Lapsuudestani lähtien olin toivonut saavani tavata leskikeisarinnan, mutta vasta vuonna 1913 minulla oli kunnia tulla esitellyksi tälle suurelle hallitsijattarelle, joka vapaaehtoisesta syrjäänvetäytymisestään ja vaatimattomuudestaan huolimatta oli varmaankin eräs meidän aikamme merkittävimmistä persoonallisuuksista.

Prinsessa Dagmar oli Tanskan kuningas Kristian IX:n ja kuningatar Louisen tytär. Hänen piirteensä eivät olleet yhtä säännölliset kuin hänen sisarensa Englannin kuningatar Alexandran, mutta hänessä oli samaa selittämätöntä viehätysvoimaa, joka oli periytynyt hänen lapsilleen ja lastenlapsilleen. Pienestä koostaan huolimatta hänen olemuksensa oli majesteettinen, ja minne tahansa hän menikin, kiintyivät kaikkien katseet häneen. Kun hän meni naimisiin keisari Aleksanteri III:n kanssa, Venäjä otti hänet vastaan kuin oman tyttärensä. Hän oli esimerkillinen aviovaimo ja äiti ja omisti lisäksi suuren osan ajastaan ja tarmostaan hyväntekeväisyyteen. Älykkyytensä ja poliittisen arvostelukykynsä vuoksi hän näytteli merkittävää osaa keisarikunnan asioissa. Saksan kiihkeänä vihollisena hän käytti koko vaikutusvaltansa ranskalais-venäläisen liiton hyväksi aikana, jolloin mielipiteet Venäjällä olivat hyvin hajanaiset ja monet arvelivat, että ainoastaan venäläis-ranskalais-saksalainen liitto saattoi säilyttää rauhan.

Aleksanteri III kuoli lokakuun 20. päivänä 1894 Livadiassa neljäkymmentäyhdeksänvuotiaana. Hän oli kuusi vuotta aikaisemmin eräässä vallankumouksellisten järjestämässä junaonnettomuudessa pelastanut perheensä tukemalla hartioillaan ravintolavaunun romahtanutta kattoa, ja tämän ponnistuksen aiheuttama vamma sekä lakkaamaton taistelu koko ajan uhkaavaa val-

lankumousta vastaan kuluttivat liian varhain loppuun hänen jättiläisvoimansa. Leskeksi tultuaan keisarinna Maria asui edelleen Pietarissa Anitshkovin palatsissa, mutta vietti kesänsä Hatsinassa ja vieraili tiheään perheensä luona Tanskassa.

Keisari Nikolai II oli hallituskautensa alkuaikoina äitinsä onnellisen vaikutuksen alaisena, mutta kahden keisarinnan välillä vallinnut ristiriita rikkoi tämän sopusoinnun. Nuoren hallitsijattaren sairaalloinen taipumus mystiikkaan ei pystynyt vaikuttamaan keisarinna Marian avomieliseen ja tasapainoiseen luonteeseen, ja vuonna 1915 viimeksi mainittu tuhlattuaan turhaan varotuksiaan lähti pääkaupungista asettuen asumaan Kiovaan, mistä hänen oli voimattomana seurattava keisarikunnan luhistumista.

* * *

Kuultuaan niistä epämiellyttävistä huhuista, joita minusta kerrottiin, leskikeisarinna oli ilmoittanut haluavansa tavata minut. Koska Irina oli lapsenlapsista hänen suosikkinsa, hän toivoi erikoisesti tämän tulevan onnelliseksi, ja tiesin, että meidän kohtalomme oli leskikeisarinnan käsissä.

Saavuttuani Kööpenhaminaan soitin Amalienborgin linnaan kysyäkseni, milloin Hänen Majesteettinsa halusi ottaa minut vastaan ja sain kuulla, että minua odotettiin lounaalle. Tultuani keisarinnan salonkiin kohtasin suuriruhtinatar Xenian ja hänen tyttärensä, ja ilon, jota Irina ja minä tunsimme kohdatessamme toisemme, täytyi kuvastua kasvoiltamme.

Lounaan aikana yllätin monta kertaa keisarinnan tarkastelemasta itseäni tutkiskelevin silmäyksin, ja aterian päätyttyä hän halusi keskustella kanssani kahden. Puhuessamme tunsin, että hän vähitellen asettui meidän puolellemme ja lopuksi hän nousi ylös sanoen ystävällisesti: »Älkää pelätkö, minä tulen suojelemaan onneanne.»

* * *

Ennen lähtöämme päätettiin, että meidät vihittäisiin helmikuun 22. päivänä 1914 leskikeisarinnan luona Anitshkovin palatsin kappelissa.

Tulevaa kotiamme silmällä pitäen vanhempani olivat tyhjentäneet Moikan talon vasemmanpuoleisen siipirakennuksen ensimmäisen kerroksen, johon teetin uuden sisäänkäytävän ja muitakin tarpeellisia muutoksia.

Sisäänkäytävän muodosti valkoisesta marmorista tehty kuvapatsaiden reunustama portaikko. Eteisestä oikealle olivat kanaalin puolella vastaanottohuoneet; tanssisali keltaisine marmoripylväikköineen ja talvipuutarhaan avautuvine holvikaarineen, suuri norsunluunvärisellä silkillä verhottu salonki, jossa oli valkoisesta ja kullatusta puusta tehdyt »joutsenkaulahuonekalut» ja seinillä XVIII vuosisadan ranskalaisen koulukunnan maalauksia. Siellä sijaitsivat myös minun mahonkikalusteinen salonkini, jonka safiirinsiniset tapetit muodostivat hillityn taustan hollantilaisille tauluille ja gobeliineille, ametistin värinen ruokasali, missä Arkangelskojen porsliinit lasikaapeissaan hohtivat iltavalaistuksessa, sekä kirjasto, jonka puuosat olivat Karjalan koivua ja jonka seiniä smaragdinvihreät tapetit peittivät. Kaikissa huoneissa oli harmaaksi maalatut lattiat ja Aubusson-matot; taide-esineet sekä vuorikristalliset kattokruunut ja kynttilänjalat täydensivät sisustusta. Kokonaisuus oli empire-tyylinen, johon olen aina ollut erikoisen ihastunut.

Pihanpuolella olivat kappeli ja meidän yksityiset huoneemme, makuuhuoneemme ja Irinan budoaari sekä pieni mosaiikkinen uima-allas ja terässeinäinen ikkunalla varustettu kammio Irinan koruja varten.

Pääsisäänkäytävästä vasemmalle olevat huoneet olin kalustanut itseäni varten siltä varalta, että joutuisin saapumaan yksin Pietariin. Siellä oleva salonki oli verhoilla ja pylväillä jaettu kahteen eri suuruiseen osaan, joista pienempi oli tarkoitettu makuuhuoneekseni. Kalusto oli mahonkia ja tapetit valkaisematonta liinakangasta, jotka korostivat seinille ripustettuja vanhoja

tauluja. Vieressä oli pieni kahdeksankulmainen ruokasali, jonka ovet oli niin hyvin naamioitu, että niiden ollessa kiinni ei huoneesta näyttänyt olevan lainkaan ulospääsyä. Eräs näistä ovista johti kellarikerrokseen vievään salaportaikkoon. Aikomuksenani oli järjestää tämä osa viinikellarista renessanssisalongiksi. Puolivälissä portaikkoa oli suoraan pihalle vievä näkymätön ovi, jonka kautta Rasputin kaksi vuotta myöhemmin yritti paeta.

Työt oli tuskin saatettu loppuun, kun vallankumous puhkesi, emmekä koskaan saaneet nauttia näistä järjestelyistä, joihin olimme uhranneet niin paljon vaivannäköä ja aikaa.

Suuriruhtinatar Elisaveta ei saapunut vihkiäisiimme, sillä hänen mielestään ei nunnan läsnäolo niin maallisessa tilaisuudessa ollut paikallaan. Kävin häntä katsomassa muutamia päiviä myöhemmin Moskovassa, missä hän otti minut avosylin vastaan ja antoi minulle siunauksensa.

Keisari tiedusteli tulevan appeni välityksellä minulta, mitä haluaisin häälahjaksi. Hän oli ajatellut antaa minulle jonkin viran hovissa, mutta vastasin, että Hänen Majesteettinsa täyttäisi toiveeni suomalla minulle etuoikeuden istua teatterinäytännöissä keisarillisessa aitiossa. Kun vastaukseni välitettiin hänelle, Nikolai II nauroi sydämellisesti ja vakuutti, että hän tulisi täyttämään toivomukseni.

Meille suorastaan tulvi joka puolelta lahjoja. Saimme mitä loistavimpia koruja alustalaistemme vaatimattomien lahjojen ohella.

Irinan morsiuspuku oli ihastuttava. Se oli valmistettu valkoisesta kullalla kirjaillusta satiinista, ja hänen pitsihuntunsa, joka periytyi Marie Antoinettelta, oli kiinnitetty timanttidiadeemilla.

Minun pukukysymykseni antoi sen sijaan aihetta pitkiin keskusteluihin. Olin päättäväisesti asettunut vastustamaan frakin käyttöä päivällä, mutta ehdotukseni, että menisin vihille shaketissa, nosti suuren vastalauseiden myrskyn. Lopulta kaikkien

tyydytykseksi päätettiin, että pukeutuisin aateliston virkapukuun, johon kuului musta pitkä kultapunoksinen takki ja valkoiset verkahousut.

Kaikkien niiden hallitsijasuvun jäsenten, joiden tulevan aviopuolison suonissa ei virrannut kuninkaallista verta, oli naimisiin mennessään allekirjoitettava kruunustaluopumissopimus. Niin kaukana kuin kruununperimys olikin Irinasta, täytyi hänenkin suorittaa tämä muodollisuus, minkä hän teki näyttämättä erikoisen liikuttuneelta.

Hääpäivänä tuli neljän valkoisen hevosen vetämä vaunu noutamaan morsiantani ja hänen vanhempiaan Anitshkovin palatsiin. Omasta saapumisestani puuttui sen sijaan täydelleen koristeellisuus. Vanha nykivä hissi, joka nousi siihen kerrokseen, missä kappeli sijaitsi, pysähtyi puoliväliin, ja koko keisarillinen perhe saapui tsaarin johdolla päästämään sulhasta pinteestä.

Vanhempieni seurassa kuljin useiden salien läpi, jotka olivat tungokseen saakka täynnä kirjaviin juhlapukuihin pukeutunutta väkeä, kappeliin jääden odottamaan Irinaa meille varatuille paikoille.

Morsian saapui keisarin saattamana minun luokseni. Kun keisari oli asettunut paikoilleen, alkoi vihkitoimitus.

Venäläisissä häissä noudatetun tavan mukaan yksi papeista levitti eteemme ruusunpunaisen silkkimaton, jolla morsiuspari seisoo vihkitoimituksen aikana. Vanhan uskomuksen mukaan se, joka ensin astuu jalallaan matolle, tulee hallitsemaan taloutta. Irina laski ennättävänsä ensiksi, mutta hän kompastui pitkään laahukseensa, joten minä käytin tilaisuutta hyväkseni ja ehätin hänen edelleen.

Vihkitoimituksen päätyttyä lähdimme kulkueen edellä erääseen vastaanottosaliin, missä hallitsijaparin vierellä otimme vastaan onnitteluja. Ohimarssi kesti yli kaksi tuntia, ja sen päätyttyä Irina oli aivan näännyksissä. Palasimme sen jälkeen Moikaan, minne vanhempamme olivat jo saapuneet ja odottivat meitä portaikon alapäässä antaakseen meille perinnäistavan mukaisesti

leipää ja suolaa. Samalla vastaanotimme palvelijoittemme onnittelut. Sama seremonia toistui suuriruhtinas Aleksein palatsissa.

Vihdoin koitti lähdön hetki. Vanhempien ja ystävien joukko odotti meitä asemalaiturilla, ja meidän täytyi uudelleen puristaa käsiä ja vastaanottaa onnitteluja. Viimeisten sydämellisten hyvästelyjen jälkeen nousimme vaunuun. Siellä meitä tervehti musta kuono, joka nousi esiin kukkapaljouden keskeltä — koirani Punch oli mukana.

Junan lähtiessä liikkeelle näin vielä vilaukselta Dimitrin yksinäisen hahmon etääntyvällä laiturilla.

XIX LUKU

Häämatka: Pariisi, Egypti, pääsiäisviikko Jerusalemissa. Paluu Italian kautta. — Oleskelu Lontoossa.

Pariisissa asetuimme Hôtel du Rhiniin, missä vanha huoneistoni oli varattu meille, koska halusin Irinan tutustuvan siihen. Seuraavana aamuna kello yhdeksältä suuriruhtinatar Anastasia Mihailovna herätti meidät saapuessaan mukanaan kolme palvelijaa, jotka kantoivat hänen häälahjaansa: kahtatoista hienoon paperiin käärittyä erilaista kukkakoria.

Irina oli ottanut mukaansa muutamia vanhoja korujaan, jotka hän halusi nykyaikaistaa, ja meillä oli pitkiä neuvotteluja jalokiviseppä Chaumet'n kanssa, jonka tehtäväksi jäi niiden korjaaminen.

Haluamatta pidentää oleskeluamme Pariisissa, koska meillä oli siellä liian paljon tuttavia, lähdimme asiamme suoritettuamme Egyptiin. Emme kuitenkaan saaneet olla missään rauhassa, sillä sanomalehdet tiedottivat kaikista matkasuunnitelmistamme. Kairossa sikäläinen Venäjän konsuli pysytteli itsepäisesti kintereillämme kuin varjo ja saapui hotelliimme lukemaan meille sentimentaalisia runoja, joihin hän näytti olevan erikoisen ihastunut.

Tehdessämme kiertokäynnin Kairon vanhoihin kaupunginosiin saavuimme pienelle torille, missä erään talon edustalla istui ylhäinen arabi punaisella samettityynyllä nauttimassa kahviaan. Hän oli kietoutunut kallisarvoisiin kankaisiin ja koristautunut valtavalla määrällä kaulakoruja, rannerenkaita ja sormuksia. Hänen ohitseen kulki koko ajan naisia ja lapsia, jotka pudottivat

hänen vierellään oleviin laukkuihin rahaa. Lähiseudun kapeiden katujen varsilla olevissa taloissa naiset istuivat ristikkoikkunoittensa takana ja koettivat houkutella luokseen ohikulkijoita. Lähtiessämme tästä korttelista tapasimme konsulimme, joka oli kauhistunut nähdessään meidät niin huonomaineisella alueella.

Häneltä kuulimme, että tuo uteliaisuutemme herättänyt ylhäinen alkuasukas sai toimeentulonsa eräältä omituiselta heimolta, joka piti häntä erittäin korkea-arvoisena henkilönä. Siten hän oli saanut haltuunsa kokonaisen talokorttelin, josta hän nautti huomattavia lisätuloja.

Kairosta lähdimme käymään Luksorissa. Se sijaitsee vanhan Theban raunioilla, jotka vuosisatojen kuluessa ovat hautautuneet Niilin lietteeseen. Lukuisia sikäläisiä muinaisten faaraoiden rakentamia temppeleitä on kaivettu esiin, mutta vanhasta kaupunkikulttuurista ei ole mitään jäljellä. Kerrotaan, että vanhat egyptiläiset asuivat savimökeissä ja säästivät kaiken ylellisyyden temppeleihin ja hautakammioihin, jotka olivat tulevan elämän vertauskuvia. Kuninkaiden laakso on laaja, muodoltaan epäsäännöllinen kenttä Niilin vasemmalla rannalla, missä kokonaan esiin kaivetut hautakammiot ovat pitkässä kallioon koverrettujen salien ja pylväskäytävien muodostamassa rivissä. Kaikkia niitä koristavat maalaukset, jotka ovat säilyneet hämmästyttävän tuoreina halki vuosituhansien.

Kaikesta Ylä-Egyptin loistosta ja viehätysvoimasta huolimatta kuumuus rasitti minua niin, että kieltäydyin lähtemästä kauemmaksi. Paluumatkallamme Kairoon sairastuin keltatautiin, ja minun oli pysyteltävä koko Egyptin-vierailumme loppuaika vuoteessa. Heti jalkeille päästyäni lähdimme Jerusalemiin, missä halusimme viettää pääsiäisviikon.

Jaffassa meitä odotti paikallisen poliisin päällikkö, joka oli hyvin pyylevä, kunniamerkkien peittämä mies. Hän tarjoutui saattamaan meidät taloon, missä voisimme levähtää muutaman tunnin ennen junan lähtöä Jerusalemiin. Hän kehotti meitä nousemaan kahden uljaan arabialaishevosen vetämiin vaunuihin

nousten itse ajajan vierelle. Kun Punch näki hänen valtavan takalistonsa, joka valui istuimen laitojen yli, kävi kiusaus sille ylivoimaiseksi; ennen kuin ehdin liikahtaakaan estääkseni sitä, se oli iskenyt hampaansa miekkoseen. Onneton poliisi kesti kivun stoalaisella mielentyyneydellä, mutta minulle tuotti suunnattomasti vaivaa saada koirani ote irtoamaan.

Saavuimme enemmittä kommelluksitta taloon, mutta meille ei siellä tarjoutunut lainkaan tilaisuutta levähtämiseen. Tuskin olimme perillä, kun Jaffan kuvernööri esittäytyi poliisipäällikkömme ja muutamien muiden merkkihenkilöiden seurassa.

Kuvernöörin sanottua hyvästi lähdimme kohti Jerusalemia. Venäjän konsuli tuli meitä vastaan ja nousi vaunuumme matkan varrella ilmoittaakseen ennakolta vaimolleni vastaanotosta, joka hänelle oli valmistettu. Nähtyään kaikki ne viralliset henkilöt, jotka odottivat meitä asemalla, Irina kieltäytyi lähtemästä junasta, ja sain melkein pakottaa hänet astumaan ulos vaunusta. Kun olimme pudistaneet lukemattomien tuntemattomien käsiä, johdatettiin meidät suoraan ortodoksiseen katedraaliin. Kulkemaamme reittiä reunusti yli viidentuhannen venäläisen pyhiinvaeltajan joukko, joka oli kaikista Venäjän osista saapunut viettämään pääsiäistä Jerusalemiin. He hurrasivat keisarinsa sisarentyttärelle ja lauloivat kiitosvirsiä.

Kreikkalainen patriarkka Damian odotti meitä pappiensa ympäröimänä katedraalin luona; saapuessamme hän kohotti kätensä ja antoi meille siunauksensa. Kun *Te Deum* oli laulettu, nousimme uudelleen vaunuihin ajaaksemme venäläiseen lähetyshotelliin, jossa meille oli varattu huoneisto.

Seuraavana päivänä menimme patriarkan vastaanotolle, joka tuntui meistä pitkäveteiseltä ja aika ikävältä. Irina ja minä istuimme piispan kummallakin puolella, papit seinänvierellä. Meille tarjottiin kahvia, samppanjaa ja makeisia, mutta kun patriarkka ei osannut sanaakaan venäjää eikä kukaan puhunut enempää englantia kuin ranskaakaan, keskustelusta — huolimatta tulkin avusta — puuttui henkevyys. Tämä patriarkka oli

muuten hyvin merkittävä mies, ja meillä oli vierailumme aikana useita kertoja tilaisuus tavata hänet vähemmän virallisissa tilanteissa. Hänen tullessaan ensimmäiselle vierailulle meidän luoksemme Punch hyökkäsi raivoisasti häntä kohti, ja oli aivan vähällä, ettei Jaffan poliisimestarin housujen kohtalo tullut kunnianarvoisen prelaatin kauhtanan osaksi.

Tutustuimme pyhiin paikkoihin Jerusalemissa, missä kaduilla ja kaupungin reunamilla kaikki muistutti Kristuksen tiestä. Eräällä kävelymatkallamme, jonka teimme ympäristöön, kohtasimme joukon ryysyisiä ihmisiä istumassa tien vieressä. Heidän kasvonsa ja ruumiinsa olivat märkänäppylöiden ja hilseen peitossa. Joidenkuiden jäsenet olivat riutuneet ja mädäntyneet ja silmät pudonneet pois kuopistaan. Naisilla oli käsivarsillaan aivan terveen näköisiä lapsia. Lähestyessämme heitä antaaksemme heille almun meidät ympäröi näistä onnettomista lähtenyt inhottava löyhkä. Saimme vasta jälkeenpäin tietää, että olimme kohdanneet spitaalisia.

Pääsiäisviikon aikana olimme läsnä useissa Pyhän haudan basilikassa pidetyissä messuissa, ja pääsiäislauantaina Irinan ollessa sairas menin sinne yksin. Paikkani oli parvekkeella, josta saatoin erittäin hyvin seurata sinä päivänä toimitettavaa erikoista seremoniaa. Aattoiltana panevat siviiliviranomaiset sinetin Pyhälle ovelle, joka sijaitsee basilikan keskellä ja jonne uskovaisten luulon mukaan jumalallinen tuli laskeutuu pääsiäislauantain aamuna sytyttäen patriarkkojen käsissä olevat 33 vahakynttilää. Jotta uskovaiset saattaisivat olla varmoja siitä, että kreikkalaisilla ja armenialaisilla papeilla ei ole tulitikkuja tai tuluksia mukanaan ja ettei mikään hämääminen ole mahdollista, musulmaanisotilaat tutkivat nämä korkeat kirkolliset virkamiehet, ennen kuin he jonossa astuvat sisään kirkkoon, missä pyhiinvaeltajat odottavat heitä jokaisella 33 pienen vahakynttilän muodostama kimppu kädessään. Patriarkat lähestyvät Pyhää Hautaa, jonka portin he avaavat murtaen sinetit, ja tunkeutuvat pyhäkköön. Sekuntia myöhemmin syttyvät vahakynttilät kahteen pienen

kappelin kummallekin puolelle avautuvaan ikkunaan. Sen jälkeen seuraa uskovaisten yleinen ryntäys heidän hyökätessään sytyttämään omia kynttilöitään ihmeellisestä tulesta. Kahakan keskellä tempaavat papit mukaansa patriarkat ja kiiruhtavat kohti uloskäytävää pelastaakseen heidät joukon fanaattiselta ihastukselta.

Näytelmä, joka levisi silmieni eteen, oli sananmukaisesti kauhistuttava. Tuhansien vahakynttilöiden loisteessa koko kirkko näytti liekkimereltä ja kaikki ihmiset käyttäytyivät kuin hullut, repivät vaatteensa ja kärvensivät ruumistaan kynttilöiden liekeissä niin, että palaneen lihan haju tuli sietämättömäksi. Minusta tuntui, että olin seuraamassa joukkohysteriakohtausta ja kaikki tämä vaikutti minuun niin, että pakenin Kristuksen haudalta.

Pääsiäisyönä juhlallisen ylösnousemusmessun jälkeen kutsuttiin kaikki Jerusalemiin saapuneet pyhiinvaeltajat perinteelliselle illalliselle lähetysasemalle. He saapuivat kantaen pieniä lyhtyjä, joiden sisällä paloi Kristuksen haudalta otettu pyhä tuli, minkä he hurskaasti tulisivat kuljettamaan mukanaan Venäjälle. Puutarhaan katetuilla pitkillä pöydillä nämä lyhdyt kirjavine laseineen valaisivat yötä tuikkivalla valollaan. Ennen pyhiinvaeltajien lähtöä me tarjosimme itsekin heille aterian lähetystalon puutarhassa. Ollessamme silloin maanmiestemme ympäröiminä meistä tuntui aivan siltä kuin olisimme olleet kotona.

Jonkin päivän kuluttua pyhiinvaeltajat, jotka olivat kuulleet, että osallistuisimme erääseen ortodoksisessa katedraalissa pidettävään messuun, halusivat kaikki päästä sinne sisälle, mistä oli seurauksena kauhea tungos. Ovet täytyi sulkea, mutta yksi niistä murtui joukon painosta ja meille jäi hädin tuskin aikaa pelastautua erään sivuoven kautta.

Vähän ennen lähtöämme ollessamme eräällä viimeisistä kiertoajeluistamme, eräs nuori valkoiseen tunikaan pukeutunut musta mies riensi meitä kohti ja heitti kirjekuoren vaunuihimme. Se sisälsi tämän abessiinialaisen anomuksen, jossa hän pyysi päästä

palvelukseemme. Samana iltana hän saapui lähetyshotelliimme kysymään vastaustamme. Koska hän miellytti minua, otin hänet heti työhön Irinan ja eurooppalaisten palvelijoittemme vastalauseista huolimatta. Uuden palvelijamme nimi oli Thespe ja hän oli paennut Jerusalemiin omasta maastaan jonkin rikoksen vuoksi. Hän oli sivistymätön, mutta älykäs villi, joka oppi hyvin pian venäjää ja palveli meitä hyvin uskollisesti. Sain kuitenkin pian huomata, että hän tuotti meille harmiakin. Lähdettyämme Palestiinasta Italiaan sain Napolissa hotellin isännän vihat niskaani, koska Thespe oli ahdistanut siivoojatarta; lisäksi kaksi vanhaa englannitarta valitti, etteivät he voineet käyttää lainkaan käsienpesuallasta, sillä Thespe oli asettunut sen ääreen hurmioituneena leikkimään lakkaamatta virtaavalla vesisuihkulla. Kesti kauan, ennen kuin saimme hänet nukkumaan sängyssä, sillä hän halusi itsepintaisesti nukkua käytävän lattialla huoneemme oven edessä.

Napolista lähdimme Thespen ja Punchin seuraamana muutaman päivän matkalle Italian halki. Olimme lähettäneet palvelijamme etukäteen Roomaan, joten Irina joutui itse huomaamaan, että tässä tapauksessa Thespe osoittautui mainioksi yksinpalvelijaksi.

Vietettyämme muutamia päiviä Roomassa lähdimme Firenzeen. Minulla oli siellä paljon sukulaisia, mutta emme tavanneet heistä tuskin ketään, sillä halusimme olla Irinan kanssa kahden saadaksemme tutustua tässä kaupungissa kaikkeen siihen, mikä meitä eniten miellytti.

Lähtömme aattona huomasin Loggia dei Lanzin edustalla tutunnäköisen hahmon. Siinä oli italialainen prinssi, jota kutsuttiin Bambinoksi. Hän kuului hyviin ystäviini Lontoossa niihin aikoihin, jolloin viehättävät serkkuni asuivat kanssani. Esitin hänet Irinalle ja kutsuimme hänet kanssamme päivälliselle. Mielestäni hän oli paljon muuttunut. Hän oli menettänyt elämänilonsa ja lapsenomaisen eloisuutensa. Seuraavana aamuna hän tuli katsomaan lähtöämme ja sanoi, että tapaisimme pian

Pariisissa sekä Lontoossa. Muutamia viikkoja myöhemmin kuulimme hänen tehneen itsemurhan. Sitä ennen hän oli kirjoittanut minulle jäähyväiskirjeen, joka liikutti minua syvästi.

Pysähtyessämme Pariisiin vanha Chaumet toi meille Irinan korut, jotka hän oli uusinut poissa ollessamme. Hän ei todellakaan ollut tuhlannut aikaansa; ne viisi korua, jotka hän oli muotoillut timanteista, helmistä, rubiineista, smaragdeista ja safiireista, olivat toinen toistaan kauniimpia. Lontoossa ne herättivät suurta ihastusta meidän kunniaksemme järjestetyillä vastaanotoilla, mutta minun täytyy sanoa, että mitkään korut eivät pystyneet lisäämään Irinan luontaista kauneutta.

Asuimme Lontoossa vanhassa poikamieshuoneistossani. Olin ihastunut tuntiessani jälleen olevani kotoisessa ympäristössä ja saadessani uudelleen tavata kaikki englantilaiset ystäväni. Heti saavuttuamme jouduimme seuraelämän pyörteeseen, joka nopeasti tempaisi meidät kokonaan mukaansa. Appivanhempani olivat myös Lontoossa, samoin kuin leskikeisarinnakin, joka asui sisarensa, kuningatar Alexandran luona Marlborough Housessa, missä kävimme usein heitä katsomassa.

Eräänä aamuna herättyämme ovelta kuuluvaan meteliin heitin nopeasti aamutakin ylleni mennäkseni katsomaan mistä oli kysymys. Löysin kuningatar Alexandran ja keisarinnan riitelemästä Thespen kanssa, joka oli kieltäytynyt laskemasta heitä sisään. Keisarinna heristeli parhaillaan hänelle sateenvarjoaan saadakseen enemmän pontta sanoilleen. Pyydettyäni anteeksi vaatetustani selitin, että Thespe noudattaa ainoastaan määräyksiään ja että me mentyämme hyvin myöhään nukkumaan olimme antaneet hänelle käskyn olla päästämättä ketään sisään.

Lontoon huvikauden turhamaisessa ympäristössä kuulimme Itävallan arkkiherttuan Frans Ferdinandin murhasta.

Vähän myöhemmin saimme kirjeen vanhemmiltani, jossa he pyysivät meitä saapumaan Kissingeniin, missä isäni sai hoitoa.

XX LUKU

Koettelemuksemme Saksassa. — Paluu Venäjälle Kööpenhaminan ja Suomen kautta. — Tyttäreni syntymä. — Isäni lähtö ulkomaille. — Hänen lyhyt virkauransa Moskovan kuvernöörinä. — Tilanne pahenee. — Rasputinin on pakko kadota.

Saavuimme Kissingeniin heinäkuussa. Saksassa vallitsi mitä vastenmielisin tunnelma, ja lehdet olivat täynnä Rasputinia koskevia ihmeellisiä kirjoituksia, joiden tarkoituksena oli herättää epäluottamusta hallitsijoitamme kohtaan.

Isäni pysytteli päättäväisesti toiveikkaana, mutta uutiset tulivat päivä päivältä yhä hälyttävämmiksi. Vähän saapumisemme jälkeen saimme sähkösanoman suuriruhtinatar Anastasia Nikolajevnalta, tulevan ylipäällikkömme puolisolta, joka kehotti meitä viipymättä palaamaan, jollemme haluaisi jäädä pidätetyiksi Saksaan. Heinäkuun 30. päivänä Venäjä vastasi Itävalta-Unkarin Serbiaa vastaan tekemään hyökkäykseen julistamalla yleisen liikekannallepanon, joka julkaistiin virallisesti seuraavana päivänä aamun koitteessa. Koko Kissingen oli kiehumatilassa. Mielenosoittajat täyttivät kadut huudellen herjauksia Venäjää vastaan, ja poliisin täytyi puuttua asiaan palauttaakseen järjestyksen. Meidän täytyi lähteä niin pian kuin mahdollista. Sairas äitini kuljetettiin paareilla asemalle, josta lähdimme junalla Berliiniin.

Saksan pääkaupunki oli kaaoksen vallassa ja Continental-hotellissa, mihin majoituimme, vallitsi hirvittävä sekamelska. Seuraavana aamuna kello kahdeksan tienoissa poliisi herätti meidät

vangitakseen minut, lääkärimme, isäni sihteerin sekä koko miespuolisen henkilökuntamme. Isäni soitti heti Venäjän suurlähetystöön, mistä hänelle vastattiin, että kaikilla oli niin paljon puuhaa, ettei kukaan voinut poistua paikaltaan tullakseen häntä tapaamaan.

Sillä välin kaikki pidätetyt oli sullottu yhteen hotellihuoneeseen, johon olisi mahtunut noin viisitoista henkeä, mutta jossa meitä oli viitisenkymmentä. Seisoimme siellä yhteensullottuina tuntikausia voimatta tehdä liikettäkään. Lopulta meidät vietiin poliisilaitokselle, missä poliisit tarkastettuaan paperimme ja haukuttuaan meitä »likaisiksi venäläisiksi sioiksi» ilmoittivat, että kaikki ne, jotka eivät poistuisi Berliinistä kuuden tunnin kuluessa, vangittaisiin. Kello oli jo viisi päästessäni hotelliin tapaamaan perhettäni, joka oli luullut nähneensä minut viimeisen kerran. Meidän oli nopeasti tehtävä jotakin pelastuaksemme. Irina soitti serkulleen kruununprinsessa Cecilialle, joka lupasi viipymättä ottaa yhteyden keisariin ja ilmoittaa heti meille vastauksen. Isäni oli puolestaan mennyt kysymään neuvoa suurlähettiläältämme Sverbejeviltä, joka vastasi hänelle ainoastaan: »Voi, osani on täällä päättynyt enkä tiedä mitä voisin tehdä hyväksenne, mutta tulkaa tapaamaan minua illalla.»

Koska aika oli tiukalla ja meidät voitiin millä hetkellä tahansa pidättää, isäni kääntyi Espanjan suurlähettilään puoleen, joka oli lupautunut valvomaan Venäjän etuja Saksassa, pyytäen häntä lähettämään luokseen jonkun sihteereistään.

Sillä aikaa kruununprinsessa soitti meille sanoen olevansa epätoivoissaan, koska ei voinut auttaa meitä. Samalla hän varotti meitä sanoen, että keisari piti meitä jo nyt vankeinaan ja että keisarin adjutantti tulisi luoksemme mukanaan asiakirja, joka meidän piti allekirjoittaa. Saisimme valita jonkin kolmesta määrätystä asuinpaikasta ja meitä kohdeltaisiin arvonannolla. Juuri silloin saapui Espanjan lähetystöneuvos. Meillä oli tuskin aikaa selittää hänelle tilannetta ennen keisarin lähetin tuloa. Keisarin adjutantti otti juhlallisesti suuren punaisen lakkasinettien koris-

taman paperin salkustaan ja ojensi sen meille. Siinä sanottiin, että me sitoudumme olemaan sekaantumatta politiikkaan ja jäämään Saksaan »ainaiseksi». Meidät oli pidätetty! Äitini sai hermokohtauksen ja sanoi menevänsä henkilökohtaisesti tapaamaan keisaria. Annoin asiakirjan espanjalaiselle diplomaatille, jotta hän saisi itse tutustua tähän omituiseen määräykseen.

— Kuinka teitä voidaan käskeä allekirjoittamaan jotakin näin typerää, hän huudahti luettuaan sen. Tässä on varmasti erehdys, he ovat kirjoittaneet »ainaiseksi» sen sijaan että olisivat kirjoittaneet »sodan loppuun asti.»

Lyhyen keskustelun jälkeen pyysimme saksalaisia oikaisemaan asiakirjansa sananmuodon ja tuomaan sen meille seuraavana aamuna kello 11. Isäni palasi espanjalaisen diplomaatin kanssa tapaamaan Sverbejeviä. He sopivat, että espanjalainen pyytäisi ulkoministeri von Jagowia asettamaan erikoisjunan Venäjän suurlähettilään käyttöön lähetystön jäseniä ja niitä heidän maanmiehiään varten, jotka halusivat poistua Saksasta. Matkustajien nimiluettelo toimitettaisiin hänelle ensi tilassa. Sverbejev lupasi isälleni, että meidän ja henkilökuntamme nimet tulisivat olemaan tällä listalla. Hän kertoi myös, että Venäjän leskikeisarinna ja suuriruhtinatar Xenia olivat kulkeneet Berliinin kautta. Kuultuaan, että me olimme Continental-hotellissa, he olivat sanoneet toivovansa tavata meitä ja ottaa meidät mukaansa Venäjälle, mutta se tapahtui liian myöhään; heidän oma asemansa kävi tukalaksi ja keisarillisen junan piti nopeasti lähteä Berliinistä pelastuakseen raivostuneelta väkijoukolta, joka ehti jo särkeä Hänen Majesteettinsa vaunun ikkunat ja repiä alas kaihtimet.

Aikaisin seuraavana aamuna menimme Venäjän suurlähetystöön ja sieltä asemalle, missä meidän piti nousta Kööpenhaminaan menevään junaan. Asemalla ei ollut ainoatakaan järjestyksen valvojaa, mikä olisi kuulunut asiaan suurlähettilään poistuessa virallisesti. Olimme täysin kiihottuneen väkijoukon armoilla, ja se kivitti meitä koko matkan, niin että oli suorania-

nen ihme, ettemme tulleet lynkatuiksi. Monet suurlähetystön virkamiehet olivat yltä päältä veressä ja heidän vaatteensa olivat riekaleina. Kun meidän vaunumme oli viimeisenä, meitä luultiin henkilökuntaan kuuluviksi, mikä pelasti meidät joutumasta väkijoukon käsiin. Juuri ennen lähtöä näimme palvelijoittemme juoksevan junaan. He olivat erehtyneet asemasta ja olivat hädissään unohtaneet matkavarusteemme. Englantilainen kamaripalvelijani Arthur, joka oli jäänyt matkalaukkujemme kanssa hotelliin luullen, ettemme vielä olleet lähteneet lopullisesti, jäi vangiksi Saksaan koko sodan ajaksi.

Tunsimme suunnatonta helpotusta junan lähtiessä liikkeelle. Myöhemmin saimme kuulla, että keisarin lähetti oli saapunut hotelliin heti lähdettyämme ja että keisari Wilhelm oli kuultuaan paostamme antanut määräyksen vangita meidät rajalla. Käsky saapui kuitenkin liian myöhään ja me ylitimme rajan onnellisesti. Sen sijaan kovaonninen adjutantti sai maksaa epäonnistumisensa ampumahaudassa.

Kööpenhaminaan saapuessamme meillä ei ollut edes pukeutumisvälineitä mukanamme. Asetuimme hotelli Angleterreen, minne saimme heti vastaanottaa lukuisia vieraita: Tanskan kuningas ja kuningatar perheineen, Venäjän leskikeisarinna, anoppini ja joukko muita läpikulkumatkalla olevia venäläisiä, jotka kaikki olivat suunniltaan tapahtumien johdosta, saapuivat meitä tervehtimään. Keisarinnan pyynnöstä asetettiin useita junia niiden venäläisten käyttöön, jotka muuten eivät olisi päässeet palaamaan kotimaahansa.

Seuraavana päivänä lähdimme Tanskasta. Syvä liikutus kuvastui leskikeisarinna Marian kasvoilta hänen katsellessaan Ruotsia kohti kulkevan lautan kannelta loittonevaa kotimaansa rantaa. Velvollisuus kutsui häntä Venäjän kansan luokse.

Suomessa keisarillinen juna oli jo meitä vastassa. Pitkin matkaa Hänen Majesteettinsa sai vastaanottaa ihastuneita suosionosoituksia, jotka kumosivat Tanskassa kuulemamme väärät tiedot suomalaisten tekemästä kapinasta.

Pietarissa ei vielä mikään muistuttanut sodasta. Keisarinna Maria pyysi meitä luokseen Pietarhoviin, joka sijaitsee jonkin matkaa Pietarista Suomenlahden rannalla. Lukemattomien suihkulähteittensä ja suurien ranskalaisten puutarhojensa ansiosta tämä keisarillinen palatsi ansaitsi sille annetun »Venäjän Versailles'in» nimen. Oleskelumme aikana antoi kaksi puiston suihkulähdettä aiheen koomilliseen välikohtaukseen, joka huvitti keisarinnan ympäristöä vielä kauan jälkeenpäin. Hänen Majesteettinsa hovinaisten joukossa oli kaksi vanhaa neitiä, jotka olivat kuin itse täsmällisyys. Niinpä hämmästyttiinkin, kun he eräänä päivänä saapuivat puoli tuntia myöhästyneenä lounaalle. Kysymyksien ahdistelemina nämä kaksi erinomaista henkilöä tunnustivat punastellen, että he olivat sopineet kohtaamisesta erään suihkulähteen luona — Aatamin vai Eevanko — tämä kohta kertomuksesta ei ole koskaan täysin selvinnyt. Joka tapauksessa toinen heistä odotti Aatamin edessä, toinen Eevan, eikä kumpikaan halunnut sanoa, kumman esivanhempamme edessä hän oli ollut.

Muutamien Pietarhovissa vietettyjen viikkojen jälkeen me seurasimme keisarinna Mariaa keisarilliseen Jelaginin linnaan, joka sijaitsi eräällä Nevan suupuolen saarella. Irina sairastui siellä tuhkarokkoon, joka antoi meille aiheen syvään huolestumiseen, koska hän oli silloin raskaana. Hänen parannuttuaan asetuimme kotiin Moikan taloomme. Ensimmäisen kerroksen huoneet eivät vielä olleet kunnossa, joten pidimme vähän aikaa hallussamme huoneita, joissa veljeni ja minä aikaisemmin olimme asuneet.

Koska olin perheen ainoa poika, minua ei ollut kutsuttu armeijaan, joten ryhdyin järjestämään sairaaloita eri taloihimme. Keisarinna Marian ollessa Punaisen Ristin johdossa minun oli helppo toimia, ja ensimmäinen vaikeasti haavoittuneiden sairaala perustettiin Liteinajan talooni. Panin koko sieluni tähän työhön ajatellen, että oli parempi lievittää kärsimyksiä kuin aiheuttaa niitä.

* * *

Taistelut oli aloittanut kiihkeä Itä-Preussiin tehty hyökkäys. Elokuun lopulla kenraali Samsonovin valiojoukot joutuivat raskaan tykistön puuttuessa saarroksiin Tannenbergin linnan luona, ja kenraali, joka ei halunnut kokea joukkojensa tuhoa, ampui itsensä. Toinen hyökkäys tehtiin menestyksellisesti Itävallan rintamalla, mutta helmikuussa 1915 uusi hyökkäys Itä-Preussiin päättyi Augustovon suurtappioon. Toukokuun 2. päivänä itävaltalais-saksalaisten kiihkeä painostus mursi venäläisten lounaisrintaman. Meidän huonosti ravitut ja huolletut joukkomme kamppailivat kurjissa olosuhteissa maailman parhaiten varustettua armeijaa vastaan. Joukkojen urheus ei pystynyt korvaamaan johdon epäpätevyyttä, kuljetusten huonoa järjestelyä ja sotatarvikkeiden puutetta: perääntyminen muuttui hurjaksi paoksi. Taustalla kuohui yleinen mielipide. Puhuttiin petoksesta; keisarinnaa ja Rasputinia syytettiin ja keisarin heikkous herätti närkästystä.

Niihin aikoihin olivat varsinkin Moskovassa kaikki suurimmat liikeyritykset saksalaisten käsissä, joiden ylpeydellä ei ollut rajoja. Armeijan johdossa ja hovissakin oli monilla korkeilla virkamiehillä saksalaiset nimet, ja vaikka suurin osa heistä oli balttilaista alkuperää eivätkä he olleet missään tekemisissä vihollisemme kanssa, heidän vaikutuksensa massoihin oli erittäin epäedullinen. Rahvaan parissa oli useita, jotka uskoivat, että keisari oli hyväsydämisyydessään ottanut seurueeseensa vangiksi otettuja saksalaisia kenraaleita. Saksalaiset käyttivät tätä hyväkseen herättääkseen epäluuloja keisarillista perhettä kohtaan muistuttaen, että tsaaritar ja suurin osa suuriruhtinattarista olivat syntyperältään saksalaisia. Se että hallitsija vihasi Preussia yleensä ja Hohenzollereita erikoisesti, ei muuttanut asiaa. Kun äitini huomautti siitä kiusallisesta vaikutuksesta, jonka niin monien saksalaisten nimien esiintyminen hovivirkailijoiden joukossa herätti, vastasi keisari: »Rakas ruhtinatar, mitä minä voisin tehdä? He ovat kaikki niin kiintyneitä ja ihastuneita minuun! On kyllä totta, että muutamat heistä ovat van-

hoja ja heillä on vähän heikko pääkin, kuten Fredericks-paralla, joka eräänä päivänä tuli luokseni taputtaen minua olkapäälle ja sanoi: 'Katsopas vain, onko sinutkin kutsuttu lounaalle'.»

* * *

Maaliskuun 21. päivänä 1915 syntyi tyttäremme, joka äitinsä mukaan sai nimen Irina. Kuullessani lapsen ensimmäisen kerran itkevän tunsin itseni maailman onnellisimmaksi mieheksi. Kätilö Madame Günst oli erinomainen ja puhelias henkilö, jolla oli ollut potilaita melkein kaikissa Euroopan hoveissa. Hän tunsi niiden kaikkien juorut ja aiheeseen päästessään hän oli ehtymätön. Minun täytyy sanoa, että hänen juttunsa olivat hyvin meheviä ja että nautin niiden kuuntelemisesta aivan yhtä paljon kuin hän niiden kertomisesta, jolloin hän usein unohti nuoren äidin niin kokonaan, että tämän piti huomauttaa hoidostaan.

Ristiminen toimitettiin kappelissamme keisarillisen perheen läsnä ollessa. Keisari ja leskikeisarinna olivat kummeina. Tyttäreni kastettiin samasta kastemaljasta, jossa muinoin hänen isänsä pää oli huuhdeltu.

Samana vuonna 1915 keisari määräsi isäni lähtemään virka-asioissa ulkomaille. Äitini oli hyvin huolestunut, sillä tuntien miehensä persoonallisen ja eriskummallisen luonteen hän pelkäsi päästää tätä yksin matkalle. Hänen pelkonsa oli kuitenkin turha; isäni selviytyi tehtävästä ilman välikohtauksia. Hänen matkansa alkoi Romaniasta, jonka hallitsijat hän tunsi henkilökohtaisesti. Tähän aikaan ei Romania vielä ollut valmis sotaan ja epäröi valitessaan tulevaa vastustajaansa. Pitkän keskustelunsa aikana kuningas Karolin kanssa pääministeri Bratianon läsnä ollessa isäni selosti avomielisesti Venäjän tarkoitusperiä ja sai muodollisen lupauksen, että aikanaan Romania tulisi asettumaan liittoutuneiden puolelle.

Pariisissa isäni kohtasi presidentti Poincarén, kenraali Joffren ja muita tärkeitä henkilöitä. Pääesikunnassa Chantillyssä isäni

ojensi ranskalaiselle ylipäällikölle Pyhän Yrjön ristin, jonka tsaari oli hänelle lähettänyt.

Ampumahaudoissa vieraillessaan isäni sai todeta sotilaitten urhoollisuuden ja erinomaisen hyvän tuulen. Illastaessaan samana iltana Ritzissä hän hämmästyi nähdessään ruokasalin täynnä englantilaisia upseereita, jotka moitteettomiin asepukuihin pukeutuneina olivat lähteneet etulinjasta kello kolme iltapäivällä palatakseen sinne seuraavana aamuna illastettuaan Pariisissa ja vietettyään yön vaunuissaan. Nähdessään heidät järkähtämättöminä ja välinpitämättöminä istuvan piippu suussa hänen oli vaikea uskoa, että he muutaman tunnin kuluttua olisivat jälleen etulinjassa.

Lontoossa kuningas Yrjö ja kuningatar Mary vastaanottivat isäni hänen saapumisensa jälkeisenä päivänä. Hallitsijat vaikuttivat hänestä väsyneiltä ja huolestuneilta, ikään kuin koko vastuu sodasta kauheine seurauksineen olisi levännyt heidän harteillaan. Hän puhutteli myös lordi Kitcheneriä, jonka hienoa ja selvänäköistä älyä hän ihaili vielä enemmän kuin hänen loistavaa käytöstään. Lordi Kitchener oli täysin Venäjän tapahtumien tasalla ja aavisteli tulevaisuudessa levottomuuksia.

Palattuaan mannermaalle isäni vieraili Belgian hallitsijaparin luona. Näiden rohkea ja jalo asennoituminen oli vielä entisestään lisännyt heidän arvoaan kansansa ja liittolaistensa silmissä. Hän tapasi myös Walesin prinssin, tulevan Edvard VIII:n, Connaughtin herttuan ja kenraali Frenchin, joka oli yhä hyvin reipas korkeasta iästään huolimatta.

Ennen lähtöään Ranskasta isäni tapasi vielä Chantillyssä kenraali Joffren ja selosti tälle Englannista saamiaan vaikutelmia.

Tehtävänsä päätettyään isäni palasi takaisin Venäjälle ja tsaari uskoi hänelle Moskovan kenraalikuvernöörin viran. Hän ei kuitenkaan saanut pitää sitä kauan hallussaan, sillä yhden yksinäisen miehen oli vaikea taistella hallitsijan saksalaista suosikkikuntaa vastaan, jonka hallussa olivat kaikki tärkeimmät virat. Nähdessään vakoilun ja petoksen, joka vallitsi kaikkialla, isäni

ryhtyi ankariin toimenpiteisiin pelastaakseen Moskovan tältä vihollisen salaiselta yliherruudelta. Mutta suurin osa ministereistä sai kiittää asemastaan saksalaismielisen Rasputinin vaikutusta, ja he osoittautuivat kenraalikuvernöörin vannoutuneiksi vihollisiksi vastustaen kaikkia hänen määräyksiään. Suunnitelmallisen vastarinnan suututtamana isäni lähti päämajaan, missä hänellä oli neuvottelu tsaarin, ylipäällikön ja ministerien kanssa. Säälimättä ja kaunistelematta sanojaan hän kuvaili Moskovassa vallitsevan tilanteen selostaen tapahtumat ja mainiten nimeltä syylliset. Tämä kiivas arvostelu sai aikaan tuhoisan vaikutuksen. Kukaan ei siihen mennessä ollut uskaltanut kohottaa ääntään keisarin edessä näitä virkamiehiä vastaan ja kaikeksi onnettomuudeksi tämäkin kohtaus jäi vain miekan iskuksi veteen, sillä hallitsijan ympärillä ollut saksalainen puolue oli tarpeeksi voimakas tukahduttaakseen nopeasti kenraalikuvernöörin sanojen tekemän vaikutuksen. Saapuessaan Moskovaan isäni sai kuulla, että hänet oli vapautettu tehtävistään.

Tämä toimenpide ja keisarin heikkous närkästyttivät kaikkia venäläisiä isänmaanystäviä. Taistelu saksalaisten vaikutusvaltaa vastaan osoittautui mahdottomaksi. Masentunut isäni vetäytyi Krimille äitini kanssa. Minä jäin edelleen Pietariin jatkamaan työtäni sairaaloissa, mutta pian alkoi rauhallinen elämä tuntua minusta vastenmieliseltä kaikkien ikäisteni nuorten miesten lähdettyä rintamalle. Päätin mennä vapaaehtoisena paashijoukkoihin saadakseni nimityksen upseeriksi. Tämä sotakoulussa viettämäni vuosi tuntui minusta hyvin ankaralta, mutta se teki kuitenkin minulle hyvää hillitsemällä ylpeää ja riippumatonta luonnettani, joka kapinoi kaikkea kuria vastaan.

Viimeisinä päivinä elokuuta 1915 ilmoitettiin virallisesti, että suuriruhtinas Nikolai oli vapautettu ylipäällikön tehtävistä ja että keisari itse ryhtyisi johtamaan armeijaa. Uutista ei otettu

suopeasti vastaan, sillä kaikki olivat varmat siitä, että tämä tarpeeton päätös oli tehty Rasputinin painostuksesta ja hänen juonittelujensa vuoksi. Poistaakseen hallitsijan viimeisetkin epäilyt »starets» vetosi hänen vilpittömään uskonnollisuuteensa. Niin heikko kuin Nikolai II:n vastustus olikin, oli Rasputinille kuitenkin edullisinta saada hänet loitolle valtion asioista. Kun keisari oli armeijan johdossa, jäi Rasputinille vapaat kädet. Siitä lähtien hän vieraili Tsarskoje-Selossa melkein joka päivä. Niillä ohjeilla ja määräyksillä, joita hän antoi, oli lain voima ja ne välitettiin heti päämajaan. Mitään tärkeää toimenpidettä ei suoritettu rintamalla, ennen kuin hänen kanssaan oli siitä etukäteen neuvoteltu. Tsaarittaren sokea luottamus Rasputiniin yllytti häntä varomattomasti puhumaan »staretsille» kaikkein tärkeimmistäkin kysymyksistä ja paljastamaan salaisimmatkin asiat. Hänen kauttaan Rasputin oli Venäjän todellinen hallitsija.

Suuriruhtinaat ja aristokratian jäsenet solmivat salaliiton, jonka tarkoituksena oli pakottaa keisarinna vetäytymään luostariin, karkottaa Rasputin Siperiaan sekä syöstä keisari vallasta ja asettaa perintöruhtinas valtaistuimelle. Kaikki punoivat juonia aina kenraaleja myöten. Ne yhteydet, joita Englannin suurlähettiläs Sir Hugo Buchanan piti yllä vapaamielisiin puolueisiin, antoivat aiheen epäillä, että hänkin työskenteli salaa vallankumouksen puolesta.

Monet hallitsijoiden ympärillä olevat henkilöt yrittivät avata näiden silmät näkemään sen vaaran, joka Rasputinin vaikutusvallan johdosta uhkasi Venäjää ja hallitsijahuonetta, mutta kaikille vastattiin, että »tämä on panettelua, pyhimyksiä panetellaan aina». Kun muutamia »staretsin» kuvia, joita oli otettu eräissä orgioissa, näytettiin tsaarittarelle, hän käski närkästyneenä poliisia etsimään käsiinsä sen onnettoman, joka oli rohjennut valheellisesti esiintyä »pyhänä miehenä» häväistäkseen

hänet hallitsijoittensa silmissä. Leskikeisarinna lähetti keisarille kirjeen, missä hän hartaasti rukoili poikaansa lähettämään Rasputinin pois ja kieltämään tsaaritarta sekaantumasta valtakunnan asioihin. Monet noudattivat hänen esimerkkiään. Keisari, joka ei salannut puolisoltaan mitään, kertoi tämän keisarinnalle, joka katkaisi kaikki suhteensa niihin, jotka olivat yrittäneet neuvoa keisaria.

Äitini oli ensimmäisiä, jotka nostivat äänensä »staretsia» vastaan. Pitkän keskustelun jälkeen, joka hänellä oli keisarinnan kanssa, hän luuli vähän aikaa onnistuneensa järkyttämään tämän luottamusta tuota »venäläistä talonpoikaa» kohtaan, mutta Rasputinin nurkkakunta valvoi valppaana. Keksittiin nopeasti tuhansia tekosyitä pitämään äitini loitolla. Kesällä 1916, jolloin hänen suhteensa hallitsijattareen olivat jo olleet jonkin aikaa katkenneina, äitini päätti tehdä viimeisen yrityksen ja pyysi vastaanottoa Aleksanterin palatsissa. Hänen Majesteettinsa otti äitini vastaan hyvin kylmästi ja kuultuaan, mitä hänellä oli asiaa, käski hänen heti poistua. Äitini ilmoitettua, ettei hän aikonut lähteä ennen kuin oli sanonut sanottavansa, tsaaritar kuunteli häntä aivan hiljaa. Hän puhui hitaasti, ja kun hän oli lopettanut, käski keisarinna häntä lähtemään sanoen: »Toivon, etten koskaan enää näe teitä.»

Myöhemmin suuriruhtinatar Elisaveta, joka itse vain harvoin kävi Tsarskoje-Selossa, yritti viimeisen kerran puhua sisarelleen. Koska hänen piti tulla meitä tapaamaan poistuttuaan Aleksanterin palatsista, olimme kaikki koolla odotellen kärsimättöminä tietoja keskustelun tuloksesta. Näimme hänen tulevan raivosta vapisten ulos palatsista. — »Hän lähetti minut pois kuin koiran», hän huusi, »Niki parka, Venäjä parka!»

Sillä aikaa Saksa, joka oli hyvin selvillä siitä, mitä Venäjän hovissa tapahtui, lähetti »staretsin» ympärille Ruotsista tulleita vakoilijoita ja epäilyttäviä juutalaisia pankkiireja. Ja Rasputin, joka alkoholin vaikutuksen alaisena oli hyvin halukas lörpöttelyyn, antoi heille enemmän tai vähemmän päihtyneenä arvok-

kaita tietoja. Minulla on syytä uskoa, että juuri tätä tietä Saksa sai tietää lordi Kitchenerin lähtöpäivämäärän, koska laiva, jossa hän matkusti Venäjälle, torpedoitiin 6. päivänä kesäkuuta 1916. Englantilaisen diplomaatin tehtävänä oli koettaa saada keisari karkottamaan Rasputin ja ottamaan valta keisarinnalta.

Samana vuonna 1916, sillä aikaa kun tilanne rintamilla kävi päivä päivältä vakavammaksi ja kun tsaari kävi yhä heikommaksi niistä lääkkeistä, joita hänelle päivittäin annettiin Rasputinin määräyksestä, jälkimmäisen vaikutusvalta oli huipussaan. Mutta hän ei enää tyytynyt erottamaan ja nimittämään ministereitä ja kenraaleja ja vallitsemaan jopa kirkon piispojakin, vaan aikoi syöstä keisarin vallasta, asettaa sairaan perintöruhtinaan valtaistuimelle ja julistuttaa keisarinnan hallitsijaksi sekä saada aikaan erillisrauhan Saksan kanssa.

Koska kaikki toivo hallitsijoiden silmien aukeamisesta oli turha, mitä muita keinoja oli Venäjän vapauttamiseksi pahasta hengestään? Suuriruhtinas Dimitri ja duuman edustaja Purishkevitsh kysyivät sitä itseltään kuten minäkin, ja ihmeellistä kyllä, edes neuvottelematta keskenämme olimme kaikki tulleet samaan johtopäätökseen: Rasputinin täytyi kadota näyttämöltä, vaikka hänet sen vuoksi pitäisi surmata.

XXI LUKU

Rasputin — Mikä hän oli. — Hänen vaikutusvaltansa syyt ja seuraukset.

Muistomme muodostuvat valoista ja varjoista. Niiden äärimmäisen erilaisten muistojen joukossa, jotka myrskyisä elämä voi meille jättää, on surullisia ja iloisia, traagisia ja viehättäviä. Toiset ovat suloisia, toiset niin kauheita, ettei koskaan haluaisi palauttaa niitä mieleensä.

Kirjoitin vuonna 1927 kirjan »*La Fin de Rasputine*» (Rasputinin loppu), koska minun oli pakko esittää tosiasiat vastapainoksi niille enemmän tai vähemmän tendenssimäisille kuvitelmille, joita julkaistiin vähän kaikkialla. En palaisi niihin tänään, jos tuntisin voivani jättää tämän aukon muistoihini. Tapauksen tärkeys ja vakavuus estää minua kääntämästä tätä elämäni lehteä pysähtymättä, ja tunnen, että minun on pakko palauttaa mieliin olennaisin niistä tosiasioista, joista olen aikaisemmin antanut yksityiskohtaisemman kuvauksen.

* * *

Grigori Efimovitsh syntyi vuonna 1871 Pokrovskojen kylässä Siperian itäosassa. Hän oli juopon musikan, rosvon ja hevoshuijarin Efim Novyin poika ja isänsä jälkiä astuessaan hän sai kantaa nimeä »varnak», joka Siperiassa merkitsee pahinta herjausta. Tovereiltaan tämä nuori heittiö sai liikanimen *Rasputnik* (irstailija, rosvo) — mistä johtui hänen myöhäisempi nimensä. Talonpojat pieksivät häntä usein ja nimismiehen määräyksestä

häntä julkisesti ruoskittiinkin, mutta näiden kuritusten ainoana tuloksena oli, että hän tuli yhä sitkeämmäksi ja rotevammaksi.

Erään papin vaikutuksesta hänen mystilliset vaistonsa heräsivät ja aikaansaivat epäilyttävän kääntymyksen: hänen raaka ja aistillinen luonteensa johdatti hänet itsensäruoskijoitten (hlystien tai flagellanttien) lahkoon. Tämän lahkon kannattajat eivät tavoitelleet vähempää kuin Sanan täydellistä omaksumista, Kristuksen ruumiillistumista ja jumalallisen sopusoinnun saavuttamista mitä eläimellisimpien intohimojen kautta. Kauhea sekoitus pakanallisuutta ja yksinkertaisia taikauskoisia menoja. Uskovaiset kokoontuivat öisiin kokouksiinsa johonkin tupaan tai metsäaukeamalle satojen vahakynttilöiden loistaessa. Näiden valvojaisten tarkoituksena oli synnyttää uskonnollinen hurmiotila eroottisen kiihkon ohella.

Rasputinilla oli erikoinen kyky vastaanottaa »jumalallinen vaikutus». Hän oli myös rakennuttanut omalle pihalleen ikkunattoman nelikulmaisen rakennuksen, niin kutsutun *banian*, höyrykylpyjä varten, missä hän piti salaperäisiä kokouksia, jotka epäilemättä olivat jonkinlaisia yövalvojaisia, ja antautui mystillis-sadistisiin menoihin.

Erään papin ilmiantamana hän lähti kylästään 33-vuotiaana jalkaisin pyhiinvaellusmatkalle ja kävi Siperian ja Venäjän tärkeimmissä luostareissa hankkiakseen itselleen pyhän maineen. Hän kärsi fakiirien kieltäymyksiä kehittääkseen tahtoaan ja katseensa magnetismia. Hän tutkiskeli luostarissa pyhiä kirjoja ja aikaisemman sivistyksensä puutteesta huolimatta hän kykeni tavattoman muistinsa avulla painamaan ulkoa mieleensä ne tekstit, joita hän ei pystynyt omaksumaan, mikä seikka auttoi häntä myöhemmin esiintymään Oxfordin yliopiston filosofian tohtorina jopa itse tsaarittarenkin silmissä.

Pietarissa isä Ioan, jota hän aluksi petti vilpistelyllään ja joka luuli havainneensa tässä nuoressa siperialaisessa profeetassa »jumalaisen kipinän», päästi hänet P. Aleksanteri-Nevskin luostariin.

Ensimmäinen vierailu pääkaupunkiin avasi tälle ovelalle ja

häikäilemättömälle talonpojalle uusia näköaloja. Hän palasi synnyinkyläänsä tyydytettyään kunnianhimonsa ja täytettyään kukkaronsa. Hän alkoi vierailla enemmän tai vähemmän valistuneen alemman papiston luona, mutta hankki vähin erin itselleen myös arkkipiispojen ja igumenien arvonannon, sillä nämäkin näkivät hänessä »Jumalan merkit».

Mutta paholainen ei menettänyt hetkeksikään otettaan hänestä. Tsaritsynissä hän raiskasi erään nunnan »manatakseen pahan hengen hänestä ulos». Kasanissa hänen nähtiin tulevan ulos porttolasta ajaen edellään alastonta tyttöä, jota hän pieksi vyöllään, ja Tobolskissa hän vietteli erään insinöörin siveän vaimon kiihottaen hänet niin, että hän kulki ympäri valittaen rakkauttaan ja kerskuen häpeästään. Mutta mitäpä se merkitsi? Eikö kaikki ollut sallittua »*hlystille*»? Eikö intiimiä yhteyttä häneen täytynyt pitää Jumalan armona.

Hänen pyhä maineensa suureni päivä päivältä. Kansanjoukot polvistuivat hänen kulkiessaan ohi ja huusivat hänelle »Meidän Kristuksemme, meidän Pelastajamme, rukoile meidän puolestamme! Jumala kuuntelee sinua . . .» Ja hän vastasi: »Isän, Pojan ja Pyhän Hengen nimeen, minä siunaan teitä te pienet veljeni, olkaa kärsivällisiä! Kristus palaa pian. Malttakaa mielenne muistaen hänen kuolemaansa. Hänen rakkautensa kautta kiduttakaa lihaanne . . .»

Sellainen oli mies, joka vuonna 1906 esiteltiin arkkimandriitta Feofanille, Pietarin teologisen akatemian rehtorille ja tsaarittaren rippi-isälle. Ja tämä hyvin rehellinen ja hurskas prelaatti auttoi häntä eteenpäin pääkaupungin uskonnollisissa piireissä.

Siperialainen profeetta valloitti nopeasti sen osan pietarilaista seurapiiriä, joka oli ryhtynyt harrastamaan okkultismia ja henkien manausta. Kaksi Montenegron suuriruhtinatarta, jotka vuonna 1900 olivat esittäneet poppamies Filipin Venäjän hovissa, olivat kaikkein innokkaimpia »Jumalan miehen» ihailijattaria, ja juuri he esittelivät Rasputininkin keisarille ja keisarinnalle. Arkkimandriitta Feofanin suositus karkotti kaikki epäilyt:

»Grigori Efimovitsh on yksinkertainen mies. Teidän Majesteeteillanne on hyötyä hänen kuulemisestaan, sillä hänen suunsa kautta puhuu Venäjän maa. Tiedän kaiken mistä häntä syytetään, ja tunnen hänen syntinsä: ne ovat lukemattomat ja usein inhottavatkin, mutta hänessä on niin paljon katumuksen voimaa ja niin lapsellinen usko taivaalliseen armoon, että melkein takaan hänelle iankaikkisen pelastuksen. Jokaisen katumuksen jälkeen hän on puhdas kuin lapsi, joka vastikään on pesty kastevedessä. Jumala suosii häntä osoittaen erikoista mieltymystään.»

Selvänäköinen ja salakavala kun oli, Rasputin piti huolen siitä, että säilytti maalaisen ulkonäkönsä: »Palatsiin astui karkeisiin saappaisiin sonnustautunut musikka, joka ruhjoi sen parketteja», kertoi Rasputin itse. Hänen vaikutusvaltansa hallitsijoihin ei perustunut imarteluun, kaukana siitä. Hän puhui heille karkeasti, julkean tuttavallisesti ja vieläpä typerästikin — se oli »Venäjän maan ääni». Paléologue, joka silloin oli Ranskan suurlähettiläänä Pietarissa, kertoi, että kysyttyään eräältä naiselta, oliko tämäkin »staretsin» viehätysvoiman vallassa, hän vastasi: »Minäkö? En lainkaan! . . . Fyysillisesti hän inhottaa minua, hänellähän on likaiset kädet, mustat kynnenaluset ja siivoton parta. Huh! . . . Sen sijaan myönnän, että hän huvittaa minua. Hänellä on innostusta ja erinomainen mielikuvitus. Hän on jopa toisinaan hyvin kaunopuheinenkin; hänellä on kuvaamisen lahja ja syvällinen mystiikan taju . . Hän on vuoroin tuttavallinen, vuoroin leikkisä, kiivas, iloinen, järjetön tai runollinen. Tämän lisäksi hän on teeskentelemätön. Niin, hän on äärettömän häikäilemätön ja ällistyttävän kyynillinen.»[1]

Anna Vyrobovasta, tsaarittaren hovineidistä ja uskotusta tuli pian Rasputinin ystävä ja liittolainen. Olen jo kertonut tästä Anna Tanejevistä, lapsuudentoveristani, joka oli kaikkea muuta kuin viehättävä olento. Tultuaan vuonna 1903 keisarinnan hovineidoksi hän meni neljä vuotta myöhemmin naimisiin

---

[1] Maurice Paléologue: La Russie des Tsars.

laivastonupseeri Vyrubovin kanssa. Häät vietettiin hyvin komeasti Tsarskoje-Selon palatsin kappelissa ja keisarinna oli morsiamen todistajana. Muutamia päiviä ennen häitä hallitsijatar halusi Annan kohtaavan Rasputinin. Antaessaan morsiamelle siunauksensa Rasputin sanoi hänelle: »Sinun avioliitostasi ei tule pitkäaikaista etkä tule onnelliseksi.» Ennustus toteutui.

Nuoripari asettui asumaan Tsarskoje-Seloon, erääseen Aleksanterin palatsin vieressä olevaan huvilaan. Kun Vyrubov eräänä iltana saapui kotiin, hän huomasi oven suljetuksi ja kuuli, että keisarinna ja Rasputin olivat hänen vaimonsa luona. Hän odotti heidän lähtöään päästäkseen sisään huvilaan ja järjesti sitten kiivaan kohtauksen vaimonsa kanssa, koska hän oli jyrkästi kieltänyt tätä vastaanottamasta »staretsia». Väitetään, että hän olisi lyönytkin vaimoaan. Anna pakeni ja etsi turvaa keisarinnan luota vannottaen tsaaritarta puolustamaan häntä miestään vastaan, joka, hän sanoi, halusi tappaa hänet. Pian sen jälkeen julistettiin avioero.

Tapaus herätti suurta kohua siihen sekaantuneiden henkilöiden aseman vuoksi, ja sen seuraukset olivat tuhoisat. Keisarinna otti suojattinsa hoiviinsa, mitä seikkaa Rasputin käytti hyväkseen orjuuttaakseen täydellisesti Annan, joka oli enää vain nöyrä välikappale hänen käsissään.

Vyrubova ei ollut sen kiintymyksen arvoinen, mitä keisarinna hänelle osoitti. Epäilemättä Annan palvonta oli vilpitöntä, mutta se ei suinkaan ollut epäitsekästä. Se oli käskyläisen ja palvelevan olennon kiintymistä huolestuneeseen ja sairaaseen hallitsijattareen, joka yritti eristäytyä suuntaamalla epäluulonsa kaikkiin ympäristössään oleviin ihmisiin.

Läheiset suhteet keisarinnaan merkitsivät jo sinänsä Anna Tanejeville erikoisasemaa, mutta Rasputinin ilmestyminen aukaisi hänelle uusia näköaloja. Hänellä ei varmaankaan ollut henkilökohtaisia poliittisia pyrkimyksiä, mutta ajatus, että hän esittäisi vaikutusvaltaista osaa, vaikkapa vain välittäjänä, hurmasi hänet. Hänen avullaan Rasputin pääsi osalliseksi monista

hallitsijoiden salaisuuksista ja saattoi jatkuvasti puuttua valtakunnan asioihin.

»Staretsin» vaikutus ulottui ennen pitkää myös poliittisiin piireihin. Kaikenlaiset oikeudenhakijat piirittivät hänen asuntonsa: korkeat virkamiehet, papiston jäsenet, maailmannaiset ym.

Rasputin löysi arvokkaan liittolaisen itämaisesta parantajasta, Badmajevista, jonka maine oli huono. Tämä harjoitti lääkärinammattia ilman diplomia ja väitti tuoneensa Mongoliasta lääkekasveja ja maagillisia reseptejä, jotka Tiibetin noidat oli suurella vaivalla pakotettu luovuttamaan. Totuus on, että hän valmisti itse lääkkeensä, joiden ainekset hän sai eräältä apteekkarilta. Hän teki ällistyttäviä kauppoja kaikenlaisilla huumausaineilla, joille hän antoi nimeksi : *Tiibetin eliksiiriä*, *Nyen Tshenin balsamia*, *Mustan lootuksen nestettä* jne. Nämä kaksi puoskaria olivat kuin luodut ymmärtämään toisiaan ja liittymään yhteen.

Onnettomuuden uhatessa näyttää siltä kuin kaikki voimat yhtyisivät sitä kiirehtimään. Tuhoisa Japanin sota, vuoden 1905 vallankumoukselliset mellakat, tsarevitsin sairaus samoin kuin onnettomat olosuhteet, jotka pitivät yllä tarvetta kutsua jumalallista apua, lisäsivät yhdellä iskulla »Jumalan miehen» mahtia.

Onnettoman keisarinna Alexandran turmiollinen sokeus oli Rasputinin kaikkein arvokkain valtti, mutta oli olemassa syitä, jotka selittivät keisarinnan käyttäytymisen ja joiden vuoksi hänelle voidaan antaa jossakin määrin anteeksi.

Hessenin prinsessa Alice saapui Venäjälle ja nostettiin valtaistuimelle suomatta hänelle tilaisuutta oppia tuntemaan uutta isänmaataan ja tutustua lähemmin kansaan, jota hänet kutsuttiin hallitsemaan. Sen jälkeen kun hän oli joutunut yhtäkkiä kaikkien katseitten kohteeksi, hänen ujoutensa ja luonnollinen hermostuneisuutensa lisääntyivät ja niitä pidettiin kylmyytenä ja välinpitämättömyytenä. Ei tarvittu paljoakaan lisää, ja nuorta tsaaritarta alettiin pitää kopeana ja ynseänä.

Isän kuoleman ja hallitusvaikeuksien aiheuttama järkytys sekä

hänen salaperäinen uskonsa tehtäväänsä ja hänen palava halunsa tulla puolisonsa avuksi saivat hänet sekaantumaan valtakunnan asioihin. Pian keisarinnaa moitittiin siitä, että hän rakasti valtaa liiaksi, ja keisaria siitä, ettei hän käyttänyt sitä tarpeeksi. Ymmärtäessään, ettei ollut osannut voittaa Venäjän kansan eikä varsinkaan hovipiirien ja aristokratian myötätuntoa, nuori hallitsijatar vetäytyi mieluummin yksinäisyyteen.

Hänen kääntymisensä ortodoksiseen uskoon kehitti hänen luonnollista taipumustaan kiihkoisaan mystiikkaan, joka teki hänet alttiiksi Rasputinin tapaisen miehen vaikutusvallalle, samoin kuin se oli aikaisemmin saattanut hänet alttiiksi maagikkojen, Papusin ja Filipin, vaikutukselle. Mutta ennen kaikkea tsarevitshin kauhea sairaus teki onnettomasta keisarinnasta tahdottoman välikappaleen »Jumalan miehen» käsissä. Mikään ei horjuttanut tämän äidin luottamusta mieheen, jossa hän näki lapsensa elämän ja terveyden suojelijan. Ja tämä suuresti rakastettu ja vaalittu poika, jonka elämän puolesta hän ei lakannut pelkäämästä, oli valtaistuimen perijä! Keinotellen erään isän ja äidin ahdingolla ja heidän hallitushuolillaan Rasputin pääsi hallitsemaan koko Venäjää.

Ei ole epäilystäkään siitä, että Rasputinilla oli hypnoottista kykyä. Sisäministeri Stolypin, joka joutui ilmiriitaan hänen kanssaan, on itse kertonut, kuinka Rasputin kerran oli yrittänyt hypnotisoida hänet:

»Hän tuijotti minua värittömillä silmillään ja lausui salaperäisiä sanoja Raamatusta tehden koko ajan käsillään outoja liikkeitä. Tunsin selvästi, miten hänen hypnoottiset kykynsä alkoivat voimakkaasti vaikuttaa minuun. Hillitsin kuitenkin itseni ja keskeytin hänet töykeästi sanoen, että hän oli täydellisesti vallassani.»

Stolypin, joka vuonna 1906 oli ihmeen kautta pelastunut ensimmäisestä häntä vastaan tehdystä atentaatista, murhattiin muutamia kuukausia tämän kohtauksen jälkeen.

»Staretsin» pahennusta herättävä käyttäytyminen, hänen salai-

nen vaikutuksensa ylimpien vallanpitäjien päätöksiin ja hänen riettaat elintapansa saivat lopulta pääkaupungin selvänäköiset piirit kiihdyksiin. Vieläpä lehdistökin uhmaten sensuuria julisti »pyhän miehen» häpeällisyyttä.

Rasputin päätti järkevästi hävitä näkyvistä ainakin hetkeksi. Maaliskuussa 1911 hän otti pyhiinvaellussauvansa ja lähti Jerusalemiin ja Tsarytsiniin, missä hän vietti kesän erään toverinsa, munkki Heliodronin luona. Palattuaan talven kynnyksellä hänen orgiansa alkoivat entistä myrskyisämpinä.

»Staretsin» hurskastelu ei voinut pettää ketään muuta kuin niitä, jotka näkivät hänet kaukaa. Ajurit, jotka kyyditsivät häntä saunaan naisten kanssa, ravintoloitten tarjoilijat, jotka palvelivat häntä öisin hurjissa juomingeissa, ja salapoliisit, jotka vartioivat häntä, tiesivät hyvin, miten asian laita oli. On helppo kuvitella, kuinka kaikkea tätä saatettiin käyttää hyväksi vallankumouspuolueen taholla.

Monien Rasputinia auttaneiden silmät olivat jo avautuneet. Arkkimandriitta Feofan kirosi erehdystään eikä voinut antaa anteeksi itselleen, että hän oli esitellyt Rasputinin hovissa. Hän kohotti rohkeasti äänensä »staretsia» vastaan, mutta varomaton prelaatti ei saavuttanut tällä mitään, sen sijaan hänet karkotettiin Krimille. Samaan aikaan Tobolskin piispanistuin oli annettu eräälle oppimattomalle talonpojalle, joka oli Rasputinin lapsuudenystävä, jotta olisi voitu ehdottaa Pyhälle synodikokoukselle Rasputinin pääsyä papiston jäseneksi. Ortodoksinen kirkko joutui kiihdyksiin. Saratovin piispa Hermogen esiintyi erikoisen kiivaana. Muutamien pappien ympäröimänä — joukossa oli munkki Heliodron, »staretsin» entinen toveri — hänellä oli Rasputinin kanssa mitä myrskyisin kohtaus. Pappiskokelasta ei silloin kohdeltu suinkaan erikoisen hienovaraisesti. Kirottu! . . . Jumalaton! Huorintekijä! Haiseva eläin! . Paholaisen käärme! Lopuksi he sylkivät häntä kasvoihin. Rasputin yritti antaa sanan sanasta syytäen suustaan mitä karkeimpia herjauksia. Piispa Hermogen, joka oli jättiläiskokoinen mies, löi

häntä päähän kaularistillään ja huusi: »Polvillesi kurja! Polvillesi pyhän ikonin eteen. Pyydä Jumalalta anteeksi saastaisia syntejäsi! Vanno, ettet enää yritä myrkyttää meidän rakastetun tsaarimme palatsia!»

Rasputin kosketti rintaansa pelosta märkänä ja nenä verta vuotaen, mutisten rukouksia ja vannoen kaiken mitä pyydettiin. Mutta heti kun hän saattoi lähteä, hän kiiruhti valituksineen Tsarskoje-Seloon. Hänen kostoaan ei tarvinnut odottaa kauan: muutamia päiviä myöhemmin piispa Hermogen menetti piispanistuimensa ja munkki Heliodron suljettiin vankikoppiin. Rasputin ei kuitenkaan koskaan saanut pappisarvoa.

Kirkon jälkeen kiihtyi duuma. Kansanedustaja Purishkevitsh huudahti: »Haluan uhrautua ja tappaa tuon roiston!» ja pääministeri Vladimir Nikolajevitsh Kokotsov pyysi tsaaria lähettämään Rasputinin Siperiaan. Samana päivänä Rasputin soitti eräälle Kokotsovin läheiselle ystävälle sanoen: »Sinun ystäväsi Kokotsov on yrittänyt pelotella tsaaria puhuen minusta kaikkea mahdollista pahaa, mutta hän ei ole onnistunut. Tsaari ja tsaaritar rakastavat minua jatkuvasti. Voit soittaa puolestani Vladimir Nikolajevitshille.» Kokotsov vapautettiin tehtävistään vuonna 1914 Rasputinin ja hänen joukkonsa painostuksesta.

Keisari ymmärsi kuitenkin, että oli välttämätöntä tehdä myönnytys yleiselle mielipiteelle ja vastusti nyt ainoan kerran keisarinnaa lähettämällä Rasputinin kotikyläänsä Siperiaan.

Kahden vuoden ajan »starets» teki vain lyhyitä vierailuja Pietariin, mutta hänen kanssaan neuvoteltiin ja häntä toteltiin yhtä paljon kuin ennenkin. Lähtiessään hän oli antanut hallitsijoille tämän neuvon: »Tiedän, että ilkeät kielet parjaavat minua, mutta älkää kuunnelko niitä! Jos hylkäätte minut, menetätte poikanne ja valtaistuimenne kuuden kuukauden kuluessa.»

Eräällä »staretsin» ystävällä sanotaan olleen käsissään Papusin vuoden 1915 lopulla keisarinnalle kirjoittama kirje, joka päättyi näin: »Salatieteen kannalta katsoen on Rasputin Pandoran lippaan kaltainen, joka sisältää koko Venäjän kansan paheet, rikok-

set ja saastan. Kun tämä lipas särkyy, nähdään sen kauhistuttavan sisällön valuvan yli koko Venäjän.»[1]

Syksyllä 1912, keisarillisen perheen oleskellessa Spalassa, Puolassa, tsarevitsh joutui vakavaan onnettomuuteen, joka saattoi hänet hengenvaaraan. Papit rukoilivat yötä päivää Spalan kirkoissa; Moskovassa pidettiin messu Iverskajan neitsyen ihmeitätekevän ikonin edessä. Pietarissa kansa kulki katkeamattomana virtana Kasanin Pyhän Äidin ohitse. Kuultuaan asiasta Rasputin sähkötti keisarinnalle: »Jumala on nähnyt kyynelesi ja kuullut rukouksesi. Älä enää huolehdi; poikasi jää elämään.» Seuraavana päivänä kuume laski, kaksi päivää myöhemmin lapsi oli ohittanut vaaran ja onneton tsaaritar vahvistui harhauskossaan.

Vuonna 1914 Rasputin sai eräältä talonpojalta puukoniskun, jonka vuoksi hän oli hengenvaarassa monta viikkoa. Vastoin kaikkia odotuksia hän parani kauheasta haavastaan ja hänet nähtiin syyskuussa jälleen Pietarissa. Aluksi näytti tosin siltä kuin hän olisi jäänyt syrjään. Keisarinna työskenteli ambulanssinsa, ompeluseuransa ja sairaalajunansa parissa. Hänen ympäristönsä sanoi, ettei hän koskaan ollut näyttänyt niin hyväntuuliselta. Rasputin ei enää mennyt palatsiin ilmoittamatta etukäteen tulostaan puhelimitse — uusi asiaintila, jonka jokainen huomasi ja josta monet iloitsivat. Mutta hänen ympärillään oli mahtava joukko vaikutusvaltaisia henkilöitä, jotka olivat sitoneet onnensa hänen onneensa, ja niin hän pian oli vaikutusvaltaisempi kuin koskaan aikaisemmin.

Heinäkuussa vuonna 1915 Pyhän synodikokouksen uusi päämies ilmoitti keisarille, että hänen oli mahdotonta hoitaa tehtäviään, mikäli Rasputin jatkaisi vallitsemistaan kirkollishallinnon selän takana. Hän sai hallitsijan karkottamaan »staretsin», mutta tämä palasi jo kuukautta myöhemmin takaisin.

---

[1] Maurice Paléologuen lainaus: La Russie des Tsars.

XXII LUKU

Toimintasuunnitelmia. — Salaliitto. — Hypnoottinen istunto. — »Starets» paljastaa salaisuuksia. — Hän ottaa vastaan kutsuni Moikaan.

Vakuuttuneena siitä, että oli ryhdyttävä toimintaan, uskouduin Irinalle, joka ymmärsi täydellisesti ajatukseni. Luulin vaivatta löytäväni muutamia päättäväisiä miehiä, jotka ryhtyisivät kanssani suunnittelemaan Rasputinin tekemistä vaarattomaksi, mutta keskusteltuani useitten vaikutusvaltaisten henkilöiden kanssa vapauduin harhakuvitelmista. Jopa nekin, jotka pelkästään Rasputinin nimen kuullessaan puhkesivat raivoisiin herjauksiin, kävivät pidättyväisiksi sanoessani heille, että oli aika ryhtyä sanoista tekoihin. Pelko, että he sotkeutuisivat retelöihin ja vaarantaisivat oman turvallisuutensa, teki heistä yhtäkkiä optimisteja.

Sen sijaan duuman puhemies Rodsjanko käytti aivan toista kieltä: »Mitä voidaan tehdä, kun kaikki ministerit ja Hänen Majesteettinsa lähimmät miehet ovat Rasputinin armoilla? Ainoa mahdollisuus olisi surmata hänet, mutta Venäjällä ei ole yhtään miestä, jolla olisi tarpeeksi rohkeutta sen tekemiseen. Jos en olisi näin vanha, ottaisin sen toimekseni.»

Nämä sanat lujittivat päätöstäni. Mutta miten valmistellaan jonkun murhaa?

Olen jo sanonut, etten ollut luonteeltani kylmäverinen. Siinä taistelussa, joka syntyi minussa, taistelin itsessäni olevaa vie-

rasta voimaa vastaan. Juuri tämä voima voitti vähitellen viimeisetkin epäilykseni.

Dimitrin ollessa päämajassa tapasin usein sodassa haavoittuneen kapteeni Suhotinin, joka oli Pietarissa saamassa hoitoa. Uskoin päätökseni tälle luotettavalle ystävälle ja kysyin, oliko hän valmis antamaan minulle apuaan. Hän suostui tuumaan hetkeäkään epäröimättä.

Tämä keskustelu käytiin samana päivänä, jona Dimitri palasi Pietariin. Hän myönsi, että Rasputinin surmaaminen oli kummitellut hänen mielessään jo pitkän aikaa, mutta että hän ei vielä ollut keksinyt keinoa sen toteuttamiseksi. Hän kertoi kuulleensa hyvin salaisena tietona, että keisarille annettiin Rasputinin toimeksiannosta lääkkeitä, jotka oli tarkoitettu heikentämään hänen tarmoaan. Hän lisäsi, että hänen täytyi pian palata päämajaan, mutta että hän ei varmaankaan jäisi sinne pitkäksi aikaa, koska palatsin komentaja, kenraali Vojeikov näytti päättäneen karkottaa hänet hallitsijan läheisyydestä.

Kapteeni Suhotinin saavuttua luokseni illalla selostin hänelle keskusteluni suuriruhtinaan kanssa ja ryhdyimme tekemään toimintasuunnitelmaa. Päätimme, että minä yrittäisin lähestyä Rasputinia saadakseni häneltä itseltään tarkan selon hänen poliittisesta toiminnastaan.

Emme olleet vielä kokonaan hylänneet toivoa saada hänet karkotetuksi rauhallisin keinoin, kuten lahjomalla hänet huomattavalla summalla tai muuten. Meidän oli vielä päätettävä, mitä tekisimme siinä tapauksessa, että olisi pakko ryhtyä väkivaltaan. Ehdotin, että ratkaisisimme arvalla, kuka meistä joutuisi ampumaan »staretsin».

* * *

Muutamia päiviä myöhemmin ystävättäreni, neiti G., jonka luona olin tavannut Rasputinin ensimmäisen kerran vuonna 1909, kutsui minut äitinsä luo tavatakseni siellä Grigori Efimovitshin, joka toivoi kovasti saavansa nähdä minut.

Sattuma näytti tulleen avuksemme. Minun oli kuitenkin vaikea voittaa vastenmielisyys, jota tunsin käyttäessäni väärin neiti G:n hyväuskoisuutta, sillä eihän hän voinut aavistaa todellista syytä, jonka vuoksi vastaanotin hänen kutsunsa.

Saavuin rouva G:n luo muutamia minuutteja ennen »staretsia». Tämä oli kovasti muuttunut: hänestä oli tullut ylettömän lihava ja hänen kasvonsa olivat pöhöttyneet. Hän ei enää käyttänyt vaatimatonta kauhtanaa, vaan oli pukeutunut siniseen kirjailtuun silkkipuseroon ja leveisiin samettihousuihin, ja hänen karkea käytöksensä oli mielestäni vielä inhottavampi kuin ensimmäisen kerran tavatessamme.

Huomatessaan minut hän siristi silmiään ja hymyili tullen luokseni ja suudellen minua. Saatoin tuskin salata hänen kosketuksensa aiheuttamaa vastenmielisyyden tunnetta. Rasputin vaikutti hermostuneelta; hän käveli koko ajan edestakaisin huoneessa ja tiedusteli useaan kertaan, eikö kukaan ollut kysynyt häntä puhelimessa. Lopulta hän kuitenkin istui viereeni ja alkoi kysellä minulta mitä tein ja milloin joutuisin lähtemään rintamalle. Pakottauduin vastaamaan rakastettavasti, vaikka hänen suojeleva äänensävynsä ärsytti minua tavattomasti.

Kuultuaan minusta kaiken, mikä häntä kiinnosti, hän aloitti sekavan keskustelun Jumalasta ja lähimmäisenrakkaudesta, mistä turhaan yritin löytää jotakin järkeä tai yksilöllistä leimaa. Mitä enemmän häntä kuuntelin, sitä ilmeisemmältä minusta tuntui, ettei hän itsekään ymmärtänyt mitä puhui. Sen sijaan hänen ihailijattarensa nielivät hurskaan kunnioittavasti hänen sanansa, jotka heidän mielestään sisälsivät syvällisen ja salaperäisen merkityksen.

Koska Rasputin mielellään sanoi, että hänellä oli taito parantaa kaikki sairaudet, ajattelin, että pyytämällä häntä parantamaan itseni saisin tilaisuuden tavata hänet useammin. Kerroinkin hänelle huonosta terveydestäni ja valitin, etteivät lääkärit pystyneet minua hoitamaan.

— Minä parannan sinut, hän sanoi. Lääkärit eivät ymmärrä

mitään. Minun kanssani, rakkaani, kaikki parantuvat, sillä minä käsittelen heitä jumalallisin keinoin enkä ensimmäisellä eteen tulevalla lääkkeellä. Tulet itse näkemään sen.

Puhelimen soitto keskeytti hänet: »Se on varmaankin minulle», hän sanoi hermostuneena. »Mene toki kysymään, ketä kaivataan», hän käski neiti G:tä. Tämä nousi nöyrästi osoittamatta vähääkään hämmästelevänsä tätä komentavaa äänensävyä.

Puhelu oli todellakin Rasputinille; hän palasi takaisin masentuneen näköisenä ja poistui hätäisesti.

Päätin, etten yrittäisi tavata häntä, ennen kuin hän itse haluaisi nähdä minut.

Minun ei tarvinnutkaan odottaa kauan, sillä jo samana iltana neiti G. lähetti minulle kirjelapun, missä hän välitti Rasputinin anteeksipyynnön tämän äkillisen lähdön johdosta. Neiti G. pyysi minua saapumaan luokseen seuraavana päivänä ja ottamaan kitaran mukaani »staretsin» pyynnöstä, koska hän halusi kuulla minun laulavan. Kiiruhdin vastaamaan kutsuun myöntävästi.

Tälläkin kertaa saavuin ennen Rasputinia G:n luokse. Käytin tilaisuutta hyväkseni kysyäkseni neiti G:ltä, miksi Rasputin oli lähtenyt niin suin päin edellisenä päivänä. — Hänelle tiedotettiin, että eräs tärkeä asia oli saamassa epäsuotuisan käänteen. Mutta, neiti G. lisäsi nopeasti, kaikki on järjestynyt. Grigori Efimovitsh suuttui, hän huusi kovasti ja sen jälkeen »siellä» olevat kauhistuivat ja tottelivat häntä. — Missä »siellä», kysyin.

Neiti G. epäröi.

— Tsarskoje-Selossa, hän lopulta sanoi vastahakoisesti.

Sain kuulla, että asia, joka siinä määrin oli kiihdyttänyt »staretsia», koski Protopopovin nimittämistä sisäministeriksi. Rasputinin puolue halusi tätä nimitystä mihin hintaan tahansa, mutta toiset varottivat siitä keisaria. »Staretsin» ilmaantuminen paikalle henkilökohtaisesti oli riittänyt, ja hän peri voiton jutussa.

Rasputin saapui näyttäen olevan loistavalla ja puheliaalla tuulella.

— Älä ole vihoissasi minulle, rakkaani, eilisen käyttäytymiseni johdosta, hän sanoi minulle. Mitä muutakaan olisin voinut tehdä? Pahansuopia ihmisiä on kuritettava; niitä on viime aikoina ilmestynyt liian paljon.

— Olen järjestänyt kaiken, hän jatkoi kääntyen neiti G:n puoleen. Minun täytyi itse mennä palatsiin. Saapuessani jouduin nenäkkäin Anushkan [1] kanssa. Hän ei tehnyt muuta kuin nyyhki, toistaen koko ajan: »Asia on ajautunut karille, te olette ainoa toivomme. Jumalan kiitos, että olette tullut!» Minut vastaanotettiin heti. Toinen heistä oli huonolla tuulella ja toinen harppaili pitkin askelin huoneessa. Korotin ääneni, ja he rauhoittuivat heti, ennen kaikkea siksi, että uhkasin lähteä ja jättää heidät oman onnensa nojaan; niinpä he suostuivat kaikkeen.

Menimme ruokasaliin. Neiti G. kaatoi meille teetä ja tarjosi Rasputinille kasoittain makeisia ja kakkuja.

— Näetkö kuinka ystävällinen ja hyvä hän on, sanoi »starets», hän ajattelee aina minua.

— Toitko sinä kitarasi?

Kyllä, se on täällä.

Laula sitten, me kuuntelemme!

Ponnistaen voimani otin kitarani ja ryhdyin laulamaan mustalaisromanssia.

— Sinä laulat oikein hyvin, hän sanoi, saat lauluusi niin paljon sielukkuutta. Laula vielä jotakin.

Lauloin useita romansseja, sekä surullisia ja että iloisia. Rasputin halusi välttämättä minun jatkavan.

— Huomaan, että lauluni miellyttää teitä, sanoin, mutta jospa tietäisitte, miten huonovointiseksi tunnen itseni. Minulta ei puutu tarmoa eikä työhalua, enkä kuitenkaan onnistu niinkuin haluaisin; väsyn hyvin nopeasti eikä terveyteni palaa ennalleen lääkärien hoidosta huolimatta.

— Saatan sinut yhdellä silmäniskulla jaloillesi. Menkäämme

[1] Anna Vyrubova.

yhdessä mustalaisten luo, niin sinun sairautesi katoaa kuin taikaiskusta.

— Olen ollut siellä monta kertaa tuntematta parantuvani, vastasin nauraen.

Rasputin ryhtyi vuorostaan nauramaan.

— On aivan toinen asia mennä sinne minun kanssani. Minun seurassani huvitellaan aivan toisella tavalla. Tule mukaan, niin näet, että kaikki käy hyvin.

Ja Rasputin kuvaili yksityiskohtaisesti, miten hän vietti aikaansa mustalaisten luona, miten hän lauloi ja tanssi heidän kanssaan.

Neiti G. ja hänen äitinsä näyttivät hyvin vaivautuneilta. Hurskaan »staretsin» sopimattomaan aikaan sattunut suorapuheisuus saattoi heidät hämilleen.

— Älkää uskoko mitään, he sanoivat. Grigori Efimovitsh laskee leikkiä ja puhuu omaan pussiinsa juttuja, jotka eivät ole totta.

Tämä yritys kieltää hänen ansionsa sai Rasputinin sellaisen raivon valtaan, että hän iski nyrkkinsä pöytään ja haukkui pahanpäiväisesti nämä kaksi naista, jotka heti vaikenivat.

Sen jälkeen hän kääntyi uudelleen puoleeni:

— Kas niin, hän sanoi, tuletko kanssani? Toistan parantavani sinut. Tulet näkemään sen.. Kiität minua vielä myöhemmin; otamme hänet mukaamme.

Neiti G. lehahti punaiseksi ja hänen äitinsä kiihtyi.

— Grigori Efimovitsh, hän sanoi, mikä teitä vaivaa? Miksi sekoitatte tyttäreni tähän juttuun? Hän ei halua muuta kuin rukoilla Jumalaa teidän kanssanne ja te haluatte viedä hänet mustalaisten luo...

— Mitä sinä oikein ajattelet, vastasi Rasputin heittäen häneen ilkeän katseen, etkö tiedä, että minun kanssani voi mennä minne tahansa tekemättä syntiä. Mitä sinuun tulee veliseni, hän jatkoi jälleen minulle, älä kuuntele häntä, vaan tee niinkuin minä sanoin, ja kaikki käy hyvin.

Ehdotus ei viehättänyt minua lainkaan, joten vastasin vältellen, että paashijoukoissa ollessani en saanut mennä mihinkään huvittelupaikkaan.

Rasputin piti kuitenkin kiinni ajatuksestaan vakuuttaen minulle, että hän naamioisi minut niin, ettei kukaan tuntisi minua eikä tietäisi siitä mitään. Hän ei kuitenkaan vaatinut varmaa vastausta, joten lupasin soittaa hänelle myöhemmin.

Erotessamme hän sanoi: Haluan nähdä sinut usein. Tule juomaan teetä luokseni. Ilmoita vain etukäteen tulostasi. Ja hän taputti minua useita kertoja tuttavallisesti olkapäälle.

* * *

Meidän tuttavuutemme, joka oli niin tärkeä suunnitelmani onnistumiselle, näytti olevan hyvällä alulla, mutta Rasputinin lähestyminen oli melkein enemmän kuin saatoin sietää. Jokaisen tapaamisen jälkeen tunsin itseni saastaiseksi. Soitin hänelle illalla kertoakseni, että minun piti seuraavana päivänä osallistua erääseen kokeeseen, johon en ollut riittävästi valmistautunut, minkä vuoksi minun täytyi peruuttaa tapaamisemme.

Jonkin aikaa sen jälkeen tapasin neiti G:n kadulla.

— Ettekö häpeä, hän sanoi, Grigori Efimovitsh odottaa teidän vierailuanne.

Hyväksyin hänen ehdotuksensa, että menisimme seuraavana päivänä »staretsin» luo.

Saavuttuamme Fontankan kanavalle jätimme auton ja kuljimme jalkaisin numero 64:ään, missä Rasputin asui. Tämä oli tarpeellinen toimenpide, mikäli joku halusi vierailla hänen luonaan herättämättä hänen taloaan vartioivien poliisien huomiota. Neiti G:n kerrottua minulle, että »staretsin» vartioon kuuluvat poliisit oleskelivat pääsisäänkäytävän suulla, menimme hänen huoneistoonsa palvelijoiden portaikon kautta. Rasputin tuli itse aukaisemaan oven.

— Vihdoinkin sinä saavut! hän sanoi minulle. Olen todellakin loukkautunut sinuun. Olen odottanut sinua monta päivää.

Hän ohjasi meidät keittiön kautta makuuhuoneeseen. Se oli pieni ja hyvin yksinkertaisesti kalustettu. Eräässä nurkassa seinän vierellä oli kapea vuode, joka oli peitetty Anna Vyrubovan lahjoittamalla ketunnahalla. Sängyn vieressä oli maalattu puuarkku; vastakkaisessa nurkkauksessa oli ikoneita, joiden edessä paloi pieni lamppu. Hallitsijoitten kuvat ja muutamat hyvin karkeatekoiset kaiverrukset, jotka esittivät kohtauksia raamatusta, koristivat seiniä. Menimme sieltä ruokasaliin, missä oli tee valmiiksi katettuna.

Vesi kiehui samovaarissa, pöydällä oli suuri joukko lautasia, täynnä korppuja, kakkuja, pähkinöitä ja kaikenlaisia makeisia, lasikulhoja, joissa oli hedelmiä, ja keskellä pöytää oli korillinen kukkia.

Huonekalut olivat jykeviä, tuolit hyvin korkeaselkäisiä; tilava astiakaappi hallitsi huonetta. Muutamia hyvin huonoja tauluja riippui seinillä; pöytää valaisi lasivarjostimella varustettu kynttiläkruunu. Huoneistossa oli porvarillisuuden ja hyvinvoinnin leima.

Rasputin tarjoili meille teetä. Alussa keskustelu sujui hitaasti keskeytyen vähän väliä puhelinsoittojen tai vierailijoiden takia, jotka hän vastaanotti viereisessä huoneessa.

Tämä tuleminen ja meneminen tuntui hermostuttavan häntä.

Hänen poissa ollessaan tuotiin ruokasaliin suuri kukkakori, johon oli kiinnitetty kirjelappunen.

— Onko tämä Grigori Efimovitshille? kysyin neiti G:ltä. Hän vastasi myöntävällä päänliikkeellä.

Rasputin palasi pian luomatta silmäystäkään kukkiin, istuutui viereeni ja kaatoi itselleen teetä.

— Grigori Efimovitsh, sanoin, teillehän lähetetään kukkia niin kuin primadonnalle.

Hän puhkesi nauramaan.

— Kaikki naiset ovat typeriä hemmotellessaan minua. He lähettävät minulle joka päivä kukkia, koska tietävät, että pidän niistä.

Sitten hän sanoi neiti G:lle:

— Mene hetkeksi toiseen huoneeseen, minulla on keskusteltavaa hänen kanssaan.

Jäätyämme yksin Rasputin veti tuolinsa lähemmäksi ja otti minua kädestä.

— No niin, rakkaani, hän sanoi. Miellyttääkö huoneistoni sinua? Tule toki tapaamaan minua useammin, niin tulet huomaamaan, että viihdyt täällä.

Hän katsoi minua kiinteästi silmiin.

— Älä pelkää minua, hän sanoi mairittelevalla äänellä. Kun tutustut minuun paremmin, huomaat, että olen mahtava mies. Jos *Batjushka* ja *Matushka* kuuntelevat minua, voit sinäkin vielä suuremmalla syyllä kuunnella minua. Minä tapaankin heidät vielä tänään ja kerron heille, että olet juonut teetä luonani. He tulevat hyvin tyytyväisiksi.

Ajatus, että hallitsijat saisivat tietää vierailustani Rasputinin luona, ei miellyttänyt minua vähääkään, sillä tiesin, että keisarinna kertoisi sen heti Vyrubovalle, joka tunsi liian hyvin mielipiteeni Rasputinista.

— Kuulkaa Grigori Efimovitsh, sanoin hänelle, olisi parempi, ettette puhuisi minusta. Jos vanhempani saisivat kuulla, että käyn täällä, he antaisivat minulle nuhteita, joita haluan välttää mihin hintaan tahansa.

Rasputin myöntyi ja lupasi vaieta. Hän ryhtyi puhumaan politiikkaa ja arvostelemaan keisarillista duumaa.

— Siellä ei tehdä muuta kuin parjataan minua, ja se häiritsee tsaaria. Mutta heillä ei ole siihen paljon aikaa, sillä annan hajottaa duuman ja lähettää edustajat rintamalle. Silloin he näkevät, mitä lörpöttely saa aikaan, ja muistavat minua.

— Mutta sanokaapa Grigori Efimovitsh, jos teillä todella olisi valta hajottaa duuma, miten toimisitte?

— Kas niin, ystäväiseni. Asia on todella yksinkertainen. Kun sinusta tulee ystäväni ja liittolaiseni, saat tietää kaiken. Tällä hetkellä en sano kuin tämän: keisarinna on todella viisas hallitsijatar, ja voin saavuttaa hänen avullaan kaiken. Tsaari taas on luotu perhe-elämää varten, ihailemaan luontoa ja kukkasia, mutta ei hallitsemaan. Se käy yli hänen voimiensa. Siispä tulemme hänen avukseen Jumalan siunaus mukanamme.

Hillitsin suuttumukseni ja kysyin häneltä mitä luonnollisimmalla äänellä, oliko hän aivan varma ympäristössään olevista ihmisistä.

— Kuinka voitte tietää, Grigori Efimovitsh, mitä nämä ihmiset odottavat teiltä, ja mitkä ovat heidän tarkoituksensa? Entä jos heillä on rikollisia aikeita?

Rasputin hymyili säälivästi.

— Haluatko opettaa Jumalalle, mitä hänen on tehtävä? Hän ei ole turhaan lähettänyt minua Herran Voidellun apulaiseksi Toistan sinulle. He olisivat kaikki hukassa ilman minua. En leikittele heidän kanssaan; jos he eivät tottele minua, isken nyrkkini pöytään, nousen ja lähden tieheni. Silloin he juoksevat perässäni rukoillen: »Älä mene Grigori Efimovitsh, teemme kaiken, mitä haluat, kunhan et hylkää meitä.» Siksi he rakastavat ja kunnioittavat minua. Kerran puhuin keisarille eräästä henkilöstä, jolle piti antaa virka, mutta hän siirsi tämän nimityksen aina myöhäisemmäksi. Silloin uhkasin jättää heidät. »Menen Siperiaan, selitin heille, ja jäätte tänne yksin värjöttelemään. Menetätte poikanne, jos käännytte pois Jumalasta ja putoatte paholaisen kynsiin.» Kas sillä tavalla puhun heille. Mutta en ole suorittanut loppuun tehtävääni. Heidän ympärillään on vielä joukko ilkimyksiä, jotka eivät tee muuta kuin kuiskailevat heidän korviinsa, että Grigori Efimovitsh on paha mies, joka haluaa heidän tuhoaan.. Se on mieletöntä. Miksi haluaisin tuhota heidät? He ovat hyviä ja hurskaita.

Grigori Efimovitsh, vastasin, ei riitä, että keisari ja keisa-

rinna luottavat teihin. Ette voi olla välinpitämätön sille, mitä teistä kerrotaan. Teitä ei arvostella ainoastaan Venäjällä; ulkomaiden lehdet eivät säästä teitä vähääkään. Siksi ajattelen, että jos todella rakastaisitte hallitsijoitamme, lähtisitte ainaiseksi ja palaisitte Siperiaan. Jos ette tee sitä, niin kuka tietää, miten käy? Voi olla mahdollista, että teille järjestetään huono lähtö.

— Ei rakkaani. Puhut noin, koska et tiedä mitään. Jumala ei sallisi sellaista. Jos Häntä on miellyttänyt lähettää minut heidän luokseen, tulee niin olla. Mitä siihen tulee, mitä ihmiset sanovat ja mitä ulkomaiden lehdet kirjoittavat, siitä en välitä, sylkäisen siihen; he eivät vahingoita muita kuin itseään.

Rasputin nousi ja ryhtyi harppomaan huoneessa hermostunein askelin.

Tarkkailin häntä kiinteästi. Hän muuttui synkäksi ja mietteliääksi. Yhtäkkiä hän kääntyi puoleeni nojautuen minua kohti ja katseli minua pitkään. Hänen katseensa jäykisti minut. Siinä oli valtava voima. Irrottamatta katsettaan minusta hän siveli keveästi kädellään niskaani ja mielistelevästi hymyillen kysyi pehmeällä äänellä, halusinko lasillisen viiniä. Otin tarjouksen vastaan. Hän haki pullon madeiraa, täytti lasimme ja joi terveydekseni.

— Milloin palaat minua katsomaan? hän kysyi.

Samalla hetkellä astui neiti G. ruokasaliin muistuttaakseen Rasputinia siitä, että oli aika mennä Tsarskoje-Seloon.

— Ja minä vain lörpöttelen! Olin täysin unohtanut, että minua odotetaan siellä. Mutta vahinko ei ole suuri . . . Tämä ei ole ensimmäinen kerta, kun tällaista tapahtuu. Joskus minut kutsutaan puhelimitse tai minua lähetetään hakemaan, enkä mene. Myöhemmin saavun odottamatta . . . Mikä ilo se silloin onkaan. Se antaa enemmän arvoa vierailulleni.

— Hyvästi rakkaani, hän lisäsi. Ja kääntyen neiti G:n puoleen hän sanoi osoittaen minua:

— Hän on hyvin älykäs, eikä häneltä puutu henkevyyttä. Jos hän jatkuvasti tottelee minua, kaikki käy hyvin. Eikö totta

pienokaiseni? Selitä tämä hänelle hyvin, niin että hän ymmärtää . . . No, niin! Hyvästi, palaa pian katsomaan minua.

Hän suuteli minua.

Hänen lähdettyään neiti G. ja minä laskeuduimme kadulle jälleen palvelijoiden portaikon kautta.

— Eikö ole totta, että Grigori Efimovitshin luona tuntee olonsa mukavaksi ja että hänen läsnä ollessaan unohtaa kaikki maailman murheet. Hänellä on kyky saattaa mieli rauhalliseksi ja tyyneksi.

En halunnut väittää vastaan. Sen sijaan sanoin:

— Grigori Efimovitshin olisi parasta oitis lähteä Pietarista.

— Miksi? hän kysyi.

— Koska hänet lopulta salamurhataan. Olen aivan varma siitä ja neuvon teitä käyttämään kaiken vaikutusvaltanne saadaksenne hänet ymmärtämään sen vaaran, missä hän on. Hänen täytyy lähteä.

— Mutta ei, hän huudahti kauhistuneena. Sellaista ei toki koskaan voi tapahtua; Jumala ei sitä salli. Ymmärtäkää toki, että hän on meidän ainoa lohdutuksemme, meidän ainoa tukemme. Jos hän katoaa, on kaikki hukassa. Keisarinnalla on syytä uskoa, että niin kauan kuin hän on täällä, mitään ei voi tapahtua hänen pojalleen. Grigori Efimovitsh on itse sanonut: »Jos minut tapetaan, tsarevitsh kuolee.» Häntä vastaan on tehty useita atentaatteja, mutta Jumala on säästänyt hänet meille. Hän on todella varovainen ja niin hyvin vartioitu, että hänen puolestaan ei tarvitse pelätä.

Saavuimme G:n talon luo.

— Milloin näen teidät uudelleen, kysyi seuralaiseni.

— Soittakaa minulle, kun olette tavannut Rasputinin.

Halusin kiihkeästi tietää, minkä vaikutuksen viimeiset sanani olivat tehneet »staretsiin». Kaikki toivo siitä, että voisimme karkottaa hänet käyttämättä väkivaltaa, näytti minusta yhä epätodennäköisemmältä. Hän uskoi olevansa voimakas ja täysin turvassa. Hänelle ei voinut tarjota rahaa, koska hänellä nähtä-

västi oli huomattavat tulot. Ja jos oli totta, että hän työskenteli Saksan hyväksi, hän luultavasti sai siltä taholta paljon suurempia summia kuin me pystyimme hänelle tarjoamaan.

* * *

Sotilaskoulutukseni paashijoukoissa jätti minulle vain vähän vapaata aikaa. Saavuin hyvin väsyneenä kotiin, mutta en voinut levätä; Rasputin kummitteli mielessäni koko ajan. Yritin arvioida hänen vastuutaan, paljastin ajatuksissani sen kauhean salaliiton, joka suunnattiin Venäjää vastaan ja jonka sielu hän oli. Oliko hän selvillä siitä, mitä hän teki? Tämä ajatus kiusasi minua. Tuntien kuluessa kävin mielessäni läpi kaiken mitä tiesin hänestä yrittäen selvittää itselleni hänen luonteensa vastakohtaisuuksia ja löytää lieventäviä seikkoja hänen häpeälliselle käyttäytymiselleen. Jouduin uudelleen kiukun valtaan, kun muistin hänen irstailevan elämänsä, hänen uskomattoman häikäilemättömyytensä ja ennen kaikkea hänen inhottavan tekopyhyytensä keisarillisen perheen edessä.

Vähän kerrallaan tästä kuvitelmien ja tosiasioitten vyyhdestä kehkeytyi esiin Rasputinin luonne, selväpiirteisempänä ja yksinkertaisempana.

Hän oli sivistymätön, periaatteeton ja ahne talonpoika, joka sattumalta oli päässyt mahtiasemaan. Hänen rajaton valtansa hallitsijoihin, hänen ihailijattariensa usko, hänen jatkuvat orgiansa ja turmeleva toimettomuus, johon hän ei ollut tottunut, kaikki nämä olivat sammuttaneet hänen omantuntonsa viimeisetkin soimaukset.

Mutta keitä olivat nämä ihmiset, jotka osasivat niin hyvin käyttää häntä hyväkseen ja jotka ohjasivat häntä kaukaa hänen itsensä sitä huomaamatta? Tuskinpa Rasputin oli selvillä johtajiensa todellisista tarkoitusperistä eikä myöskään henkilökohtaisesti tuntenut heitä; hän muisti harvoin tapaamiensa henkilöiden nimet. Hänellä oli tapana antaa jokaiselle lisänimi mieli-

kuvituksessaan. Eräässä meidän keskusteluistamme, vihjaistessaan salaperäisiin ystäviinsä, hän nimitti heitä »vihreiksi». On todennäköistä, että hän ei ollut koskaan nähnyt heitä ja että hän oli yhteydessä heihin ainoastaan välikäsien kautta.

— »Vihreät» asuvat Ruotsissa. Tulet tutustumaan heihin, hän sanoi minulle.

— Entä Venäjällä, kysyin, onko täälläkin »vihreitä»?

— Ei, täällä on vain »vihertäviä», jotka ovat heidän ystäviään ja meidän. He ovat älykkäitä henkilöitä.

Muutamia päiviä myöhemmin, pohtiessani yhä tällaisia asioita, neiti G. soitti minulle, että »starets» pyysi minua uudelleen seurassaan mustalaisten luokse. Syytellen kokeitani paashijoukoissa kieltäydyin kutsusta ja vastasin, että jos Grigori Efimovitsh halusi tavata minut, menisin juomaan teetä hänen luokseen.

Menin sinne seuraavana päivänä. Hän osoittautui erikoisen rakastettavaksi. Muistutin, että hän oli luvannut parantaa minut.

— Tulet näkemään, hän sanoi, että se kestää vain muutaman päivän. Mutta juokaamme ensin kupillinen teetä ja sitten menemme työhuoneeseeni, missä kukaan ei häiritse meitä. Rukoilen Jumalaa ja poistan sairauden ruumiistasi. Tottele vain minua rakkaani, niin tulet näkemään, että kaikki käy hyvin.

Juotuamme teen Rasputin ohjasi minut ensimmäisen kerran pieneen työhuoneeseensa, jonka kalustuksena oli leposohva ja muutamia nahkanojatuoleja sekä suuri papereiden peittämä pöytä.

»Starets» käski minun ojentautua leposohvalle. Katsoen minua kiinteästi silmiin hän kosketti kevyesti kädellään rintaani, kaulaani ja päätäni. Sen jälkeen hän laskeutui polvilleen, asetti molemmat kätensä otsalleni ja mutisi rukouksen. Hänen kasvonsa olivat niin lähellä omiani, että en nähnyt muuta kuin hänen silmänsä. Hän viipyi siinä asennossa kauan minkä jälkeen hän nousi äkillisellä liikkeellä alkaen sivellä minua käsillään.

Rasputinin hypnoottinen kyky oli valtava. Tunsin, miten

jokin voima tunkeutui sisääni ja nosti kuumat väreet koko olemukseeni. Samanaikaisesti yleinen velttous valtasi minut; ruumiini turtui. Yritin puhua, mutta kieleni ei enää totellut minua, ja liu'uin vähitellen puoliuneen, aivan kuin hän olisi antanut minulle jotakin narkoottista ainetta. Ainoastaan Rasputinin silmät paloivat edessäni, kaksi fosforinhohtoista kiekkoa, jotka muodostivat toisinaan lähestyvän, toisinaan loittonevan suuren valoympyrän.

Kuulin »staretsin» äänen, mutta en kyennyt ymmärtämään, mitä hän sanoi. Jäin tähän tilaan voimatta huutaa tai liikahtaa. Ainoastaan ajatukseni olivat vapaat ja tajusin, että vaivuin vähitellen tämän kohtalokkaan olennon valtaan. Tunsin itsessäni heräävän halun reagoida hypnoosia vastaan. Tämä voima tuli yhä voimakkaammaksi ja voimakkaammaksi kietoutuen ympärilleni näkymättömän panssarin tavoin. Minulla oli tunne armottomasta taistelusta, joka kehittyi meidän välillemme, hänen ja minun henkeni välille. Ymmärsin, että estin häntä vallitsemasta itseäni täydellisesti. Mutta yritin turhaan liikahtaa: minun oli pakko odottaa, kunnes hän käski minun nousta.

Pian erotin selvästi hänen ääriviivansa, hänen kasvonsa ja hänen silmänsä. Kauhea valoympyrä oli kokonaan kadonnut.

— Tämä riittää, rakkaani, tällä kertaa, sanoi Rasputin.

Vaikka hän tarkkaili minua huolellisesti, hän ei lainkaan epäillyt vallinneensa minua täydellisesti; hän ei ollut huomannut minun vastustaneen hypnoosia. Tyytyväinen hymy valaisi hänen kasvojaan, hänen varma äänensä todisti, että hän uskoi tästä lähtien saavansa minut haltuunsa kokonaan.

Äkkiä hän tarttui käsiini. Nousin istumaan. Pääni oli pyörällä ja tunsin koko ruumiini heikoksi. Pakotettuani itseni nousemaan astuin muutaman askeleen. Jalkani olivat kuin halvaantuneet eivätkä totelleet minua.

Rasputin tarkasteli edelleen jokaista liikettäni.

— Se on Jumalan armo, hän sanoi vihdoin, tulet pian huomaamaan, että tunnet olosi paremmaksi.

Sanoessani hänelle hyvästi hän pakotti minut lupaamaan, että palaisin pian.

* * *

Tämän hypnoottisen istunnon jälkeen kävin usein tapaamassa Rasputinia. »Kuuri» jatkui ja »staretsin» luottamus potilastaan kohtaan yhä kasvoi.

— Sinä olet todellakin hyvin järkevä mies, hän sanoi eräänä päivänä. Sinä ymmärrät kaiken jo ensimmäisestä sanasta. Jos haluat, nimitän sinut ministeriksi.

Tämä tarjous kauhistutti minua. Tiesin, että hänen oli helppo tyydyttää pienimmätkin mielihalunsa, ja kuvittelin mielessäni sen hullunkurisen skandaalin, jonka sellaisen miehen suojelu minulle aiheuttaisi. Vastasin hänelle nauraen:

— Tarjoan teille mielelläni apuani, mutta pyydän, älkää koskaan ajatelkokaan nimittämistäni ministeriksi.

— Miksi sinä naurat? Ehkä kuvittelet, etten voi tehdä mitä sanon? Minä voin kaiken; teen mitä haluan ja kaikki tottelevat minua. Tulet näkemään, että sinusta tulee ministeri.

Hän puhui varmaan sävyyn, joka huolestutti minua suuresti. Näin jo yleisen hämmästyksen sinä päivänä, jolloin lehdet tiedottaisivat tästä nimityksestä.

— Luojan tähden Grigori Efimovitsh, älkää tehkö sitä. Minkälainen ministeri minusta tulisikaan! Ja lisäksi, mitä se hyödyttäisi? On paljon parempi, että autan teitä kenenkään tietämättä.

— Ehkä olet oikessa, Rasputin vastasi, olkoon niin kuin sanot.

Ja hän lisäsi:

— Näetkös, kaikki eivät ajattele kuten sinä. Suurin osa niistä, jotka tulevat luokseni, sanovat: »Järjestä minulle tämä tai tuo.» Jokainen haluaa jotakin.

— Miten suhtaudutte näihin pyyntöihin?

— Lähetän heidät jonkun ministerin tai muun vaikutusvaltaisen henkilön luo mukanaan kirje minulta. Joskus lähetän heidät suoraan Tsarskoje-Seloon. Sillä tavalla jaan virka-asemat.

— Ja ministerit tottelevat teitä?

— Kaikki! Rasputin huudahti, he ovat kaikki saaneet virkansa minun ansiostani. Kuinka voit kuvitella, että he eivät tottelisi minua? He tietävät, että jolleivät he ole kuuliaisia, heille käy huonosti ... Kaikki pelkäävät minua, poikkeuksetta, hän jatkoi hetken hiljaisuuden jälkeen. Riittää kun isken lujasti nyrkkini pöytään halutessani tahtoni läpi. Siten teitä aristokraatteja täytyy kohdella. Te kadehditte minulta sitä, että kävelen karkeissa saappaissa palatsin saleissa. Te olette kaikki täynnä kopeutta, ja kopeus, rakkaani, synnyttää syntiä. Jos haluat miellyttää Jumalaa, sinun täytyy ennen kaikkea tukahduttaa ylpeyden tunteesi.

Rasputin nauroi kyynillisesti. Hän oli juovuksissa ja innostuneen luottamuksellinen.

Sitten hän uskoi minulle ne keinot, joita hän käytti nöyryyttääkseen ylpeitä:

— Rakkaani, hän sanoi katsellen minua oudosti hymyillen, naiset ovat pahempia kuin miehet, siksi on aloitettava heistä. Menettelen siten, että vien kaikki nämä naiset kylpyyn. Sanon heille: riisuutukaa ja peskää musikka! Jos he vastustelevat, saan heidät kyllä pian vakuuttuneiksi, — ja ylpeys, veliseni se häviää.

Kuuntelin tyrmistyneenä ja hiljaisena inhottavaa kuvausta, jonka hän sitten antoi minulle ja jonka yksityiskohtia on mahdoton toistaa. En uskaltanut keskeyttää häntä. Puhuessaan hän tyhjensi lasin toisensa jälkeen.

— Mikset ota mitään? Pelkäätkö viiniä? Se on kuitenkin paras lääkkeistä, se parantaa kaikki taudit eikä sitä valmisteta apteekissa. Se on Jumalan antama lääke sielun ja ruumiin parannukseksi. Minä ammennan siitä tätä valtavaa voimaa, jolla Herra on minua siunannut; ja asiasta toiseen, tunnetko Badmajevin? Siinä on todellinen tohtori, joka itse osaa valmistaa kaikki

lääkkeensä. Mitä Botkiniin ja Derevenkoon[1] tulee, niin he eivät tiedä mitään. Badmajevin käyttämät yrtit ovat luonnon itsensä valmistamia; niitä kasvaa metsissä, niityillä ja vuorilla .. Jumala on pannut ne kasvamaan, siksi niissä on jumalallinen voima.

— Sanokaahan, Grigori Efimovitsh, kysyin pelokkaana, ei kai keisaria ja perintöruhtinasta hoideta näillä yrteillä?

— Kyllä, tietenkin. Keisarinna ja Anushka huolehtivat siitä. He pelkäävät vain, että Botkin saa tietää sen. Olen toistanut heille monta kertaa: jos joku lääkäreistänne saa tietää lääkkeistäni, se aiheuttaa suurta vahinkoa potilaille. He toimivatkin varovaisesti.

— Mitä lääkkeitä te sitten toimitatte keisarille ja tsarevitshille?

— Niitä on kaikenlaisia, rakkaani. Hänelle annetaan teetä, joka valaa häneen jumalallisen armon. Rauha vallitsee hänen sydämessään ja hänen elämänsä tuntuu hyvältä ja iloiselta. Sitä paitsi, Rasputin jatkoi, mikä tsaari hän on? Hän on Jumalan lapsi. Saat myöhemmin nähdä, miten me järjestämme asiat. Kaikki menee silloin paremmin.

— Mitä tarkoitatte Grigori Efimovitsh, mikä menee paremmin?

— Olet hyvin utelias, haluaisit tietää kaiken ... Kun se hetki koittaa, niin saat tietää kaiken.

En ollut koskaan nähnyt Rasputinia niin avomielisenä, viini oli todennäköisesti vapauttanut hänen kielensä. Nyt oli erinomainen tilaisuus kuulla niin paljon kuin suinkin niistä juonitteluista, jotka olivat meneillään. Ehdotin, että hän joisi vielä kanssani. Tyhjensimme lasimme pitkän hiljaisuuden vallitessa. Rasputin nautti omansa yhdellä siemauksella, mutta minä tyydyin vain pieniin kulauksiin. Tyhjennettyämme pullon päihdyttävää madeiraa hän ohjasi horjahtelevan kulkunsa kaapille hakeakseen toisen. Täytin hänen lasinsa jättäen omani täyttämättä ja aloitin keskustelun uudelleen.

[1] Keisarillisen perheen lääkäreitä.

— Muistatteko Grigori Efimovitsh, että sanoitte haluavanne minusta liittolaisen? Haluan mielelläni auttaa teitä, mutta teidän täytyy sitä varten selittää suunnitelmanne minulle. Sanoitte äsken, että tulee taas paljon muutoksia, mutta milloin tämä tapahtuu? Miksi ette kerro minulle mitään?

Rasputin katsoi minua kiinteästi, ummisti puolittain silmänsä ja sanoi muutaman hetken mietittyään:

— Näin tapahtuu: tästä sodasta on saatu jo kylliksi. On aika lopettaa tämä joukkoteurastus. Eikö Saksakin ole meidän veljemme? Herra on sanonut: Rakasta vihollistasi niin kuin omaa veljeäsi... Sen vuoksi sodan täytyy loppua. Keisari vastustaa sitä eikä keisarinnakaan halua kuulla siitä mitään. Joku varmaankin antaa heille huonoja neuvoja, mutta mitä hyötyä siitä on? Jos minä määrään jotakin, heidän täytyy taipua tahtooni... Nyt on vielä liian aikaista, kaikki ei ole vielä aivan valmista.

— Kun olemme lopettaneet tämän, nimitämme Alexandran hallitsijaksi hänen poikansa alaikäisyyden ajaksi. Sen sijaan lähetämme keisarin lepäämään Livadiaan. Hän tulee siellä hyvin onnelliseksi. Hän tarvitsee lepoa; siellä hän on lähellä kukkia ja lähempänä Jumalaa. Hänen omallatunnollaan on tarpeeksi syntejä, joita hän saa pyytää anteeksi, kokonainen elinikäkään ei riitä tämän sodan sovittamiseksi.

— Tsaaritar sen sijaan on viisas hallitsija, hän on toinen Katariina. Hän johtaa jo nyt asiain kulkua. Tulet näkemään, että mitä enemmän hän niin tekee, sitä paremmin kaikki käy. Hän on ennen kaikkea luvannut lähettää pois kaikki duuman lörpöttelijät. Menkööt, piru vieköön. Heidät olisi pitänyt jo aikaa sitten karkottaa! Myös kaikille niille, jotka huutavat minua vastaan, käy huonosti.

Rasputin kiihtyi yhä enemmän eikä viinin vaikutuksen alaisena huomannut enää tarkkailla itseään.

— Olen takaa-ajettu eläin, hän sanoi, kaikki aristokraatit haluaisivat tuhota minut, koska salpaan heidän tiensä. Sen sijaan Venäjän kansa kunnioittaa minua, koska kaapuun ja karkeisiin

saappaisiin pukeutuneena olen päässyt hallitsijoiden neuvonantajaksi. Se on Jumalan tahto. Jumala on antanut minulle tämän voiman. Luen ihmisten salaisimmatkin ajatukset. Sinulla on hyvä sydän, sinä autat minua. Tutustutan sinut muutamiin henkilöihin... Siten saat rahaa. Ehkä et tarvitsekaan sitä, taidat olla tsaariakin rikkaampi. Mutta anna rahat köyhille. Jokainen on onnellinen saadessaan muutaman pennin lisää.

Kiivas soitto keskeytti kuitenkin hänet, luultavasti hän oli puhuessaan kanssani unohtanut kokonaan jonkin tapaamisen. Todellisuuteen palanneena hän näytti pelkäävän, että uudet tulijat näkisivät minut hänen luonaan. Hän nousi äkkiä ja vei minut työhuoneeseensa, mistä saman tien poistui. Kuulin hänen hoipertelevan eteistä kohti. Törmättyään johonkin esineeseen, joka putosi lattialle, hän kirosi. Hänen jalkansa eivät totelleet häntä, mutta hänen päänsä oli tallella.

Kuulin tulijoiden keskustelevan ruokasalissa. Yritin terästää korviani, mutta en pystynyt ymmärtämään puhetta. Ruokasalin erotti työhuoneesta ainoastaan pieni eteinen, jonka oven avasin varovasti, niin että saatoin nähdä »staretsin» istuvan seitsemän miehen ympäröimänä. Neljällä heistä oli selvästi juutalaisten piirteet ja muut kolme olivat vaaleita. Rasputin puhui kiihtyneesti, ja hänen vieraansa tekivät muistiinpanoja lehtiöihinsä. He näyttivät erehdyttävästi salaliittolaisilta.

Eräs ajatus välähti aivoissani: Eivätkö nämä miehet olleet niitä »vihertäviä», joista Rasputin oli puhunut? Mitä enemmän heitä tarkkailin, sitä varmempi olin siitä, että kysymyksessä oli vakoilijajoukkue.

Suljin oven inhon tuntein; olisin halunnut paeta tästä kirotusta paikasta, mutta huoneessa oli vain yksi ovi, joten en voinut poistua huomaamattomasti.

Jonkin ajan kuluttua — se tuntui minusta iäisyydeltä — Rasputin palasi luokseni. Hän oli hyvin iloinen ja ilmeisesti tyytyväinen itseensä. Tuntien, että en enää voisi hallita inhontunnettani, erosin hänestä kiireesti ja lähdin juoksujalkaa tieheni.

Jokainen Rasputinin luokse tekemäni vierailu vahvisti uskoani, että tämä mies oli syynä Venäjän onnettomuuksiin ja että hänen mukanaan katoaisi myös se saatanallinen voima, joka kietoi hallitsijat pauloihinsa.

Näytti siltä, että kohtalo itse oli johdattanut minut hänen luokseen saadakseni omin silmin nähdä sen turmiollisen osan, jota hän esitti. Miksi siis odottaa? Hänen elämänsä säästäminen lisäisi vain sodan uhrien lukumäärää ja pitkittäisi maan onnettomuutta. Oliko Venäjällä yhtään rehellistä miestä, joka ei olisi toivonut vilpittömästi hänen kuolemaansa?

Oli siis selvää, että Rasputinin tuli kadota, mutta oliko minun surmattava hänet. Ensimmäinen suunnitelma, jonka olimme tehneet hänen murhaamisekseen huoneistossaan, täytyi hylätä. Avoimessa sodassa, hetkellä, jolloin valmisteltiin suurta hyökkäystä ja jolloin mielet olivat kiihdyksissä, Rasputinin avoin murhaaminen voitaisiin tulkita vihamielisyydeksi keisarillista perhettä kohtaan. Hänen täytyi kadota niin, ettei kukaan koskaan saisi tietää niitä olosuhteita, missä hän kuoli, eikä teon suorittajien nimiä.

Oletin, että kansanedustajat Maklakov ja Purishkevitsh, joiden olin kuullut hyökkäävän kiivaasti »staretsia» vastaan duuman istunnossa, voisivat neuvoa minua ja ehkä antaa minulle apuaan. Päätin mennä heitä tapaamaan. Minusta tuntui välttämättömältä saada kansan eri kerrokset mukaan suunnitelmaan. Dimitri edusti keisarillista perhettä, minä itse olin ylhäisön jäsen, Suhotin oli upseeri; toivoin, että joku duuman edustaja myös liittyisi meihin.

Käännyin ensin Maklakovin puoleen. Keskustelumme oli lyhyt. Esitin suunnitelmani hänelle muutamin sanoin ja kysyin hänen mielipidettään. Maklakov kieltäytyi antamasta minulle lopullista vastausta. Hänen epäluuloisuutensa ja epäröintinsä kuvastuivat kysymyksestä, jonka hän teki minulle:

— Miksi käännyitte juuri minun puoleeni?

— Olen ollut duuman istunnoissa ja kuullut teidän puhuvan.

Olin varma siitä, että hän syvimmällä mielessään hyväksyi aikomukseni. Mutta hänen suhtautumisensa tuotti minulle pettymyksen. Eikö hän luottanut minuun, vai pelkäsikö hän sotkeutuvansa vaaralliseen seikkailuun? Ymmärsin pian, että en voinut perustaa toivoani häneen.

Purishkevitsh sen sijaan suhtautui asiaan aivan toisin. Tuskin olin selostanut hänelle, että aioin surmata Rasputinin, kun hän jo vakuutti minulle apuaan tavanomaisella vilkkaudellaan ja innokkuudellaan. Hän käsitti kuitenkin velvollisuudekseen varottaa minua. Hän sanoi, että Rasputinia vartioitiin hyvin ja että ei olisi helppoa lähestyä häntä.

— Olen jo voittanut hänen luottamuksensa, sanoin hänelle. Kerroin hänelle vierailuistani »staretsin» luona ja meidän keskusteluistamme. Puhuin hänelle suuriruhtinas Dimitristä, kapteeni Suhotinista sekä vierailustani Maklakovin luona. Viimeksi mainitun pidättyväisyys ei hämmästyttänyt häntä, mutta hän lupasi puhua tälle ja yrittää saada tämän liittymään meihin.

Myös Purishkevitshin mielestä Rasputinin piti kadota salaisesti. Kokoontuessamme Dimitrin ja Suhotinin kanssa päätimme, että myrkky olisi varmin keino »staretsin» tappamiseksi niin, ettei häneen jäisi merkkejä murhasta.

Meidän Moikan varrella oleva talomme valittiin tapahtumapaikaksi. Huoneisto, jota parhaillaan valmisteltiin kellarikerrokseen, sopi erinomaisesti suunnitelmiimme.

Tämä päätös aiheutti minussa aluksi vastenmielisyyden tunteen: ajatus, että houkuttelisin luokseni miehen, jonka olin päättänyt tuhota, jäykisti minut kauhusta. Mikä tahansa tämä mies olikin, en osannut ajatella syyllistyväni vieraani murhaan.

Ystäväni ymmärsivät epäröintini, mutta pitkien keskustelujen jälkeen päätimme, ettemme muuttaisi mitään suunnitelmassamme: maamme oli pelastettava mihin hintaan tahansa, vaikkapa rikkomalla kaikkia periaatteitamme vastaan.

Hyväksyimme viidennen salaliittolaisen, jota Purishkevitsh meille suositteli, hänen joukko-osastoonsa kuuluvan lääkärin,

tohtori Latsovertin. Päätimme surmata Rasputinin syankaliumannoksella, joka olisi riittävän suuri tappamaan hänet heti. Minun tulisi olla kahden hänen kanssaan koko sen ajan, minkä hän olisi luonani. Toiset pysyttelisivät valmiina auttamaan minua tarvittaessa.

Olisivatpa tekomme seuraukset hyvät tai huonot, päätimme, ettemme koskaan paljastaisi osuuttamme Rasputinin murhaan.

Muutamia päiviä tämän keskustelun jälkeen sekä Dimitri että Purishkevitsh lähtivät rintamalle.

Odottaessani heidän paluutaan menin Purishkevitshin neuvosta uudelleen tapaamaan kansanedustaja Maklakovia. Hänen muuttunut asenteensa aiheutti minulle miellyttävän yllätyksen. Hän ilmoitti hyväksyvänsä suunnitelmamme, mutta ehdottaessani, että hän liittyisi meihin, hän vastasi, että todennäköisesti tärkeät asiat vaatisivat häntä matkustamaan Moskovaan joulukuun puolivälissä. Uskoin kuitenkin hänelle suunnitelmamme yksityiskohtineen. Hän kuunteli minua hyvin tarkkaavasti, mutta ei kuitenkaan osoittanut haluavansa ottaa aktiivisesti osaa salaliittoomme.

Erotessani hänestä hän toivotti minulle onnea ja antoi minulle lahjaksi kumisen patukan.

— Ottakaa se kaiken varalta, hän sanoi hymyillen.

* * *

Joka kerran palatessani Rasputinin luokse tunsin inhoavani itseäni. Näistä vierailuista oli tullut minulle todellinen painajainen.

Vähän ennen Dimitrin ja Purishkevitshin paluuta menin jälleen häntä tapaamaan.

Hän oli erinomaisella tuulella.

— Miksi olette niin iloinen, kysyin häneltä.

— Olen todellakin vienyt päätökseen hyvän asian. Sitä ei tarvitse enää kauan odottaa; kohta tulee meidän vuoromme iloita.

— Mistä oikein on kysymys?

— Mistä on kysymys, mistä on kysymys, Rasputin sanoi jäljitellen minua. Sinä pelkäät minua, hän jatkoi, ja sen vuoksi olet lakannut käymästä luonani. Ja kuitenkin minulla olisi ollut paljon mielenkiintoista kerrottavaa sinulle ... No niin! En kerro sinulle mitään, koska pelkäät minua ja pelkäät kaikkea. Jos olisit rohkeampi, olisin kertonut sinulle kaikki.

Yritin selittää hänelle, että harjoitukseni paashijoukoissa veivät kaiken aikani ja siksi näytti siltä, että vältin häntä. Mutta en saanut häntä vakuuttuneeksi.

— Tiedän, tiedän . Sinä pelkäät, eivätkä vanhempasi anna sinun tulla luokseni. Eikö totta, äitisi on samanlainen kuin Elisaveta? Heillä molemmilla on vain yksi ajatus: saada minut lähtemään täältä. Mutta he eivät onnistu, heitä ei kuunnella; minusta pidetään liikaa Tsarskoje-Selossa.

— Grigori Efimovitsh, teidän käytöksenne Tsarskoje-Selossa on aivan toisenlainen kuin muualla. Te puhutte siellä vain Jumalasta; siksi teitä uskotaan ja rakastetaan.

— Miksi en puhuisi heille Jumalasta? He ovat hyvin hurskaita, ja sellainen keskustelu miellyttää heitä ... He ymmärtävät kaiken ja antavat anteeksi ja pitävät minua arvossa. Kaikki paha, mitä minusta puhutaan heille, ei vaikuta mitään, sillä mitä tahansa heille sanotaankin minusta, he eivät usko sitä. Olen usein sanonut heille: Tulette kuulemaan, että minua panetellaan. Muistakaa silloin Kristusta ja miten häntä vainottiin. Hänkin kärsi totuuden tähden. He kuuntelevat kaikkia, mutta toimivat omantuntonsa mukaan.

— Mitä keisariin tulee, niin hän kallistaa korvansa heti pahojen ihmisten puheille kun poistuu Tsarskoje-Selosta; minulla on ollut vaikeuksia hänen kanssaan viime aikoina. Yritän saada hänet ymmärtämään, että tästä teurastuksesta on tehtävä loppu. Kaikki ihmiset ovat veljiä, olen sanonut sen hänelle. Olkootpa ranskalaisia tai saksalaisia, mitä sillä on väliä? Mutta mikään ei auta; hän toistaa itsepäisesti, että olisi »häpeällistä»

allekirjoittaa rauha. Mutta mitä häpeällistä siinä on, että toimii veljiensä siunaukseksi. Yhä uudelleen lähetetään tuhansia miehiä teurastettaviksi. Onko se parempi? Keisarinna on hyvä ja viisas hallitsijatar. Mutta tsaari, mitä hän ymmärtää? Hänellä ei ole sitä, mitä keisarilta vaaditaan. Hän on vain hyvän Jumalan lapsi, ei muuta. Eniten pelkään sitä, että suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitsh panee meille luun kurkkuun, jos hän saa kuulla jotakin. Mutta Jumalan kiitos hän on kaukana eivätkä hänen käsivartensa ole tarpeeksi pitkät yltääkseen tänne asti. Tsaaritar on oivaltanut vaaran, ja suuriruhtinas on lähetetty mahdollisimman kauas, jottei hän voisi sekaantua mihinkään.

— Minun mielestäni, vastasin, on tehty suuri virhe erottamalla suuriruhtinas virastaan. Ei olisi pitänyt ottaa armeijalta sen rakastettua johtajaa näin vakavalla hetkellä.

— Se ei suuria merkitse, rakkaani. Tämä on tehty vain siksi, että se oli välttämätöntä ja oikein.

Rasputin nousi ja ryhtyi kävelemään pitkin askelin mutisten itsekseen. Yhtäkkiä hän pysähtyi, lähestyi minua ja tarttui käteeni. Hänen silmissään oli outo ilme.

— Seuraa minua mustalaisten luo, hän sanoi. Jos tulet kanssani, kerron sinulle pienintäkin yksityiskohtaa myöten kaiken.

Myönnyin, mutta juuri silloin soi puhelin: Rasputinia pyydettiin Tsarskoje-Seloon. Käyttäen hyväkseni hänen pettymystään, koska hän ei voinut tulla kanssani mustalaisten luo, kutsuin hänet jonakin iltana luokseni Moikaan.

Hän oli jo kauan aikaa toivonut tutustuvansa vaimooni. Luullen, että tämä oli Pietarissa, ja tietäen, että vanhempani olivat Krimillä, hän suostui tulemaan luokseni. Todellisuudessa Irinakin oli Krimillä, mutta ajattelin, että Rasputin ottaisi kutsuni halukkaammin vastaan, jos hän luulisi voivansa kohdata Irinan.

Dimitri ja Purishkevitsh palasivat rintamalta muutamia päiviä myöhemmin, ja päätettiin, että kutsuisin Rasputinin Moikaan joulukuun 29. päivän iltana.

»Starets» pani saapumisensa ehdoksi, että itse noutaisin hänet ja saattaisin hänet kotiin. Hän kehotti minua käyttämään palvelijoiden portaikkoa ja sanoi tiedottavansa portinvartijalle, että eräs ystävä tulisi hakemaan häntä keskiyön tienoilla.

Panin merkille yhtä hämmästyneenä kuin kauhistuneenakin, miten mutkattomasti hän suhtautui kaikkeen ja miten hän itse poisti vaikeudet tieltämme.

XXIII LUKU

Moikan kellarikerros. — 29. päivä joulukuuta.

Koska niihin aikoihin olin yksin Pietarissa, asuin lankojeni kanssa suuriruhtinas Aleksanterin palatsissa. Suurimman osan joulukuun 29. päivästä jouduin käyttämään valmistautuakseni tutkintoihini, joiden piti olla seuraavana päivänä, mutta kulutin viimeiset vapaahetkeni Moikassa tehdäkseni valmisteluja Rasputinin vierailua varten.

Kellarikerroksessa oleva huoneisto, jossa minun piti ottaa »starets» vastaan, oli vielä keskeneräinen. Pilarit jakoivat sen kahteen osaan, suuremmasta tulisi ruokasali, toisesta lähtivät aikaisemmin mainitsemani kiertoportaat ensimmäisessä kerroksessa olevaan huoneistooni; puolivälissä niitä oli pihalle aukeava ovi. Tämä sali, jossa oli matala holvikatto, sai valonsa kahdesta pienestä ikkunasta, jotka avautuivat maan tasalla Moikan kanavalle päin. Seinät olivat harmaata kiveä, lattia harmaata graniittia. Ollakseni herättämättä epäilyjä Rasputinissa, joka olisi saattanut hämmästyä, jos hänet olisi vastaanotettu paljasseinäisessä kellarissa, minun oli välttämättä kalustettava se niin, että se näyttäisi asutulta.

Saapuessani tapasin työmiehet asettamassa paikoilleen mattoja ja ripustamassa oviverhoja. Kolme suurta punaista kiinalaista porsliinimaljakkoa koristi jo seinään tehtyjä syvennyksiä. Valitsemani esineet tuotiin huonekaluvajasta: leikatusta puusta valmistettuja tuoleja, jotka oli verhottu ajan tummentamalla nahalla; korkeaselkäisiä, jykeviä nojatuoleja, pieniä vanhoilla

kankailla peitettyjä pöytiä, norsunluumaljakkoja ja joukoittain muita taide-esineitä. Näen vieläkin silmissäni yksityiskohtia myöten tuon huoneen kalustuksen ja erikoisesti muistan koristellun ebenpuukaapin, joka sisälsi kokonaisen labyrintin pieniä peilejä, pienoispronssipatsaita ja salalokeroita. Tämän kaapin päälle oli asetettu vuorikristallista ja hopeasta taottu, 16:nnelta vuosisadalta peräisin oleva ikoni, joka oli hyvin kaunista italialaista työtä. Lattiaa peitti persialainen matto ja labyrinttikaapin edessä oli jääkarhun talja.

Huoneen keskelle asetettiin pöytä, jonka ääressä Rasputinin oli määrä juoda viimeinen teekupillisensa.

Hovimestarimme Grigori Byshinski ja kamaripalvelijamme Ivan auttoivat minua huonekalujen järjestämisessä. Käskin heidän valmistaa teetä kuudelle hengelle ja ostaa keksejä ja kakkuja ja hakea viiniä kellarista. Sanoin odottavani vieraita klo 11 illalla ja palvelijain voivan vetäytyä huoneisiinsa siksi kunnes kutsuisin heitä. Kun kaikki oli valmista, nousin huoneistooni, missä eversti Vogel odotti minua viimeiseen harjoitukseeni ennen seuraavan päivän tutkintoa. Päätin työskentelyn hänen kanssansa noin kuuden aikaan illalla. Ennen kuin lähdin päivälliselle lankojeni luo suuriruhtinas Aleksanterin palatsiin, menin Kasanin Pyhän Äidin kirkkoon. Vaipuneena syvään rukoukseen kadotin kokonaan käsitykseni ajan kulusta. Lähtiessäni katedraalista, missä luulin viipyneeni vain muutamia hetkiä, huomasin suureksi hämmästykseksi viettäneeni siellä melkein kaksi tuntia. Tunsin outoa keveyden, hyvän olon ja melkeinpä onnen tunnetta. Riensin appeni palatsiin, missä söin kiireesti päivällistä enen paluutani Moikaan...

Kello 11 oli kaikki valmista kellarikerroksessa. Kodikkaasti kalustettuna ja valaistuna tämä maanalainen ruokasali oli kadottanut synkän sävynsä. Samovaari höyrysi pöydällä keskellä

kakku- ja makeislautasia, jotka erityisesti miellyttivät Rasputinia. Eräällä sivupöydällä oli tarjotin täynnä laseja ja pulloja, vanhat värilliset lasilyhdyt valaisivat huonetta ylhäältä ja raskaat punaiset damastiverhot oli laskettu alas. Puut räiskyivät graniittisessa tulisijassa kipinöiden sinkoillessa kivilaatoille. Huoneesta sai sen vaikutelman, että siellä oli eristettynä maailmasta, ja tuntui siltä, että miten tahansa kävisikin, niin tämän yön tapahtumat jäisivät ikuiseksi salaisuudeksi näiden raskaiden muurien hiljaisuuden kätköön.

Kellon soitto tiedotti minulle Dimitrin ja muiden ystävieni saapumisesta. Johdatin heidät ruokasaliin. Siellä he hetken vaiteliaina tarkastelivat paikkaa, missä Rasputin tulisi kuolemaan.

Otin labyrinttikaapista pullon, joka sisälsi myrkkyä. Asetin sen pöydälle, missä kakkulautaset olivat. Tohtori Latsovert veti kumikäsineet käsiinsä ja otti syankaliumkiteitä, jotka hän murskasi jauhoksi. Kohottaen kakkujen kuorta hän ripotteli niiden sisäpuolelle myrkkyannoksen, joka hänen sanojensa mukaan pystyisi surmaamaan useita henkilöitä. Salissa vallitsi vaikuttava hiljaisuus. Seurasimme kaikki jännittyneinä tohtorin liikkeitä. Syankaliumia oli vielä kaadettava myös laseihin, mutta päätimme tehdä sen viime hetkessä, ettei se menettäisi tehokkuuttaan haihtumalla. Olin sanonut Rasputinille, että milloin meillä oli vieraita, meillä oli tapana syödä illallista kellarikerroksen ruokasalissa, jonne minä jäin usein istumaan ja lueskelemaan vielä sen jälkeen, kun vieraani olivat nousseet työhuoneeseeni polttelemaan. Meidän täytyi siis antaa se vaikutelma, että illallisemme oli päättynyt, joten jätimme pöydän epäjärjestykseen, tuolit sekaisin ja kaadoimme teen kuppeihin. Sovimme, että Dimitri, Purishkevitsh ja Suhotin pitäisivät huolta iloisista äänistä ja soittaisivat gramofonia ensimmäisessä kerroksessa minun saapuessani Rasputinin kanssa. Tällä tavoin toivoin saavani »staretsin» hyvälle tuulelle ja kaikki epäluulot hälvenemään hänen mielestään.

Valmistelujen päätyttyä kietouduin turkisviittaani ja vedin päähäni turkislakin, joka peitti kasvoni. Tohtori Latsovert, joka oli pukeutunut autonkuljettajaksi, käynnisti moottorin ja nousimme pihalla odottavaan autoon. Rasputinin talossa jouduin kiistaan portinvartijan kanssa, joka ei aikonut päästää minua sisälle. »Staretsin» neuvoa noudattaen nousin palvelijoiden portaikon kautta. Se ei ollut valaistu, ja vain vaivoin löysin hänen ovensa.

Soitin ovikelloa.

— Kuka siellä, hän huusi oven takaa.

Hätkähdin ja vastasin:

— Grigori Efimovitsh, olen saapunut hakemaan teitä!

Kuulin Rasputinin kolistelevan huoneessaan. Varaketju liukui syrjään ja lukko narahti. Tunsin oloni epämiellyttäväksi.

Hän aukaisi oven ja astuin hämärään keittiöön. Minusta tuntui, että joku tarkkaili minua viereisestä huoneesta. Nostin vaistomaisesti kaulukseni pystyyn ja vedin lakin syvemmälle silmilleni.

— Miksi sinä kätket itsesi tuolla tavoin, kysyi Rasputin.

— Emmekö sopineet, että kukaan ei saisi tietää teidän lähteneen minun kanssani tänä iltana, kysyin vastaukseksi.

— Se on totta, hän sanoi, minäkään en ole sanonut sanaakaan meikäläisille, olen jopa lähettänyt pois kaikki »tainikitkin».[1] No niin, menen nyt pukeutumaan.

Seurasin häntä hänen makuuhuoneeseensa, jota valaisi ainoastaan pieni ikonien edessä palava lamppu. Rasputin sytytti vahakynttilän. Huomasin, että hänen vuoteensa oli sijaamaton.

Hän oli todennäköisesti juuri ollut lepäämässä. Hänen vuoteensa vieressä olivat hänen majavannahkaturkkinsa ja -lakkinsa; lattialla lojui pari huopasaappaita.

Rasputin oli pukeutunut ruiskaunokeilla kirjailtuun puseroon. Hänen vyönsä oli paksua punaista nyöriä ja laajat mustat sametti-

---

[1] Tainik — salaisen poliisin asiamies.

housut sekä saappaat näyttivät aivan uusilta. Hän oli kammannut hiuksensa ja partansa erikoisen huolellisesti. Kun hän lähestyi minua, tunsin kalliin saippuan voimakkaan tuoksun, mikä osoitti, että hän oli tänään kiinnittänyt erikoista huomiota pukeutumiseensa. En ollut koskaan nähnyt häntä niin puhtaana ja hoidettuna.

— No niin, Grigori Efimovitsh. On aika lähteä, sillä keskiyö on jo ohi.

— Entä mustalaiset, menemmekö heitä tapaamaan?

— En tiedä, ehkäpä, vastasin.

— Eihän sinun luonasi ole ketään tänä iltana, hän kysyi minulta huolestuneella äänellä.

Rauhoitin häntä sanoen, että hän ei näkisi luonani ketään, kenestä hän ei pitäisi, ja että äitini oli Krimillä.

— En pidä hänestä, äidistäsi. Tiedän, että hän vihaa minua. Hän on Elisavetan ystävätär. He molemmat juonittelevat minua vastaan ja parjaavat minua. Tsaaritar itse on usein sanonut minulle, että he ovat pahimpia vihollisiani. Tiedätkö, että juuri tänä iltana Protopopov tuli minua tapaamaan vannottaakseen minua, etten menisi ulos näinä päivinä. »Sinut murhataan«, hän selitti minulle. »Vihollisesi valmistelevat tuhoasi.» Mutta se on turhaa, he eivät onnistu siinä, heidän käsivartensa eivät ole tarpeeksi pitkät . No niin, mitäpäs siitä . Lähdetään.

Autoin turkin hänen harteilleen.

Tunsin yhtäkkiä suunnatonta sääliä tätä miestä kohtaan. Vihasin kauheaa petkutusta ja halpamaisia keinoja, joita jouduin käyttämään. Sillä hetkellä tunsin halveksivani itseäni. Kysyin itseltäni, kuinka olin voinut suunnitella niin alhaisen rikoksen. En enää voinut ymmärtää tekemääni päätöstä.

Katselin kauhistuneena uhriani, joka seisoi rauhallisena ja luottavaisena edessäni. Mihin hänen selvänäköisyytensä oli joutunut? Mitä hyötyä hänellä oli kyvystään lukea toisten ajatuksia ja ennustaa tulevaisuutta, jos hän ei nähnyt sitä hirvittävää ansaa, joka hänelle oli viritetty? Olisi voinut uskoa, että

kohtalo oli heittänyt hänen silmilleen harson, jotta oikeus olisi voinut tapahtua.

Yhtäkkiä näin jälleen selvästi Rasputinin elämän kaikki kauheat vaiheet. Omantunnonvaivojen ja epäilyksien sijaan astui mieleeni varma päätös suorittaa loppuun tehtävä, jonka olin ottanut.

Astuimme hämärään portaikkoon ja Rasputin sulki oven perässään. Salpojen vinkuva ääni kaikui portaikossa. Täydellinen pimeys ympäröi meidät.

Hän tarttui kovakouraisesti käteeni.

— Ohjaan sinua paremmin tällä tavoin, »strarets» sanoi minulle vetäen minut perässään portaikkoon.

Hänen kätensä puristus teki kipeää, olisin halunnut huutaa ja irrottautua, mutta olin jollakin tavoin tylsistynyt. En muista enää, mitä hän sanoi minulle, en sitäkään, vastasinko hänelle. Sillä hetkellä toivoin ainoastaan yhtä asiaa: päästä ulos mahdollisimman nopeasti, nähdä jälleen valoa ja päästä tuntemasta tämän käden hirvittävää kosketusta.

Saavuttuamme ulos kauhuni katosi ja sain takaisin kylmäverisyyteni.

Nousimme autoon ja lähdimme liikkeelle.

Katselin taaksepäin nähdäkseni, seurasivatko salaisen poliisin asiamiehet meitä. En nähnyt mitään, kaikki oli autiota.

Teimme kierroksen ennen Moikaan saapumistamme, ja auto kääntyi pihalle.

* * *

Astuessamme sisään kuulin ystävieni ääniä ja gramofoni soitti amerikkalaista laulua. Rasputin terästi kuuloaan:

— Mitä se on, hän kysyi, onko täällä juhlat?

— Ei, vaimollani on muutamia ystäviä vierainaan, mutta he lähtevät pian. Menkäämme odotellessamme ruokasaliin juomaan teetä.

Tuskin olimme päässeet sisälle, kun Rasputin riisui viittansa ja ryhtyi uteliaasti tutkimaan kalustusta. Pieni labyrinttikaappi kiinnosti häntä erikoisesti. Hän huvitteli kuin lapsi avaamalla ja sulkemalla sitä ja tutki sitä joka puolelta.

Viime hetkessä yritin vielä saada hänet muuttamaan mieltään ja lupaamaan, että hän poistuisi Pietarista. Hänen vastustuksensa ratkaisi hänen kohtalonsa. Tarjosin hänelle viiniä ja teetä. Suureksi pettymykseksi hän kieltäytyi kummastakin. »Oliko hän aavistanut jotakin?» ajattelin. Mutta olin päättänyt, että tapahtuipa mitä tahansa, hän ei poistuisi talosta elävänä.

Istuuduimme pyötään ja aloimme keskustella.

Kävimme läpi kaikki yhteiset tuttavamme unohtamatta Vyrubovaa. Tietenkin puhuimme myös Tsarskoje-Selosta.

— Grigori Efimovitsh, kysyin häneltä, miksi Protopopov kävi luonanne? Pelkääkö hän yhä salaliittoa?

— Niinpä niin, rakkaani, näyttää siltä, että suorapuheisuuteni ärsyttää monia ihmisiä. Aristokraatit eivät totu ajatukseen, että yksinkertainen musikka kävelee keisarillisen palatsin saleissa . . . He ovat täynnä kateutta ja vihaa. Mutta en pelkää heitä. He eivät voi minulle mitään. Olen suojattu pahaa vastaan. Minut on yritetty monta kertaa tappaa, mutta Herra on aina tehnyt tyhjäksi salahankkeet. Onnettomuus kohtaa kaikkia niitä, jotka kohottavat kätensä minua vastaan.

Nämä Rasputinin sanat kuulostivat kammottavilta paikassa, missä hänen oli määrä kuolla. Mutta mikään ei enää voinut horjuttaa minua. Koko ajan hänen puhuessaan ajattelin vain, miten saisin hänet pakotetuksi juomaan viiniä pienistä laseista ja maistamaan myrkytettyjä kakkuja.

Käytyämme läpi kaikki tavalliset puheenaiheemme Rasputin pyysi minua tarjoilemaan itselleen teetä.

Kiiruhdin tekemään sen ja tarjosin hänelle kakkulautasta. Miksi oikeastaan tarjosin hänelle juuri niitä kakkuja, jotka eivät olleet myrkytettyjä?

Hetkeä myöhemmin ojensin hänelle syankaliumia sisältäviä kakkuja.

Hän kieltäytyi aluksi.

— En halua niitä, hän sanoi, ne ovat liian makeita.

Kuitenkin hän otti pian yhden ja toisenkin... Katselin häntä kauhistuneena. Myrkyn vaikutuksen piti ilmetä heti, mutta suureksi tyrmistyksekseni Rasputin jatkoi jutteluaan, aivan kuin mitään ei olisi tapahtunut.

Ehdotin sitten, että hän maistaisi Krimin viinejämme. Hän kieltäytyi uudelleen. Aika kului. Minä hermostuin. Hänen kiellostaan huolimatta täytin kaksi lasia, mutta samoin kuin olin aikaisemmin menetellyt kakkujenkin kanssa ja aivan yhtä selittämättömästi en nytkään ottanut myrkkyä sisältävää viinilasia. Muuttaen mieltään Rasputin otti viinin vastaan. Hän joi nautinnolla myöntäen, että viini oli hänen makuunsa, ja kysyi minulta, valmistimmeko sitä paljon Krimillä. Hän näytti hämmästyneeltä kuultuaan, että meillä oli sitä kellarit täynnä.

— Kaada minulle madeiraa, hän sanoi. Tällä kertaa halusin antaa hänelle yhden syankaliumia sisältävistä laseista, mutta hän esti sen.

— Kaada samaan lasiin.

— Sitä ei voi tehdä, Grigori Efimovitsh, vastasin, näitä kahta viiniä ei saa sekoittaa.

— Siitä huolimatta, kaada tähän, kuten sanon

Minun oli toteltava enempää estelemättä.

Samalla hetkellä pudotin aivan kuin vahingossa lasin, josta hän oli juonut, ja kaadoin madeiraa syankaliumia sisältävään lasiin. Rasputin ei enää sanonut mitään.

Asetuin seisomaan hänen eteensä seuraten jokaista hänen liikettään, odottaen koko ajan näkeväni hänen luhistuvan kokoon.

Mutta hän jatkoi juomista, hitaasti pienin kulauksin maistellen viiniään, kuten vain asiantuntijat osaavat tehdä. Hänen käytöksensä ei muuttunut. Vain silloin tällöin hän vei käden kaulalleen, aivan kuin hänen olisi ollut vaikea niellä. Hän nousi ja

astui muutaman askeleen. Kun kysyin häneltä, mikä häntä vaivasi, hän vastasi:

— Ei mikään, kurkkuani vain vähän kutittaa.

Muutamia piinallisia minuutteja kului.

— Madeira on hyvää, anna minulle vielä lisää, hän sanoi.

Myrkky ei vieläkään vaikuttanut, ja »starets» jatkoi käyskentelyään huoneessa.

Otin sitten toisen syankaliumia sisältävän lasin, täytin sen viinillä ja ojensin Rasputinille.

Hän tyhjensi sen kuten edellisetkin ilman mitään vaikutusta.

Tarjottimella oli enää vain kolmas, viimeinen lasillinen.

Epätoivoissani ryhdyin itse juomaan saadakseni hänet jäljittelemään itseäni.

Istuimme vastakkain ja joimme hiljaisuuden vallitessa.

Hän katseli minua silmissään pilkallinen katse, joka näytti sanovan: »Näetkö, olet yrittänyt kaikkesi etkä voi minulle mitään.»

Yhtäkkiä hänen kasvonsa saivat kaamean, raivoisan ilmeen.

En ollut koskaan nähnyt häntä niin hirveän näköisenä.

Hän naulitsi minuun pirullisen katseensa. Sillä hetkellä hän herätti minussa sellaisen vihan tunteen, että olin valmis heittäytymään hänen päälleen ja kuristamaan hänet.

Pahaenteinen hiljaisuus vallitsi huoneessa. Minusta tuntui, että hän tiesi, miksi olin tuonut hänet tänne ja että aioin murhata hänet. Välillämme käytiin sanaton taistelu, outo ja kauhea. Vielä hetki ja olisin ollut hänen armoillaan. Rasputinin raskaan katseen alla tunsin kylmäverisyyteni häviävän; sanomaton velttous valtasi minut ja päätäni huimasi

Tajuntani palattua näin hänen yhä istuvan samalla paikalla pää käsien varassa. En nähnyt enää hänen silmiään.

Olin päässyt jälleen tasapainoon ja tarjosin hänelle vielä kupillista teetä.

— Kaada, hän sanoi tukahtuneella äänellä, minulla on kova jano.

Hän nosti päätään. Hänen silmänsä olivat himmeät ja minusta tuntui, että hän vältti katsomasta minuun.

Kaataessani teetä hän nousi ja alkoi kävellä.

Huomatessaan kitarani, jonka olin jättänyt eräälle tuolille, hän sanoi: »Soita minulle jotakin iloista, pidän soitostasi.»

Minun oli vaikea laulaa sellaisessa tilanteessa ja vielä vaikeammalta tuntui iloisen laulun ajatteleminenkin.

— En ole todellakaan oikeassa vireessä, sanoin hänelle. Otin kuitenkin kitarani ja aloitin surullisen laulun.

Hän istuutui ja kuunteli ensin tarkkaavaisesti, sitten hän laski päänsä käsien varaan ja sulki silmänsä. Minusta tuntui, että hän oli nukahtanut.

Lopetettuani romanssin hän aukaisi jälleen silmänsä ja katsoi minuun surullisesti.

— Laula vielä vähän. Rakastan tällaista musiikkia, sinä saat siihen niin paljon sielukkuutta.

Aloin laulaa jälleen. Oma ääneni tuntui minusta oudolta.

Aika kului, kello osoitti jo puoli kolmea aamulla . . . Tämä painajaisuni oli kestänyt kaksi pitkää tuntia. »Mitä tapahtuu», ajattelin, »jos hermoni eivät kestä?»

Yläkerrassa olevat näyttivät menettäneen kärsivällisyytensä. Melu, joka kantautui korviimme, yhä vain yltyi. Pelkäsin, että ystäväni menettäisivät malttinsa ja tulisivat kellariin.

— Miksi siellä melutaan niin kovasti, kysyi Rasputin nostaen päätään.

— Luulen, että vieraani ovat lähdössä, menen katsomaan, mitä siellä tapahtuu.

Ylhäällä työhuoneessani syöksyivät Dimitri, Purishkevitsh ja Suhotin revolverit laukaisuvalmiina minua vastaan ja pommittivat minua kysymyksillään.

— No, onko se tehty? Onko kaikki lopussa?

— Myrkky ei ole vaikuttanut, vastasin.

Kaikki vaikenivat tyrmistyneinä.

— Se ei ole mahdollista, huudahti suuriruhtinas. Annoshan oli valtavan suuri. Onko hän niellyt kaiken?

— Kaiken, vastasin.

Lyhyen keskustelun jälkeen päätimme, että laskeutuisimme kaikki yhdessä kellarikerrokseen ja heittäytyisimme Rasputinin päälle ja kuristaisimme hänet. Olimme jo portaikossa, kun minut valtasi pelko. Vieraiden henkilöiden äkillinen ilmestyminen saattaisi herättää Rasputinin epäilykset, ja kuka tiesi, mihin tämä paholaismainen olento pystyi.

Onnistuin vakuuttamaan ystävilleni, että heidän pitäisi antaa minun toimia yksin.

Otin Dimitrin revolverin ja laskeuduin kellarikerrokseen.

Rasputin istui yhä samalla paikalla, mihin olin jättänyt hänet. Hänen päänsä oli taipunut alas, ja hän hengitti vaikeasti.

Lähestyin häntä hiljaa ja istuuduin hänen viereensä; hän ei kiinnittänyt minuun mitään huomiota. Muutamien minuuttien kauhean hiljaisuuden jälkeen hän nosti hitaasti päätään ja käänsi minuun ilmeettömät silmänsä.

— Tunnetteko itsenne sairaaksi, kysyin häneltä.

— Kyllä, pääni on raskas ja vatsaani polttaa. Kaada minulle pieni lasillinen. Se tekee minulle hyvää.

Kaadoin hänelle madeiraa, jonka hän nielaisi yhdellä siemauksella. Sen jälkeen hän piristyi ja muuttui jälleen iloiseksi. Näin, että hän oli täysin tajuissaan ja että hän ajatteli aivan normaalisti. Yhtäkkiä hän ehdotti minulle, että seuraisin häntä mustalaisten luo. Kieltäydyin sanomalla, että oli liian myöhäistä.

— Ei se tee mitään, hän sanoi. He ovat tottuneet siihen, joskus he odottavat minua koko yön. Joskus palatessani Tsarskoje-Selosta tärkeästä neuvottelusta tai vain puhuttuani siellä Jumalasta päähäni pälkähti mennä heidän luokseen suoraan autolla. Ruumiskin tarvitsee lepoa. Eikö olekin totta? Ajatukset ovat kokonaan Jumalaa varten, mutta ruumis on ihmistä varten. Niinpä niin, lisäsi Rasputin silmää iskien.

En todellakaan odottanut kuulevani tällaista puhetta mieheltä,

jolle olin antanut suunnattoman annoksen kaikkein tehokkainta myrkkyä. Ennen kaikkea minua ihmetytti, että Rasputin, joka erikoisen intuitionsa avulla tiesi ja vaistosi kaiken, ei ollut vieläkään aavistanut, että tulisi kohta kuolemaan.

Miksi hänen tarkkanäköiset silmänsä eivät olleet huomanneet, että pidin selkäni takana revolveria, joka millä hetkellä tahansa laukeaisi häntä kohti?

Käänsin konemaisesti katseeni kristallikrusifiksia kohti. Nousin lähestyäkseni sitä.

— Miksi katselet niin kauan tuota krusifiksia, kysyi Rasputin.

— Se miellyttää minua kovasti, vastasin, se on kaunis.

— Niin, hän sanoi, se on hyvin kaunis, sen on täytynyt maksaa paljon. Paljonko olet maksanut siitä?

Näin sanoessaan hän astui muutaman askelen minua kohti ja lisäsi odottamatta vastaustani:

— Mutta tämä kaappi minua miellyttää erikoisesti. Hän lähestyi sitä, aukaisi sen ja ryhtyi tutkimaan sitä.

— Grigori Efimovitsh, sanoin hänelle, teidän olisi parasta katsella tätä krusifiksia ja rukoilla.

Rasputin loi minuun hämmästyneen, melkein kauhistuneen katseen. Näin siinä uuden ilmeen, jota en tuntenut. Siinä oli jotakin samalla kertaa lempeää ja alistuvaa. Hän tuli aivan viereeni ja katsoi minua tarkkaan kasvoihin. Olisi voinut luulla, että hän vihdoin luki silmistäni jotakin, jota hän ei ollut odottanut. Ymmärsin, että hetki oli koittanut.

Herra, rukoilin, anna minulle voimaa tämän lopettamiseen.

Rasputin seisoi yhä edessäni liikkumattomana ja pää painuneena, silmät suunnattuina krusifiksiin. Nostin hitaasti revolverin.

— Mihin on tähdättävä, ajattelin, otsaan vai sydämeen?

Väristys kävi lävitseni, käteni jännittyi. Tähtäsin häntä sydämeen ja painoin liipasinta. Rasputin päästi villin karjaisun ja lysähti karhun taljalle.

Koin kauhistuttavan hetken todetessani, miten helppoa oli

tappaa ihminen. Pieni yksinkertainen liike, ja se, joka sekuntia aikaisemmin oli ollut elävä olento, virui maassa kuin laatikkoon painunut marionetti.

Laukauksen kajahdettua ystäväni juoksivat paikalle. Hämmennyksissään he olivat sammuttaneet sähkön ja pimeys ympäröi meidät. Joku törmäsi minuun ja päästi huudon; en liikahtanutkaan pelätessäni, että astuisin ruumiin päälle. Vihdoin valo syttyi.

Rasputin makasi selällään. Hänen kasvonsa nytkähtelivät. Hänen kätensä olivat koukussa. Hänen silmänsä olivat kiinni. Hänen silkkipuseronsa oli virtaavan veren punaamaa. Nojauduimme kaikki ruumiin yli tarkastaaksemme sitä.

Muutamien minuuttien kuluttua »starets», joka ei enää aukaissut silmiään, lakkasi liikkumasta. Tohtori totesi, että luoti oli läpäissyt sydämen seudun. Ei ollut enää epäilystäkään siitä, että Rasputin oli kuollut. Dimitri ja Purishkevitsh kantoivat ruumiin karhunnahassa kivilaatoille. Sammutimme valot ja nousimme huoneistooni lukittuamme kellarikerrokseen vievän oven.

Sydämemme oli täynnä toivoa ja olimme varmat siitä, että äskeinen tapahtuma pelastaisi Venäjän ja hallitsijahuoneen raunioitumiselta ja häpeältä.

Suunnitelmamme mukaisesti Dimitrin, Suhotinin ja tohtorin piti teeskennellä vievänsä Rasputin kotiin siltä varalta, että salainen poliisi olisi seurannut meitä tietämättämme. Sitä varten Suhotin pukeutui Rasputiniksi vetäen ylleen hänen viittansa ja lakkinsa ja lähti Dimitrin ja tohtorin seurassa Purishkevitshin avoautoon. Heidän piti palata Moikaan suuriruhtinaan suljetussa autossa viemään ruumis Petrovskin saarelle.

Purishkevitsh ja minä jäimme Moikaan. Odottaessamme ystäviemme paluuta puhuimme maamme tulevaisuudesta ja siitä, että Venäjä oli nyt ikuisiksi ajoiksi vapautunut pahasta hengestään. Olisimmeko voineet aavistaa, että ne, joiden kädet Rasputinin kuolema vapautti, eivät halunneet tai osanneet käyttää hyväkseen tätä ainoalaatuista hetkeä?

Keskustellessamme tunsin yhtäkkiä epämääräistä levottomuutta, ja vastustamaton voima pakotti minut laskeutumaan kellariin, missä ruumis makasi.

Rasputin virui samalla paikalla, mihin olimme hänet jättäneet. Koetin hänen valtimoaan enkä tuntenut sydämen lyöntejä. Hän oli aivan kuollut.

En tiedä, miksi yhtäkkiä tartuin ruumiiseen molemmin käsin ja ravistelin sitä kiivaasti. Se kallistui ja retkahti takaisin lattialle.

Viivyttyäni jonkin aikaa ruumiin vieressä päätin lähteä pois, kun huomioni kiintyi melkein huomaamattomaan värähtelyyn sen vasemmassa silmäluomessa. Kumarruin Rasputinin ylitse ja katselin häntä tarkkaavaisesti; kevyet värähtelyt nykivät hänen kasvojaan.

Yhtäkkiä näin hänen vasemman silmänsä avautuvan . . . Muutamia hetkiä myöhemmin oikea silmäluomi alkoi vuorostaan värähdellä ja avautui. Näin Rasputinin molemmat silmät; kaksi vihreää käärmeen silmää nauliutui minuun täynnä saatanallista vihaa. Veri hyytyi suonissani. Kaikki lihakseni jäykistyivät kivikoviksi. Halusin paeta, huutaa apua, mutta jäseneni kieltäytyivät tottelemasta minua eikä kouristuneesta kurkustani lähtenyt ääntäkään.

Olin kuin painajaisunessa kahlehdittuna graniittipaateen.

Sitten tapahtui jotain hirvittävää. Äkillisellä ja rajulla liikkeellä Rasputin ponnahti jaloilleen vaahto suussa. Hän oli kauhea katsella. Villi karjahdus kaikui holvikaaristossa ja näin hänen kouristuneiden käsiensä huitovan ilmaa. Hän heittäytyi päälleni; hänen sormensa etsivät kurkkuani, painuivat kuin pihdit olkapäähäni. Hänen silmänsä pullistuivat kuopistaan, veri valui hänen huuliltaan.

Matalalla ja käheällä äänellä Rasputin toisti koko ajan nimeäni.

Mikään ei voi kuvata sitä kauhun tunnetta, joka minut valtasi. Yritin vapautua hänen otteestaan, mutta olin kuin ruuvipenkissä. Hirveä taistelu syntyi välillemme.

Tässä olennossa, joka kuoli myrkytettynä, sydämen tienoo luodin lävistämänä, tässä ruumiissa, jonka pahan voimat näyttivät vallanneen kostaakseen häviönsä, oli jotakin niin pöyristyttävää, että en voi muistella tätä kohtausta kauhun väristyksiä tuntematta.

Minusta tuntui, että nyt ymmärsin paremmin, kuka Rasputin oli. Tunsin olevani tekemisissä itsensä paholaisen kanssa, joka oli ruumiillistunut tässä talonpojassa ja tarttunut minuun ollakseen koskaan enää päästämättä otettaan.

Yli-inhimillisellä ponnistuksella minun onnistui irrottautua hänen syleilystään.

Hän putosi selälleen hurjasti karjuen ja puristaen kädessään vasenta epolettiani, jonka hän oli repäissyt irti taistellessamme.

Hän virui jälleen liikahtamatta lattialla. Muutamien sekuntien kuluttua hän nousi. Ponnahdin portaille huutaen Purishkevitshia, joka oli jäänyt työhuoneeseeni.

— Pian, pian, tulkaa alas, hän elää vielä!

Samassa kuulin takaani kolinaa; tartuin kumipatukkaan, jonka kansanedustaja Maklakov oli antanut minulle »kaiken varalta» ja heittäydyin portaita alas Purishkevitsh kannoillani pistooli kädessään.

Polvillaan ja vatsallaan ryömien, karjuen ja verta valuen kuin haavoittunut eläin Rasputin nousi nopeasti portaita. Keräten kaikki voimansa hän teki viimeisen syöksyn ja onnistui pääsemään salaovelle, joka johti pihalle. Tietäen, että tämä ovi oli lukittu, asetuin ylemmälle tasanteelle puristaen tiukasti kädessäni kumipatukkaa.

Tyrmistyksekseni ja kauhukseni näin oven avautuvan ja Rasputinin katoavan yöhön! Purishkevitsh ryntäsi hänen peräänsä. Kaksi laukausta kajahti pihalta. Ajatus, että hän pääsisi karkuun, oli sietämätön. Menin ulos pääoven kautta ja juoksin Moikan vartta pitkin pysäyttääkseni Rasputinin portilla siinä tapauksessa, että Purishkevitsh ei olisi tavoittanut häntä.

Pihassa oli kolme porttia, joista ainoastaan keskimmäinen oli

auki. Näin ristikkoaidan läpi, että Rasputin suuntasi kulkunsa juuri sitä kohti.

Kolmas laukaus kajahti ja neljäs . . . Näin Rasputinin horjahtavan ja kaatuvan erään lumikinoksen viereen.

Purishkevitsh juoksi hänen luokseen, viipyi muutamia sekunteja hänen vieressään, ja varmistauduttuaan siitä, että kaikki oli tällä kertaa päättynyt, hän lähti taloa kohti.

Huusin häntä, mutta hän ei kuullut.

Rantakatu ja lähiseudun kadut olivat autioita; oli mahdollista, että laukauksia ei ollut kuultu. Varmistuneena tästä menin pihalle ja lähestyin lumikinosta, jonka takana Rasputin makasi. Hän ei enää osoittanut elonmerkkejä.

Mutta samassa näin toiselta puoleltani juoksevan kahden palvelijani ja toiselta puolelta erään poliisin, jotka laukaus oli hälyttänyt.

Menin poliisia vastaan ja puhuttelin häntä asettuen seisomaan siten, että hän joutui kääntämään selkänsä siihen suuntaan, missä ruumis virui.

— Ylhäisyys, hän sanoi tuntien minut, täältä kuului laukauksia. Mitä on tapahtunut?

— Ei mitään vakavaa, vastasin, vain typerä juttu. Minulla oli tänä iltana pieni kokous luonani ja eräs tovereistani juotuaan liikaa huvitteli ammuskelemalla ja häiritsemällä suotta ihmisiä. Jos joku kysyy sinulta jotakin, niin sinun tarvitsee vain vastata, että mitään ei ole tapahtunut ja että kaikki on hyvin.

Puhuessani saatoin hänet takaisin portille. Sitten palasin ruumiin luo, jonka vieressä molemmat palvelijat seisoivat. Rasputin, joka makasi yhä samalla paikalla kokoonkäpertyneenä, oli kuitenkin vaihtanut asentoa.

— Luojani, ajattelin, elääkö hän vielä?

Pelkkä ajatus, että hän voisi nousta vielä ylös, sai minut kauhun valtaan. Juoksin taloa kohti huutaen Purishkevitshia, joka oli kadonnut. Tunsin itseni sairaaksi, horjuin; kuulin koko ajan Rasputinin käheän äänen huutavan nimeäni. Kompuroiden

pääsin pukeutumishuoneeseeni ja join lasillisen vettä. Samassa Purishkevitsh astui sisään.

— Ah, siinähän te olette! Olen etsinyt teitä kaikkialta, hän huudahti.

Näin tuskin mitään ja luulin kaatuvani. Purishkevitsh tuki minua ja vei minut työhuoneeseeni. Juuri kun olimme päässeet sinne, palvelijani saapui tiedottamaan minulle, että poliisi, jonka kanssa olin puhunut vähän aikaisemmin, halusi tavata minut uudelleen. Laukaukset oli kuultu poliisiasemalle ja hänet oli lähetetty pyytämään selitystä tapahtumasta. Hänen aikaisempaa selitystään ei oltu pidetty tyydyttävänä ja poliisi halusi tarkempia yksityiskohtia.

Nähdessään poliisin Purishkevitsh sanoi hänelle kovalla äänellä:

— Oletko kuullut puhuttavan Rasputinista? Hänestä, joka suunnitteli maamme, tsaarimme ja sinun sotilasveljiesi tuhoa ja petti meitä saksalaisten hyväksi, kuuletko?

Poliisi, joka ei ymmärtänyt, mitä hänestä tahdottiin, pysyi vaiti.

— Ja tiedätkö kuka minä olen? Sinun edessäsi on Vladimir Mitrofanovitsh Purishkevitsh, duuman jäsen. Laukaukset, jotka kuulit, tappoivat Rasputinin. Jos rakastat isänmaatasi ja tsaariasi, vaikenet asiasta.

Kuuntelin kauhistuneena näitä ällistyttäviä sanoja, jotka lausuttiin niin nopeasti, että en ehtinyt keskeyttää. Purishkevitsh oli niin kiihottunut, että ei harkinnut sanojaan.

— Olette tehnyt hyvin, poliisi sanoi lopulta. Minä vaikenen, mutta jos minua vannotetaan, niin minun täytyy kertoa kaikki mitä tiedän, sillä on synti salata totuus.

Tämän sanottuaan hän poistui hyvin järkyttyneenä.

Purishkevitsh juoksi hänen peräänsä.

Samassa kamaripalvelijani saapui ilmoittamaan, että ruumis oli kuljetettu portaikon ylemmälle tasanteelle. Tunsin itseni hyvin sairaaksi; pääni oli yhä pyörällä ja saatoin tuskin kävellä.

Nousin vaivalloisesti, otin koneellisesti kumipatukan ja lähdin työhuoneestani.

Laskeutuessani portaikkoon näin Rasputinin ruumiin lojuvan tasanteella. Veri valui hänen lukuisista haavoistaan. Ylhäältä tulevassa kynttelikön valossa saattoi nähdä pienintäkin yksityiskohtaa myöten hänen vääristyneet kasvonpiirteensä. Näky oli syvästi inhottava.

Halusin sulkea silmäni ja paeta kauas, unohtaa vaikka vain hetkeksi kauhean todellisuuden. Mutta jokin voima pakotti minut lähestymään ruumista. Päätäni särki, ajatukseni sekosivat. Sain jonkinlaisen mielipuolisuuden puuskan. Heittäydyin hänen päälleen ja aloin raivokkaasti ruhjoa ruumista kaikin voimin aseenani olevalla kumipampulla. Sillä hetkellä en tuntenut enempää jumalallista kuin inhimillistäkään lakia.

Purishkevitsh sanoi minulle myöhemmin, että tämä näky oli ollut niin kauhea, että hän ei voi sitä koskaan unohtaa. Kun hän oli Ivanin avustamana irrottanut minut ruumiista, olin menettänyt tajuntani.

Sopimuksen mukaan Dimitri, Suhotin ja tohtori Lazovert saapuivat katetulla autolla hakemaan Rasputinin ruumista.

Purishkevitshin kerrottua heille, mitä oli tapahtunut, he päättivät jättää minut lepäämään ja lähteä ilman minua. He käärivät ruumiin paksuun kankaaseen ja veivät sen autoon, joka lähti Petrovskin saarta kohti. Siellä he korkealta sillalta heittivät sen jokeen.

Palattuani tajuihini minusta tuntui kuin olisin parantunut vakavasta sairaudesta ja että hengitin täysin keuhkoin ukkosilman jälkeen puhdistuneen luonnon raikasta ilmaa. Tunsin eläväni uudelleen.

Kamaripalvelijani avustamana hävitin kaikki verijäljet, jotka voisivat paljastaa meidät.

Kun huoneisto oli puhdistettu ja järjestetty, lähdin pihalle. Minun oli selitettävä laukaukset. Keksin seuraavan selityksen:

eräs vieraistani oli juonut liikaa ja oli lähtiessään saanut päähänsä ampua yhden vahtikoiristamme.

Näin niiden kahden palvelijan saapuvan, jotka olivat olleet läsnä draaman lopussa, ja selitin heille, mitä todellisuudessa oli tapahtunut. He kuuntelivat minua hiljaisuuden vallitessa ja lupasivat säilyttää salaisuuden.

Kello oli melkein viisi aamulla, kun lähdin kotoa palatakseni suuriruhtinas Aleksanterin palatsiin.

Ajatus, että ensimmäinen askel oli otettu Venäjän pelastamiseksi, täytti minut rohkeudella ja luottamuksella.

Saapuessani huoneeseeni löysin sieltä lankoni Fjodorin, joka ei ollut voinut nukkua odottaessaan huolestuneena paluutani.

— Sinä! Luojan kiitos, että olet vihdoinkin täällä. Kuinka kävi?

— Rasputin on murhattu, vastasin, mutta tällä hetkellä olen kuolemanväsynyt enkä pysty puhumaan.

Aavistaen, että seuraava päivä tulisi olemaan täynnä kuulusteluja, kotitarkastuksia ja ahdisteluakin ja että tarvitsisin kaikki voimani kestääkseni ne, menin nukkumaan ja vaivuin syvään uneen.

XXIV LUKU

Kuulusteluja. — Suuriruhtinas Dimitrin palatsissa. — Pettyneitä toiveita.

Nukuin kello 10:een saakka.

Tuskin olin avannut silmäni, kun minulle ilmoitettiin, että kenraali Grigorjev, kaupunginosamme poliisipäällikkö, halusi keskustella kanssani tärkeästä asiasta. Pukeuduttuani hätäisesti menin viereiseen huoneeseen, missä kenraali odotti minua.

— Teidän vierailunne johtuu varmaankin niistä laukauksista, jotka ammuttiin kotini pihalla?

— Aivan niin, olen saapunut saadakseni kuulla teiltä kaikki tätä asiaa koskevat yksityiskohdat. Eikö Rasputin ollut eilen vieraittenne joukossa?

— Rasputin ei ole koskaan käynyt meillä.

— Laukaukset kuultiin juuri samalla hetkellä, kun tieto Rasputinin katoamisesta saapui. Olen saanut poliisimestarilta määräyksen tiedottaa hänelle mahdollisimman tarkasti, mitä luonanne tapahtui eilen illalla.

Moikassa ammuttujen laukausten ja Rasputinin katoamisen samanaikaisuudella voisi olla kohtalokkaat seuraukset. Minun piti ajatella ja harkita sanani huolellisesti ennen kuin vastasin.

— Mutta mistä olette kuullut, että Rasputin on kadonnut?

Kenraali Grigorjevin kertomuksesta kävi ilmi, että pelästynyt poliisi oli tehnyt ilmoituksen esimiehilleen paljastaen Purishkevitshin varomattomat sanat.

Pakottauduin näyttämään välinpitämättömältä. Minua sitoi

valani, koska olimme vannoneet, että emme paljastaisi salaisuuttamme poliittisen tilanteen vakavuuden vuoksi, ja toivoimme yhä pystyvämme salaamaan totuuden.

— Olen kiitollinen teille, kenraali, että suvaitsitte henkilökohtaisesti tiedottaa minulle tämän, sillä olisi ollut valitettavaa, jos poliisin ilmoitus olisi aiheuttanut väärinkäsityksen.

Kerroin sitten hänelle tarinan koirasta ja revolverinlaukauksista, jotka eräs päihtynyt vieraani oli ampunut. Lisäsin, että Purishkevitsh, joka vielä ei ollut lähtenyt, oli rientänyt laukausten paikalle hälyttämää poliisia vastaan ja puhunut tälle hyvin nopeasti jotakin.

— En tiedä, mitä he puhuivat keskenään, mutta oletan sen perusteella, mitä te itse äsken kerroitte, että päihtyneen Purishkevitshin on täytynyt puhua koirasta, jota hän ehkä on verrannut Rasputiniin valittaen, että se olikin vain koira eikä Rasputin, joka surmattiin. Ilmeisestikään poliisi ei ymmärtänyt, mitä hän sanoi.

Selitykseni näytti tyydyttävän kenraalia, mutta hän tiedusteli vielä, ketkä suuriruhtinaan ja Purishkevitshin lisäksi olivat olleet vierainani.

— En mielelläni antaisi teille heidän nimiään, koska en soisi, että he joutuisivat näin mitättömän asian vuoksi ikävyyksiin.

— Kiitän teitä näistä tiedoista, kenraali sanoi, tulen toistamaan poliisimestarille, mitä olette kertonut.

Pyysin häntä samalla ilmoittamaan poliisimestarille, että haluaisin tavata hänet, ja sopimaan ajan puolestani.

Poliisipäällikön mentyä kuulin, että neiti G. odotti minua puhelimessa.

— Mitä te olette tehnyt Grigori Efimovitshille? hän huusi.

— Grigori Efimovitshille, mikä omituinen kysymys!

— Mutta . . . Eikö hän viettänyt eilisiltaa teidän luonanne, neiti G. jatkoi liikutuksesta värisevällä äänellä. Missä hän sitten on? Taivaan nimessä, tulkaa tapaamaan minua.

Ajatus keskustelusta hänen kanssaan tuntui äärimmäisen kiu-

salliselta. Mutta en voinut kieltäytyä, ja puolen tunnin kuluttua astuin hänen salonkiinsa. Hän ryntäsi minua vastaan sanoen tukahtuneella äänellä:

— Mitä olette tehnyt hänelle? Kerrotaan, että hänet on murhattu teidän luonanne, vieläpä että te itse olette tappanut hänet.

Yritin rauhoittaa häntä ja kerroin keksimäni tarinan.

— Kaikki tämä on kauheaa, hän sanoi. Keisarinna ja Anja uskovat, että te olette salamurhannut hänet viime yönä kotonanne.

— Soittakaa Tsarskoje-Seloon, että keisarinna ottaisi minut vastaan; selitän hänelle kaiken. Mutta tehkää se nopeasti.

Toivomukseni mukaisesti neiti G. soitti Tsarskoje-Seloon, mistä hänelle vastattiin, että Hänen Majesteettinsa odotti minua.

Olin juuri lähdössä keisarinnan luo, kun neiti G. lähestyi minua ja sanoi:

— Älkää menkö Tsarskoje-Seloon, älkää menkö sinne, hän sanoi rukoilevalla äänellä. Teille koituu pahaa, he eivät usko, että olette syytön. He ovat kaikki suunniltaan. He ovat raivoissaan minulle ja syyttävät minua siitä, että olen pettänyt heidät. Oi! Miksi kuuntelin teitä? Minun ei olisi pitänyt soittaa Tsarskoje-Seloon. Te ette saa mennä sinne.

Hänen hätääntymisensä liikutti minua, sillä tunsin, että se ei johtunut ainoastaan Rasputinin katoamisesta, vaan myös hänen huolestumisestaan minun vuokseni.

— Jumala varjelkoon teitä, hän sanoi matalalla äänellä. Minä rukoilen puolestanne.

Olin lähdössä salongista, kun puhelin soi. Vyrubova soitti Tsarskoje-Selosta. Keisarinna tunsi itsensä huonovointiseksi; hän ei voinut ottaa minua vastaan ja pyysi minua esittämään itselleen kirjallisesti kaiken, mitä tiesin Rasputinin katoamisesta.

Lähdin pois ja käveltyäni muutaman askelen kadulla kohtasin erään paashijoukoissa palvelevan toverini, joka huomatessaan minut juoksi minua kohti kiihdyksissään:

— Felix, oletko kuullut uutisen? Rasputin on tapettu.

— Mahdotonta. Entä kuka hänet on tappanut?

— Sanotaan, että se tapahtui mustalaisten luona, mutta ei tiedetä vielä, kuka on murhaaja.

— Jumala suokoon, että se on totta, vastasin.

Saapuessani suuriruhtinas Aleksanterin palatsiin minua odotti poliisimestarin, kenraali Balkin, vastaus, missä hän pyysi minua saapumaan luokseen.

Poliisin päämajassa vallitsi suuri hämmennys. Kenraali itse istui huoneessaan kiireisen näköisenä. Sanoin hänelle, että olin tullut selittääkseni Purishkevitshin aiheuttaman väärinkäsityksen ja että halusin tämän asian mahdollisimman pian järjestykseen, koska minun piti vielä samana iltana lähteä Krimille perheeni luo muutaman päivän lomalle.

Poliisimestari vastasi, että kenraali Grigorjeville antamani selostus oli katsottu tyydyttäväksi, joten hän ei nähnyt estettä lähtööni, mutta että keisarinna oli antanut määräyksen kotitarkastuksesta Moikassa, oletettavasti luotani kuuluneiden laukausten ja Rasputinin katoamisen välisen yhteensattuman vuoksi.

— Talomme on vaimoni, keisarin sisarentyttären koti, ja keisarillisen perheen jäsenten asunnot ovat loukkaamattomia eikä mikään tämän tapainen toimenpide tule kysymykseen ilman keisarin itsensä antamaa määräystä.

Poliisimestarin oli pakko myöntyä, ja hän peruutti heti määräyksen.

Suunnaton taakka vierähti harteiltani. Pelkäsin, että yöllä siivotessamme meiltä oli jäänyt huomaamatta monta paljastavaa yksityiskohtaa, jotka täytyi hinnalla millä hyvänsä ehtiä tarkastaa ennen poliisin vierailua.

Tuntien huojennusta sen johdosta, että olin voittanut aikaa, jätin hyvästit kenraali Balkille ja palasin Moikaan.

Tehdessäni uuden tarkastuksen draaman tapahtumapaikoilla huomasin, että pelkoni oli ollut aiheellinen. Päivänvalossa saattoi selvästi erottaa ruskeita tahroja portailla. Ivanin avustamana puhdistin uudelleen koko huoneiston. Työmme päätyttyä menin

lounaalle Dimitrin luo, minne Suhotin saapui aterian päätyttyä. Lähetimme hänet hakemaan Purishkevitshin, sillä meidän oli välttämättä sovittava menettelystämme siinä tapauksessa, että joku meistä joutuisi kuulusteltavaksi tai pidätettäisiin.

Kun olimme kaikki koolla, päätimme, että mitkä olisivatkin uudet todisteet meitä vastaan, pitäisimme kiinni selityksestä, jonka olin antanut kenraali Grigorjeville ja toistanut neiti G:lle ja poliisimestarille.

Nyt oli ensimmäinen askel otettu. Tie aukeni koko leveydeltään niille, joilla oli hallussaan keinot jatkaa taistelua *rasputinismia* vastaan.

Meidän osamme näytelmässä oli tällä kertaa päättynyt.

Sanottuani hyvästit ystävilleni palasin Moikaan. Kuulin saavuttuani, että kaikkia palvelijoitani oli kuulusteltu päivän kuluessa. Tämän kyselyn tulos oli minulle tuntematon, mutta vaikka menettely itsessään ei miellyttänytkään minua, kuvaus, jonka palvelijani minulle siitä antoivat, oli pikemminkin edullinen.

Päätin käydä oikeusministerin luona.

Makarov, jonka nyt näin ensimmäisen kerran, miellytti minua heti. Hän oli keski-ikäinen, harmaahiuksinen ja harmaapartainen, laihavartaloinen mies, jolla oli hillitty ääni ja miellyttävä käytös.

Selitin hänelle vierailuni tarkoituksen ja toistin hänen pyynnöstään kertomukseni, jonka jo osasin ulkoa.

Päästyäni Purishkevitshin keskusteluun poliisin kanssa ministeri keskeytti minut.

— Tunnen Purishkevitshin ja tiedän, ettei hän koskaan juo; ellen erehdy, hän on jopa erään raittiusyhdistyksen jäsen.

— Voin vakuuttaa teille, vastasin, että tällä kertaa hän petti raittiin miehen maineensa ja unohti yhdistyksensä asettamat velvollisuudet. Hänen oli vaikea kieltäytyä juomasta viiniä kanssamme, sillä vietin tupaantuliaisia kodissani. Jos Purishkevitsh on yleensä raitis, kuten sanotte, niin on muutama

lasillinen epäilemättä riittänyt saattamaan hänet päihtyneeseen tilaan.

Kysyin vielä ministeriltä, kuulusteltaisiinko palvelijoitani uudelleen tai voisivatko he joutua muuten vaikeuksiin, sillä he kaikki olivat kovasti huolissaan, koska lähtisin jo samana iltana Krimille.

Ministeri rauhoitti minua sanoen, että todennäköisesti poliisi tyytyisi niihin kysymyksiin, jotka jo oli tehty. Hän lupasi myös, että talossamme ei suoritettaisi kotitarkastusta ja että liikkeellä olevista huhuista ei tultaisi välittämään.

Kysyin häneltä, voisinko lähteä Pietarista. Hän vastasi myöntäen ja pahoitteli uudelleen sitä, että olin joutunut niin monenlaisiin ikävyyksiin. Minusta tuntui kuitenkin, että enempää kenraali Grigorjev kuin poliisimestari tai oikeusministerikään eivät olleet antaneet kertomukseni pettää itseään.

Ministeriöstä menin tapaamaan setääni Rodsjankoa, joka oli valtakunnan duuman puhemies. Hän ja hänen vaimonsa, jotka tiesivät meidän päättäneen surmata Rasputinin, odottivat kiihkeästi tietoja. Tätini suuteli ja siunasi minua itkien ja setäni antoi hyväksymisensä jylisevällä äänellä. Niinä tuskallisina hetkinä, jotka vietin kaukana omaisistani, tämä vilpitön ja sydämellinen myötätunnon osoitus oli erikoisen lohduttava.

Ennen kuin erosin heistä, selostin heille lyhyesti draaman tapahtumat.

— Tästä päivästä lähtien, sanoin, jätämme jatkon toisten huoleksi. Suokoon Jumala, että ihmiset vihdoinkin alkaisivat yhtenä miehenä toimia ja että keisarin silmät vihdoinkin aukeaisivat näkemään totuuden, ennen kuin on liian myöhäistä. Yhtä edullista hetkeä ei tule enää toista kertaa . . .

— Olen varma, että Rasputinin murhaa tullaan pitämään isänmaallisena tekona, vastasi Rodsjanko, ja että kaikki todelliset venäläiset liittyvät yhteen pelastaakseen isänmaansa.

Palattuani suuriruhtinas Aleksanterin palatsiin ovenvartija sanoi minulle, että nainen, jonka kanssa olin sopinut tapaami-

sesta tänä iltana kello 7, odotti minua huoneeni vieressä olevassa pienessä salongissa.

Koska en ollut sopinut kohtaamisesta kenenkään kanssa, tuntui tämä odottamaton vierailu hieman oudolta. Portinvartijan kuvaus naisesta, joka oli pukeutunut mustiin, mutta jonka kasvoja hänen ei ollut onnistunut nähdä, koska ne olivat hunnun peitossa, ei ollut vakuuttava, ja meninkin suoraan huoneeseeni, josta saatoin välioven kautta tarkastella pienessä salongissa olevaa vierasta. Tunsin hänet erääksi Rasputinin innokkaimmista ihailijattarista ja pyysin ovenvartijaa ilmoittamaan hänelle, että saapuisin vasta hyvin myöhään illalla kotiin. Sen jälkeen kokosin nopeasti matkatavarani.

Lähtiessäni päivälliselle tapasin portaissa ystäväni Oswald Raynerin, englantilaisen upseerin, johon olin tutustunut Oxfordin yliopistossa. Tietoisena aikeestamme hän oli saapunut kuulemaan uutisia ja kiiruhdin tyynnyttämään häntä.

Ruokasalissa olivat kolme lankoani, jotka myös lähtivät Krimille, ja heidän englantilainen kotiopettajansa Mr. Stuart, suuriruhtinatar Xenia Aleksandrovnan hovinainen neiti Jereinov ja muutamia muita henkilöitä.

Kaikki puhuivat Rasputinin salaperäisestä katoamisesta. Toiset eivät uskoneet hänen kuolleen vaan väittivät, että kaikki oli vain keksittyä, toiset kertoivat kuulleensa varmoista lähteistä, että »starets» oli salamurhattu mustalaisten luona hurjissa juomingeissa, ja vihdoin toiset selittivät, että Rasputin oli murhattu meidän talossamme, Moikassa. Ajattelematta, että minä olisin ottanut aktiivisesti osaa murhatekoon, kaikki olivat kuitenkin varmoja siitä, että tunsin asian ja toivoivat pommittaessaan minua kysymyksillään keksivänsä kasvoiltani jonkin paljastavan ilmeen.

Pysyttelin välinpitämättömänä ja otin osaa yhteiseen ilonpitoon.

Puhelin soi taukoamatta, sillä kaupungilla yhdistettiin itsepintaisesti nimeni Rasputinin katoamiseen.

Tehtaitten johtajat ja erilaisten yritysten edustajat soittivat sanoakseen, että heidän työntekijänsä olivat päättäneet muodostaa vartiojoukon puolustamaan minua tarpeen vaatiessa.

Vastasin kaikille, että huhut, joita oli liikkeellä, olivat perättömiä, ja ettei minulla ollut mitään osaa asiassa.

Puoli tuntia ennen junan lähtöä jätin hyvästit läsnäolleille ja nousin autoon vaimoni veljien, kotiopettajan ja toverini, kapteeni Raynerin seurassa. Saapuessamme asemalle huomasin sinne kokoontuneen poliiseja.

Mietin, oliko heillä määräys pidättää minut. Kävellessäni santarmieverstin ohi hän astui luokseni ja sanoi hyvin kiihtyneellä äänellä muutamia käsittämättömiä sanoja.

— Puhukaa hieman kovempaa, eversti, sanoin hänelle, en kuule mitään.

Hän sai nyt jonkin verran varmuutta ja sanoi ääntään kohottaen:

— Hänen Majesteettinsa keisarinnan käskystä teitä on kielletty lähtemästä Pietarista. Teidän täytyy palata suuriruhtinas Aleksanterin palatsiin ja pysytellä siellä, kunnes toisin määrätään.

— Hyvin valitettavaa, vastasin, se ei sopisi minulle mitenkään.

Käännyin matkatovereitteni puoleen ja toistin heille saamani määräyksen. Pidätykseni herätti heissä suurta hämmästystä.

— What's happened? What's happened? hoki Stuart, joka englantilaisena ei ymmärtänyt mitään.

Andrei ja Fjodor kieltäytyivät lähtemästä Krimille, koska he eivät halunneet jättää minua, ja päätimme, että nuori Nikita lähtisi yksin kotiopettajansa kanssa.

Menimme saattamaan häntä vaunuun asti. Poliisi seurasi meitä askel askeleelta todennäköisesti peläten, että lähtisin junan mukana.

Melkoisesti väkeä oli kokoontunut tuijottelemaan pientä santarmien ympäröimää joukkoamme. Noustessani vaununosastoon sanoakseni hyvästi Nikitalle poliisit hermostuivat, mutta rau-

hoitin heitä sanoen, että minulla ei ollut aikomustakaan matkustaa.

Junan lähdettyä nousimme autoon ja palasimme palatsiin.

Tunsin itseni hyvin väsyneeksi levottoman päivän jälkeen. Pyysin Fjodoria ja ystävääni Raineria jäämään luokseni.

Vähän myöhemmin ilmoitettiin meille suuriruhtinas Nikolai Mihailovitshin saapumisesta.

Tämä myöhäinen vierailu ei ennustanut hyvää. Hän saapui todennäköisesti tiedustelemaan, mitä oli tapahtunut; olin väsynyt eikä minulla ollut mitään halua toistaa vielä kerran tarinaani.

Fjodor ja Rayner poistuivat suuriruhtinaan saapuessa.

— Kas niin, hän sanoi, kerro minulle nyt, mitä olet tehnyt.

— Merkitseekö tämä sitä, että sinäkin olet kallistanut korvasi juoruille? kysyin, sillä koko juttu perustuu väärinkäsitykseen. Minulla ei ole mitään tekemistä asian kanssa.

— Mene kertomaan se muille äläkä minulle. Minä tiedän kaiken, tiedän vieläpä niiden naisten nimetkin, jotka olivat sinun iltakutsuissasi.

Nämä viimeiset sanat todistivat minulle, että hän ei tiennyt asiasta tuon taivaallista, vaan teeskenteli saadakseen minut puhumaan.

En tiedä, uskoiko hän vielä kerran toistamaani valheeseen, mutta joka tapauksessa hän poistui epäuskoisen näköisenä haluamatta näyttää liian vakuuttuneelta ja harmissaan, koska ei ollut kuullut mitään uutta.

Hänen lähdettyään kerroin langoilleni ja Raynerille, että olin päättänyt seuraavana aamuna muuttaa asumaan suuriruhtinas Dimitrin luo, ja annoin heille ohjeet, mitä heidän pitäisi sanoa, jos heitä kuulusteltaisiin. Kaikki kolme lupasivat noudattaa niitä tunnontarkasti.

Mentyäni nukkumaan palasivat edellisen päivän tapahtumat ensin mieleeni kauhistuttavan elävinä, mutta vaivuin lopulta raskaaseen uneen.

* * *

Aikaisin seuraavana aamuna menin suuriruhtinas Dimitrin luo. Hän oli hyvin hämmästynyt nähdessään minun ilmestyvän, koska luuli, että olin edellisenä iltana lähtenyt Krimille.

Kerroin hänelle kaiken, mitä oli tapahtunut erottuamme, ja pyysin saada jäädä hänen luokseen niiksi vaikeiksi hetkiksi, jotka meillä todennäköisesti olisi edessämme.

Hän kertoi puolestaan, että hänen oli edellisenä iltana täytynyt lähteä kesken näytännön pois teatteri Mihailista saatuaan tietää, että yleisö valmisteli hänelle kunnianosoitusta. Saavuttuaan kotiin ja kuultuaan, että keisarinna piti häntä eräänä pääosallisena Rasputinin murhaan, hän oli heti soittanut Tsarskoje-Seloon pyytääkseen audienssia, mutta oli saanut jyrkän kiellon vastaukseksi.

Hetken keskusteltuamme vetäydyin minulle varattuun huoneeseen ja kävin läpi sanomalehdet. Ne tiedottivat hyvin lyhyesti, että »starets» Grigori Rasputin oli murhattu joulukuun 29. ja 30. päivien välisenä yönä.

Aamupäivä kului rauhallisesti. Klo yhden tienoilla iltapäivällä syödessämme lounasta soitti keisarin adjutantti, kenraali Maksimovitsh suuriruhtinaalle.

Jälkimmäinen palasi puhelimesta hyvin kiihtyneenä.

— Minut on pidätetty keisarinnan määräyksestä, hän sanoi. Hänellä ei ole mitään oikeutta menetellä tällä tavoin. Keisari yksin voi pidättää minut.

Keskustellessamme saapui kenraali Maksimovitsh, joka heti huoneeseen astuttuaan sanoi suuriruhtinaalle:

— Hänen Majesteettinsa keisarinna haluaa, että Teidän Keisarillinen Korkeutenne ei poistu palatsistaan.

— Mitä tämä merkitsee? Pidätystäkö?

— Ei, teitä ei ole pidätetty, mutta Hänen Majesteettinsa pitää kiinni siitä, että te ette lähde palatsistanne.

Suuriruhtinas korotti äänensä sanoen:

— Julistan, että tämä määräys on samaa kuin pidättäminen. Sanokaa Hänen Majesteetilleen keisarinnalle, että alistun hänen tahtoonsa.

Kaikki keisarillisen perheen jäsenet, jotka olivat Pietarissa, saapuivat tervehtimään Dimitriä. Suuriruhtinas Nikolai Mihailovitsh saapui jopa useita kertoja päivässä tai soitti meille kertoakseen mitä merkillisimpiä uutisia käyttäen salaperäisiä lauseita, jotka voitiin tulkita eri tavoin. Hän teeskenteli jatkuvasti olevansa tapahtumien tasalla toivoen siten saavansa selville salaisuutemme.

Toisaalta hän otti aktiivisesti osaa Rasputinin ruumiin löytämiseksi toimeenpantuihin etsiskelyihin. Hän varotti meitä sanoen, että keisarinna, joka oli varma meidän osallistumisestamme Rasputinin murhaan, vaati, että meidät ammuttaisiin heti paikalla. Tämä ehdotus, hän selitti, oli nostattanut yleisen vastustuksen ja itse Protopopov oli ehdottanut, että odotettaisiin tsaaria, jolle oli ilmoitettu tapahtumasta sähkeellä ja joka palaisi minä päivänä tahansa.

Samaan aikaan kuulin neiti G:ltä, että parikymmentä Rasputinin kaikkein innokkainta kannattajaa oli kokoontunut hänen huoneistoonsa, missä he olivat vannoneet kostavansa hänen puolestaan. Neiti G. oli itse ollut tilaisuuden todistajana pyytäen meitä kiihkeästi ryhtymään varotoimenpiteisiin mahdollisen atentaatin varalta.

Uteliaiden ihmisten jatkuva tuleminen ja meneminen piti meitä jännitystilassa. Meidän täytyi alituisesti olla varuillamme, ettemme päästäisi suustamme varomatonta sanaa tai jollakin pienellä ilmeellä vahvistaisi kysymyksillään meitä ahdistelevien ihmisten epäilyjä, vaikkapa he, kuten varmasti useimpien laita olikin, olisivatkin tarkoittaneet pelkkää hyvää. Tervehdimmekin päivän päättymistä helpotuksen tuntein.

Huhu meidän tulevasta teloituksestamme synnytti erikoisen suurta kuohuntaa suurten tehtaitten työläisten parissa, jotka päättivät muodostaa vartiojoukon meitä puolustamaan.

Tammikuun 1. päivän aamuna tsaari saapui Tsarskoje-Seloon. Hänen seurueeseensa kuuluvat henkilöt kertoivat, että hän oli

vastaanottanut uutisen Rasputin kuolemasta sanaakaan sanomatta, mutta että hänen hyvä tuulensa oli hämmästyttänyt kaikkia hänen ympäristössään. Sodan alusta lähtien hallitsija ei ollut kertaakaan näyttänyt niin iloiselta. Varmaankin hän uskoi, että »staretsin» häviäminen vapauttaisi hänet niistä raskaista kahleista, joita hänellä itsellään ei ollut voimia murtaa. Mutta pian Tsarskoje-Seloon saapumisensa jälkeen hän vaipui jälleen ympäristönsä valtaan ja hänen mielentilansa muuttui uudelleen.

Vaikka ainoastaan keisarillisen perheen jäsenet saivat tulla suuriruhtinaan palatsiin, meidän onnistui salaa vastaanottaa muitakin vieraita. Niinpä monet upseerit saapuivat ilmoittamaan meille, että heidän rykmenttinsä olivat valmiina puolustamaan meitä, mennen jopa niin pitkälle, että ehdottivat Dimitrille poliittiseen toimistaan ryhtymistä. Muutamat suuriruhtinaista olivat sitä mieltä, että tsaarinvalta täytyi yrittää pelastaa hallitsijaa vaihtamalla. Olisi marssittava kaartin rykmenttien kanssa yöllä Tsarskoje-Seloon, pakotettava keisari välttämättömyyden edessä luopumaan kruunusta, suljettava keisarinna luostariin ja julistettava tsarevitsh suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitshin holhoojahallituksen valvonnassa keisariksi. Arveltiin, että Dimitrin osallistuminen Rasputinin murhaan antoi hänelle erikoiset edellytykset astua tämän liikkeen johtoon. Häntä pyydettiin hartaasti suorittamaan loppuun asti kansallinen pelastustyönsä. Suuriruhtinaan lojaalisuus esti häntä hyväksymästä tämäntapaisia ehdotuksia.

Samana iltana, jona keisari palasi, suuriruhtinas Nikolai Mihailovitsh tuli ilmoittamaan meille, että Rasputinin ruumis oli löydetty Petrovskin sillan läheltä avannosta. Saimme myöhemmin tietää, että vainaja oli kuljetettu sieltä Tsheman veteraanien luo muutamien kilometrien päähän Pietarista. Kun ruumiinavaus oli suoritettu, sisar Akulina, nuori nunna, josta Rasputin aikoinaan oli »ajanut pahan hengen ulos», ilmestyi paikalle tsaarittaren valtuuttamana ryhtyen erään sairaanhoitajattaren avustamana pukemaan ruumista käärinliinoihin. Sen jälkeen hän

asetti »staretsin» rinnalle krusifiksin ja käteen keisarinnan kirjoittaman kirjeen:

> *Rakas marttyyrini, anna minulle siunauksesi, jotta se seuraisi minua pysyvästi sillä tuskallisella tiellä, joka minun vielä on kulkeminen täällä alhaalla. Ja muista meitä siellä ylhäällä pyhin rukouksin!*
>
> *Alexandra.*

Tammikuun 1. päivän iltana muutamia tunteja Rasputinin ruumiin löytymisen jälkeen kenraali Maksimovitsh saapui — tällä kertaa keisarin nimissä — ilmoittamaan suuriruhtinaalle, että hänet oli määrätty arestiin palatsiinsa.

Vietimme rauhattoman yön. Noin kolmen aikaan aamulla kuulimme, että useita epäilyttävän näköisiä miehiä oli tunkeutunut palatsiin palvelijoiden portaikon kautta sanoen, että heidät oli lähetetty meitä puolustamaan. Koska he eivät voineet esittää mitään todisteita oletetusta tehtävästään, heidät karkotettiin, ja uskolliset palvelijat vartioivat kaikkia palatsin portteja.

Seuraavana päivänä, kuten edellisinäkin, melkein kaikki keisarillisen perheen jäsenet kokoontuivat Nevskin varrelle.

Dimitrin pidättäminen huolestutti mieliä ja oli kaikkien palatsissa käytyjen keskustelujen aiheena. Tämäntapainen toimenpide kohdistettuna keisarillisen perheen jäseneen oli tapahtuma, jonka tärkeys saattoi ilmeisesti kaiken muun varjoon. Kenenkään päähän ei pälkähtänyt, että kysymyksessä olivat paljon tärkeämmät asiat kuin meidän, ja että niistä päätöksistä, jotka tsaari tekisi lähipäivinä, riippuisi sekä maan että dynastian kohtalo puhumattakaan sodasta, jota ei voitaisi voittaa muuten kuin kansan ja hallitsijan yhteistoiminnalla. Rasputinin kuolema teki mahdolliseksi uuden sisäpoliittisen suuntauksen, jonka tuli nyt tai ei koskaan vapauttaa Venäjä niiden rikollisten vehkeilyjen verkosta, johon se oli kietoutunut.

Tammikuun kolmannen päivän iltana ilmestyi eräs salaisen poliisin apulaispäällikkö Nevskin varrella olevaan palatsiin il-

moittaen, että hän oli saanut Protopopovilta tehtävän vartioida miehineen suuriruhtinas Dimitrin henkeä. Viimeksi mainittu vastasi, ettei hän tarvinnut sisäasiainministerin turvaa ja kielsi poliiseja tunkeutumasta luokseen. He jatkoivat kuitenkin vartiointiaan ulkopuolella. Pian näimme toisen, tällä kertaa sotilaista muodostetun vartion saapuvan. Pietarin kuvernööri, kenraali Kabalov oli lähettänyt sen pääministeri Trepovin määräyksestä; tämä oli kuullut, että Rasputinin kannattajat suunnittelivat salajuonia meitä vastaan. Siten vartijamme olivat itsekin joutuneet vartioinnin alaiseksi. Palatsin ensimmäiseen kerrokseen oli perustettu englantilais-venäläinen sairaala, josta pääsi sisäportaita pitkin suuriruhtinaan hallussa olevaan pohjakerroksen huoneistoon. Tämän portaikon kautta joukko Rasputinin puoluelaisia, jotka olivat tunkeutuneet palatsiin sanoen muka käyvänsä tervehtimässä haavoittuneita, yritti päästä suuriruhtinaan luo. He törmäsivät kuitenkin portaikon suulla olevaan vahtiin, joka oli pantu siihen ylihoitajattaren lady Sybil Greyn kehotuksesta.

Siten me olimme kuin piiritetyssä linnakkeessa. Saatoimme seurata tapahtumia vain lehtiartikkeleiden ja meitä tervehtimään saapuneiden henkilöiden kertomusten perusteella. Kaikki tietenkin lisäsivät jonkin mielipiteen tai henkilökohtaisen arvostelun asiaan. Mutta kaikesta totesimme yritteliäisyyden pelon ja tulevaisuudensuunnitelmien puuttumisen. Ne jotka olisivat voineet toimia, pysyttelivät syrjässä hyläten Venäjän ja sen kohtalon. Parhaimmat olivat myös kaikkein arimpia eivätkä kyenneet edes yhteistoimintaan.

Nikolai II oli hallituskautensa lopulla huoliensa ja poliittisten vastoinkäymistensä murtama. Vakuuttuneena fatalistina hän oli sisäisesti varmistunut siitä, että oli hyödytöntä taistella kohtaloa vastaan. Mutta jos hän olisi nähnyt perheensä ja kaikkein rehellisimpien valtion korkeimpien virkamiesten liittyvän yhteen pelastaakseen Venäjän valtaistuimen, hän olisi epäilemättä saanut takaisin luottamuksensa ja tarpeeksi tarmoa vakaannuttaakseen tilanteen, joka nyt oli niin vaarallinen.

Missä olivat yhdistymisen edellytykset? Vuosikausien aikana olivat Rasputinin vehkeilyt myrkyttäneet korkeat hallituspiirit ja kylväneet epäilystä ja epäluuloa kaikkein uskollisimpienkin ja innokkaimpienkin sydämiin. Siten toiset nyt karttoivat päätöksen tekoa ja toiset eivät edes uskoneet kykenevänsä mihinkään.

Jäätyämme yksin vieraitten mentyä ja kerratessamme kaiken, mitä olimme päivän kuluessa kuulleet, tulimme perin vähän rohkaiseviin tuloksiin. Yksi toisensa jälkeen romahtivat ne toiveet, joiden vuoksi olimme eläneet kauheat tunnit joulukuun 29. ja 30. päivän välisenä yönä. Ymmärsimme, miten vaikeaa oli muuttaa tapahtumien kulkua, vaikkapa kaikkein jaloimpienkin aatteiden nimissä ja vaikka olisi valmis kaikkiin uhrauksiin.

Emme kuitenkaan halunneet menettää kaikkea toivoamme. Kansa seisoi meidän rinnallamme eikä epäillyt tulevaa uudestisyntymistä. Suuri kansallisen innostuksen aalto nosti päätään koko Venäjällä ja erikoisesti sen molemmissa pääkaupungeissa. Lehdet julkaisivat innostuneita artikkeleita osoittaen Rasputinin kuolemassa pahan voimien murtumisen ja väläytellen mitä kauneimpia toiveita. Ne kuvastivat sillä hetkellä koko maan ajatuksia. Mutta lehdistö ei saanut kauan vapaasti tuoda julki yleistä mielipidettä. Kolmantena päivänä »staretsin» katoamisen jälkeen lehtiä kiellettiin edes mainitsemasta Rasputinin nimeä. Kansa osoitti sen johdosta mieltään. Suuri innostus vallitsi Pietarin kaduilla. Tuntemattomat ohikulkijat puhuttelivat ja onnittelivat toisiaan pahan hengen katoamisen johdosta. Kansa polvistui rukoilemaan suuriruhtinaan talon ja meidän Moikan talomme eteen. Kirkoissa laulettiin *Te Deumia* ja Kasanin Pyhän Neitsyen edessä poltettiin vahakynttilöitä. Teattereissa yleisö vaati kansallishymniä, upseerimesseissä juotiin kuniaksemme ja tehtaitten työläiset hurrasivat meille. Saimme kaikilta Venäjän kulmilta määrättömästi kirjeitä, kiitoksia ja siunauksia. Tosin Rasputinin puoluelaisetkaan eivät unohtaneet meitä; he haukkuivat, kirosivat ja uhkasivat meitä kuolemalla.

Dimitrin sisar, suuriruhtinatar Maria Pavlovna, joka saapui

Pihkovasta, missä pohjoisen armeijan päämaja sijaitsi, kuvasi meille joukkojen keskuudessa herännyttä intoa niiden saatua tietää Rasputinin kuolemasta. Kaikki olivat varmoja siitä, että keisari vihdoinkin vapautuneena »staretsin» tuhoisasta vaikutuksesta valitsisi ympäristöönsä uskollisia ja tunnollisia miehiä.

Muutamien päivien kuluttua minut kutsuttiin pääministeri Trepovin luo. Odotin paljon tästä vierailusta, mutta minun oli pakko silläkin taholla hylätä harhakuvitelmani. Ministeri oli kutsunut minut tsaarin määräyksestä, koska tämä mihin hintaan hyvänsä halusi tietää, kuka oli Rasputinin murhaaja.

Minut kuljetettiin pääministerin luo vartioituna. Hän vastaanotti minut erittäin ystävällisesti ja pyysi minua pitämään itseään perheeni vanhana ystävänä eikä virallisena henkilönä.

— Oletan, sanoin hänelle, että olette käskenyt minut tänne tsaarin määräyksestä?

— Aivan niin.

— Siis kaikki, mitä minä sanon teille, tullaan tiedottamaan Hänen Majesteetilleen?

— Ilmeisesti, enhän voi salata mitään hallitsijaltani, hän vastasi.

— Jos asia on siten, niin miten voitte luulla, että minä tunnustaisin jotakin, varsinkin jos itse olisin Rasputinin murhaaja? Ja kuinka voitte ajatella, että paljastaisin rikoskumppanini? Olkaa ystävällinen ja sanokaa Hänen Majesteetilleen, että niillä, jotka murhasivat Rasputinin, oli vain yksi ajatus, pelastaa tsaari ja isänmaa. Ylhäisyys, jatkoin, sallikaa minun tehdä teille eräs henkilökohtainen kysymys: onko todella mahdollista, että aiotaan jatkuvasti tuhlata aikaa »staretsin» murhaajien etsimiseen, kun hetket ovat kalliit ja tämä on todennäköisesti maamme viimeinen pelastumisen mahdollisuus? Katsokaa, minkä innostuksen Rasputinin katoaminen on herättänyt koko Venäjällä. Mitä tsaariin tulee, olen varma siitä, että sisimmällä sydämessään hän onnittelee itseään siitä, mitä on tapahtunut, ja odottaa, että te kaikki antaisitte hänelle apuanne päästäksenne tästä kauheasta

umpikujasta. Yhtykää toimimaan, ennen kuin on liian myöhäistä. Eikö kukaan halua oivaltaa, että me olemme kauheiden levottomuuksien edessä ja että ilman täydellistä muutosta sisäpolitiikassa keisarillinen hallitus, itse keisari ja hänen koko perheensä joutuvat vallankumouksen aallon alle, joka uhkaa vyöryä Venäjän yli.

Trepov kuunteli minua hyvin tarkkaavaisesti ja hämmästyneenä.

— Ruhtinas, hän sanoi minulle, mistä olette saanut tämän selvänäköisyyden ja kylmäverisyyden?

Jätin hänen kysymykseensä vastaamatta, ja meidän keskustelumme jäi siihen.

Keskustelu pääministerin kanssa oli viimeinen yrityksemme vaikuttaa korkeisiin hallituspiireihin.

Sen sijaan Dimitrin ja minun kohtaloa ei ollut vielä määrätty. Tsarskoje-Selossa oli pidetty loputtomiin tätä asiaa koskevia epäilyttäviä kokouksia.

Tammikuun 3:ntena lankoni, suuriruhtinas Alexander Mihailovitsh saapui Kiovasta, missä hän oli ilmavoimien päällikkönä. Kuullessaan vaarasta, joka uhkasi meitä, hän oli sähköttänyt keisarille pyytääkseen audienssia. Hän kävi luonamme lyhyellä vierailulla ennen Tsarskoje-Seloon menoaan.

Tämän toimenpiteen seurauksena kenraali Maksimovitsh välitti suuriruhtinas Dimitrille määräyksen, että tämän oli heti lähdettävä Pietarista Persiaan kenraali Baratovin alaiseksi. Tämä komensi siellä olevaa sotilasosastoamme. Kenraali Leiming ja keisarin adjutantti, kreivi Kutaisov määrättiin saattamaan häntä. Juna, jolla suuriruhtinaan oli määrä matkustaa, lähti kello kaksi aamulla.

Minä sain samoin määräyksen poistua Pietarista. Meidän Rakitnojessa oleva talomme määrättiin vakinaiseksi olinpaikakseni, ja myös minun piti lähteä samana yönä. Eräs paashijoukkojen harjoitusupseeri, kapteeni Sentshikov ja salaisen poliisin avustaja Ignatjev määrättiin minua saattamaan.

Dimitrin ja minun oli vaikea erota. Ne muutamat päivät, jotka olimme viettäneet yhdessä vankeina hänen palatsissaan, vastasivat pitkiä vuosia. Miten paljon rakennettuja unelmia ja pettyneitä toiveita niihin sisältyikään! Missä ja minkälaisissa olosuhteissa me tapaisimme uudelleen? Tulevaisuus näytti synkältä ja kolkot aavistukset valtasivat meidät.

Kello puoli yksi yöllä suuriruhtinas Alexander Mihailovitsh tuli hakemaan minua saattaakseen minut asemalle.

Pääsy asemalaiturille oli yleisöltä kielletty ja kaikkialle oli asetettu poliisivartioita. Nousin vaunuun sydän raskaana. Kello soi, veturi vihelsi kimeästi ja asemalaituri liukui silmieni ohitse kadoten pimeyteen. Pietari painui talviyöhön, ja juna vieri lumipeitteen alla uinuvien lakeuksien halki.

Vetäydyin yksinäisyyteen pyörien yksitoikkoisen laulun säestäessä hyvin surullisia ajatuksiani.

XXV LUKU

Pakollinen oleskelu Rakitnojessa. — Vallankumouksen ensimmäinen vaihe. — Keisari luopuu kruunusta. — Hän jättää jäähyväiset äidilleen. — Paluu Pietariin. — Erikoinen ehdotus.

Matka sujui hitaasti ja keskeytyksettä, mutta saapuessani perille minulla oli ilo kohdata vanhempani ja Irina, jotka appeni tiedotuksen saatuaan olivat lähteneet Krimiltä. He aikoivat liittyä seuraani Rakitnojessa jätettyään tyttäremme lastenhoitajansa kanssa Ai-Todoriin.

Koska kirjeenvaihtoani tarkkailtiin, en ollut voinut kirjoittaa heille muuta kuin muutamia lyhyitä ja mitättömiä tiedotuksia. Kaikki muu, mitä he olivat kuulleet Pietarin tapahtumista, oli pelästyttänyt heitä vieläkin enemmän siksi, että he eivät tunteneet yksityiskohtia. Kaksi melkein samanaikaisesti saapunutta sähkösanomaa oli saattanut heidän mielensä sekasorron valtaan. Ensimmäisen he saivat suuriruhtinatar Elisavetalta Moskovasta:

»Rukoukseni ja ajatukseni ovat teidän kaikkien kanssa. Jumala siunatkoon poikaanne hänen isänmaallisen tekonsa vuoksi.»

Ja toisen oli lähettänyt suuriruhtinas Nikolai Mihailovitsh Pietarista:

»Ruumis löydetty — Felix rauhallinen»

Osallistumiseni Rasputinin murhaan tuli yhdellä iskulla viralliseksi.

Irina kertoi minulle myöhemmin, että hän oli herännyt joulu-

kuun 29. ja 30. päivän välisenä yönä ja että avatessaan silmänsä hän oli nähnyt näyn Rasputinista. Tämä oli ilmestynyt hänelle pukeutuneena siniseen kirjailtuun puseroon, ja näky oli kestänyt vain sekunnin.

Eräänä päivänä sain vastaanottaa hovioikeuden kanneviskaalin, joka oli saanut tehtäväkseen kuulustella minua Rasputinin kuoleman johdosta. Meidän kohtauksemme muodostui todelliseksi pilanäytelmäksi. Odotin, että tämä korkea lakimies olisi ollut ankara ja tinkimätön henkilö, jota vastaan valmistauduin taistelemaan, mutta näinkin miehen, joka oli siinä määrin liikuttunut, että näytti valmiilta heittäytymään käsivarsilleni. Lounaan kuluessa hän nousi samppanjalasi kädessään pitääkseen lyhyen isänmaallisen puheen ja juodakseen terveydekseni. Keskustelun siirryttyä metsästykseen isäni kysyi häneltä, oliko hän metsästäjä. »Ei», vastasi tämä kunnon mies ajatuksissaan, »en ole koskaan tappanut ketään». Huomatessaan heti erehdyksensä hän lehahti aivan punaiseksi.

Aterian jälkeen meillä oli kahdenkeskinen keskustelu. Hän alkoi puhua kierrellen ja kaarrellen tietämättä, miten ryhtyä käsittelemään vierailunsa tarkoitusta. Ehätin hänen avukseen sanomalla, että minulla ei ollut mitään lisättävää niihin selostuksiin, jotka olin jo tehnyt. Hän näytti heti huojentuneelta ja kaksi tuntia kestäneen seurustelumme aikana ei edes mainittu Rasputinin nimeä.

Elämämme Rakitnojessa oli hyvin yksitoikkoista, sillä meidän pääasiallisimpana huvituksenamme olivat rekiajelut. Talvi oli kylmä, mutta aurinko paistoi eikä käynyt tuulen henkäystäkään, ja me saatoimme ajella avoreellä 30 asteen pakkasessakin kärsimättä vilua. Illat vietimme sisällä lukien ääneen.

Pietarista saamamme uutiset olivat äärimmäisen huolestuttavia. Näytti ilmeiseltä, että kaikki olivat menettäneet harkintakykynsä ja että mullistus uhkasi maata.

Maaliskuun 12. päivänä puhkesi vallankumous. Pääkaupun-

gissa roihusivat tulipalot ja kaduilla käytiin ankaraa tulitaistelua. Suuri osa armeijasta ja poliiseista siirtyi vallankumouksellisten puolelle, heidän mukanaan keisarillisen kaartin valioihin kuuluneet kasakkajoukot.

»Työläisten ja sotilaiden edustajien neuvoston», sovjetin, kanssa käytyjen pitkien keskustelujen jälkeen muodostettiin väliaikainen hallitus ruhtinas Lvovin johdolla. Sosialistit valitsivat Kerenskin oikeusministeriksi.

Samana päivänä keisari luopui kruunustaan. Jottei hänen olisi tarvinnut erota sairaasta pojastaan, hän luopui kruunusta veljensä suuriruhtinas Mihailin hyväksi. Tämän historiallisen asiakirjan sisältö on tuttu, mutta siitä huolimatta haluan tässä palauttaa mieliin sen jalon sananmuodon:

»Me, Nikolai Toinen, Jumalan armosta koko Venäjänmaan Keisari, Puolan Tsaari ja Suomen Suuriruhtinas ym. ym. ym. teemme tiettäväksi kaikille uskollisille alamaisillemme:

Näinä suuren taistelun päivinä ulkopuolista vihollista vastaan, joka kohta kolmen vuoden ajan on yrittänyt kukistaa isänmaamme, Jumala on katsonut otolliseksi lähettää Venäjälle uuden raskaan koettelemuksen. Syttyneet sisäiset levottomuudet ovat alkaneet vaikuttaa turmiollisesti pitkittyneen sodan vastaiseen kulkuun. Venäjän kohtalo, sankarillisen armeijamme kunnia, kansan onni ja koko kalliin isänmaamme vastainen menestys vaativat sodan käymistä voittoisaan loppuun asti mihin hintaan tahansa.

Julma vihollisemme ponnistelee viimeisillä voimillaan, ja hetki lähenee, jolloin urhoollinen armeijamme maineikkaiden liittolaistensa kanssa lopullisesti tulee musertamaan vihollisen.

Näinä Venäjän raskaina päivinä olemme katsoneet omantunnonvelvollisuudeksemme helpottaa kansamme lujaa yhtymistä ja sen kaikkien voimien yhteenliittymistä voiton saavuttamisen kiirehtimiseksi.

Siksi me valtakunnan duuman suostumuksella olemme katsoneet hyväksi antaa pois käsistämme korkeimman vallan.

Haluamatta erota rakkaasta pojastamme me luovutamme valtaistuimen perimyksen veljellemme Suuriruhtinas Mihail Aleksandrovitshille. Antaen hänelle siunauksemme hänen noustessaan Venäjän valtaistuimelle velvoitamme veljemme hallitsemaan täydellisessä yksimielisyydessä lakiasäätävien kansanedustajien kanssa ja vannomaan heille loukkaamattoman uskollisuuden valan rakkaan isänmaamme nimessä.

Vedoten kaikkiin Venäjänmaan uskollisiin poikiin kehotamme heitä täyttämään pyhän isänmaallisen velvollisuutensa tottelemalla Tsaaria tänä raskaan kansallisen koettelemuksen hetkenä ja auttamaan häntä yhdessä kansanedustajien kanssa johtamaan Venäjän valtakunnan voiton, onnen ja menestyksen tielle.

Auttakoon Jumala Venäjää!

Nikolai.

Seuraavana päivänä, 16:ntena maaliskuuta, suuriruhtinas Mihail allekirjoitti väliaikaisen kruunustaluopumisensa. Kerenski, joka oli pakottanut hänet siihen, kiitti häntä monisanaisesti.

Väliaikaisen hallituksen myönnettyä keisarille »luvan» sanoa hyvästi armeijalle lähti leskikeisarinna appeni saattamana Kiovasta Mohileviin, missä päämaja sijaitsi.

Nikolai II nousi äitinsä vaunuun, missä hän viipyi kahden hänen kanssaan kaksi tuntia. Heidän keskustelunsa jäi salaiseksi. Kun appeni kutsuttiin heidän seuraansa, keisarinna nyyhkytti sydäntäsärkevästi, ja keisari seisoi liikkumattomana poltellen hiljaa savukettaan.

Väliaikainen hallitus taipui »sovjetin» edessä, joka vaati hallitsijan välitöntä vangitsemista. Samaan aikaan julkaistiin kuuluisa ensimmäisen päivän julistus, jossa tiedotettiin sotilaskurin lievennyksistä ja upseerien tervehtimispakon poistamisesta. Sotilaita pyydettiin muodostamaan omat hallinnolliset komiteansa eli sovjetinsa ja valitsemaan itse ne upseerit, jotka he halusivat pitää.

Se merkitsi Venäjän armeijan loppua. Muutamissa varuskunnissa miehistö oli jo alkanut surmata upseereitaan.

Kolme päivää myöhemmin keisari lähti Tsarskoje-Seloon, missä hänen oli lupa yhtyä perheeseensä. Jätettyään äidilleen liikuttavat jäähyväiset, joista muodostui heidän viimeisensä, Nikolai II, joka oli pukeutunut yksinkertaiseen khakipuseroon ainoana koristeena Pyhän Yrjön risti, nousi keisarinnan junaa vastapäätä olevaan junaansa. Keisarinna seisoi itkien vaununsa ikkunassa tehden ristinmerkkejä ja siunaavia kädenliikkeitä. Oman vaununsa ikkunasta keisari kohotti kätensä viimeiseen jäähyväistervehdykseen äidilleen junan lähtiessä liikkeelle.

Saapuessaan Tsarskoje-Seloon keisari huomasi kaikkien hylänneen hänet. Ruhtinas W. Dolgorukov yksin saattoi hänet Aleksanterin palatsiin.

* * *

Maaliskuun lopulla minut vapautettiin ja me palasimme kaikki Pietariin. Ennen lähtöämme Rakitnojesta pidettiin jumalanpalvelus. Kirkko oli ääriään myöten täynnä itkeviä talonpoikia, jotka toistivat meille: »Miten voimme nyt elää, kun meiltä on riistetty tsaarimme?»

Harkovissa halusimme poistua junasta käydäksemme ravintolassa. Onnistuimme vaivalloisesti raivaamaan tiemme asemalla tungeksivien ihmisten läpi, jotka kaikki kutsuivat toisiaan» tovereiksi». Joku tunsi minut ja lausui nimeni, mikä sai heti aikaan kohun väkijoukossa. Joka puolelta sysittyinä ja puolitukehtuneina meillä oli epämiellyttävä tunne siitä, että tämä meille suosiotaan osoittava kansanjoukko saattaisi aivan yhtä hyvin lynkata meidät. Sotilaat saapuivat avuksemme ja veivät meidät ravintolasaliin, jonka ovet oli suljettava kansanjoukon tungeksiessa takanamme. Minua pyydettiin puhumaan, mutta kieltäydyin sanoen, että en kyennyt puhumaan julkisesti. Kuulimme siellä, että juna, joka veisi suuriruhtinas Nikolai Nikolaje-

vitshin Kaukasukselle, saapuisi asemalle. Päästäksemme hänen luokseen meidän piti uudelleen kulkea tämän kiljuvan väkijoukon läpi, joka tällä kertaa hurrasi suuriruhtinaalle. Hän syleili minua lämpimästi. »Vihdoinkin», hän sanoi, »vihdoinkin saavutamme loistavan voiton Venäjän vihollisista». Hänen täytyi jättää meidät pian, koska hänen junansa lähti edelleen. Noustessamme omaan vaunuumme tapasin käytävässä laulaja Altshevskin, joka kertoi saapuvansa maalta, missä oli ollut toipumassa vakavasta hermojärkytyksestä. Hän tuli meidän vaununosastoomme ja tarjoutui laulamaan meille. Yhtäkkiä hän keskeytti laulunsa kiinnittäen hurjistuneet silmänsä minuun. »Miksi katselette minua tuolla tavoin», hän kysyi. »En voi laulaa enää.» Ällistyneenä yritin saada hänet jatkamaan, mutta hän kieltäytyi ryhtyen puhumaan sekavasti yhä kovemmalla ja kovemmalla äänellä, kunnes hänen huutonsa herättivät viereisessä vaununosastossa olevien ihmisten huomion. Eräs hänen ystävänsä, joka matkusti hänen kanssaan, löysi junasta lääkärin ja tämä antoi hänelle rauhoittavan ruiskeen. Yön kuluessa alkoivat hänen huutonsa kuitenkin yltyvällä voimalla uudelleen. Tässä yleisen jännittyneisyyden ilmapiirissä harhoja näkevän onnettoman miehen kohtaaminen lisäsi matkan painajaisenomaista tunnelmaa.

Pietari oli täysin muuttunut. Sanoin kuvaamaton sekaannus vallitsi kaduilla ja melkein kaikilla ihmisillä oli punaiset kokardit. Jopa meidän autonkuljettajammekin oli järkevästi päättänyt panna punaisen ruusukkeen rintaansa saapuessaan noutamaan meitä asemalta. »Poistakaa tuo kauheus heti», äitini sanoi hänelle raivostuneena.

Ensimmäisenä tehtävänäni oli käydä Moskovassa tervehtimässä suuriruhtinatar Elisavetaa, jonka olin viimeksi nähnyt ennen näitä traagisia tapahtumia. Hän tuli minua vastaan suudellen ja siunaten minua silmät kyynelissä. — »Venäjä parka», hän sanoi, »mikä kauhea koettelemus sen täytyy kärsiä! Me

olemme kyvyttömiä jumalallisen tahdon edessä. Meidän tulee ainoastaan rukoilla Jumalaa ja hartaasti pyytää Hänen armahdustaan.»

Hän kuunteli tarkkaavaisena selostusta, jonka kerroin hänelle murhenäytelmäyöstä.

— Sinä et voinut tehdä toisin kuin olet tehnyt, hän vastasi lopetettuani. Sinun tekosi oli viimeinen yritys pelastaa maasi ja hallitsijahuoneesi. Ei ole sinun vikasi, että olosuhteet eivät vastanneet toiveitasi. Vika on niissä, jotka eivät halunneet ymmärtää velvollisuuttaan. Murhatessasi Rasputinin et ole tehnyt rikosta: olet tuhonnut ruumiillistuneen paholaisen. Sinä et liioin saa kunniaa sen tekemisestä, koska sinut valittiin ja ohjattiin siihen aivan kuin joku muukin olisi voitu valita.

Hän kertoi minulle, että muutamia päiviä Rasputinin kuoleman jälkeen hän oli vastaanottanut useitten luostareiden johtajattaret, jotka saapuivat kertomaan hänelle niistä huolestuttavista asioista, joita oli tapahtunut heidän yhdyskunnissaan joulukuun 29. päivänä. Yömessujen aikana papit yhtäkkiä joutuivat hulluuden valtaan alkaen herjata ja päästellä epäinhimillisiä huutoja suustaan, nunnat ryhtyivät juoksemaan käytävissä kiljuen kuin riivatut ja nostaen hameitaan rivoin liikkein.

— Venäjän kansa ei ole vastuussa tulevista tapahtumista, jatkoi suuriruhtinatar. Niki parka, Alix parka, mitkä kauheat kärsimykset heitä odottavatkaan! Tapahtukoon Jumalan tahto. Mutta vaikka kaikki helvetin voimat hyökkäävät, pyhä Venäjä ja ortodoksinen kirkko ovat voittamattomia. Tässä harha-aistimusten taistelussa hyvä voittaa eräänä päivänä pahan. Ne jotka säilyttävät uskon, näkevät valon voittavan pimeyden. Jumala rankaisee ja antaa anteeksi.

Paluumme jälkeen oli Moikan talomme jatkuvasti täynnä vieraita. Tämä loppumaton meneminen ja tuleminen väsytti meitä suunnattomasti. Mihail Rodsjanko, duuman puhemies ja kaukainen sukulaisemme, oli kaikkein ahkerimpia vieraitamme. Eräänä päivänä äitini kutsui minut luokseen. Menin sinne

Irinan kanssa ja tapasimme hänet neuvottelemassa kiihkeästi Rodsjankon kanssa. Nähdessään minut viimeksi mainittu nousi ja saapui luokseni sanoen kursailematta:

— Moskova haluaa julistaa sinut keisariksi. Mitä sanot siitä?

Tämä ei ollut ensimmäinen kerta kun kuulin tämäntapaisen ehdotuksen, sillä saapumisestamme lähtien kuukausi sitten monet erilaisista piireistä lähtöisin olevat ihmiset, upseerit, poliitikot ja kirkonmiehet, olivat puhuneet minulle samaan suuntaan. Myöhemmin amiraali Koltshak ja suuriruhtinas Nikolai Mihailovitsh saapuivat myös keskustelemaan kanssani. Jälkimmäinen sanoi minulle:

— Venäjän valtaistuin ei ole perinnöllinen eikä vaaleihin perustuva. Käytä hyväksesi tapahtumia, sinulla on kaikki valtit käsissäsi. Venäjä ei voi olla ilman hallitsijaa. Toisaalta Romanovien hallitushuone on epäsuosiossa, kansa ei enää halua sitä.

Tämäntapainen ehdotus perustui traagiseen väärinkäsitykseen. Siten tarjottiin Rasputinin surmaajalle, joka oli suorittanut tekonsa pelastaakseen hallitsijahuoneen, vallananastajan osaa.

Olin kovin huolissani Dimitristä, joka oli sairastunut Teheranissa masentuneena karkotuksensa vuoksi.

XXVI LUKU

Muutto Krimille. — Kotitarkastus Ai-Todorissa. — Irina kohtaa Kerenskin. — Vallankumouksen päiviä Pietarissa. — Keisarillinen perhe lähetetään Siperiaan. — Viimeinen vierailu suuriruhtinatar Elisavetan luona. — Salaperäiset suojelusenkelit. — Vallankumousnäytelmiä Krimillä. — Appivanhempani vankeina Dulberissa, — Zodonji. — Vankien vapautuminen viime hetkellä. — Lyhyt levähdystauko. — Kuulemme huhuja hallitsijoittemme murhasta. — Jaltan nunnan ennustus.

Elämä Pietarissa muuttui päivä päivältä yhä masentavammaksi. Vallankumoukselliset ajatukset olivat kaikkien mielissä, jopa niidenkin, jotka kuuluivat varakkaaseen luokkaan ja pitivät itseään konservatiiveina. »*Älymystön vallankumous*»-nimisessä näytelmässään kirjailija Rosanov, joka oli säilyttänyt itsenäisen ajattelutapansa, on kuvannut näiden vapaamielisten pulmia sovjetin voiton edessä: »Oltuaan riehakkaan innostuneena mukana vallankumouksen erinomaisessa näytöksessä älymystö halusi jälleen ottaa ylleen vaatesäilöstä kauniit turkiksilla vuoratut päällysvaatteensa ja palata kodikkaisiin asuntoihinsa, mutta turkikset oli varastettu ja talot poltettu.»

Keväällä 1917 lähti joukoittain ihmisiä Pietarista etsimään turvaa taloistaan Krimiltä. Suuriruhtinatar Xenia, hänen kolme vanhinta poikaansa, vanhempani, Irina ja minä itse seurasimme tätä yleistä liikettä. Tähän aikaan vallankumouksen aalto ei ollut vielä ehtinyt Venäjän eteläosaan ja Krim tarjosi verraten rauhallisen turvapaikan.

Nuoret lankoni, jotka eivät jääneet Ai-Todoriin, kertoivat, että kuultuaan uutisen vallankumouksesta kahdessa naapurikylässä asuvat venäläiset olivat saapuneet marseljeesia laulaen ja punaisia lippuja heiluttaen onnitellakseen heitä hallituksen vaihdoksen johdosta. Monsieur Migreille, heidän sveitsiläinen kotiopettajansa, oli koonnut kaikki lapset ja heidän hoitajattarensa eräälle parvekkeelle ja pitänyt puheen kansanjoukolle. Hänen maansa, hän oli sanonut, oli kolmesataa vuotta vanha tasavalta, kaikki sen asukkaat olivat täysin onnellisia ja hän toivoi samaa onnea Venäjän kansalle. Kiihkeät suosionosoitukset olivat tervehtineet puhetta. Lapsiparat, jotka olivat äärettömän hämillään, eivät tienneet, minkä asenteen olisivat ottaneet. Kaikki oli päättynyt rauhallisesti ja mielenosoittajat olivat vetäytyneet pois kuten olivat tulleetkin, marseljeesia laulaen.

Leskikeisarinna saapui myös Ai-Todoriin appeni, nuorimman poikansa, suuriruhtinatar Olga Alexandrovnan ja viimeksimainitun miehen, eversti Kulikovskin kanssa.

Keisarin pidättämisen jälkeen keisarinna Maria, joka aikaisemmin ei ollut halunnut erota pojastaan, kieltäytyi itsepintaisesti lähtemästä Kiovasta, mutta onneksi väliaikainen hallitus antoi kaikille siellä oleville keisarillisen perheen jäsenille poistumismääräyksen.

Elämä Krimillä sujui rauhallisesti aina toukokuuhun asti. Kun oleskelumme näytti pitkittyvän, päätin lähteä katsomaan, mitä tapahtui Moikan talossamme ja Liteinajan varrella olevaan taloomme perustetussa sairaalassa. Lähdin Pietariin lankoni Fjodorin kanssa. Käytin samalla hyväkseni tätä matkaa ottaakseni mukaani kaksi Rembrandtin taulua »Suurihattuinen mies» ja »Nainen ja viuhka», jotka olivat kokoelmamme kauneimpia muotokuvia. Irrotettuani ne kehyksistään käänsin kankaat rullalle, joten ne oli helppo kuljettaa mukana.

Paluumatkamme tapahtui mitä epämiellyttävimmissä olosuhteissa. Juna oli täynnä aseistettuja sotilaita, jotka olivat omavaltaisesti lähteneet rintamalta. Heitä oli yhtä paljon vau-

nun ulkopuolella ja katolla kuin vaunun sisälläkin, ja eräs kolmannen luokan vaunu sortui heidän painostaan. Kaikki olivat enemmän tai vähemmän humalassa ja useita putosi matkan aikana junasta. Lisäksi sulloutui junaan lukuisia siviilejä, jotka lähtivät hakemaan turvapaikkaa Krimiltä.

Meillä oli mukanamme eräs noin 15-vuotias poika, joka oli ilmestynyt Moikaan muutamia tunteja ennen lähtöämme. En muista enää — enkä koskaan liene saanut sitä tietääkään, — miten hän ruokaa etsiessään oli päätynyt luokseni. Joka tapauksessa hän oli siellä sotilaspuvussa ja revolverilla aseistettuna. Niin nuori kuin hän olikin, hän oli ilmeisesti saanut tulikasteensa, vieläpä taistellut urheasti päätellen Pyhän Yrjön rististä, joka komeili hänen repaleisen asepukunsa rinnassa. Tämän nuoren sankarin olemus kiinnosti minua, mutta kun en ajan puutteessa voinut kiinnittää huomiotani häneen heti, tarjouduin viemään hänet Krimille, missä hankkisin hänelle työtä.

Ollessamme Pietarissa oli ensimmäinen välikohtaus häirinnyt Ai-Todorin asukkaitten rauhallista elämää. Eräänä aamuna hämärissä oli isä herännyt pistoolin piippu painettuna otsaansa vasten. Taloon oli tunkeutunut Sevastopolin sovjetin lähettämä matruusijoukkue mukanaan kotitarkastusmääräys. Suuriruhtinaan piti antaa kirjoituspöytänsä avaimet ja luovuttaa aseensa. Vanhan keisarinnan täytyi nousta ylös ja antaa tutkia vuoteensa perinpohjaisesti. Seisten erään irtoseinän takana hänen oli pakko katsella voimattomana, miten joukkueen johtaja otti haltuunsa hänen paperinsa ja henkilökohtaisen kirjeenvaihtonsa, vieläpä vanhan Raamatunkin, joka oli aina seurannut keisarinnaa siitä asti, kun hän lähti Tanskasta mennäkseen naimisiin keisari Aleksanteri III:n kanssa. Kotitarkastus kesti koko päivän. Asevarastosta löytyi ainoastaan parikymmentä vanhaa Winchesterkivääriä, jotka olivat kuuluneet appeni entisen huvipurren varusteisiin ja joiden olemassaolon hän oli jo kokonaan unohtanut. Iltapäivällä joukkuetta komentanut upseeri saapui ilmoittamaan suuriruhtinaalle, että hänen täytyi pidättää keisarinna, jota hän

kutsui »Maria Feodorovnaksi», koska tämä oli loukannut väliaikaista hallitusta. Appeni sai hänet vaivoin rauhoitetuksi selittämällä, että ei ollut tavanomaista sallia matruusien tunkeutua jonkin vanhan rouvan huoneeseen kello viideltä aamulla, joten oli luonnollista, että tämä tunsi itsensä loukatuksi.

Tästä päivästä lähtien Ai-Todorin asukkaat alistettiin kaikenlaisiin toimenpiteisiin. Kahdenkymmenen viiden röyhkeän ja raa'an sotilaan ja matruusin muodostama vartiojoukko sijoitettiin taloon. Heitä johtava komissaari esitti järjestyssäännöt, joita vankien oli noudatettava. He saivat vastaanottaa ainoastaan Irinan, minut, nuorten opettajat, tohtorin ja ruokatavarain hankkijat. Aika ajoin, ilman minkäänlaista syytä appivanhempiani kiellettiin vastaanottamasta keitään vieraita, edes tytärtään. Ja sitten määräys jälleen kumottiin, jälleen enemmittä selityksittä.

Irinan kerrottua, mitä poissa ollessani oli tapahtunut, päätimme yhdessä, että hän menisi Kerenskin luo pyytämään tätä puuttumaan asiaan. Lähdimme Pietariin, mutta vasta kuukauden kuluttua Irinan onnistui saada audienssi väliaikaisen hallituksen päämiehen luo.

Astuessaan talvipalatsiin Irina kohtasi muutamia vanhoja palvelijoita, jotka olivat liikuttavan iloisia nähdessään hänet jälleen. Tsaari Aleksanteri II:n entisessä työhuoneessa Irina tapasi Kerenskin, joka oli hyvin kohtelias, vieläpä hieman hämilläänkin. Kun hän pyysi Irinaa istumaan, tämä istuutui luontevasti isoisänisänsä nojatuoliin pakottaen siten hallituksen päämiehen istuutumaan vieraille varatulle paikalle. Ymmärrettyään heti, mistä oli kysymys, Kerenski halusi selittää, että asia ei ollut hänen vallassaan. Ottamatta huomioon hänen selitystään Irina jatkoi kertomustaan, mutta lopuksi hänen täytyi tyytyä siihen, että Kerenski lupasi tehdä voitavansa. Keskustelun päätyttyä Irina lähti ainaiseksi esi-isiensä palatsista vanhojen palvelijoiden tervehtiessä häntä viimeisen kerran.

Palattuamme Krimille kuulimme, että poissa ollessamme Ai-

Todoriin oli saapunut tarkastuskomissio vanhempieni esittämän valituksen vuoksi, joka koski kotitarkastuksen yhteydessä toukokuussa suoritettuja varkauksia. Kaikkia talon asukkaita oli kuulusteltu erikseen. Keisarinnan vuoron tullessa käskettiin hänen allekirjoittaa todistajanlausuntonsa sanoilla »entinen keisarinna Maria». Mutta keisarinna otti kynän ja kirjoitti »Keisari Aleksanteri III:n leski» . . .

Kuukauden kuluttua saapui Kerenskin lähettiläs, joka pelkäsi kaikkea eikä kelvannut mihinkään. Hänen läsnäolonsa ei parantanut tilannetta vähääkään. Elokuussa kuulimme, että tsaari perheineen oli karkotettu Siperiaan. Oli luonnollista, että keisarillisen perheen tulevaisuus herätti meissä syvää huolestumista tämän toimenpiteen tultua tunnetuksi. Yrjö V oli tarjonnut hänelle turvapaikkaa, mutta ehdotus oli herättänyt Lloyd Georges'in vastustuksen Englannin parlamentissa. Espanjan kuningas oli tehnyt saman ehdotuksen, johon hallitsijamme kuitenkin vastasivat kieltävästi selittäen, että mitä tahansa tapahtuisikin, he eivät koskaan lähtisi Venäjältä.

Syksyn saavuttua kävin Pietarissa toimittaakseni turvaan korumme ja kallisarvoisimmat kokoelmiimme kuuluvat esineet. Kävin myöskin Anitshkovin palatsissa ottaakseni suuren, keisari Aleksanteri III:ta esittävän muotokuvan, josta keisarinna Maria piti erikoisesti ja jonka hän oli pyytänyt tuomaan itselleen. Onnettomuudeksi saavuin liian myöhään pelastaakseni hänen korunsa, sillä ne oli väliaikaisen hallituksen määräyksestä kuljetettu Moskovaan. Päätettyäni tehtäväni Moikassa lähdin Moskovaan kätkeäkseni timanttimme sinne. Siellä tapasin suuriruhtinatar Elisavetan, joka oli täynnä rohkeutta, mutta ymmärtäen täysin tilanteen vakavuuden syvästi huolestunut keisarin ja hänen perheensä tulevaisuudesta. Lyhyen rukoushetken jälkeen kappelissa sanoin hyvästi suuriruhtinattarelle ja minulla oli kauhea tunne siitä, että en tapaisi häntä enää koskaan.

Samana iltana lähdin takaisin Pietariin. Seuraavana päivänä väliaikainen hallitus kaatui ja bolshevikkipuolue otti Leninin ja

Trotskin johdolla vallan käsiinsä. Sanoin kuvaamaton sekaannus vallitsi pääkaupungissa; sotilaat ja matruusit tunkeutuivat väkivalloin ihmisten luokse ryöstäen kodit ja surmaten usein asukkaatkin. Koko kaupunki oli tulvillaan verta ja hävitystä. Päivät ja ennen kaikkea yöt olivat täynnä ahdistusta. Lukuisat ystävät ja aivan tuntemattomatkin henkilöt saapuivat Moikaan kuvitellen, että he siellä olisivat paremmin turvassa. Kaikkien näiden ihmisten majoittaminen ja ruokkiminen tuotti vaikeuksia. Eräänä aamuna saapui sotaväenosasto miehittämään talon. Sanoin heille näyttäessäni taloani, että se oli pikemminkin museo kuin kasarmi, jonka he myönsivätkin auliisti, mutta siitä huolimatta heillä ei ollut aikomustakaan mennä tiehensä.

Kun jonkin aikaa tämän jälkeen eräänä aamuna lähdin huoneestani, kompastuin aseistettuihin sotilaisiin, jotka nukkuivat eteisen marmorilattialla. Eräs upseeri lähestyi minua ja sanoi, että he olivat saaneet määräyksen säästää talomme. Tämä huolenpito ei miellyttänyt minua lainkaan, koska se antoi aiheen ajatella, että bolshevikit luulivat minun tuntevan myötätuntoa heidän asiaansa kohtaan. Koska en halunnut olla missään tekemisissä heidän kanssaan, päätin lähteä viipymättä takaisin Krimille.

Saapuessani Krim tuntui vielä rauhalliselta, mutta vähän myöhemmin alkoivat verilöylyt. Mustanmeren laivasto oli siirtynyt sovjetin puolelle. Muutamaa kuukautta aikaisemmin sen komentaja, amiraali Koltshak, joka oli viimeiseen asti tehnyt kaikkensa säilyttääkseen kurin, mursi kultaisen, legendaaristen urotekojensa johdosta saamansa miekan, heitti sen palaset mereen ja luopui päällikkyydestään. Sevastopolissa oli sen jälkeen hirvittävä meriupseerien verilöyly ja ryöstöt ja murhat moninkertaistuivat koko niemimaalla. Matruusijoukkoja ilmestyi taloihin, joissa he raiskasivat naiset ja lapset näiden isien ja vanhempien edessä. Miehiä kidutettiin kuoliaaksi. Tapasin useita näistä matruuseista, joilla oli helmi- ja timanttikaulakoruja karvaisella rinnallaan ja sormet sormusten peitossa. Heidän jou-

kossaan oli 15-vuotiaita pojanviikareitakin, ja monet heistä olivat naurettavasti puuteroituja ja maalattuja. Tuntui kuin olisi ollut läsnä hornamaisissa naamiaisissa. Emme koskaan voineet olla varmoja illalla nukkumaan mennessämme, olisimmeko vielä hengissä seuraavana aamuna.

Eräänä iltapäivänä saapui joukko matruuseja Jaltalta pidättämään isääni. Sanoin heille, että hän oli sairas, ja pyysin saada nähdä pidätysmääräyksen. Tietenkään heillä ei ollut sitä, ja ajattelin voittavani aikaa pyytämällä heitä hakemaan määräyksen. Pitkän neuvottelun jälkeen kaksi heistä päätti lähteä sitä hakemaan. Kun he eivät usean tunnin kuluttua olleet tulleet takaisin, toiset väsyivät odottamiseen ja lähtivät hekin tiehensä.

Muutamia päiviä myöhemmin toinen joukko laskeutui vuorilta. He olivat erikoislaatuisia laivaston ratsumiehiä, joita sovjetitkin pelkäsivät. Nämä hampaisiin asti aseistetut, varastetuilla hevosilla ratsastavat prikaatilaiset tunkeutuivät pihaamme heiluttaen punaisia lippuja, joissa oli vakuuttavat kirjoitukset: »Kuolema porvareille! Kuolema vastavallankumouksellisille! Kuolema tilanomistajille!» Eräs palvelijoistamme tuli kauhistuneena sanomaan, että he halusivat syödä ja juoda. Kun menin pihalle, kaksi matruuseista laskeutui satulasta ja tuli luokseni. Molemmat olivat röyhkeän ja raa'an näköisiä, toisella oli timanttikaulanauha ja toisella rintasolki koristeenaan ja heidän asepukunsa oli kauttaaltaan veren peitossa. Koska he sanoivat haluavansa puhua kanssani, kutsuin heidät sisälle käskettyäni ensin toisten mennä virkistäytymään keittiön puolelle. Irina oli suunnattoman hämmästynyt nähdessään minun tuovan niin pahannäköisiä olioita mukanani. Annoin tuoda muutamia pulloja viiniä, ja niin me kaikki neljä istuuduimme aivan kuin aloittaisimme ystävällisen seurustelun. Vieraamme eivät näyttäneet millään tavoin vaivaantuneilta, vaan tuijottivat meitä koko ajan uteliaasti. Yhtäkkiä yksi heistä kysyi, olinko Rasputinin murhaaja. Myöntävän vastauksen saatuaan he joivat terveydekseni ja selittivät, että siinä tapauksessa ei minulla enempää kuin omai-

sillanikaan olisi mitään pelättävää heidän taholtaan. Sen jälkeen he ryhtyivät kertomaan uroteoistaan taistelussaan valkoista armeijaa vastaan. Huomattuaan kitarani he pyysivät minua laulamaan. Minun oli pakko myöntyä ja tein sen melkein tyytyväisenä, koska siten säästyin heidän epämiellyttäviltä jutuiltaan. Lauloin useita lauluja, joiden kertosäkeisiin he yhtyivät. Pullot tyhjenivät nopeasti toinen toisensa jälkeen, ja omalaatuisten vieraittemme iloisuus muuttui yhä meluisammaksi vanhempieni, joiden huone oli minun huoneeni yläpuolella, ihmetellessä, mikä saattoi olla tämän hulinan syynä. Ilta päättyi hyvin. Matruusit erosivat meistä puristaen pitkään kättämme ja kiittäen meitä erinomaisesta vieraanvaraisuudestamme. Sitten koko joukko nousi satulaan ja lähti ystävällisesti käsiään heiluttaen liikkeelle, yhä kantaen lippuja, joiden tekstit tuomitsivat meidät kuolemaan.

Kerenskin Ai-Todoriin lähettämän komissaarin tilalle tuli toinen, jonka sovjet oli nimittänyt. Appeni kirjoitti muistelmiinsa: »Me koimme uuden vallankumouksen vastailmiön. Mainittu Dshordshuljani, joka komensi vartiojoukkojamme, kutsuttiin pois ja Sevastopolin sovjet nimitti hänen tilalleen meriväkeen kuuluvan Sadoroshnin. Hänen saapumispäivänään minut esiteltiin hänelle talossamme, joka oli vartioväen hallussa. Hän oli valtavan suuri sivistymättömän näköinen mies, jossa kuitenkin saattoi havaita hyvyyttä. Kaikeksi onneksi ensimmäinen kohtaamisemme tapahtui kahden kesken. Heti alusta lähtien hän osoittautui hyvin kohteliaaksi. Me istuuduimme keskustelemaan ja kysyin häneltä, missä hän oli ollut sotapalveluksessa. Hän vastasi olleensa ilmavoimissa, lisäten, että oli nähnyt minut useita kertoja Sevastopolissa. Puhuimme sen jälkeen yleisestä tilanteesta ja ymmärsin, että se oli meille suotuisa, vaikka hän tunnustikin rehellisesti, että hän alussa oli antautunut vallankumouksen virran vietäväksi. Kun erosimme, olimme tulleet hyviksi ystäviksi. Meidän oli lohdullista tietää, että meidät oli uskottu tämän miehen vartioitaviksi. Tovereittensa edessä hän kohteli meitä raa'asti antamatta minkään osoittaa todellisia tunteitaan.»

Sadoroshni oli saapunut joulukuussa. Helmikuussa hän tiedotti apelleni, että kaikkien Krimillä oleskelevien Romanovien oli seurueineen asetuttava suuriruhtinas Pjotr Nikolajevitshin omistamaan Dulberiin. Hän selitti vankien turvallisuuden vaativan tätä toimenpidettä. Jaltan sovjet vaati heidän välitöntä teloittamistaan, kun taas Sevastopolin sovjet, jonka alainen Sadoroshni oli, oli sitä mieltä, että piti odottaa toveri Leninin määräyksiä. Pelättiin Jaltan sovjetin joukkojen hyökkäävän anastaakseen vangit. Korkeiden muurien ympäröimä Dulber oli eräänlainen linnoitus, jota olisi todennäköisesti helpompi puolustaa kuin Ai-Todoria, joka oli avoin kaikille tulijoille. Leskikeisarinna, appivanhempani, heidän kuusi poikaansa, suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitsh puolisoineen ja lapsineen, suuriruhtinas Pjotr, suuriruhtinatar Militsa ja heidän lapsensa joutuivat näin ollen tähän maurilaiseen palatsiin vangiksi. Ruhtinatar Nadeshda, josta oli avioliiton kautta tullut ruhtinatar Orlov, suuriruhtinatar Olga Alexandrovna ja vaimoni olivat kaikki menneet morganaattiseen avioliittoon ja säilyttivät vapautensa.

Dulberin vangit olivat täydelleen eristettyinä, ainoastaan tyttäremme Irina, joka silloin oli kaksivuotias, sai vierailla heidän luonaan. Hänen välityksellään meidän onnistui olla yhteydessä heidän kanssaan. Hoitajattarensa saattamana lapsi meni talon portille,[1] josta hän yksin jatkoi matkaansa kuljettaen takkinsa sisäpuolelle neulalla kiinnitettyjä kirjeitämme. Vastaukset saapuivat samalla tavalla. Nuori sanansaattajamme ei koskaan epäonnistunut vaarallisessa tehtävässään.

Eräänä iltapäivänä kohtasin Sadoroshnin. Kävelimme muutaman askelen yhdessä ja kysyttyäni häneltä vangeista uutisia sanoin, että haluaisin keskustella hänen kanssaan. Hän näytti hämmästyneeltä ja jonkin verran levottomalta. Tietäen, että hän ei halunnut miestensä näkevän meitä yhdessä, ehdotin, että hän saapuisi luokseni illalla sellaiseen aikaan, jolloin hän ei varmastikaan kohtaisi ketään. Päästäkseen sisään hänen tar-

vitsi vain nousta pohjakerroksessa sijaitsevan huoneeni parvekkeen kaiteen yli. Hän saapui samana iltana ja useita kertoja myöhemmin. Vaimoni oli usein läsnä pohtiessamme keinoja, millä pelastaa leskikeisarinna Maria ja hänen perheensä.

Oli ilmeistä, että asemamme kävi yhä vaarallisemmaksi. Sadoroshni sanoi yrittävänsä voittaa aikaa käyttäen hyväkseen Jaltan ja Sevastopolin sovjetien erimielisyyksiä. Tähän asti hänen oli onnistunut säilyttää vankinsa hengissä, mutta Jaltan sovjet oli alkanut epäillä, että hän suojeli heitä ja hänen oma henkensä oli uhattuna. Eräänä yönä hän saapui luokseni kertoen, että hän oli varmoista lähteistä saanut tietää, että suuri matruusijoukko tulisi seuraavana päivänä hakemaan kaikki vangit Jaltaan, missä heidät ammuttaisiin. Hän oli päättänyt pysytellä poissa Dulberista tämän joukon tullessa, sillä hän oli varma miehistään ja tiesi, että he hänen poissa ollessaan eivät laskisi ketään sisään. Hän lisäsi, että nuoret vangit olivat jo useina öinä vuorotelleet vahdin pidossa ja että heitä varten oli varattu aseita, jotka jaettaisiin heille tarvittaessa. Hän kertoi myös, että oli odotettavissa yleinen verilöyly, jolta kukaan ei säästyisi
Tämä uutinen tuntui vieläkin kauheammalta siksi, että olimme kykenemättömiä puolustautumaan, koska kaikki aseemme oli otettu meiltä pois.

Mainittu joukkue saapui todellakin seuraavana päivänä Jaltalta haluten tunkeutua Dulberiin. Kuten Sadoroshni oli ennustanut vartijat vastasivat, että komissaarin poissa ollessa heidän täytyi totella määräyksiään, joiden mukaan he eivät saaneet päästää ketään sisään. Nähdessään ampumavalmiit konekiväärit hyökkääjät perääntyivät singoten mitä kauheimpia uhkauksia Sadoroshnille. Tiesimme, että tämän tappion jälkeen Jalta ryhtyisi lopulliseen hyökkäykseen. Tätä ajatellen Sadoroshni lähti itse Sevastopoliin hakemaan lisävoimia, mistä hänen piti samana iltana saapua takaisin. Vietimme sen yön talomme katolla, mistä saatoimme pitää silmällä suurta tietä, jota myöten lisäjoukkojen — tai vastakkaiselta suunnalta Jaltan joukkojen —

piti saapua. Vasta aamun koitteessa näimme Sevastopolista saapuvan panssaroituja vaunuja. Kun mitään ei näkynyt Jaltan suunnalta, menimme nukkumaan.

Herätessämme kuulimme, että saksalaiset olivat saapuneet. Tämä odottamaton tapahtuma pelasti meidät. Oli jo huhtikuu ja neuvostohallitus oli maaliskuun 8. päivänä solminut Brest-Litovskin rauhan. Saksalaiset alkoivat miehittää eräitä osia Venäjästä omaksuen mielihyvin »vapauttajan» asenteen, jonka koettelemuksien ja kauhujen uuvuttama kansa heille antoi. Tosiasia oli, että juuri heidän tulonsa pelasti Dulberin vangit.

On helppoa kuvitella, millaisen yleisen ilon tämä äkillinen ja odottamaton vapautus aiheutti... Saksalainen upseeri oli valmis hirttämään Sadoroshnin ja hänen miehensä eikä mikään voi kuvata hänen hämmästystään, kun suuriruhtinaat pyysivät häntä jättämään sen tekemättä ja esittivät toivomuksen, että Sadoroshnille annettaisiin aika ajoin Dulberin ja Ai-Todorin vartiointi. Saksalainen suostui lopulta ainoastaan sillä ehdolla, että hänet vapautettaisiin tällaisen hulluuden mahdollisista seurauksista koituvasta vastuusta. Hän uskoi kuitenkin koko ajan, että liian pitkä vankeusaika oli sekoittanut suuriruhtinaitten järjen. Muutamia päiviä myöhemmin vanginvartijat jättivät liikuttavat jäähyväiset vangeilleen. Nuorimmat sotilaista itkivät ja suutelivat heidän käsiään.

Toukokuussa saapui Saksan keisari Wilhelmin adjutantti mukanaan Saksan keisarin ilmoitus, että hän julistaa sen keisarillisen perheen jäsenemme koko Venäjän keisariksi, joka suostuu varmentamaan Brest-Litovskin rauhan. Kaikki läsnäolevat Romanovit kieltäytyivät suuttuneina tällaisesta ehdotuksesta. Keisarin lähettiläs pyysi sen jälkeen appeani järjestämään hänelle pääsyn minun luokseni. Suuriruhtinas kieltäytyi sanoen, että kukaan hänen perheensä jäsen ei koskaan ryhdy petturiksi.

Elämä palautui jälleen melkein normaaliksi. Keisarinna siirtyi asumaan Haraxiin ja muut palasivat koteihinsa. Kaikkien tuntema ilo purkautui nuorisossa tavattoman suurena huvi-

tusten ja liikunnan tarpeena. Huviretket ja illanvietot seurasivat toisiaan. Eräänä iltana saimme kuulla huhun tsaarin ja hänen perheensä murhaamisesta. Koska liikkeellä oli niin paljon vääriä huhuja, emme kiinnittäneet siihen mitään huomiota ja iloinen iltamme jatkui keskeytymättä. Myöhemmin julkaistiin kirje, jossa eräs upseeri väitti pelastaneensa hallitsijamme. Mutta ennen pitkää meidän oli pakko uskoa kauhea totuus. Ainoastaan leskikeisarinna Maria kieltäytyi uskomasta sitä, ja elämänsä viimeiseen päivään asti hän lienee elättänyt toivoa nähdä jälleen poikansa.

* * *

Toinen toistaan seuranneitten tapahtumien vakavuuden tajutessani jouduin kysymään itseltäni, eikö Rasputinin kuolema ollut, kuten jotkut olivat ennustaneet, alkusysäyksenä sille onnettomuuksien sarjalle, jonka uhriksi onneton maamme oli joutunut. Muistellessani näitä traagisia päiviä kysyin itseltäni (ja kysyn vielä tänäänkin), kuinka olin voinut ottaa tehtäväkseni ja suorittaa loppuun luonteelleni ja periaatteilleni niin vastakkaisen teon. Olin toiminut kuin unessa ja palattuani kotiin tuon painajaismaisen yön jälkeen nukuin kuin lapsi. Omantuntoni ääni ei soimannut minua eikä Rasputinin ajatteleminen koskaan häirinnyt untani. Joka kerta kun minulta kysyttiin näistä tapahtumista, puhuin niistä ikään kuin asiasta, johon en ollut välittömästi sekaantunut.

»Sinua ohjasi voima, joka olisi samalla tavoin voinut ohjata jotakuta toistakin», suuriruhtinatar Elisaveta oli sanonut minulle. Mutta mikä voima? Hyvän vaiko pahan?

Siihen aikaan oli Jaltalla pyhyydestään kuuluisa vanha nunna, jolla kerrottiin olevan ennustamisen lahjoja. Salaperäinen sairaus, jota lääkärit eivät olleet pystyneet määrittelemään, oli puolittain halvaannuttanut hänet, eikä hän ollut yhdeksään vuoteen noussut vuoteestaan vaan eli ilmanpitävästi suljetussa kam-

miossa, koska hän ei voinut sietää tuulen henkäystäkään. Kerrottiin, että astuessaan tähän huoneeseen, jota ei koskaan tuuletettu, vieras tunsi suloisten kukkien tuoksua.

Päätin mennä tapaamaan nunnaa sanomatta kuka olin. Astuttuani hänen kammioonsa hän ojensi kätensä minua kohti. »Sinä olet se, jota minä olen odottanut», hän huudahti. »Olen nähnyt sinut unessa maamme pelastajana.» Lähestyessäni häntä saadakseni hänen siunauksensa hän otti käteni ja suuteli sitä. Tunsin itseni samalla kertaa liikuttuneeksi ja hämmentyneeksi, kun hän kiinnitti palavan katseensa minuun. Viivyin pitkään hänen luonaan uskoen hänelle huoleni, joita tunsin viime aikojen tapahtumien johdosta, sillä jokainen piti niitä Rasputinin kuoleman seurauksina.

— Älä pelkää, hän sanoi. Sinä olet Jumalan suojeluksessa. Rasputin oli saatanan lähettiläs, jonka sinä olet voittanut samalla tavoin kuin Pyhä Yrjö voitti lohikäärmeen. Ja hän itsekin suojelee sinua, sillä surmaamalla hänet olet estänyt häntä tekemästä vieläkin suurempia syntejä.

— Venäjän tulee sovittaa syntinsä kauheitten koettelemusten kautta. Kestää vuosikausia, ennen kuin Venäjä kokee ylösnousemuksen. Vain harvat Romanovit välttyvät kuolemalta. Sinä jäät elämään ja otat osaa Venäjän jälleenrakentamiseen. Sen, joka on aukaissut oven, täytyy myös se sulkea.

Jätettyäni tämän pyhän naisen ajatukseni olivat hyvin sekavat. Samalla kertaa Jumalan ja Rasputinin suojeluksen alaisena oleminen tuntui minusta hyvin vaikeasti tajuttavalta... Ja kuitenkin minun täytyy myöntää, että useita kertoja elämäni aikana Rasputinin nimi on pelastanut minut ja omaiseni suuresta vaarasta.

XXVII LUKU

Keisarin ja hänen perheensä viimeiset päivät. — Suuriruhtinaat murhataan Siperiassa ja Pietarissa. — Suuriruhtinas Aleksander kääntyy tuloksetta liittoutuneiden hallitusten puoleen. — Lähtö maanpakoon.

Suuriruhtinas Mihail, tsaarin nuorin veli, oli pidätetty helmikuussa 1918 asunnossaan Hatsinassa ja ammuttiin kesäkuussa Permissä, Siperiassa. Tämä murha aloitti bolshevikkien keisarilliseen perheeseen kohdistamien rikosten sarjan. Hänen jälkeensä murhattiin hallitsijat ja heidän lapsensa.

Oltuaan aina elokuuhun 1917 asti vankeina Tsarskoje-Selossa ja kuullessaan, että väliaikainen hallitus oli päättänyt siirtää heidät, tsaari ja hänen perheensä toivoivat joutuvansa Krimille. Heidän pettymyksensä oli suuri, kun he saivat tietää, että heidät vietäisiin Tobolskiin, Siperiaan.

Pieni uskollisten joukko oli päättänyt seurata mukana ja osallistua heidän kohtaloonsa. Heidän joukossaan oli kamarineiti, kreivitär Hendrikov, keisarinnan esilukija neiti Schneider, ruhtinas Dolgorukov, hovimarsalkka kenraali Tatistshev, tohtorit Botkin ja Derevenko, kaksi kotiopettajaa: sveitsiläinen Gilliard ja englantilainen Gibbs, matruusi Vagorni, joka oli tsarevitshin henkilökohtainen palvelija ja kantoi tätä, koska hän ei jaksanut kävellä, sekä muutamia muita uskollisia palvelijoita.

Kun jokialus, jolla vangit kuljetettiin Tjumenista Tobolskiin, sivuutti Pokrovskojen, Rasputinin syntymäkylän, kannelle kokoontunut keisarillinen perhe saattoi hyvin erottaa »staretsin»

talon. Rasputinin kuoleman jälkeiset tapahtumat eivät olleet pystyneet järkyttämään keisarinnan uskoa siperialaiseen profeettaansa, ja tässäkin kohtauksessa hän näki uuden merkin tämän suojeluksesta.

Tobolskissa vangit sijoitettiin kuvernöörin taloon. Heidän vartijoittensa oli usein pakko puuttua asiaan ehkäistäkseen hallitsijoilleen uskollisina pysyneitä asukkaita pysähtymästä heidän ikkunansa alle tai paljastamasta päätään ja tekemästä ristinmerkkiä mennessään talon ohitse.

Alussa keisarillisen perheen olot olivat siedettävät. Heidän vartijansa käyttäytyivät moitteettomasti ja näiden komentaja, eversti Kobilinski, joka oli vilpittömästi kiintynyt vankeihinsa, teki kaikkensa lievittääkseen heidän kohtaloaan. Mutta bolshevikkien vallankumouksen jälkeen »sotilaskomitea» otti vähin erin vallan Kobilinskilta, ja vangit pakotettiin alistumaan kaikenlaisiin ikävyyksiin. Helmikuussa 1918 armeijan rauhan kannalle asettamisen jälkeen entiset vartiosotilaat vaihdettiin nuoriin, röyhkeisiin ja irstaskäytöksisiin miehiin. Vankien tilanne tuli päivä päivältä yhä kestämättömämmäksi. Yritykset, joita heidän vapauttamisekseeen oli tehty, olivat rauenneet. Tähän oli ensinnäkin syynä se, että hallitsijat olivat yhä uudelleen ilmoittaneet, etteivät he suostuisi pakoon, jos heidän täytyisi lähteä Venäjältä. Toiseksi oli epäonnistumisen syynä eräs Solovjev, Rasputinin vävy, jonka Anna Vyrubova oli lähettänyt Tobolskiin muodostamaan salaisen keskuksen, joka valmistelisi keisarillisen perheen pakoa. Tämä turmiollinen henkilö, johon Vyrubova oli pannut kaiken toivonsa, oli sekä saksalaisten että bolshevikkien agentti. Edelliset, jotka väliaikaisesti pitivät hallussaan osaa Venäjästä, halusivat kuljettaa keisarin Moskovaan saadakseen hänet varmentamaan Brest-Litovskin rauhan. He yrittivät estää uskollisia alamaisia lähestymästä vankeja. Solovjev oli saanut tämän tehtävän, ja pappi Aleksein, hallitsijan rippi-isän välityksellä hänen onnistui päästä heidän kanssaan yhteyteen ja saada keisarinna vakuuttuneeksi siitä, että hän yksin, koska

Rasputinin henki ohjasi häntä, saattoi taata keisarin ja hänen perheensä pelastumisen. Hän uskotteli keisarille, että kolmensadan uskollisen upseerin ryhmä oli valmiina vapauttamaan heidät saadessaan merkin häneltä. Kaikki ne, jotka keisarillismielisten järjestöjen toimesta lähtivät valmistelemaan vankien pakoa, joutuivat väistämättömästi Solovjevin käsiin ja yhtä väistämättömästi katosivat. Kun Solovjev ja hänen rouvansa joutuivat valkoisen armeijan vangeiksi vuonna 1919, heidän papereittensa tutkiminen todisti räikeällä tavalla heidän syyllisyytensä. Parin onnistui kuitenkin paeta ja päästä Saksaan turvaan.

Huhtikuussa 1918 lähetettiin Moskovasta komissaari Jakovlev 150-miehisen sotaväenosaston kanssa rajattomin valtuuksin varustettuina Tobolskiin. Kolme päivää saapumisensa jälkeen hän ilmoitti keisarille, että hän oli saapunut noutamaan tätä sanomatta kuitenkaan mihin. Hän vakuutti ainoastaan, ettei keisarille tapahtuisi mitään pahaa ja että mikäli joku halusi lähteä hänen seurassaan, sitä ei kiellettäisi. Keisarinna joutui siten vaikean valinnan eteen, sillä tsarevitshia, joka oli ollut monta päivää vakavasti sairaana, ei voinut siirtää. Äiti parka ei epäröinnin kiduttamana voinut päättää, hylätäkö poikansa vai antaako miehensä lähteä yksin tuntematonta kohtaloa kohti. Lopuksi hän päätti seurata keisaria jättäen poikansa tämän kolmen sisaren, kotiopettaja Gilliardin ja tohtori Derevenkon haltuun. Suuriruhtinatar Maria, ruhtinas Dolgorukov, tohtori Borkin ja kolme palvelijaa seurasivat hallitsijoita.

Matka, joka tehtiin *tarantassissa*[1], muodostui kuoppaisella tiellä erikoisen tuskalliseksi. Hevosten vaihto tapahtui Pokrovskojessa Rasputinin talon ikkunoiden alla. Sitten seurasi odottamaton pysähtyminen Jekaterinburgissa ja vankeus Ipatjevin, erään tämän kaupungin rikkaan kauppiaan talossa.

On todistettu, että Jakovlevin piti viedä vankinsa Moskovaan ja että pysähdys Jekaterinburgissa tapahtui Uralin hallituksen

---

[1] Uralin talonpoikain käyttämät istuimettomat kuormavankkurit.

väijytyksen johdosta. Salahankkeen tarkoituksena oli keisarin kaappaaminen, epäilemättä Moskovan ollessa salaisesti osallisena rikoksessa. Koskaan ei ole varmasti saatu tietää, mitkä olivat Jakovlevin todelliset aikeet. On mahdollista, kuten muutamat uskovat, että hän yritti pelastaa vangit. Joka tapauksessa mentyään myöhemmin valkoisen armeijan palvelukseen hän joutui bolshevikkien vangiksi ja hänet ammuttiin.

Kolme viikkoa vanhempiensa ja sisarensa lähdön jälkeen tsarevitsh, jonka tila oli parantunut, sekä kolme suuriruhtinatarta kuljetettiin Jekaterinburgiin. Ahdingossaan oli keisarillisella perheellä se viimeisenä lohtuna, että he näkivät toisensa jälleen yhdessä.

Vastatakseen uutta tarkoitustaan Ipatjevin talo oli nopeasti ympäröity lauta-aitauksella, joka kohosi toisen kerroksen ikkunoiden tasalle. Vahtisotilaita ja konekivääreja oli asetettu joka taholle sisään ja ulkopuolelle.

Kaikki pakenemisyritykset olivat vastaisuudessa mahdottomia. Omalla tahollaan Saksa, joka oli yrittänyt uudelleen saada keisarin allekirjoittamaan Brest-Litovskin rauhan, hylkäsi keisarillisen perheen ja sen kohtalon.

Vangit eivät voineet enää epäillä, mikä heitä odotti. He elivät tämän viimeisen osan kärsimysten tietään kauheissa olosuhteissa. Heitä ei säästetty miltään nöyryytyksiltä, mutta ennen kaikkea he kärsivät siitä, että heidän oli pakko jatkuvasti elää yhdessä vartijoittensa kanssa, jotka kaikki olivat karkeita ja alinomaa juovuksissa. Suuriruhtinattarien hallussa olevan huoneen ovet oli lisäksi otettu pois ja sotilaat menivät sisään milloin tahansa heitä miellytti.

Turvautuen ihailtavaan uskoonsa, joka ei koskaan hylännyt heitä, vangit kestivät koettelemuksensa tyynesti. He olivat jo toisessa maailmassa, toisella tasolla. Heidän tyyneytensä kärsimyksissään ja heidän ystävällisyytensä tekivät lopulta vaikutuksen jopa heidän vartijoihinsakin siinä määrin, että se viimeisinä päivinä hillitsi näitä raakalaisia. Jekaterinburgiin saavut-

tuaan heidän oli pakko erota useimmista seuralaisistaan[1], mutta onneksi oli jäljellä tohtori Botkin ja muutamia palvelijoita. Nämä uskolliset lievittivät keisarillisen perheen viimeisiä päiviä, ennen kuin itse seurasivat heitä kuolemaan.

Vankien kuolemasta oli jo päätetty, ja lähestyvä valkoinen armeija, joka oli koottu Siperiaan amiraali Koltshakin komennossa, pakotti kiirehtimään sen toimeenpanoa.

En ryhdy tässä kuvaamaan tätä alhaista rikosta, jonka tosiseikat tunnetaan. Huolimatta varokeinoista, joihin murhaajat ryhtyivät peittääkseen rikoksensa jäljet, tutkintotuomari Sokolovin väsymättömän uhrautuvaisesti johtamien tutkimusten ansiosta kaikki tiedot tapahtumasta ovat selvillä. Nämä asiakirjat on julkaistu[2], samoin kuin tsarevitshin kotiopettajan Gilliardin kirjoittama järkyttävä kirja »*Le Tragique destin de Nicholas II*». Vuonna 1920, amiraali Koltshakin hallituksen kukistuttua, Gilliard tapasi jälleen Harbinissa Mantshuriassa Sokolovin ja hänen päällikkönsä kenraali Diterichsin, jotka olivat hyvin huolissaan siitä, miten he saisivat turvaan tutkimusasiakirjat, joita bolshevikit yrittivät anastaa itselleen. Ranskalaisen lähetyskunnan päällikkö, kenraali Janin — joka monien perättäisten evakuointien jälkeen oli saapunut Mantshuriaan — halusi mielellään ottaa tehtäväkseen keisarillisen perheen muutamien jälkeenjääneiden esineiden ja tutkimusasiakirjojen kuljettamisen Eurooppaan. Siten rikoksen yksityiskohdat ja rikollisten nimet tulivat julkisuuteen.

Sen sijaan kerron oudosta löydöstä, jonka tutkintuomari teki Ipatjevin talon kellarikerroksessa ja josta hän on itse minulle kertonut. Eräästä seinästä löytyi kaksi kirjoitusta. Ensimmäinen oli tunnetun Heinen runon 21. säe: »*Balthasar vard in selbiger*

[1] Lukuun ottamatta molempia kotiopettajia kaikki ne, jotka olivat seuranneet keisarillista perhettä vankeuteen, maksoivat hengellään uskollisuutensa. Matruusi Nagorni, yksinkertainen ukrainalainen talonpoika, olisi voinut säästää henkensä luopumalla keisaristaan, mutta hän valitsi kuoleman.

[2] Enquête sur l'assassinat de la famille impériale russe, kirj. Nicholas Sokolov, Omskin piirituomioistuimen tutkintotuomari. Payot, Pariisi.

Nacht von seinen Knechten umgebracht». (Samana yönä Balthasarin palvelijat murhasivat hänet.) Toinen oli hebreankielinen, joka myöhemmin käännettynä kuului näin: »Tässä kansan uskonnon ja valtion päämies murhattiin. Määräys on pantu toimeen.»

Kaksikymmentä neljä tuntia hallitsijain ja heidän lastensa surmaamisen jälkeen näytettiin toinen murhenäytelmä sadan viidenkymmenen virstan päässä, pienessä Alapajevskin kylässä. Keväällä 1918 oli pidätetty suuriruhtinatar Elisaveta, suuriruhtinatar Sergei Mihailovitsh, ruhtinaat Jakov Konstantin ja ja Igor, sekä suuriruhtinas Konstantinin poika, ruhtinas Vladimir Palei, nunna Varvara ja suuriruhtinas Konstantinin sihteeri, jotka oli kuljetettu Alapajevskiin, missä heidät suljettiin koulutaloon vankeuteen.

Alussa vankien olot olivat siedettävät. Heidän sallittiin vieläpä käydä kirkossakin, mutta pian kaikki muuttui ja heille määrätty inhottava kohtelu lisäsi heidän vartijoittensa röyhkeyttä. Olen aikaisemmin kertonut, miten suuriruhtinatar seuralaisineen kuoli. Heidän ruumiinsa löydettiin lokakuussa 1918 erään hylätyn kaivoksen kuilusta, minne heidät oli heitetty elävinä, sen jälkeen kun heidät oli ensin hakattu henkihieveriin kiväärinperillä.

Keisarillisen perheen ja muiden hallitsijahuoneen jäsenten tultua surmatuiksi Siperiassa ja Uralissa tuli Pietariin jääneiden suuriruhtinaiden vuoro. Appeni kaksi veljeä, suuriruhtinaat Nikolai ja Georgi Mihailovitsh, suuriruhtinas Pavel Aleksandrovitsh, suuriruhtinas Dimitri Konstantinovitsh ja hänen veljenpoikansa ruhtinas Gabriel pidätettiin ja vangittiin. Vaimonsa neuvokkuuden ja tarmokkuuden ansiosta ruhtinas Gabriel vältti seuralaistensa kohtalon. Nämä kuljetettiin Paavalin linnoitukseen ja ammuttiin hieman myöhemmin. Suuriruhtinaat Georgi ja Dimitri kuolivat rukous huulillaan, suuriruhtinas Pavel vaikeasti sairaana paareilla maaten, suuriruhtinas Nikolai pilaillen teloittajiensa kanssa ja pieni lemmikkikissansa käsivarrellaan.

He olivat viimeiset Romanovit, jotka joutuivat bolshevikkien

vallankumouksen uhreiksi. Siten päättyi vereen ja tuhkaan erään maailman kaikkein mahtavimman dynastian hallituskausi, dynastian, joka yli kolmen vuosisadan ajan johdettuaan Venäjän kohtaloita ja oltuaan itse oman suuruutensa välineenä tuli tahtomattaan itse syypääksi omaan tuhoonsa.

* * *

Aselevon päätyttyä marraskuun 11. päivänä saksalaisten piti evakuoida Krim ja kaikki ne venäläiset alueet, jotka olivat olleet heidän hallussaan edellisestä keväästä lähtien. Silloin ilmestyi muutamia satoja venäläisiä upseereita, joiden oli onnistunut salaa päästä Krimille, suojelemaan siellä olevia keisarillisen perheen jäseniä. Päätettyämme liittyä valkoiseen armeijaan lankoni Andrei, Fjodor, Nikita ja minä osoitimme liittymisanomuksen sitä komentavalle kenraali Denikinille. Meille vastattiin, että poliittisten syiden vuoksi Romanovien perheen jäsenten tai heidän liittolaistensa mukanaolo valkoisen armeijan riveissä ei ollut suotavaa. Tämä kielto tuotti meille suuren pettymyksen, niin palava oli halumme ottaa osaa tähän epätasaiseen taisteluun, jota isänmaalliset upseerit kävivät maamme vallanneita hävittäviä voimia vastaan. Suuri isänmaallisen innostuksen aalto nousi useille Venäjän alueille, missä uusi armeija järjestäytyi muutamien päälliköiden komennossa. Kenraalien Aleksejevin, Kornilovin, Denikinin, Kaledinin, Judenitshin, amiraali Koltshakin ja myöhemmin kenraali Wrangelin nimet siirtyvät Venäjän historiaan kaikkein suurimpina kansallisina sankareina.

Vuoden 1918 lopulla liittoutuneiden laivasto saapui Krimille. Appeni nousi erääseen englantilaiseen alukseen vanhimman poikansa Andrein ja tämän vaimon kanssa. Hänen tarkoituksenaan oli selostaa liittoutuneiden hallituksille tilannetta, jota nämä ilmeisestikään eivät pitäneet vakavana. Clemenceau antoi sihteerinsä ottaa hänet vastaan ja sihteeri tervehti häntä yhtä

kohteliaasti kuin kepeästikin. Suuriruhtinas ei muutenkaan saanut vastakaikua. Häneltä kiellettiin jopa viisumikin Englantiin. Sen jälkeen seuranneet tapahtumat ovat todistaneet Euroopan silloisten johtomiesten surullista sokeutta.

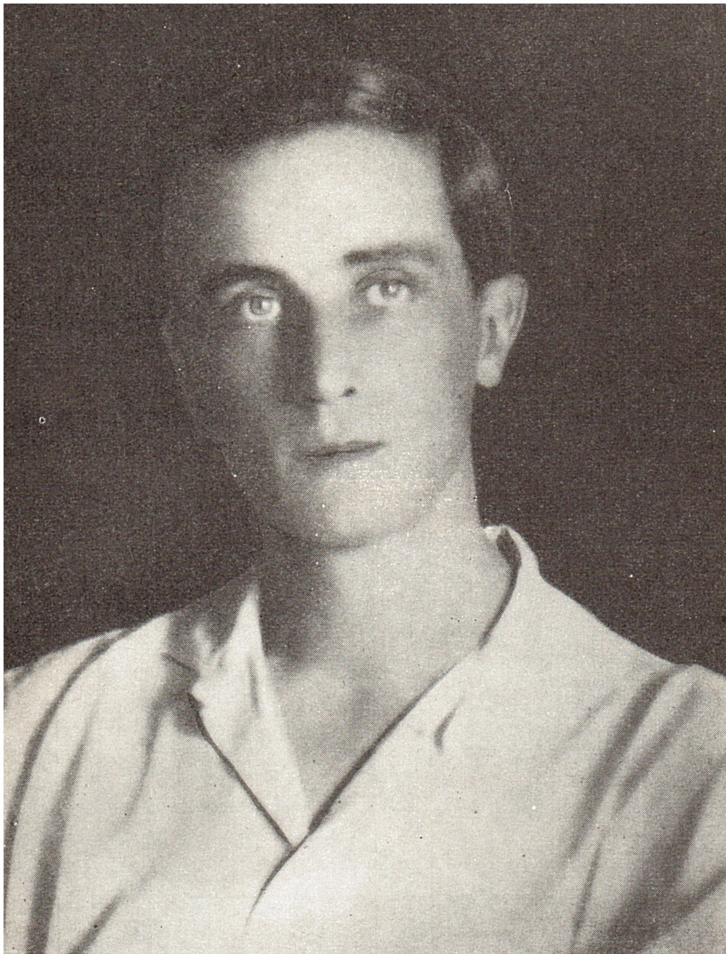
Keväällä 1919 punaisten voimien lähestyessä Krimiä ymmärsimme, että tällä kertaa olimme hukassa. Huhtikuun 7. päivän aamuna Sevastopolissa olevan laivaston komentaja saapui Haraxiin leskikeisarinnan luo. Kuningas Yrjö V oli päätettyään, että olosuhteet pakottivat hallitsijattaren heti lähtemään, asettanut hänen käytettäväkseen panssarilaiva *Malboroughin*, joka veisi hänet ja hänen perheensä turvaan. Englantilainen komentaja piti kiinni siitä, että hän nousisi laivaan jo samana iltana. Keisarinna kieltäytyi aluksi jyrkästi ja vain suurella vaivalla onnistuttiin hänet saamaan vakuuttuneeksi siitä, että lähtö oli välttämätön. Sattui olemaan suuriruhtinatar Xenian syntymäpäivä, ja olimme kaikki kokoontuneina Haraxiin. Keisarinna antoi vietäväkseni ruhtinas Nikolai Nikolajevitshille kirjeen, missä hän tiedotti päätöksestään ja kutsui hänet perheineen laivaan.

Uutinen leskikeisarinnan ja suuriruhtinas Nikolain lähdöstä levisi räjähdyksen tavoin ja sai aikaan todellisen pakokauhun. Kaikilta suunnilta virtasi evakuoimispyyntöjä. Mutta yksi sotalaiva ei riittänyt evakuoimaan niitä tuhansia ihmisiä, jotka joutuisivat bolshevikkien käsiin, jos jäisivät Krimille. Irina ja minä menimme *Malboroughiin*, missä leskikeisarinna ja suuriruhtinatar Xenia sekä lankoni jo olivat. Kuultuaan Irinalta, että mitään ei ollut järjestetty eikä suunniteltu muiden evakuoimiseksi, Hänen Majesteettinsa käski ilmoittaa Sevastopolissa olevalle liittoutuneiden johdolle, että hän kieltäytyisi lähtemästä, jos jonkun niistä, joiden elämä on vaarassa, pitäisi jäädä Krimille. Tarpeellisiin toimenpiteisiin ryhdyttiin, ja lukuisat liittoutuneiden alukset saapuivat Jaltan satamaan hakemaan pakolaisia.

Seuraavana päivänä me nousimme vanhempieni kanssa laivaan. Vähän ennen lähtöämme eräs alus, joka kuljetti valkoiseen

armeijaan liittyviä Krimin upseereja, lähti Jaltan satamasta. Seisten vielä paikallaan olevan *Malboroughin* partaan äärellä keisarinna katseli heidän ohimenoaan. Kyynelet vierivät pitkin hänen kasvojaan tämän kuolemaan menevän nuorison tervehtiessä hallitsijaansa, jonka takana he saattoivat erottaa entisen ylipäällikkönsä, suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitshin kookkaan hahmon.

Lähtiessämme isänmaastamme huhtikuun 13. päivänä 1919 tiesimme, että maanpaosta ei muodostuisi vähäisin koettelemuksemme, mutta kuka meistä olisi voinut ennustaa, että kolmenkymmenenkahden vuoden kuluttua olisi vielä mahdotonta nähdä sen loppua?

Tekijä vuonna 1918.

Ruhtinas Nikolai Jusupov (1751—1831).

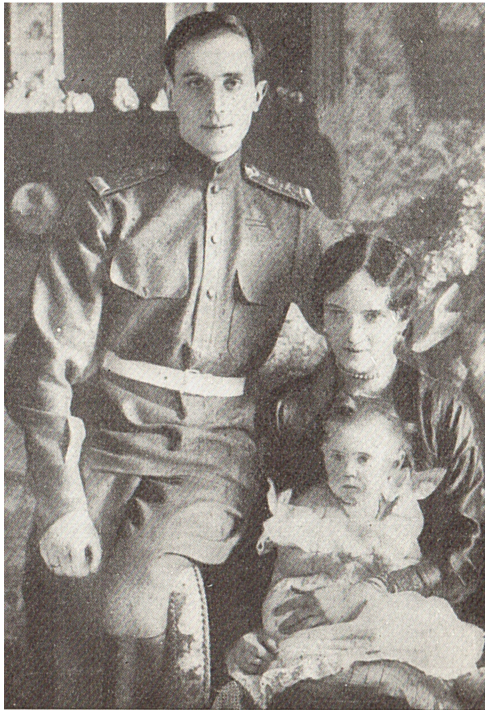
Ruhtinatar Tatjana Jusupov (1769—1841).

Ruhtinatar Sinaida Jusupov, josta sittemmin tuli kreivitär de Chauveau (1797—1897).

Ruhtinatar Tatjana Jusupov.
Winterhalterin maalaus.

Tekijä puolisonsa ja tyttärensä parissa v. 1915.

Ruhtinatar Sinaida Jusupov, tekijän äiti.

Ruhtinas Teodor, tekijän lanko.

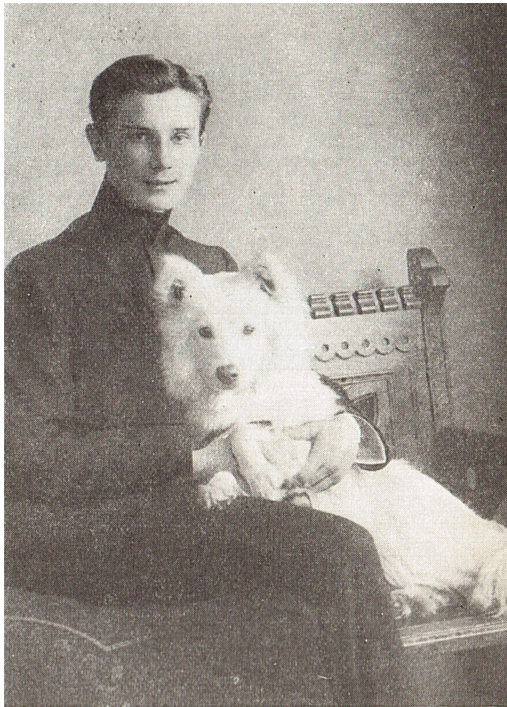

Keisari Nikolai II, keisarinna Alexandra ja heidän lapsensa.

Tekijä seitsemäntoista vuoden ikäisenä.
Serovin maalaus.

Tekijä lukiolaisena.

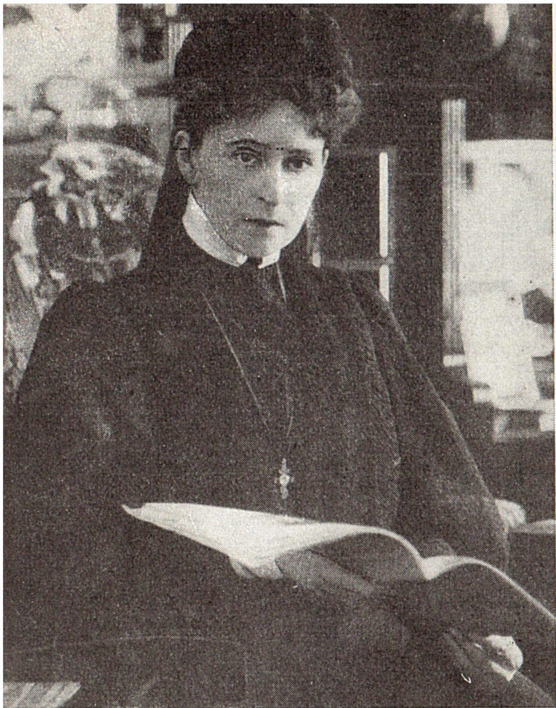
Nikolai Jusupov, tekijän veli (1907).

Tekijä 1500-luvun pajarin asussa (1910).

Anna Pavlova tanssii »Kuolevaa joutsenta».

Suuriruhtinatar

Elisabet.

Leskikeisarinna.

Suuriruhtinatar Helena.

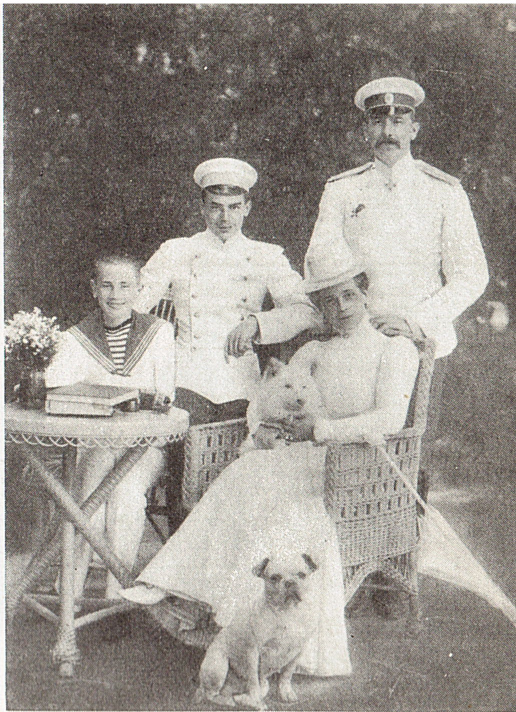
Tekijän isä ruhtinas Jusupov poikineen (1892).

Ruhtinas Jusupov, Kavaljeerikaartin majurina (1906).

Ruhtinas ja ruhtinatar Jusupov

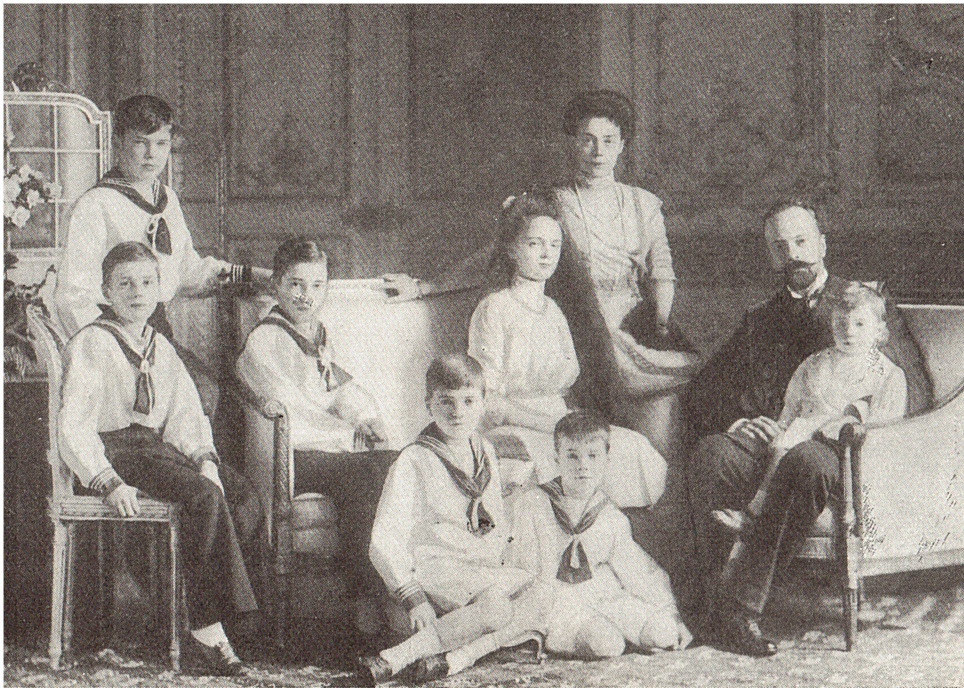
perheineen v. 1889 ja v. 1901.

Ruhtinas Felix Jusupov ja ruhtinatar Irina vasta-
kihlautuneina v. 1914.

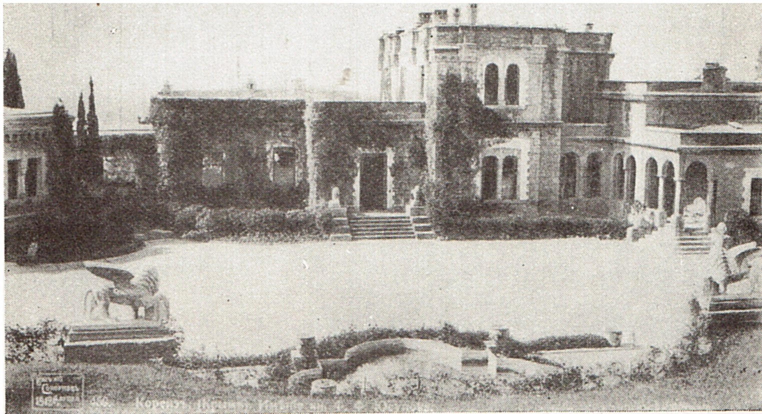
Ruhtinatar Irina.

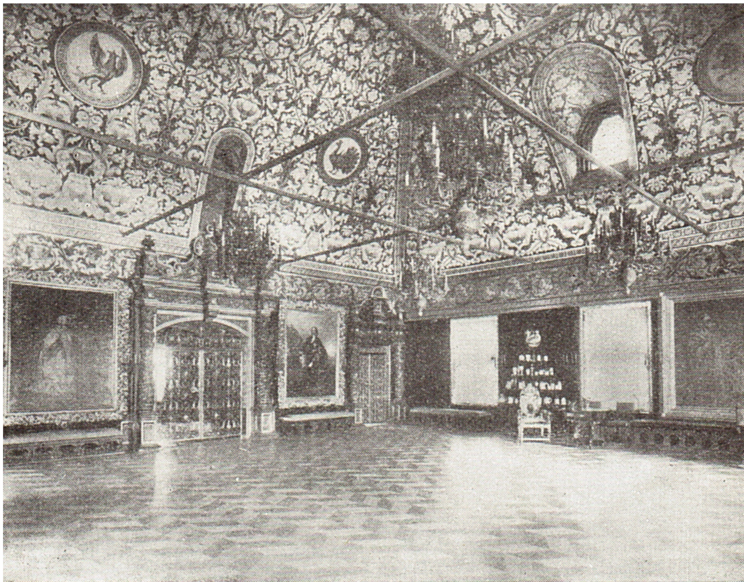
Suuriruhtinas Aleksanteri, suuriruhtinatar Xenia ja heidän lapsensa.

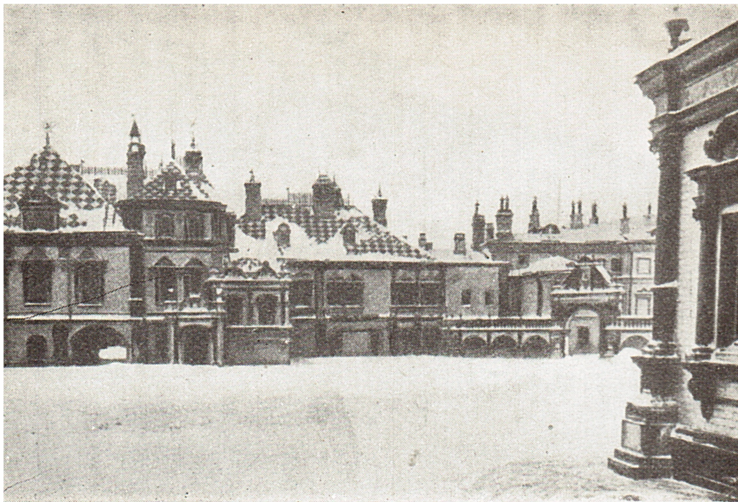
Jusupovien palatsi Pietarissa.

Koreiz, Jusupovien maatila Krimillä.

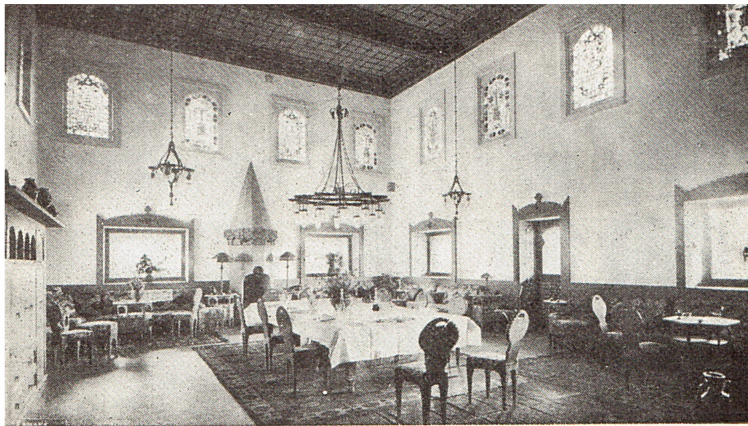
Moskovan-palatsin sali.

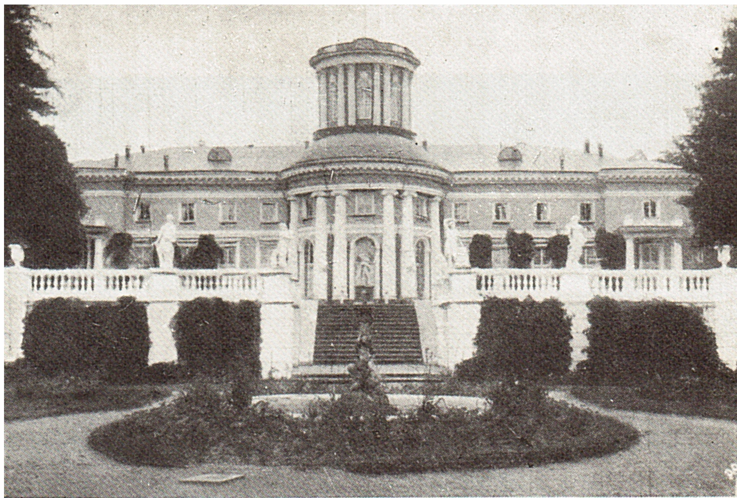
Jusupovien talo Moskovassa.

Kokoz, Jusupovien maatila Krimillä.

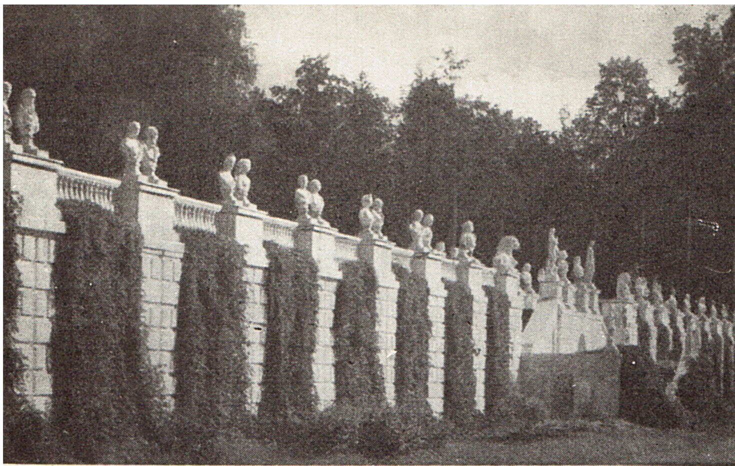
Kokozin ruokasali.

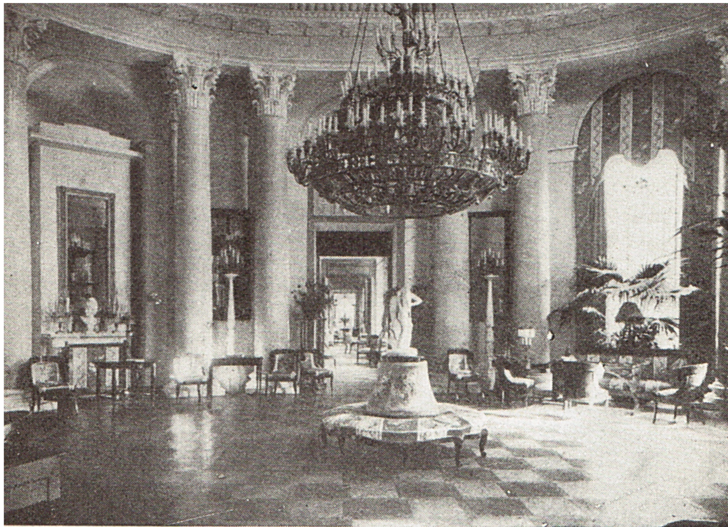
Arkangelskoje, puistonpuoleinen julkisivu.

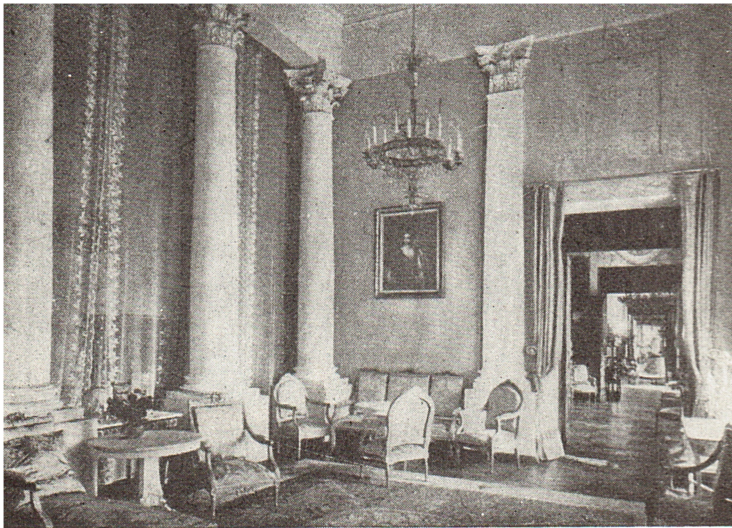
Arkangelskoje, sisäpiha.

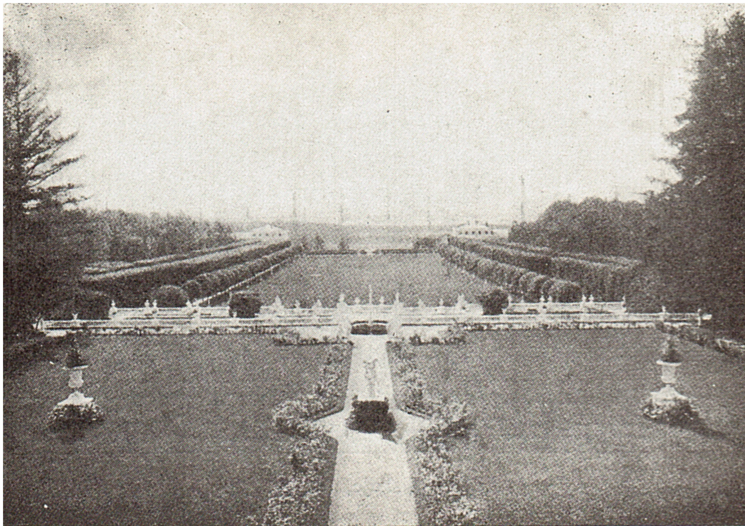
Arkangelskoje, terassi.

Arkangelskoje, pyöreä sali.

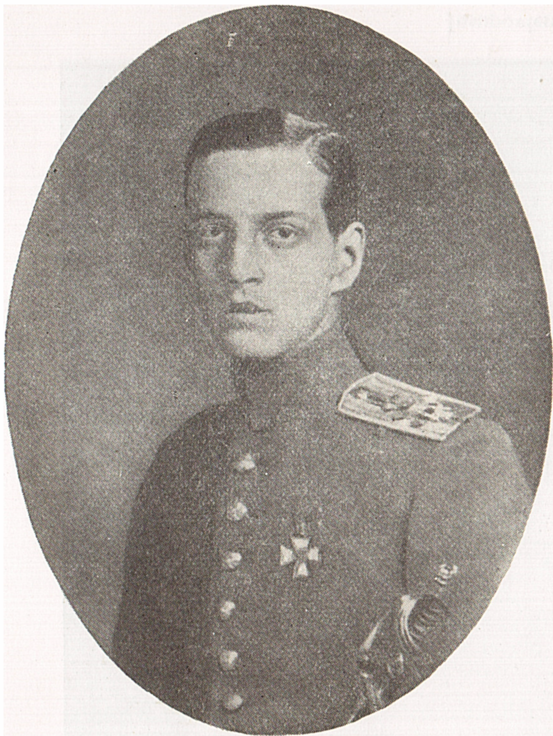
Arkangelskoje, »hopeasali».

Arkangelskoje, näkymä terasseilta.

Jusupovien palatsi Tsarskoje Selossa.

Suuriruhtinas Dimitri.

Tekijä henkivartiokaartin univormussa.

Tämä valokuva löytyi tekijän lipastosta Rasputinin murhan jälkeen.

благословляю
живи чадо невъ
заблужденье
въ наслажденье
исветъ нара
дось

григорий

Valokuvan takana on Rasputinin käsialalla kirjoitettuna: »Siunaan sinua, hyvä lapsi. Kohtaamme toisemme, mutta emme vajavaisessa maailmassa vaan riemussa, kirkkaudessa ja ilossa.» Grigori.

(Minulla ei ollut mitään tietoa tästä kuvasta enkä muistanut, että sellaista oli otettukaan. F. J.)

Rasputin.
Nimikirjoituksen edellä olevaa tekstiä ei voida tulkita.

Ennen maanpakoa

Ruhtinas **Felix Jusupovin** nimi liittyy kiinteästi tsaarinvallan viimeisiin kohtalokkaisiin tapahtumiin. Hän oli mukana siinä Venäjän hovipiireissä syntyneessä salaliitossa, joka päätti tehdä lopun hovin naisten jumaloiman ja keisaripariskunnan suosiman Rasputinin vaikutusvallasta. Jusupovin osaksi tuli Rasputinin poisraivaaminen »tsaarin ja Venäjän tähden».

Viettäessään nyt vanhuudenpäiviään Ranskassa Jusupov on kirjoittanut muistelmateoksen, jolla on merkittävä arvo sekä Venäjän ylhäisöpiirien kuvauksena että historiallisena dokumenttina. Tekijä kertoo ensin nuoruudestaan, tyypillisestä venäläisen ylimysnuorukaisen ylellisestä ja huvittelevasta elämästä Pietarissa, Moskovassa, Krimin linnoissa, Pariisissa; hän kuvailee upseerinuransa vuosia ja avioliittoaan Nikolai II:n veljentyttären, prinsessa Irinan kanssa. Hän piirtää myös kiintoisia kuvia keisariperheestä sekä tsaarinvallan viimeisten vuosien johtohenkilöistä. Muistelmien draamallisena kohokohtana on kuvaus salaliitosta ja Rasputinin murhasta. Salaliiton valmistelut samoin kuin itse murhan suorittaminen ja sitä seuranneet kuulustelut, levottomuudet ja karkotuksensa Pietarista tekijä kertoo erittäin suggestiivisesti ja jännittävästi.

Ruhtinas Jusupov kertoo elämänsä tarinan vilpittömästi ja mitään kaunistelematta. Suomalaiselle lukijalle hänen teoksensa on erityisen kiinnostava.